

BIBL. STR. GENEVIENSIS

TERENTIUS AFER

★

COMŒDIÆ SEX

CUM INTERPRETATIONE

GUID. JUVENALIS

CRISP. SALUSTIUS

★

BELLUM CATILINARIUM,

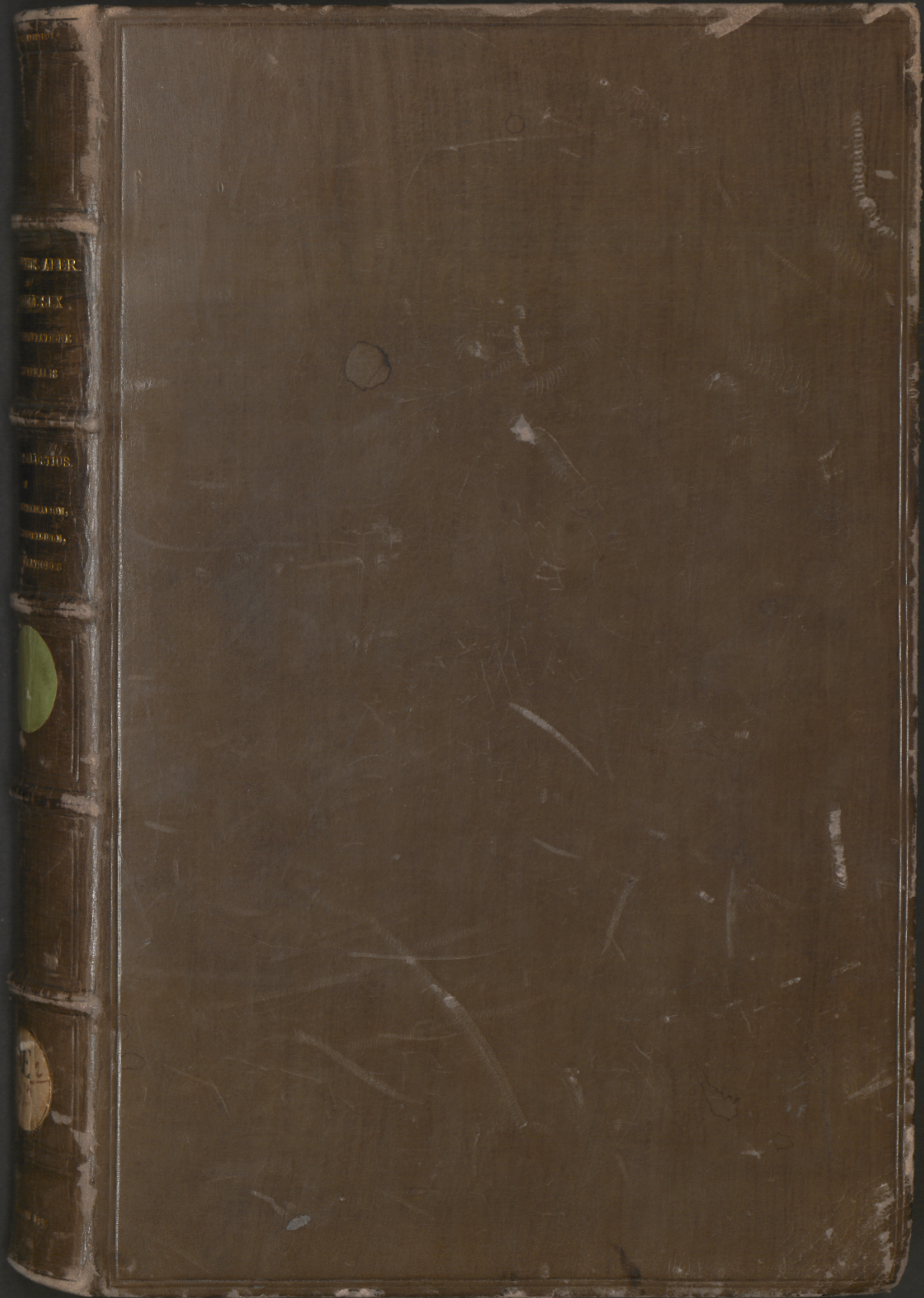
BELLUM JUGURTHINUM,

VARIÆ ORATIONES

LUGDUNI 1495

LIBRARY

THE AER

MA. SIX

STATIONE

STRAIS

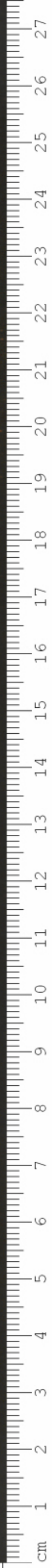
MARTIUS.

STATIONE,

STATIONE,

STATIONE

EL

(xv)E 4^e 815³

1° Terentius. Comediae sex. (1495 27 9^{6a})
Le 1er f^t manque.

2° Sallustius

Bellum Catilinarium cum
commento Laurentii Vallensis
Sortii Satrionis declamatio contra
L. Catilinam.

Bellum Jugurthinum.

Sallustii variae orationes.

crispi Sallustii vita. (Sugo. 1495 ?)

Hec in volumine hoc continetur:

Pomponij Epistola ad Augustinum Nipheum.

L. Crispi Salustij bellum catilinarium cum commento Laurentij Vallensis.

Portij Latronis Declamatio contra L. catilinam

L. Crispi Salustij bellum iugurthinum

L. Crispi Salustij variae orationes ex libris eiusdem historiarum excerptae.

L. Crispi Salustij vita.

Marcus Valerius probus vince vetustatis amator quom a iaduertisset ve
 teres negligi: et gloria fraudari: contracta multa exemplaria emendare: di
 stinguere: et annotare curauit. in eoq se plurimū exercendo laudem nō
 exiguam est assecutus. Ego tanti viri exemplo: impar: licet doctrina: et
 ingenij dotib' id ipsū aliqua ex parte facere conatus sum. Eadēq via
 ingressus: et tanta vndiq asperitate confusus: vix tuto pedem figere: et
 silua egredi potui. Nam cum omnia volumina corrupta sint: que ad no
 stram venire etatem: nemo qui se nouit attingere audeat. Probatus ille
 dicendi character: qz iam multis seculis materia defuit: et dicendi exercitatio. Forensis in quā
 dam epidictici generis effigiem vel potius vmbra abijt nō amplius vt credim' reditura iterijt
 Unde fit v' magistrū eloquentie stilum ignoremus: quo ita deprauati sunt codices iam plurib'
 annis: vt nō et sententia inuenias nisi fuerint nimū amantes sui: et ex falsa scientie perfsatione
 molesti: qui se intelligere p'stiteri velint: ea de causa si quid hoc rudi seculo elaborauit: qd minime
 legentibus satisfieret: nō me sed tempora lectores accusent: in quibus nō emendator modo: sed ne
 interpret quidem bon' in minimis p'scoz sententijs vulgo inueniri pōt: qd nūq' ea re difficult
 us est. Quis em' nisi mentis inops se oīa tenere p'stmet: ideo si glosulas in Virgiliū legeris sub
 titulo meo: oro ne fidem prestes. neq' temerari' sum. neq' audax: neq' eam expositionē vñq' ten
 tam. Ille quisquis est falsum epigramma posuit: sentiet quid p'suerit me tanto mendatio puocās
 se: semper eius opinionis fui: quod minime ignoras: parū his fore laudis: qui in alioz dictis sen
 tentias aucupātur. Est em' periculosa interpretatio nisi cognitio rerum precesserit. nō ramen in
 ficio: esse qui possunt. sed ipse de me loquor: qui consci' mee ibecillitatis rem arduam et nulli' bo
 noris nō aggredior. Est et pernitiōsa quorūdam labes et macula: vt plus in frōte ostendant q' in
 recessu valeant. Preterea multos precipitat inanis glorie spes: et libros imprimendi facultas mul
 tis seculis intermissa paulo ante reuocata. Deprauantur incuria quadā codices. Lucroq' potius
 cuius mortales audissimū sunt q' emendationi consulitur. adeoq' in ea parte peccat: vt qd exis
 mabat oībus esse cōmodo id precipue ad lingue romane iacturā nisi adhibeat diligētia excogi
 tatum esse videatur. Ex. N. ab hinc annos tris: cū libros Salustij de coniuratione Catiline. et de
 bello Jugurthinor: conciones quasdā eiusdē libroz qui desiderant sepius repetere: contractis
 antiquis exemplarib' iuenim' multa esse addita: multa prepostere pmutata. Scripsit ille plusq'
 requirebat hystoria numero: vt ea obseruatione velut carminis lege seriem verboz posteritas
 iuerteret. Sed quis de futuris vitijs aut virtutib' testari potest. Maiores nostri ppter rerum ro
 manaz magnitudinē: nūq' existimauerunt imperiū ita ruiturū: vt et roto lingua vitia ref. Falli
 mur certe nisi putemus etates oīs velut boiem consenescere. Emendauim' nihil addendo: detra
 ximus nō pauca fide vetustatis admonēte. Pleriq' petierunt a me: et ppe. quotidianis cōmicis
 efflagitarūt: repugnā sp: et cōtra meos mores quibusdā sum visus nimis austerus: pūcit tan
 dem iure cōtubernatatis vni' cōitas. Itaq' Antonio moreto brixiano bonaz litterarū studio
 so nam is sepius institit' permisi vt ipressoribus suis traderet et sub certa conditione pepigimus
 v' interesset qui cognosceret. Homo negociosus et officiosus ita faciendū receperit. Scio Augu
 stine pro tua humanitate et eruditione hoc te probaturum. Nam cū soleas diligentiaz presertim
 in litteris laudare consiliū et institutū meū nosti sum enim vel vnus e tuis domesticis qui p tua
 ingenta liberalitate et officio erga litteratos tuis facultatibus eque ac meis vroz facile ab omni
 offensiuncula vindicabis. Vale felicissime.

Omnes nomines. Patritia gente Crispus Salustius rome natus post rempubli-
cam cūli discordia concussam quū nulla illius administrāde ratio bonis supera
eēt amplius: se ad scribendi ocū contulit. In quo genere quintiliā iudicio: qui
ens Thucydidi in bystoria eminetissimo opposit: precipuā inter eos: qui res ro-
manas litterarum monumentis tradidere est laudem adeptus. Et. n. quo thucy-

dides est Herodoto maior: cui se-
cūde tribuūtur partes eo certe hic
noster Luno pstantior Herodoto
ille cōparat. Accedit et martialis
vrbauissimi poete carmē. Hic erit
vt perhibēt doctoz corda virozū.
Primus romana crispus in bysto-
ria: quo aut dubie apparet doctoz
hominū iudicio Crispū ceteris ro-
manarū rerum scriptoribus prela-
tum. Quod si tantoz viroz testi-
monio primū in bystoria locū ob-
tinet: sūma nos ope niti decet: vt
preclara ei monumenta si qua ad
huc restant: nō tm̄ ipsi studio con-
discamus: sed si fieri etiā possit q̄
plurimis nostra idustria oī sint ex
parte conspicua: atq; idipsuz boc
em̄ius prestandū: q̄ post tantam

CRISPI SALUSTII LIBER DE
CONIURATIONE. L. SER. CATI-
LINE.

Omnes homines qui sese stu-
dent prestare ceteris animanti-
bus summa ope niti decet: ne
vitam silentio transeāt veluti
pecora: que natura prona atq;

ventri obedientia finxit. Sed nostra omnis

nostratiū litterarum iacturam: q̄tam gottbicis temporibus factam fuisse pstat: paucissima que
dam vestigia: ne fragmenta dicam: ac illa ipsa pene euanescentia ex locupletissima Crispi orna-
tissimaq; bystoria ad hec tempora peruenire: et quod iniquius ferat aliquis: fuerūt hec progym-
nasmata quedam: vt greco vtar verbo: castissime illius minerve: que nobis reliqua cum tempo-
ris tum hominum fecit iniuria. Nam q̄ plenissimam Crispus scripserit bystoriā: que nō res ro-
manas solum: sed externarū etiam gentium sit complexa: abunde constat. verum a catiline con-
iuratione quasi ingenij experientiam daturus: eam videri potest auspicatus: q̄ et ipsum operis
probemium haud dubie demonstrat: cui ad stili cōfirmationem credibile ē iugurthe bellū subie-
cisse. Sed quātū illa momēti fuerint: que prorsus interiere ex his que hodie extant facilis est cō-
iectura: quippe cum nulla possit virtus in bystoria elucere: quā non in hac vel illa meditatione.
facile recognoscas: sed quo eius sint virtutes altiores: minusq; vulgo proxime: eo maiore nobis
studio vt dixi est nitendum: ne ille nostra vel inertia vel negligentia diutius in obscuro sint. Et
em̄ q̄ cognitu sint difficiles. vel ex eo potest intelligi: q̄ nō pauci vt video: in probemio fronte
allucinati. dant illi vicio quod nepharum catiline scelus scripturus: inde potissimū sit exorsus:
vt dixerit animū corpori: et ingenij viribus prestare: velut nībil magis ab eo quod dictur? erat
alienum dici potuisse: sed accurate omnia ac magis erudite q̄ verbis explicari possit: redditur?
nāq; sui consilij rationem q̄ a re publica digressus se ad bystoriā scribendam contulisset: nulla
potuit honestior causa demonstrari: q̄ eo se cōsilio id fecisse ostenderet: vt ea parte corporis vte-
retur: que potissima in homine esset: nec ita multo post nō magis se ratione q̄ necessitate: vt id
consilij caperet: adduci oportuisse demonstrat: quoniam ambitione malisq; artibus ciuitate corru-
pta: nullus videret innocentie locus huic qui ad eam capiendam accederet relictus: verum quia
preclara ingenia aut domi consulendo: suozūq; facta illustrando aut foris rem publicam admini-
strando: patrie videri possunt vtilia: sublata optimatiū administratione omniq; recte viuēdi ra-
tione mutata: merito vnū hoc scribendi officium quod reliquū erat: quia et potuit et debuit: non
minori ingenio q̄ pietate patrie ciuibz suis optime de ea bene meritis. prestitit Crispus.

Prestare datiuo et accusatiuo iugitur. vt presto illi: et presto illum. Prestare: excellere. Le-
teris animantibus: scilicet brutis animalibus. Summa ope: summa possibilitate et viribus sum-
mis. Nam opis significat possibilitatem. Virgilius encidos libro primo. Grates persolvere
dignas Non opis est nostre dido. i. possibilitatis. Veluti pecora. que silentio vitam transeunt.

Prona: proclua. Obedientia ventri: quia animalia suos appetitus sequitur: et tm̄ p̄sens
tēpus considerant: nō autem futurū nec preteritū vident. Finxit: formauit. Sed oīs nostras

quonia igitur nos dissimiles ceteris animantibus esse debemus: videamus quibus in rebus occupati esse debeamus. Due autem res sunt quibus clari esse possumus. s. vel viribus ingenij: vel viribus corporis: sed videamus vtrum magis preponderet. Nostra vis. s. humana. Sita. posita. In animo et corpore. i. viribus animi et corporis continetur. Magis q̄ seruitio: animus quidem imperat: corpus autem seruit. Alterum: imperium animi. Alterum videlicet seruitium corporis. Dñs. Nam memoria et intelligentia et prouidentia diuine virtutes sunt: et diuino quodā numine tradite sunt. Eōmune cum beluis: nam quemadmodum sentiunt et appetunt belue: ita homines et sentire et appetere possunt: sed homines et meminerunt et intelligunt et ceteris prouident: quod animantibus protinus negatur. Ergo constat animum quidē cum dñs esse cōmunem: corpus vero cum beluis cōmunitatem habere. Quo mihi rectius. Ecce ipse suam ponit sententiam. Quo mihi rectius. Cum igitur possumus magnam nobis gloriam comparare aut corporis viribus aut ingenij: si ne dubio debemus ad gloriam iniri viribus animi potius q̄ corporis: et videtur mihi rectius. Opibus: auxilijs. Ingenij. s. viribus.

Qua fruimur: nō sine ratione dixit qua fruimur: quia etiam si vita qua vtimur longa sit: tamen vita qua fruimur est breuis: q̄ vtimur rebus vsu: fruimur vero fructu: sed in fructu dicitur esse cum aliquid egregiū facimus. ergo ille vita fruitor qui viuēdo fructū ex vita capit. Ille vero vita vtitur qui viuunt. nec aliquod pulchrū facit: itaq̄ vita qua fruimur breuis eē solet. Fruimur: cum aliquid dignū virtute efficimus: ex quo fructum capimus bene geste rei.

Efficere longā: si aliquid egregiū facinus suscipiamus: vt apud posteros memoria nostri ponatur. Nam diuitiarū: et quia dubitare posset aliquis quomodo memoria nostri longa fieri posset. declarat ipse. dicens. Fluxa: labilis: et p̄pterea nō debēt homines in his elaborare nec gloriam querere in diuitijs inquit et formam: nil diuturnum ideo nil inmortale consequi possunt atq̄ perpetuum. Virtus clara. Virtus autem clarū nomen efficere potest. ergo inmortale. Sed diu magnū: nunc aliam ponit dubitationem dubitasse inquit et cetera. Certamen: contentio.

Ne: pro an. Viribus corporis. Nonnulli dicebant vires corporis victoriam comparare. Alij dicebant ingenij victoriam facere. Nam prius: et reddit rationē cur homines ita dubitauerit: nam sine consilio factū nihil valet: nec consiliū sine facto multū prodesse potest: et consilium ad vires pertinet: et factum ad corpus. Consulto: pro consulē ita dicit. Seruius apud historicos p̄ticipiū p̄teriti t̄pis pro isinitio poni solere. Facto ad corp⁹. Consulto: ad p̄siliū. Indigēs: nō plenū ē: nec p̄siliū sine facto seq̄t: q̄ alter auxilio alteri⁹ indigeat. Eget cōsilio alteri⁹: et q̄ factū p̄siliū: et consiliū desiderat: nec alterū sine altero eē pōt. Igit initio: superi⁹ videm⁹ quō dixerat magnā p̄tentionē iter hoies fuisse. Vtrū res militaris mag⁹ augeat virib⁹ corporis: an virtute animi: et concludit vtrumq̄ per se imperfectum esse: alterum alterius auxilio indigere. Nunc dicit quid ex ea re secutum fuerit. Nam dicit homines certauisse viribus corporis et virtute animi gloriam comparare: ideo in primis t̄pibus: alij corpus: alij ingenij exercebāt. Igit: q̄ dubitabat plus ne valeret res militaris virib⁹ corporis q̄ ingenij virtute. Igit: a supiori referat.

vis in animo et corpore sita est: Animi imperio: corporis seruitio magis vtimur: Alterum nobis cum dñs. alterum cum beluis comune est. quo mihi rectius esse videtur. ingenij q̄ virium opibus gloriam querere. Et quonia vita ipsa qua fruimur breuis est: memoriam nostri q̄ maxime longam efficere. Nam diuitiarum et forme gloria fluxa atq̄ fragilis est: Virtus clara eternaq̄ habet. Sed diu magnum inter mortales certamen fuit: vtrum corporis an virtute animi res militaris magis procederet. Nam et prius q̄ incipias consulto et vbi cōsulueris mature opus est facto. Ita vtrumq̄ per se indigens alteruz alteri⁹ auxilio eget. Igitur in initio

Jam in terris. quod obrem dicit reges. Tum iam in terris: est parentthesis. i. interpositio. Primum nomen imperij: quod primo omnes qui imperabant reges appellabantur. Sed postea appellati sunt principes: satrape imperatores: et tribuni. Imperij: dominationis. Primum fuit: quia reges omnes appellabatur. Diuersi: pulchra prolepsis: reges diuersi est totum: pars et alij sunt partes et cetera. Diuersi: varia opinione. Etiam tum: eo quoque tempore quo reges appellabantur: omnes qui imperabant. i. illis etiam temporibus nondum libido animos hominum inuaserat: ut cupiditatem regnandi satiare non possent. Cupiditate. s. regnandi: vel rerum alienarum. Agitabatur. dicebatur. Sua cuique satis placebant: id est suis quisque contentus erat: nec aliena appetebat. Postea vero quod. Primum quod cum nunc per gentes bella gererent: certabant homines utrum ingenium plus valeret quam vires corporis. sed postquam bella florere ceperunt in grecia et in asia: tum vero expertur et experientia magistra cognitum est vires animi preestare corporis viribus. Vero: pro sed.

reges cum iam in terris nomen imperij id primum fuit diuersi: pars ingenium: alij corpus exercebant

Etiam tum vita hominum sine cupiditate agitabatur. Sua cuique satis placebant. Postea vero quod in

Asia Cyrus: in Grecia Zacedemonij: et Athenienses cepere urbes atque nationes subigere: libidine

dominandi: causam belli habere: maximam gloriam in maximo imperio putare. Tum demum periculo

atque negocijs. compertum est in bello plurimum ingenium posse. Quod si regum atque imperatorum

animi virtus in pace ita ut bello valeret. equabilis atque constantius sese res humane haberent. Neque

aliud alio ferri: neque mutari ac misceri omnia cerneret. Nam imperium facile his artibus retinetur

in maximo imperio: videlicet si quis maximum imperium haberet: huic apud omnes gloriosissimum esse atque clarum. Tum demum. tum demum. Periculo. belli. Negocijs. rerum gerendarum. Compertum est: inuentum et exploratum est. Quod si regum. si inquit ea modestia essent reges atque imperatores in pace: qua sunt in bello: res iustiores essent: et propterea firmiores: sed quum in bello continentes. parci medie: sitis. frigoris atque caloris. et omnis demum laboris patientissimi sint. Postquam tranquillis iam rebus in pace viuere ceperunt molliores ac effeminatiores prodigi ac impatiētissimi efficiuntur: hinc est quod mutatis moribus regna etiam mutantur. Hinc est illud Valerij libro septimo Appium Claudium crebro solitum dicere accepimus. Negocium populo Romano melius quam otium committi non quod ignoraret quam iucundus tranquillitatis status esset: sed quod animaduerneret pre potentia imperia agitatione rerum ad virtutem capeSSendam erer citari: nimia quiete in desidiam resoluit: et sane negocium nomine horrendum ciuitatis nostre mores in suo statu continuit blande appellationis quies plurimis vicis respergit. Virtus animi imperia regum. i. virtus animi. quam reges et imperatores habent bello. Valerent. valida et firma essent. Equabilis. iustius. Constanti. firmitus. et validius stabilis. et vnum sequitur et reliquis nam quia iustiora essent humana: ideo essent firmitiora. Humana. hominum. Haberent se rege rentur. Neque cerneret. id est non videret. Aliud alio ferri. i. non videret modo in hunc locum modo in illum transferri imperium. Neque mutari atque misceri non videret mutationem atque coniunctionem omnium rerum fieri. Misceri. confundi. Nam imperium. quod obrem non mutaretur imperia quia et cetera. His artibus non moderatis artibus. ut sunt labor: continentia equa

Conturatio

tas &c. Quibus artibus. quia honestis modestisque artibus paratur imperium. Artibus. moribus nam artes in plurali numero pro moribus sepe ponuntur. In initio. i. in principio. Partum. adeptum est acquisitum. Verum ubi pro labore. tantum vocabulorum proprietatem hic Salustius ponit: ut nullus scriptor alius melius ponere videatur. nec possit. Facile hic cognoscitur quid sit desidia quid libido &c. Laborem hoc loco opponit desidie. ergo labor et desidia sibi contraria sunt. Pro continentia et equitate libido atque superbia. hoc loco ponit libidinem continentie et equitatem. Superbia. ergo pericul dubio cognoscitur quid sit libido. quid continentia. quid equitas. et quid superbia. Pro labore belli. Desidia. pacis. Pro labore. metus atque periculorum. Superbia. licentie est. Licentia in pace generat superbiam principibus: ut quisque faciat pro libidine quod voluerit. Pro labore desidia postquam in locum laboris desidia: in locum continentie libido inceserunt. Inuasere. i. cessere ingruere. Fortuna simul. fortuna regnandi. Nam qui pro bonis moribus et labore regnum ceperant. postea desides facti regnum amiserunt et hec est causa mutationis.

Itaque imperium amittit et ad alium meliorem seipsum transfertur imperium. Virtuti omnia parent. id est virtuti omnia subiecta sunt.

Que homines arant & cetera. id est virtus dominatur terre: dominatur & mari. Que homines arant edificant: id est terra. Navigant maria: nihil aliud voluit dicere nisi virtutem omnibus rebus dominari. Sed multi mortales: superius vidistis quomodo Salustius dicebat imperium semper a minus bono ad quosque optimos transferri: & ob eam rem plerumque mutari regna: nec in eodem statu permanere: & quia bonis artibus comparatum sit regnum: ideo eisdem manere perpetuum: si vero mutare fuerint: imperium facile amitti. Nunc dicit quis omnia virtuti subiecta sint: tamen multos homines esse qui contempta virtute se ocio & voluptati dederunt & cetera. Sed adversatiua est et adversatur hoc modo: queque dixi omnia virtuti subiecta sint sed &c.

Multi mortales: multi homines. Dediti ventri atque somno. i. qui omnes suas curas in cibo & somno posuerunt. Nam hi ventri dediti dicuntur esse qui suos omnes appetitus sequuntur vel edendi vel bibendi vel alterius voluptatis comparande. Indocti sine aliqua bona arte. Inculti. i. sine exercitio non exercitati. Indocti ad animum: inculti ad corpus transferre potes: quia nec animus: nec corpus aliquo pacto exercuerunt. Peregrinantes: sicut homines incogniti: nam quemadmodum peregrini ignoti sunt: ita et hi qui ventri indulgent & somno: incogniti efficiuntur. Nam peregrinantes dicuntur qui in alienis civitatibus versantur: et quia in alienis ideo ignoti: et quia ignoti ideo obscuri. Et ita homines qui tantum voluptatibus dediti sunt: in obscuritate perpetua manent: & obscuram ignorantem vitam consequuntur: sicuti peregrinantium nomen ignotum & obscurum est.

Contra naturam: quia superius dixi animi imperio: corporis servitio magis utimur: ergo ista mutata natura rerum non committunt ut animus corpori imperitet. sed ipsi corpori obediunt. Corpore voluptati: non animo serviunt. Anima fuit oneri: quia animam quasi servam habuere. i. fecerunt animam corpori servire. Iuxta. similiter. Vitam mortem. id est tantam vitam eorum estimo quam mortem: sed mortem nullius precor estimo: ergo nec vitam alicuius precor facio. Quoniam de utraque: & reddit causam: id est tam vivi quam mortui in perpetuo silentio permanent. Verum enimvero: pro sed. Est enim coniunctio expletiva: et ornatus causa ponitur: valet autem tantum quod

quibus in initio partum est. Verum ubi pro labore desidia pro continentia et equitate libido. atque superbia inuasere: fortuna simul immutatur cum moribus. Itaque imperium semper ab optimo quoque ad minus bonum transfertur. Que homines arant: navigant edificant virtuti omnia parent. Sed multi mortales dediti ventri atque somno: indocti incultique: vitam sicuti peregrinantes transiere.

Quibus profecto contra naturam corpus voluptati: anima oneri fuit: Eorum ego vitam mortemque iuxta estimo: quoniam de utraque siletur. Verum

min sed. Quasi dicat huiusmodi homines omittamus qui voluptatibus dediti sunt. Sed ad hos veniamus: qui egregium aliquod facinus gerunt. Hi demum probandi sunt quos aut corpore aut animo egregium quid facere delectat. Preclari facinoris: quibus ad corpus. i. alicuius egregium facti quod corpore gerat. Bone artis: scientie et eruditionis: unum ad res gestas: alterum ad eruditionis scientiam referas. Sed in magna copia rerum et. Sed cum multe sint res: quibus homines sibi laudem

enimvero is demum vivere atque frui anima videtur qui aliquo negotio intentus: preclari facinoris: aut artis bone famam querit. Sed in magna copia rerum aliud ali natura iter ostendit. Pulchrum est benefacere reipublice. Etiam benedicere baud absurdum est: vel pace vel bello clarum fieri licet: et qui fecere: et qui facta aliorum scripsere. multi laudantur. At mihi quidem tamen baud quaquas par gloria sequatur scriptorem et auctorem: tamen in primis arduum videtur res gestas scribere. Primum quod facta dictis exequenda sunt. De hinc quia plerique delicta que reprehenderis: malivolentia et invidia dicta putant. Tibi de magna virtute atque gloria bonorum memores que sibi quisque facilia factu putat eque animo accipit. Supra ea veluti facta pro falsis ducit. Sed ego

possint comparare: aut vi corporis aut virtute animi sibi gloriam querere debent. Sunt. id est nonnulli qui valent viribus corporis: alij animi virtute. Ergo qui valet animi viribus egregium gerant facinus: qui vero viribus animi prestant hi scientie indulgeant atque optimis artibus se dedant: copia multitudinis. Benefacere reipublice: ecce primum ad res gestas. Benedicere quibus ad bonas artes: quod de aliqua re scribere: quaz aliquis gesserit: laudabile est atque probatum. Absurdum. inconveniens. Vel pace. i. benedicendo. Vel bello benefacendo. Fecere in bello. Scribere in pace. At mihi quidem. Nunc capiat benivolentiam ab incommodis suis. Nam ut ait cicero a nostra persona benivolentiam colligimus si nostra incommoda proferimus: incommodum suum exponit: cum dicit scriptorem quale se: magnus laborem suscipere: parum autem glorie consequi: eo quod et cetera sequitur scriptorem et auctorem: quia plerique glorie consequuntur qui faciunt res quod qui scripserint easdem. Arduum difficile. In primis ante omnia facta dictis. i. tam illustrande oratione res scribende sint quam illustres fuerunt. Nam si res fuerint illustres et illustri et preclara oratione erunt notande. i. pro qualitate rerum ver

ba sunt accommodanda. Deinde quod duas alias incommoditates exponit que scriptori accidunt: nam et cetera. id est laudant vel reprehendunt et cetera. Tibi: pro postquam vel quando. Supra ea supra ea que facilia factu putant. Ficta: simulata: Pro falsis in loco falsitatis falsa existimant nonnulli: cum plus laudaveris quam ipse se facere posse existiment. Sed ego adolescentulus: vide quemadmodum per inductionem ad id pervenit. Salustius quod intenderat. scilicet quod omissa reipublice administratione recte se ad scribendum contulerat. Primo quidem dicit apud mortales contentione fuisse utrum res militaris magis precelleret viribus corporis an virtute animi. Deinde cum bella geri cepissent cognitum esse vires ingenio prestare.

Postea vero duobus modis homines claros fieri posse: videlicet vel in bene gerenda re publica vel in bene dicendo que gesta sunt. Deinde ostendis difficile esse benedicere: eo quod scriptores aut invidia et malivolentia damari solent: aut falsitate.

Nunc ergo redit ad se ipsum dicens: quam difficilimum sit res gestas scribere: ita

in tamen benedicendo reipublice prodesse et eo clarum fieri. Adolescentulus: admodum adole-
lescens: adhuc tenere etatis. Initio. id est in principio. A studio litterarum: quia usque ad quar-
tumdecimum annum litteris operam dabant: et miranda est industria romanorum adolescenti-
um: qui antequam ad decimum quintum annum peruenirent omnia bonarum artium studia percur-
rebant: tantum studij ac diligentie adhibebant. Plerique. scilicet adolescentes sunt delati. Ibi
scilicet in re publica. Multa fue-
runt aduersa. Pro pudore et ce-
tera. Ecce quod diligenter vocabulo-
rum proprietates seruat Salusti-
us: ut legentibus multum prodes-
se videatur: si proprietates verbo-
rum inspicere voluerint: nam sin-
gula singulis opponenda sunt. Nam
audacia opponitur pudori: largi-
tio opponitur abstinentie: auari-
tia opponitur virtuti: et non sine
causa auaritia opposita est virtu-
ti. Nam qui auarus est. nullam vn-
quam virtutem consequitur. Auari-
tia pro virtute: virtus est genera-
le nomen ad omnes virtutes: ergo
pro virtute. id est liberalitate.
Vigebant: florebant: et erant in
vigore. Que. vicia. Aspernaba-
tur: remotus et alienus erat. In-
solens malarum artium. insuetus
non solens: et est constructio qua
utimur: sicut dicimus amans vir-
tutis: et insolens malarum artium.
Tamen inter tanta vitia: excusat
se Salustius hoc loco duobus mo-
dis primo cum tanta essent mala
quibus occupata et corrupta res
publica esset: nec me quoque pote-
ram seruare. Preterea iuuenilis
etas erat imbecilla: ut facile cor-
rumpi posset malis artibus: nam
iuvenes procliuiores sunt in vitia
quam viri aut senes. Tamen. quis
esset insolens malarum artium tanta vitia quibus occupata erat ciuitas. Corrupta ambitione:
quia ego quoque mihi querebam honores: quemadmodum ceteri. Decum. due partes sunt.
Reliquis malis moribus. videlicet ab auaritia. largitione. ab audacia. Honoris cupido. Ordo est
eadem cupiditas honoris. que verabat ceteros fama. inuidia verabat me. Fama. propter famam
quia fama mea pro inuidia sepe laborauit. Inuidia. quia querebam mihi famam. odium et inui-
diam populi fugiebam. ut suffragijs eius possem ad hunc honorem peruenire quem ego quere-
bam. Igitur ubi. quando quidem videbam tot vitijs rem publicam esse corruptam. Ubi. post
quam. Animus requieuit. id est postquam animus liberatus est his miserijs. quas in rei publice admi-
nistratione ferebam. quia ego ambiendo me subiciebam populo. ut eius beniuolentiam capta-
rem et inde mihi suffragia prestaret et bene miserijs dixit: quia nihil miserijs est cupiditate bo-
noris. infimos quosque precibus rogare. Non fuit consilium. non cepi hoc consilium. Secordia.
scilicet animi. Desidia. scilicet corporis. Nam secordia est inertia animi. desidia est inertia cor-
poris. Terere. consumere. Seruilibus officijs. que sunt illa seruilia officia. scilicet colendo a-
grum et venando. et qui venari officium dicunt esse liberale magnopere falluntur. nam officium
appellatur a Salustio. Sed a quo incepto. cum me prius reipublice administratio a studio re-

adolescētulus in initio sicuti plerique a studio ad re-
publicam latus sum: ubique multa aduersa fuere.

Nam pro pudore: pro abstinentia: pro virtute: au-
datia largitio vigeant. Que tametsi animus asper-
nabatur: insolens malarum artium. tamen inter
tanta vitia imbecilla etas ambitione corrupta te-
nebatur. Et me quomodo ab reliquis malis mori-
bus dissentirez: nihilominus bonoris cupido eadem
que ceteros fama atque inuidia verabat. igitur ubi
animus ex multis miserijs atque periculis requie-
uit: et mihi reliquam etatem a republica procul ha-
bendam decreui: non fuit consilium secordia atque
desidia bonum otium contere neque vero agrum
colendo aut venando seruilibus officijs intentum
etatem agere. Sed a quo incepto studio me ambi-
tio mala detinuerat: eodem regressus statui res ges-

monerit. nunc ita reipublice corruptio me ad studium regredi coegit. Eodem: idē studium. Regressus. cū rediissem. Ambitio detinuerat. quia ambitione detentus eram. ambitio: cupiditas honoris. ambire proprie ē illud quod vulgo dicitur praticare. inde ambitio. id est practica bonoris. Carptim mēbratim nō perpetuam historiam scribere. sed membratim. Noli inquit ab vrbe cōdita historiam sumere et perpetuā scribere historiā. sed eam modo excipere. que mihi memoratu digna videretur. Eo magis. iō magis. vel tāto magis statui facere hoc. Aspere. non sperabam honores. Metu. non timebam ignominia. Spe. bonorū. Metu ignominie: qz aius meus liber erat et nulla egritudine afficiebat. Spe et metu. appositue. Partibus reipublice. vñ in ptibus reipubli. s. Spe et metu. nā spe et metu cōtinetur oīs res publica vel quia nec huic nec illi factioni fauebat. Igitur quandoquidē exposui cās quibus adductus me a re publica ad studiū litterarū cōtuli incipiam catiline seditiones perscribere.

tas. Populi romani carptim vt queq; memoria digna videbant perscribere eo magis q̄ mihi a spe metu partibus reipublice animus liber erat. igit̄ de Catiline coniuratione q̄ verissime potero paucis absoluiam. Nam id facinus in primis ego memorabile existimo sceleris nouitate atq; periculi. De cuius moribus hominis pauca prius explananda sunt q̄ initium narrandi faciam.

L'cius Catilina nobili genere fuit: magni animi et corporis sed ingenio malo prauoq;. Huic ab adolescētia bella intestina. ce des rapine discordia ciuilis gratia fuere: ibiq; iuuentutem exercuit. Corpus pa-

plananda: declaranda.

L'cius Catilina: vidimus in fine probemū quomodo nos docuit Salustius qd nam hoc opere scripturus esset videlicet Catiline seditionem: que in primis memoratu digna est: eo q̄ nouum fuit periculum. et tam ingens fuit scelus quā nūq̄ a natura fuerit. Sed ante q̄ de ipsa seditione tractare incipiat: dicit qui mores antea fuerint: et qui in etate sua in vrbe vigeant: vt ostendat quo genere et qua opportunitate Catilina ductus tantam rem aggredi non dubitauerit: et primo de genere vita et moribus Catiline narrat: vt ostendat quibus de causis ad vsurpationē rei publice aium intenderit: deinde digressionē facit: et de antiqs vrbis Ro. morib; differit. Nobili gñe: pñcio gñe: qz patrici fuit Catilina vñ de gēte Cornelia. Hi corporis et ai. Fuit magna fortitudo et ai et corporis: nāvis tā ai q̄ corporis recte dī. Ingenio malo: et qz aio et corpe plurimū pollebat Catilina: nō malo aio fuit. Malo naturaliter: qz a natura mal' erat. prauo: accidētaliter: qz pter q̄ q̄ malus erat naturaliter et cōsuetudine puerterat ingenū. Ab adolescētia: ab inēte etate Intestina: domestica bella. Discordia ciuilis: differentia est inter bellum domesticum et discordiam ciuilem. Nam bellum ciuile pertinet ad vniuersam ciuitatem: videlicet cum vniuersa ciuitas inter se discors est: discordia vero ad priuatos pertinet itaq; cum vniuersa ciuitas discors pat non discordia: sed bellum ciuile appellatur. hic autem Catilina et bello domestico et discordia ciuili plurimum gaudebat. Cedet occasiones que ex bello sequuntur. Rapine: victorum qui victos bonis expoliant. Ciuilis discordia: discordia ciuium Ibi in his supradictis. Exercuit

non solum grata fuere. verum etiam in illis omnem etatem suam ducit. Inedie. i. famis. et dicitur ab in et edo. quasi non edia eo quod non edat. et qui non comedit sine dubio famem suscipit. Algoris. frigoris. Vigilie quia in somnis noctes agebat. Inedie: quia sine cibo diu permanebat. nec multum detrimenti patiebatur ob illud. Algoris. quia frigus etiam facile tolerabat. Vigilie. quia se non nimis somno dabat. sed parum admodum. Supra quam cuiquam credibile est. multo plus quam quisque credere posset. et est honestus dicendi modus. Animus audax. quia hactenus de corpore dixit nunc demum de animo dicere incipit animus audax. ut magna queque pericula aggredi non dubitaret. Subdolus. quia facile unumquemque fallere poterat. subdolos latine: grece appellatur ipodolos qui non aperte decipit sed latenter. Varius. quia nunquam in eodem proposito manebat. nunc hoc. nunc illud volebat. Simulator et dissimulator. declarat quod dixit. subdolos et varius. Simulator. qui ostendit id esse quod non est. Dissimulator. quia ostendit id non esse quod est. Appetens alieni sui profusus. i. qui aliena desideraret. et sua prodigus profunderet. sed non videtur posse fieri. sed necesse est ita fieri si quis hoc diligenter consideraverit. nam quod sua profundit: non aliena appetit. nam prodigus quia sua sibi non sufficit aliena appetat necesse est. Ardens. vehemens. Cupiditatibus. quia quod semel cupere ceperat. tanto ardore innadebat. ut a nullo coerceri posset. Satis eloquentie. quia eloquentissimus erat. Parum sapientie. quia non valde sapiens erat. et hoc addidit. quia nunquam sine sapientia eloquentia profuit. sepius autem obsuit: quod et Cicero in arte veteri prolixius ostendit. Vastus immoderatus: et plus est quam si dixisset magnus aut ingens. Nam vastum dicitur quod nulla mensura terminari possit: id est sine modo terminatum. Immoderata: que modum non haberent. Incredibilia: que nulla ratione consequi posset. Nimis alta: que civilem modum transgrederentur non querebant dignitatem principis romani: sed potius dignitatem tyranni: qui ubi romae pro arbitrio imperare non posset: vel talem quale supra memoravi. Virgilius Decemius hic est: id est talis. Dicitur enim. L. Sylla qui motis partibus reipublice adversariis perpetuam dictaturam affecutus est: qui magistratus quasi regnum erat: nam quemadmodum rex imperabat subditis: et omnia pro voluntate facit: ita dictator omnia pro arbitrio exercebatur. Nam cum vocabulum regis in urbe romana mitius reddere vellent: ad dictature nomen confugerunt. nam eius magistratus regia potestas erat. Primus fuit hic. L. Sylla: qui postea sylla felix est appellatus: et demum pediculari morbo consumptus: secundus autem Julius Cesar qui multis vulneribus tandem a senatoribus est interfectus. Libido cupiditas: et dicitur a libendo tam et si consuetudo inolevit: ut libido in malam partem accipiat: nam Salustius libidinem accipit in bonam partem. Capimur pro capiende: id est occupande: tertie coniugationis verba possunt habere participia futuri temporis tam in vndus quam in endus: ut legendus vel legundus: capiundus vel capiendus: sed cavendum est ne id licenter in omnibus participiis faciamus: quia vitiosum esset in verbis quare coniugationis idem facere: quia non dici potest audiundus audiunda audiundum et cetera. Id. scilicet capere rempublicam. Pararet: acquireret. Nihil pensi: nihil considerati nihil considerationis: translatio sumpta a pensantibus: qui diligenter inspicunt in quam partem vel aurum vel argentum inclinet. non ponderabat ipse quomodo rempublicam caperet dummodo cupiditatem suam exple re posset. Agitabatur: rationes autem erant innumere: quibus Catilina adductus rem hanc tantam capeffere volebat: et quia magnificus erat et pauper: et multa scelera perpetraverat.

Indies: quottidie. Feror. s. natura: indomitus animus Catiline. Agitabatur: icitabatur impellabatur. Inopia rei: nam cum magnificus esset et inopia premeretur: quia suis rebus nō poterat tueri magnificentiam: alienis necesse erat vt cōseruaret: et ob hanc causam ad reipublice vsurpationem intendebat animum. Conscientia sceleris: quia sibi conscius erat scelerum que commisit: nec anteq paulopost videre licebit hoc eodem libro. Nam inter cetera sua scelera hoc

feror inopia rei familiaris et conscientia sceleris.

Que vtracq bis artibus auerat quas supra me morant. Incitabant preterea corrupti ciuitatis mores: quos pessima: ac diuersa inter se mala. luxuria atq avaritia verabant. Res ipsa hortari videtur: quoniam de moribus ciuitatis tempus admonuit supra repetere. ac paucis instituta maiorum domi militieq quomodo rempublicam habuerint quā tamq reliquerint. vtq paulatim immutata ex pulcherrima et optima. pessima ac flagitiosissima facta sit diserere.

potissimum narratur. Que vtracq scilicet inopiam et scelera. Auerat: cumulauerat. His artibus. videlicet aliena appetēdo: sua profundendo. cupiditatibus imminendo. Preterea. preterq q ferocitas animi inopia scelera perpetrata incitabant illum: hoc etiam accedebat scilicet q. Corrupti mores: in tanta corruptione morum facilis videbatur accessus ad vsurpationem reipublice quos mores. id est artes. Luxuria et avaritia. appositue mala. Diuersa inter se: bñ dicit. Nam luxuria opes profundit: avaritia opes conseruat. Luxuria vitiosa est superfluitate nimia. avaritia vitiosa est nimia parcitate. ergo pcul dubio diuersa sunt inter se. sed tamen q luxurie inferuire voluerit. necesse est vt et auarus sit. quia nisi auarus fuerit nō poterit comparare diuitias. quibus ad patrandam luxuriam vtatur. Res ipsa hortari sicut apud Liceronez est: Tria sunt

genera narrationum de quibus orator sumit rationem sue cause. Primum oratorium quo oratores vtunt vincēdi causa. Secundum digressorium. Tertium poeticum: sed digressorio secundo gñe narrationis vtit Salu. qd intercurrit nonnūquā aut fidei: aut criminationis: aut laudatōis aut alia vis apparationis causa. Nam digreditur Salustius ab historia: quam superius ceperat in prodicione. scilicet Catiline et ad mores ciuitatis narrādos peruenit. Sit autem bec digressio laudationis: vituperationis: et apparationis causa: laudationis vt maiores et priscos illos laudibus exornet qui rempublicam non conseruauerunt: modo moribus optimis: verumetiam conseruatam auerunt. Vituperationis causa: vt homines etatis sue vituperet: qui non virtutibus: sed malis moribus dediti sunt: et rempublicam a maioribus stabilitam ac firmatam labi: et ad interitum peruenire patiantur: apparationis causa sit: vt se prepararet ad id: quod dicturus est. Nā de corruptione ciuitatis et ab initio vrbis Rome narrare incipit: quomodo populus Romanus se domi militieq habuerit: et in presenti habeat vt his cognitis verisimile fiet in tanta: morum corruptione animum ad rempublicam capiendam intendisse Catilinam. Res ipsa videlicet: quia de corruptione morum mentionem fecerat: propterea videtur non incongruum esse si perstrinxerit ea que ante Catiline seditionem fuerint in vrbe Romana. Instituta maior domi militieq: id est institutiones que domi militieq a maioribus conseruate sunt. Domi: in pace. Militie: in bello. Habuerunt. comparauerunt. Reliquerunt. scilicet posteris suis immutata paulatim. scilicet labente disciplina premij. Pulcherrima. id est honestissima: pulcher et honestus sibi inuicem cedunt ergo pulcherrima. id est honestissima. Flagitiosissima: id est vitiosissima: et singula singulis opposuit pulcherrima. Flagitiosissima pessima optima.

Vrbem romam: hic eorum opinionem sequitur qui dicunt ab Enea condita fuisse urbem Ro. plutarchus in vita Romuli multas affert sententias: nam dixerunt nonnulli Aeneam fuisse conditorē. alij euandrum Arcadem: alij mulierem arcadicam: que fuerat secuta Euandrum in italiam: cui nomen erat Romulus: a nomine suo vbi imposuisse nomen nunc ut Roma appellaret. Alij dicunt non Eneam neque euandrum

neque mulierem arcadicam: sed Romulum et remum condidisse memina vrbis Ro. cum sententia Ti. Linius testis est: hic vero eorum sequitur opinionem: qui debet aeneam profugum post deletam troiam cum vna troianis Ro. condidisse. Condidere: pro condiderunt: edificauerunt. Dabunt tenere habitare: et sepe primitius pro deriuatino et conuerso: nam dicimus habito hanc domum. i. habeo. Accepi: audiui: intellexi. Pro fugi: procul fugati a domo sua.

Incertis sedibus: quia certa loca non habebant. in quibus se firmare possent: donec memina condiderunt: sed hic atque illuc errabant.

Aborigenes. s. tenere urbem.

Cum bis. s. troianis: aborigenes populi dicti sunt latini prisci: qui italiam ab initio tenuerunt: et dicti sunt aborigenes: quia diu aberrarunt antequam certas sedes haberent. Sine legibus: quia ipsi licenter vivebant nec ulla lex erat: que vetaret quin per arbitrio facerent que voluissent. Sine imperio: et dicitur democratia: quia nemo regebat eos: liberum atque solutum declarat. Quod dixit sine legibus. Sine imperio: monarchia: liberum: quia sine legibus:

solutum: quia sine imperio. Hi postquam et troiani et aborigenes antiqui italie populi: cum in vna memina vrbis Rome conuenerunt: credi non potest: quod facile creuerint. Dispari genere: quia hi quidem troiani: hi vero latini. Dissimili: nam qui genus dispar erat: lingua quoque dissimilis fuit. Nam sicuti videmus aliud ydionia habent teucrum: aliud greci. aliud latini. Alio more. alio ritu. et humano et diuino: nam mos utrumque complectitur et diuinum et humanum. Incredibile memoratu. i. credi non potest si memoraretur. Coaluerint. i. simul creuerint. Nam coalescere crescere significat. Cum bis: et quia populus ille in maximam brevi peruenit multitudinem. Moribus. et quia multitudo populi creuerat: mores etiam impositi sunt ciuibus. Agris. nam cum vicissent Romani populos finitimos agrorum fines suorum prederunt. Satis pollens. satis potens. Pleraque mortalium habent. in quo maior pars humanarum rerum inuidiose possidetur. et ideo quia diuitie ingentes possidebantur a Romanis inuidia repente orta est contra eos. Ex opulentia et diuitiis et opibus rerum. Igitur quia inuidiam opulentia peperit Romanis. Tentare prope tabant Romanos. Pauci et amici: ut fuerunt albani qui coniuncti erant Romanis. Ceteri paucos amicos. Domi militieque intenti. i. bello et pace diligentes. Festinare: prope festinabant ad ea que sibi

Vrbem Romam sicuti ego accepi condidere atque habuere initio Troiani: qui enea duce profugi sedibus vagabantur incertis. Cumque bis aborigines ge-

nus hominum agrestes: sine legibus sine imperio liberum atque solutum. Hi postquam in vna memina conuenere dispari genere: dissimili lingua: alij alio more viuentes incredibile est memoratu quod facile coaluerint: Sed postquam res eorum ciuibus. moribus agris: aucta satis prospera satisque pollens videbatur sicuti pleraque mortalium habentur: inuidia ex opulentia orta est. Igitur reges finitimi populi: que bello tentare: paucis et amicis auxilio esse. Nam ceteri metu perculsi: a periculis aberant. At Romani domi: militieque intenti festinare: prope: alius alius

et rei publice utilia eēnt ad oīa de iperio augēdo. Hortari p hortabātur. Tegere. i. defendere. Armis: armorū virtute. Postubi: pro postq̄ vna ps cōposita ē postubi. Propulerāt. pculpe pulerāt. Virtute fortitudie aī et corporis. Socijs atq; amicis: postea vbi se defenderāt amicos atq; socios defendebant. Putabāt amicitias. i. magis suo beneficio q̄ alieno sibi tradito parabant sibi p̄isci romani. Dabebāt. romani. Imperium regiū dīationem cui rex vnus p̄ce-

hortari: hostibus obuiam ire. libertatem patriam parentesq; armis tegere. Postubi pericula virtute propulerant: socijs atq; amicis auxilia portabant: magisq; dandis q̄ accipiendis beneficijs amicitias parabāt. Imperiū legitimū nomē regiū habebat: Delecti q̄b' corp' ānis infirmū: ingeniū sapiā validū erat: Reipu. cōsultabāt: bī v' etate vel cure similitudie patres appellabāt Postubi regiū ipe- rīū: qd̄ in initio cōseruāde libertatis atq; causa au- gēde Reipu. fuerat: i. superbīā dominationēq; se cōuertit: imutato more: ānuā iperia bīnosq; ipera- tores sibi fecere. Eo mō minie posse putabāt p li- cētīā i. solefcere animū humanū. Sed ea tēpestate cepere se q̄sq; magis extollere: magisq; ingeniū in- prōptu habere. Nā regib' boni q̄ mali suspectio- res sunt: semperq; bis aliena virtus formidolosa est. Sed ciuitas icredibile memoratu est: adepta li- bertate quātū breuī creuerit. tāta cupido gl'e icesse

recte seu perperā studebāt. Bīnos imperatores. i. duos cōsules. i. consulatum regnū regiū constituere romani p̄iores. Annua imperia. i. que tantummodo anno vno permanerent. nāz cōsules vno tantū anno permanebant in imperio. Eo modo. scilicet tantummodo annua esse imperia. Insolefcere in superbiam et in insolentiam posse recidere: eo q̄ imperium breue erat. Ea tempestate: eo tempore in libertatem vindicata est ciuitas. Quisq; scilicet quisq; p viribus suis. Extollere: magnificare se. In promptu: in parato et manifesto. nam non time- bant ne virtus sua desplicere posset regibus sicut prius cum reges urbem habebant. Nam re- gibus: nō est cur quisq; virtutem suam aperire studebat: quia boni magis sunt suspecti q̄ viles et ignaui: nam regum tempore etiam si quis ingeniū maximum habuisset ostendere non aude- bat: ne se suspectum faceret regibus. Suspectiores: magis suspecti. Quam mali: q̄ viles et ignobiles: nec dicas q̄ mali q̄ improbi et prauī: sed q̄ viles et ignaui: et ita boni prudentes et preclari viri. His. scilicet regibus. Incredibile memoratu id est icredi non potest si memo- raretur. Adepta: parta: et est vsus adepta in passua significatiōe. Incesserat: inuaserat roma

rat. Legitimum imperiū. i. impe- rium fm̄ leges constitutum. nam qui p̄cerat summe rerū rex appel- labatur. Delecti. i. seniores: q̄ p etatem militare non poterant.

Ingeniū sapiētia. i. qui ingenio pollebāt. Sapiētia: etate et ex- perientia rerū. Hi vel etate: nūc dicit quomō appellabātur: senato- res: ita dicerent qui cōsilio p̄ce- rant et rei publice augende et q̄b' ingenium firmū: ingeniū autem validū erat. Etate: q̄a senes erāt quemadmodū solent esse patres

Vel similitudine cure: quia ipi rei publice utilitatem curabāt. quem admodum patres curāt utilitatē filiorū. Postubi: postq̄. Initio ab initio. i. a primordio urbis.

Cōseruande libertatis causa fue- rant reges vt libertas cōseruaret̄ quia pepulerāt hostes q̄ romani libertatē eripere volebāt et suo im- perio subigere. Augende rei: q̄a p̄cerat vnus summe rerū: qui oīa suo ordine regeret: et si qd̄ mali cō- missum fuisset rerū vīdicaret. et hoc pacto oēs ciues vna erant cōcor- des. qua propter res publica rōa- na vebementer augebatur. In superbiam et dominationē: quia non fm̄ leges et fm̄ instituta ma- iorum reges nouissimi populum romanum tractabant. Sed pro arbitrio: et voluntate sua omnib' dominari: omnesq; opprimere seu

nos postquam ipsi in libertate peruenierunt. Simulac belli patiens: quod assuefacta erat bellis gerendis. Per laborem usu militiam. id est laborando et militando militiam gerere: et laborem pati assueti erant quod per laborem et continuu usum fiebant belli peritiores. Usus consuetudine. Magis in decoris armis. id est magis cupiditate sua ponebant in his que ad rem militares pertinet: quam in his que ad voluptatem seu luxum attinere videmus. Decoris: ornatis insignibus. Militaribus: bellatoribus bello accommodatis. Scortis. meretricibus. Conuiuiis: superfluitatibus ciborum. Igitur narrare cepit Salustius mores populi romani et instituta eius: quibus ad tantam magnitudinem imperii facile se puererat: quod etiam hic facit igitur quod summo labore se exercuerat in bello: et suas omnes cupiditates posuerunt in virtute. Talibus viris: qui continentia et labore se exercuerant. Non loco. id est asper aut arduus. editus: et eleuatus: quod quod locus abditus esset vel minus: tamen virtute sua superabant. Non armato hoste. id est in bello diu se exercuerat: ideo armatos hostes non me. Omnia domuerat. scilicet locos et homines virtute sua domuerat romani. Certamen: contentio. Inter ipsos: scilicet romanos quisque properabat. Ferire non expectabant alij alios ut hostes inuaderent: sed unusquisque primus esse volebat ut eam laudem adipisci posset. Murum ascendere properabat unusquisque in oppugnandis urbibus primus esse volebat qui murum ascenderet et muralem coronam assequeretur. Nam corona muralis dabatur his qui primum murum ascenderent. Tale facinus faceret. scilicet dum primus feriret hostes dum primus murum ascenderet.

Tandiu ea. scilicet vincendo hostes: et expugnando urbes. Diuitias bonas magnamque in hostibus vincendis et urbibus expugnandis famam nobilitatem: suasque omnes diuitias ponebant. Laudis auditum: quidem erant glorie. pecunie autem munificentissimi. Laudis quam discrimine vite gerebant. Pecunie: liberales: quam suis amicis profundere non dubitabant. Gloriam ingentem quantum quidem ad gloriam pertinebat nihil moderatum fuit quantumque ad diuitias moderatis gaudebant. Ingentem: plus quam mediocrem. Honestas: mediocris. Memorare possem: his de causis hoc sepe consecuti sunt romani: ut ipsi pauci ingentem hostium multitudinem fuderint atque fugauerint: sepe urbes inexpugnabiles: tandem vicerunt. Maximas hostium copias parua manu: ut Lucullus qui aduersus tigranem armenie regem centum milium exercitum: duodecim milibus militum fudit atque fugauit: in quo prelio tigranista filius ipsius tigranis captus est: atque in triumpho ductus. Quas urbes natura munitas: sicuti fuit cartago noua in hispania: que quod natura loci et a terra et a mari munita esset: tamen populus romanus virtute sua eam cepit ductu et auspicio publici Scipionis Africani superioris. Eares scilicet predictam medium adducere. Ab incepto a proposito videlicet a descriptione seditionis catiline. Sed fortasse. hoc pertinet ad id quod sequitur et hoc dicit quod quod romani plura ges-

rat iam primum inuentus sit ac belli patiens erat. In castris laborem usu militiam discabant. Magisque in decoris armis: et militaribus equis quam in scortis atque in conuiuiis libidinem habebant. Igitur talibus viris non labor insolitus: non locus ullus asper: aut arduus erat non armatus hostis formidolosus. Virtus omnia domuerat. Sed glorie maximum certamen inter ipsos erat. Sicque quisque hostem ferire murum ascendere circumspecti: dum tale facinus faceret properare: ea diuitias: ea bonam famam magnamque nobilitatem putabant: laudis audiri pecunie liberales erant: Gloriam ingentem: diuitias honestas! volebant: Memorare possem quibus in locis maximas hostium copias Populus Romanus parua manu fuderit: quas urbes natura munitas pugnando ceperit. In ea res

ferunt domi atq; militie egregia facinora q̄ alius in orbe terrarum populus: tamen fortuna fecit: vt ceteri terrarum populi fama prestantent. Nam q̄uis multagesserunt: non tamen fuerunt scriptores qui ea memorie traderent. Ceteri autem populi aut athemenses q̄q̄ non tanta fecerunt tamen quia scriptores ea illustrarunt clariores habentur fama. Sed fortuna in omni re. i. res omnes humanas sub eo imperio tenet. Ea res omnes id est fortuna res hominum pro suo arbitrio hic atq; illuc versat: vt si obscure fuerint eas clariores reddere possit: si vero preclare obscuras faciat. Celebrat illustrat. Obscuras ignobiles reddit ex libidine pro sua voluntate et arbitrio quia athemensium celebrantur romanorum autem obscurant non veritate. Atheniensium rex: q̄ forma in omnibus rebus valet: et hic probari potest. Feruntur p̄feruntur. id est extolluntur a scriptoribus. Ibi scilicet athenis.

longius nos ab incepto traheret. Sed profecto fortuna in omni re dominatur. Ea res cunctas ex libidine magisq; ex vero celebrat obscuratque. Atheniensium res geste sicut ego existimo satis ample magnificeque fuere. Ceterum aliquanto minores quam fama feruntur. Sed quia prouenire ibi scriptorum magna ingenia per terrarum orbem Atheniensium facta pro maximis celebrantur. Ita eorum qui ea fecere virtus tanta habetur. quantum ea verbis potuere extollere preclara ingenia: Sed Populi Roma. nunquam ea copia fuit quia prudentissimus quisq; maxime negotiosus erat ingenium nemo sine corpore exercebat: optimus quisq; facere quam dicere. et sua ab alijs benefacta laudari quam ipse aliorum narrare malebat. Igitur domi militieque boni mores colebantur. Concordia maxima minima auaritia erat: ius bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat. Jurgia. discordias. similitates. cum hostibus exercebant ciues

Prouenire nati sunt progeniti sunt. Per terrarum orbem. id est in vniuerso terrarum orbe illustratur et clarificantur tanq̄ maxima fuerint. Itaq; eorum qui ea fecere ob hanc causam tanta habetur imperatorum virtus q̄tuz virtutem eorum suis scriptis illustrare potuerunt scriptores. Tanta tate magnitudinis. scilicet res gestas athenis. Negotiosus maxime se dederant negocijs aut militando aut reipublice consultando. Ingenium nemo sine corpore. Nemo se dederat studijs litterarum sine exercitatione corporis. Valebat potius volebat. Et sua ab alijs volebat de se alios dicere potiusq; se aliorum gesta narrare. Igitur superius exposuit Salustius rationes cur res geste athemensium maiores fuere fama q̄ re. Sed non ita euenit Roma. eo et q̄ in urbe romanorum. raritas scriptorum fuerat. nam quisq; romanus deditus erat negocijs et sua ab alijs potius celebrari q̄ se aliorum gestas res predicare malebat. Igitur quia oēs negocijs: et gerendis rebus dediti erant domi in pace. Militie in bello. Concordia maxima. auari nam vnum sequitur. ex reliquo: nam quia non erant auari ideo erant concordēs: nota ergo ex auaritia nasci discordiam: ius equumq; id est ius ex bono et equo. Nam ius ex bono et equo constare dicitur quod omnibus conuenit. Non legibus magis quam: quia etiam sine legibus quam ipsi naturaliter boni erant et equi. Jurgia verborum sunt. Discordias. dissensiones et inimicitias. Similitates. id est odia.

lebat. Igitur quia oēs negocijs: et gerendis rebus dediti erant domi in pace. Militie in bello. Concordia maxima. auari nam vnum sequitur. ex reliquo: nam quia non erant auari ideo erant concordēs: nota ergo ex auaritia nasci discordiam: ius equumq; id est ius ex bono et equo. Nam ius ex bono et equo constare dicitur quod omnibus conuenit. Non legibus magis quam: quia etiam sine legibus quam ipsi naturaliter boni erant et equi. Jurgia verborum sunt. Discordias. dissensiones et inimicitias. Similitates. id est odia.

Cum ciuibus vnu certame erat vt prestatet virtute alij alijs. Supplicijs. Nota qd supplicium supplicatio dicitur: eo qd pascis temporibus ex danatoru pecunia dijs sacrificia exhibebantur: nam qd soluere pecuniam ex maleficio comisso supplicium erat reo: consuetudo inoleuit vt supplicium supplicatio dicatur: nam apud antiquos ois pena pecuniaria fuit notatum fm delicti qritatez.

In supplicijs: in sacrificijs no dubitabant becatombem facere. i. sacrificium in quo centum bo- nes mactabantur. Parci mode- rati: nam inde fit parsimonia.

His duabus artibus audacia: au- dacia qd in periculis se exponere non dubitabant. Ubi bello par- enenerat. i. pacis tempore. Equi- tate: quia equo iure omnes vires- bant. Quarum rerum videlicet quia ipsi et in bello audaces et do- mi equi essent. Nec documenta exempla. s. que sequuntur. Vin- dicatus: sepe vindicta facta est co- tra eos. Contra imperium pugna- sicut Lucius manlius torquatus qui filium suum eo qd in iussu eius contra hostem pugnauerat et etia victoriam ex hoste reportauerat primum virgis cedi deinde securi p- cuti iussit. Idem papirius cursor fecisset in magistrum equitum nisi populus rogasset vt sibi donaret.

Contra imperium: contra iussus imperatoris. Qui signa relique- rant: quia paucos admodum hu- iusmodi iuenies. In pace proba- uit audacia Romanos se suamqz Rempublicam in bello conseruas- se nunc probat in pace iure equi- tatis id fuisse consecutos. Be- neficio magis qd metu. id e mag- beneficio socijs suis qd primendo imperio suos subditos regnabat Romanis. i. parebat subditi popu- lo Romano magis sponte qd me- tu. Agitabant. regebant. Igno- scere magis qd per se. si quis dese-

cisset a populo Romano simul ac penitusset eos parcebat eis populus Roma. Ubi pro postq. Res publi. i. postq oia imperio suo subegit ro. populus: nec cu aliqua gente sibi bellu supsu- it fortuna oia miscuit ita vt arma in se ipsos conuerterut. Fere: seue: videlicet barbare vt sithe: vt Tracenses: vt Parthi. Emu. imperij ro. que sp est ausa cu romanis de imperio cotendere. Et stirpe interijt: fundit? conuersa e. Cuncta ma. postq qcquid mari qcqd terra regnabat po. ro. imperio subiectu erat. Discere. pturbare. Labores: ferendo militiam. Pericula: exponere se oibus extremis. Dubias incertas. Atqz asperas: difficiles: et singulas res singulis opposunt: aspera contra labores: nam quod asperum est cum labore consequimur. Dubias contra pericu- la. Na quicunqz res dubias agit in maximo piculo versat. Optande alijs no optade populo ro- mano sz orbi terraz pncipis: sz alijs getibus q seruebant. Imperio suo: na cu populus roman? princeps oium esset multo magis iperare debebat diuitias possidentibus qd ipe diuitias posside- re vellet. Oneraqz miserie qz ppter hec in perniciem sui impij simul puenere eo qd diuitijs no re- cte vsi sunt: na q possidet diuitias possidet ab his nisi bic ipas moderate vtat ille ergo q vtitur

cu ciuibus de virtute certabant in supplicijs deoz magnifici. domi parci in amicos fideles erant. Du- abus his artibus audacia in bello ubi par euene- rat equitate seqz et repu. curabant. Quaz reru ego maxia documeta hec habeo qd in bello sepius vin- dicatus est in eos q contra imperium in hostem pu- gnauerant. qd tardius reuocati plio excesserant: qua q signa reliqre. aut pulsi loco cedere ausi erat. In pace vero bnficijs magis qd metu imperium agi- tabant: et accepta iniuria ignoscere qd psequi male- bant. Sed ubi labore atqz iusticia respu. creuit re- ges magni domiti bello nationes fere. et populi in- getes vi subacti Carthago emula Imperij. Roa- ni a stirpe interijt: cuncta maria terreq patebant se- uire. fortuna ac miscere omnia cepit. Qui labores pericula dubias atqz asperas res facile toleraue- rant. bi oculuz diuitie optande alijs oneras miserie que fuere: Igitur primo cupido pecunie. Deinde

diuitijs diues est: qui vero diuitijs abutitur: pauper est. Igitur primo superius ostēdit Salustius quomodo paulatim mutati sunt mores ciuitatis: et qui antea bello exercitati fuerant postq̃ omnia suo imperio subigere diuitijs et ceteris voluptatibus animā suā dederunt: quia ex repu. quidē pecuniam: postea regnum cupere ceperunt: q̃ obrem omnes auari atq̃ ambitiosi redditi sunt. Igitur qui diuitias. s. optare ceperunt. Et omni pecunie deinde imperij: vñū sequitur et altero

nam qui magnā pecuniam possidet: hic sibi imoderata iperia querit. Ea videlicet pecunia et imperij cupido omnium malorum: quia deinde omnium malorum origo nata est. Nam auaritia. i. hī qui ex auaritia et imperij cupiditate mala. omnia eē secuta. quia fides. probitas et ceterae bone artes repente ex urbe abierunt. Auaritia vero dicit auaritiā subuertisse has omēs virtutes: qz auarus. i. auens. i. desiderans aurum et auro deditus: quicūqz aut auaritie deditus fuerit: perfidus et improbus esse cōsuevit. Probitatem: integritatem. Subuertit: euertit.

Edocuit auaritia. Superbiam contra fidem: qz ex superbia nascitur perfidia. Crudelitatem: q̃ probitatem. nā qui probus est humanus est: et qui improbus fuerit: crudelis efficitur. Negligēdo: vt in iurando falsitate sumpto causa pecunie. Habere oīa venalia: facere omnia ppter pecuniam: ille dicitur habere oīa venalia q̃ omnia pecuniarū causa facit. Falsos fallaces et mendaces. Subegit: coegit. Aliud clausum: ecce quō falsos ostendit esse factos. Aliud cl. i. odiū et similitates. Promptū in lingua videlicet benignitatem: mansuetudinē et comitatem.

Existimare coegit: nō ex re quia si boni ciuis esset: amari digni tñ ego ipsum contēdaz si mihi nullo

imperij creuit et ea quasi materies omnium malorum fuere. Namqz auaritia fidem probitatem ceterasqz artis bonas subuertit. Pro his superbias. crudelitatem deos negligere. omnia venalia habere docuit. Ambitio multos mortalis falsos fieri subegit. Aliud clausum in pectore: aliud in lingua promptum habere: amicitias inimicitiasqz non ex se sed ex commodo estimare. magisqz vultum q̃ ingentium bonum habere. Nec vtraqz primo paulatim crescere: interdum vendicari. Postubi contagio quasi pestilentia inuasit: ciuitas imutata ē imperium ex iustissimo atqz optimo crudele intolerandumqz factum. Sed primo magis ambitio q̃ auaritia animos hominum exercebat. Quod tamen vitium propius virtuti erat. Nam gloriam: bonorem: imperium: bonus ignauus eque sibi exoptat. Sed ille vera nititur via huic q̃ bone artes desunt

erit emolumento nā vis amicitie seruat cum eū amamus qui amari digni est: nō autē qui nobis aliquo erit emolumento: etiā si indigni erit qui amat. Ex re nō ex natura ipsarū amicitiarū: nā qui sibi erant vtilitati diligebāt etiam si indigni essent amari. qui vero nulli sibi erant cōmodo: odio habebāt etiā si digni essent amicitijs: q̃ ingemū q̃ naturā simulabant bonos esse: et naturaliter malas habebāt naturas naturaliter mali erant. Interdū vendicari: p vendicabātur. i. puniebāt qz puniebant q̃ populū corrūpebāt. Postubi: postq̃. Contagio. s. huius filatio. Ciuitas est imū. qz nō puniebātur qui populū corrūpissent: eo q̃ oēs eodē crimine tenebantur: nam qd a multis peccat iustum est: sed primo quidē ambitione magis tenebātur corrupti ciues q̃ auaritie eo q̃ bonoris cupidi erāt quod tamen vitium min⁹ erat auaritia. Qd vitium. s. ambitionis. Propius: p̃p̃inquit. nāqz et qd ambitio sit propinqz virtuti ex hoc p̃batur: q̃ tam boni q̃ mali sibi bonores cupiunt et gloriam: auari autem nullam penitus virtutem habere possunt. Sed ille niti. ille scilicet bonus. Vera via. scilicet virtutis. Bone artes. boni mores. Dolis atqz fallacia. simulatione et falsitate. Studium: desiderium et voluptatem. Quā. s. pecuniam. Nemo sa

piens. s. si omnes mortales pecuniā cupiunt: relinquit ergo omnes stultos esse. Effeminat: effeminatum reddit. Ea. s. auaritia. Semp infinita: preterq̄ baies facit effeminatos: etiā si viles fuerint: hoc etiā accedit q̄ infinita sit. Infatiabilis: nā quanto plures comparat diuitias anar? tanto plures desiderat: vnde iuuē. Crescit amor: nūmi q̄tū ipsa pecunia crescit. Diminuit: deo crescit. Sed postq̄. L. Sylla. ostēdit superi? auaritiā deteriore ambitione: p̄pterea q̄ ābitiosi boies tā boni q̄ mali iuenirēt eo q̄ ferme oēs laudis et glorie et imperi cupidi essent: in hoc tñ differre videt q̄ bonus vera virtutis via ad bonorē accedit: malus autē dolis et fraudib? bonores p̄sequitur: nūc autē dicit multo perniciosiorē rempublicam euasisse tēpore L. Marii et L. Syllae. L. Sylla. Lucius Sylla. hic L. Sylla fuit: qui bellū civile cōtra Mariū gessit: in quo quidem bello multas clades populo romano vterq̄ edidit: sicut apud Haleriū et alibi habet plē? Recepta rep. occupata rep. factōe sua. Bonis iūtijs prius q̄dē virtutē suā populo Ro. prestitit. et reipublice rōne multū p̄fuit. Malos euētus quia opes suas in reipū. perniciē cōuertit. Rapere: pro rapiebāt. Nēs milites syllani. Trabere: p̄trabant. Cupe: p̄cupiebāt. Ali? domū alteri? i. nō p̄tenti suis aliena petebāt. Victores. s. milites sylle. Modū: q̄tū ad q̄tū. Modū: destīa q̄tū p̄tinentiā nūq̄ tātas diuitias surripuerāt q̄ multo plures habere nō quererēt: nō moderati erāt in ciues sed eorū bona diripiebāt. et nō nūq̄ eos interficiebāt. Feda turpia et fēdida. Huc accedebat: p̄pter victoriā accedebat cōsuetudo quā habuerāt: tunc cum sylla cū eis p̄fuerat in asia vbi omnia pro arbitrio suo fecerāt ipso sylla concedēte. Huc. s. ad victorem. Accedebat huc: adibat ad hoc. Exercitum quē ductauerat. i. exercitum cui ipse p̄fuerat in asia: in asia sunt oia amena et voluptat? plena tū q̄litate loci tū clemētia aeris: q̄ clemētia facit eā fertiliorē: et p̄pterea etiā ameniorē. Quo. i. vt. Fidum pro fidelem. More maiorū cōtra consuetudinē et disciplinā Romanorū militum: qui semp cōtinētes et parci militauerant vsq̄ ad hoc tēpus. Luriose: abundanter et superflue. Liberaliter: licēter: quia omnia q̄ cūq̄ libuissent: cōmittere patiebatur Sylla siue honesta siue turpia fuissent. Amena. delectabilia: et sine fructu: inter amenū et iucundū hoc interest: q̄ amena loca sunt sine munere et a mūdo dicta sunt eo q̄ munere careant. Iucundū autem vtilitatis rationē habet: amena loca sunt vmbrosis arborū et floribus pratorū. suauia hec. n. grece tempe dicuntur. Volupta. i. plena voluptatis et viuū sequitur et altero. Nam ex amenitate sequitur voluptas. Molliuerant. molliores et effeminatiores reddiderant. Amare. s. mulieres. Potare vinum: cū antea semper sobrii fuissent et continentes. nūc amenis locis: corrupti: et mulieres amare: et vinum superfluum nimis luriose sumere ceperunt. Signa tabulas pictas antea semper a voluptatibus alieni fuerant nec de gentibus victis aliquid abstulerant sed se tantū eorū dominos dicere et aurū possidentibus dominari volebant: nūc vero ea sibi placere ceperunt que antea neglexerāt. Signa: statuas. Naz

signū statuā dicim⁹. Tabulas pictas. i. tabulas in quibus artificiose quedā depicta erāt: quib⁹ maiores nostri plurimū delectabātur. Tabulas pictas. imagines tabulis preciosis depictas aureas vel argenteas. Nasa celata. i. fabricata. Nā celare fabricare dicimus. Mirari: pro mirabantur: laudabant nā que miramur ea laudamus. Rapere pro rapiebāt. nō solū mirabātur: sed mirata rapiebant. Delubra: tēpla deorum. Poluere: pro poluebāt milites Romani sacra propbana. i.

blisce rapere. delubra deorum spoliare. sacra profanaq; omnia poluere. Igitur hi milites postquam victoriam adepti sunt nihil reliqui victis fecere.

Quippe secunde res sapientius animos fatigant nedum illi corruptis moribus pictorie tēperarent

Postq; diuitie bonori esse cepere: et eas gloria imperium potentia sequebantur: bebescere virtus. paupertas probro haberi. innocentia pro malivolentia

duci cepit. igitur ex diuitijs iuventutem luxuria atq; auaritia vna cum superbia inuasere rapere con-

sumere sua peruipendere: aliena cu pere: pudorē: pudicitiam. diuina atq; humana promiscua: nihil

penſi nihilq; moderati b're.

Pere preciū est quū domos atq; villas cognoueris inurbium

moduz edificatas visere templa

luxuria et a. diuitie cā fuerāt vt iuuenes luxuriosi: auari: atq; supbi efficerentur. Auaritia: nā cū bona tua pfuderis explēde cupiditatis cā necesse: vt diuitias ogregare studeas. et ita nascit auaritia. Supbia. Nā q; diuites sunt oīa sibi licere arbitrantur. Rape. p rapiebāt: suaq; rapuerāt sua parumpendebāt. declarat qd dicit parumpendere q; cōsumebāt aliena. Cōsumere: p consumebant

Aliena cupe: q; rapiebant. Pudorē et pudicitia. Inter pudorē et pudicitia hoc interest: q; pudicitia est ipsa virtus. Pudor est effect⁹ pudicitie. Promiscua: p fusa: prima. Nihil penſi: nihil cōsiderationis habebāt. Quicq; modo nec moderationē nec cōsiderationē habebant: dūmodo suā cōmoditatem perficerent. Preterea nec pudorē nec pudicitia diuina magnificiebant.

Pere preciū. i. vtile. Nā preciū laboris ē vtilitas: vtile erit inqt q; cognoscei poterit q; differētia esset iter maiores nros: q; hanc rēpublicā nobis dederūt. et boies nre etatis ignauissimos. Domos in vrbe. Et villas in agris. Intervilla et domū h interest: q; dom⁹ in vrbe dicitur: villa aut in agris appellat. Visere templa

deoz: tēpla deoz solēt suptuosiorib⁹ edificijs pstitui q; dom⁹ p uatoz: et tñ ad eā libidine pueniūt boies etatis nre: vt nūc sibi edes edificēt q; sunt multo suptuosiores q; deoz tēpla: pietate q; dijs immortalib⁹ habet: q; oīs hō pietatē debet deo immortalī. i. corde et fide deoz tēpla honestabāt: domos suas glia nō magnificabāt domos edificijsz nature res. n.

et fide deoz tēpla honestabāt: domos suas glia nō magnificabāt domos edificijsz nature res. n.

sacra et nō sacra. Igitur hi mi. qñ quidē tanta animū cupiditas icesserat: vt et priuata et publica raperent: sacra et non sacra violarent.

Nihil reliqui fecere. i. nihil reliquerunt: et est honestissim⁹ dicēdi modus: nihil reliq; mihi fecisti. i. nihil mihi reliquisti. Quippe: scelere et pbat eundēti ratione hoc ita fecisse romāos milites. Fatigāt aīos scz vt vir sapiētes se abstinere possint a reb⁹ illicitis faciūt res secunde. Neduz illi. i. nō illi obtēperarent victorie. i. nō vterētur victoria in qua oīa p volūtate fieri solent. Corruptis moribus: vitiat moribus. Debescere: virt⁹: et vñ sequitur ex altero. Nā cū diuitie in honore habentur: virtutes negliguntur. Et eas gloria potētie hoc est postq; qui diuitijs abūdant: hi gloriosi atq; potētes erāt. Probro. dedecor. Innocētia p ma. q; innocentis erat: hic ab oībus odio habebatur q; vero nocētes erāt: in maximo honore ab oīb⁹ habebatur: q; vero innocētes fuissent hi ab oīb⁹ odio habebatur atq; malivolētia.

Igitur ex diuitijs ergo q; ocio et ignaue se dedere: et diuitias possidere ceperūt ingētes: id effectū ē ex diuitijs postea luxuriosi sequerent supbia et auaritia. Igitur luxuria et a. diuitie cā fuerāt vt iuuenes luxuriosi: auari: atq; supbi efficerentur. Auaritia: nā cū bona tua pfuderis explēde cupiditatis cā necesse: vt diuitias ogregare studeas. et ita nascit auaritia. Supbia. Nā q; diuites sunt oīa sibi licere arbitrantur. Rape. p rapiebāt: suaq; rapuerāt sua parumpendebāt. declarat qd dicit parumpendere q; cōsumebāt aliena. Cōsumere: p consumebant

Aliena cupe: q; rapiebant. Pudorē et pudicitia. Inter pudorē et pudicitia hoc interest: q; pudicitia est ipsa virtus. Pudor est effect⁹ pudicitie. Promiscua: p fusa: prima. Nihil penſi: nihil cōsiderationis habebāt. Quicq; modo nec moderationē nec cōsiderationē habebant: dūmodo suā cōmoditatem perficerent. Preterea nec pudorē nec pudicitia diuina magnificiebant.

Pere preciū. i. vtile. Nā preciū laboris ē vtilitas: vtile erit inqt q; cognoscei poterit q; differētia esset iter maiores nros: q; hanc rēpublicā nobis dederūt. et boies nre etatis ignauissimos. Domos in vrbe. Et villas in agris. Intervilla et domū h interest: q; dom⁹ in vrbe dicitur: villa aut in agris appellat. Visere templa

deoz: tēpla deoz solēt suptuosiorib⁹ edificijs pstitui q; dom⁹ p uatoz: et tñ ad eā libidine pueniūt boies etatis nre: vt nūc sibi edes edificēt q; sunt multo suptuosiores q; deoz tēpla: pietate q; dijs immortalib⁹ habet: q; oīs hō pietatē debet deo immortalī. i. corde et fide deoz tēpla honestabāt: domos suas glia nō magnificabāt domos edificijsz nature res. n.

et fide deoz tēpla honestabāt: domos suas glia nō magnificabāt domos edificijsz nature res. n.

et fide deoz tēpla honestabāt: domos suas glia nō magnificabāt domos edificijsz nature res. n.

et fide deoz tēpla honestabāt: domos suas glia nō magnificabāt domos edificijsz nature res. n.

et fide deoz tēpla honestabāt: domos suas glia nō magnificabāt domos edificijsz nature res. n.

et fide deoz tēpla honestabāt: domos suas glia nō magnificabāt domos edificijsz nature res. n.

magnas domi militieq; gerebant: quibus domos et familias suas decorabāt. Decorabant: bonestabant. Neq; victis quicq; cum nationes et populos subegissent nihil eis faciebant: nisi q; postea iniurias facere nō possent. Et iniurie licentiā ne iniuriā facere possent auferebant. n. ar mare quos naues &c. que libertatem faciunt iniurie. Contra contrario. Ignauissimi: vilissimi homines. s. milites syllani. Adimere: pro adinebāt. fortissimi viri. s. maiores nostri. Perinde ac quasi. i. tanq;. Demum deniq; hoc est tanq; illi faciendo iniuriā viderētur esse imperatores: aliter priuati homines. Nā quid ea memoriam vere inq; nostre etatis homines domos suas sumptuosiores habuisse q; maiores nostri tēpla deorum q; montes euertere & maria prosternere nō dubitarūt q; q; priuati essent et non reges. A priuatis q; pluribus. s. hominib; subuersos. Maria conster. sicut etiam Lucul. dicitur fecisse neapoli. vbi predia sua habebat: dicit. n. fecisse edificia ingētia et amentate omnib; prestantia: que vsq; in medius mare porrigebātur: ita vt vbi maria fuerant: ibi stratum erat solum veluti in terra continēti fabri casset. Quibus diuitie &c. i. qui homines vident illuisse diuitias ille deridet diuitias qui profundit eas in rebus minime necessarijs. vt bi qui montes subuertebant: et maria sternebant fecisse vidētur. Quibus mihi: qui homines vidētur mihi illuisse diuitias. Habere possidere. Doneste: modelste. Abuti: vitiose vti: videlicet in rebus superfluis et minime necessarijs. Pro turpitudine: quia turpe erat eis vt vitium nō paruū: ita diuitijs quas honeste habere poterant abuti. Sed libido &c. Superius dixit quomodo Romani ciues corrupti dediti erant magnificentie edificior: et diuitias quasi ludibrio habebāt: cū eis in rebus minime necessarijs abuterentur nūc dicit non solum hac superfluitate edificior Romanos esse captos verū etiam quod deterius erat lutiariā eos inuasisse cum nec viri muliebria pati dubitarent: & mulieres pudicitiaz in aperto haberent. Stupri adulteri. Libido: ganeē. i. meretricis: ganeū veteres dicebant locum abditū et quasi sub terra defossum. i. lupanar: unde ganeē mulieres que ibi habitant. Eteri cult? nō solum libido edificior sed etiā vestium. Incesserat inuaserat Romanos et libido superincesserat viros pati muliebria: viros pati muliebria tangit rem obscenā &c. Mulieres habere pudicitia &c. i. parinfaciebant pudicitia hoc est fiebant meretrices. In propatulo: in aperto. Exquirere: pro exquirebāt. Vel libido incesserat &c. dicit etiam in ceteris infinitis vt volueris: eā vescē. i. comedendi: vñ sequitur ex reliquo: q; luxuria sp cibos lautos habere cupit: vt se diu subscēta re possint: et cū hoies luxurie dediti fuerint: etiā vitio gule laborāt. Terra: vt sunt aues et siluestres fere qbus solēt vesci luxuriosi hoies. Mari: vt diuersi generis pisces exq;rerēt: qbus igitur vētris satiarēt. Dormire: p dormiebāt. Nec opiri: p operiebantur. i. nō expectabāt: sic de

deorum que nostri maiores religiosissimi mortales fecere. Cleruz illi delubra omni pietate domos suas gloria decorabant. Neq; victis quicq; preter iniurie licentiā eripiebant. Et bi contra ignauissimi homines. per summu scelus omniam ea socijs adimere. que fortissimi victores hostibus reliquerant proinde quasi iniuriā facere. id demū esset imperio vti. Nam quid ea memoriam: quā nisi bis qui videre nemini credibilia sunt a priuatis cū pluribus subuersos montis maria esse constrata. quibus mihi videntur ludibrio fuisse diuitie. quippe quas honeste habere licebat abuti per turpitudinem properabant. Sed libido stupri ganeē. ceteriq; cultus non minor incesserat. viros muliebria pati. mulieres pudicitia in propatulo habere. Elescendi causa. terra. mariq; omnia exquirere dormire prius q; somni cupido esset famē aut sitim neq;

ceteris. Lassitudine: qui nō laborabant tñ vt lassarētur: sed opus intermittebant anteq̃ lassitudo eos inuasisset. Ante capere: p̃ ante capiebāt. i. occupabāt: anticipabant. Lutu. i. luxuria et superfluitate rerū. Nec: vitia sup̃ memorata. Incedebāt. incitabant facinora faciēda. Opes fa. i. opes sue et pprie. Malis artibus malis moribus. Eo: ideo. Persusius. imodestius. intēperantius. Deditus animus eoz. Omnib⁹ modis: quacūq̃ ratione iuste. s. et iniuste s̃ fas et ne-

frigus neq̃ Lassitudinem opperiri. Sed ea omnia luxu ante capere. Nec omnia iuventutē vbi familiares opes defecerant ad facinora incedebant. Animus imbutus malis artibus baud facile libidinis carebat. Eo profusius omnib⁹ modis questui atq̃ sūptui deditus erat. In tanta itaq̃ et tam corrupta ciuitate La. ratus id qđ factu facilimum erat: oīm flagitiosoz et facinosoz circūse tāq̃ stipatorū cateruas habebat. Nam quicūq̃ impudic⁹ adulter. ganeo. alea. manu. vētre. pene bona patria lacerauerat. quicūq̃ alienū es grande cōflauerat. quo flagitiū aut facin⁹ redimeret. Preterea oīs vndiq̃ p̃ricide. sacrilegi. cōuicti iudicijs. aut p̃ factis iudiciū timentes. ad hoc quos man⁹ atq̃ lingua periurio: aut sanguine ciuili alebat. Postremo omnes quos flagitiū egestas conscia⁹ aius exagitabat. bi La. p̃rimi et familiares erant. Qđ si q̃s eēt et a culpa vacu⁹ i amicitiaz ei⁹ iciderat quotidiano vsu atq̃ illecebris facile par similisq̃ ceteris efficiebat

uicti iudicij qui condēnati fuerant. Timentes ludi: qui facinus aliquod cōmiserant p̃pter qđ timebāt condēnari. Quos hoies manus interficiendo hoies vel fures etiā intelligat et interfectores. Lingua p̃iuria faciēdo. Periurio referas ad linguā: sanguine referas ad manū: flagitiū si nō facinus cōmiserat flagitium. i. re aliquā reprehensione dignā p̃petrauerat. Egestas: quia res familiares sibi defecerant vel nūq̃ etiā possiderant. Itaq̃ in tanta: ad p̃positū suū redit Sa. Anim⁹ p̃sci⁹. s. alicuius sceleris: nā q̃ sibi ingētis facinoris cōsci⁹ est nūq̃ rederet scelus sceleri addiderit. Proximi: p̃p̃inqui. Vacuas: a culpa. i. innocens. Inciderat: casu aliq̃ in amicitia ei⁹ venerat. Quotidiano vsu. quotidiana consuetudine. Lateruas: comitinas. Stipatorū. seruoz. Illecebris. voluptatib⁹: q̃s caterua sibi afferebat vt infra patebit. Par magnitudie scelerū. Silis: maiorib⁹: ergo p̃ ad magnitudinē. silis ad mores p̃tinet: p̃ q̃titate efficiebat: silis

fas. Id qđ erat facilimum. s. posse vsurpare rēpublicā. Tāte. tante magnitudinis. Flagitiosoz. i. oīm vitiosoz reprehensione dignorū. Facinosoz: qui facinora cōmiserant. Stipatoz: satellitum. Satellites dicūt stipari eo q̃ latera principū stipare. i. cōdensare solent. Adulteri: q̃ alienas ṽrores viciauerant. Ganeo: in lupanari nā vt paulo antediximus ganeuz dixerūt locū abditū etc. Alea. ludō alea et tarillis. Manu. p̃digaliter p̃fundendo: vel itefecerat aliquē p̃pter qđ condēnatus fuisset.

Ventre gula. i. implendo ventrem suū pro libidine et voluptate. Pene mēbro virili: et notat obscenaz voluptatem: Penis. n. est mēbro virile. Alienū es g. q. pecuniam mutuo acceperat: et est pulchra et honesta locutio: grande es alienū p̃si aut significat pecunias mutuo accepit: valde sum obligatus. i. debitus. et est naturalis locutio quē admodū honesta. nā qui es alienū habet multā pecuniā debz: ergo q̃ multā pecuniā hēbāt mutuo grande es cōflauerāt. Quo. i. vt. Redimeret aut fa. vulgo apagar la cōdanazon Del so mal far. differt inf flagitiū et facinus: quia flagitium in dictis: facin⁹ magis in factis cōsiderat: nam p̃iurium facere etiā flagitium nō aut facinus: facinus ille cōmitteret qui boiem pulsaret aut etiā interficeret. Paricide: quasi parentes interfecerunt sacrilegi qui tēpla diripuerāt. Con

Coniuratio.

q̄litate. Sed maxime adolescentiū. Supius declarauit Salu. quō Catiline domū frequētabāt scelerati hoīes cuiuscūq; flagiti cōscī fuisse aut etiā sed nūc dicit familiaritates adolescentiū maxime placuisse Catiline eo q̄ eorū animi teneri ac instabiles capi possent: sed maxime appetebat quidē oīm sceleratorū aīos: sed maxime adolescentulorū. Eorū animi: cur adolescentiū magis q̄ aliorū aīos appeteret declarat ipse q̄ facile erat hāc etatē decipi. Dolles: teneri: fluxi. i. labiles et incōstantes. Haud diffi. i. facile. Nā et quō caperent aī adolescentiū declarat. Prebere. i. p̄bere. bat. Ut cuiuscūq; adolescētes: cupi dicitur: ardent: et alij alia flagitia cupiunt eo q̄ vniuscuiuscūq; libidine eis satisfaciebat Catilina. Nam et.

Scorta meretrices. Mercari: p̄mercabat. Lances atq; equos si q̄ erant venatu gaudētes. Ut cuiuscūq; itū. sicut cuiuscūq; voluntas flagra: ardebat. Neq; sūptui. i. nō parcebat pecunijs vt obsequeretur libidinib; adolescentiū. Siue modesti nō habebāt moderatiōis rōnem: dū voluptatibus eorū satis faceret. Dū: modo. Obnoxios: subiectos et obligatos et recte dicit obnoxios: q̄ obnoxius p̄prie dicitur ille qui ob norā. i. ob culpā obligatus est: et isti adolescētes ob aliq̄ culpā Catiline obligati erāt Scio inquit Salustius. Frequētabat: bat sepe. Parū ho. pudī. i. obscenis vicijs. Deditos: fuisse.

Sed ex alijs reb; magis ex alia ante acta Catilie vita hoīes id suspicabātur q̄ q̄ res ipsa alicui nota esset. Sed ex alijs reb; et alijs Catiline vitijs id. s. iuuetutem ob scene voluptati deditā fuisse. Cōpertū manifestū. Jam primū ostēdit cū credebant hoīes ex alijs Catiline vitijs ipsum Catilinā ipudicos habuisse adolescētes. Fece-

rat: cōmiserat. Nobili: nobili loco nata: cū qua cōmiserat stuprū. Virgine Ve. i. cū v̄gine vestali. i. virgine dee veste templum rome nobilissimū fuit: et virgines huic dee consecrate: eternum ignem in templo conseruabant et virginitatē perpetuam: cū vna et his incestū Catilina cōmiserat. Alia huiusmodi: resperit ad obscenitatem: de qua loquebat. Ius et fas: q̄ cum mulieribus stuprum aut incestum cōmiserat: hoc fortasse tolerandum fuit: sed cum adolescentib; delectaret hoc deterius est. Ius: contra ius humanū. Fas: contra ius diuinum. Nam ius hominū fas deorū dicitur. Ius leserat stuprum cōmittendo cum virgine nobili et etiā adolescentib; delectando fas aut deorum ius offenderat: q̄ cum vestali virgine stuprum cōmiserat. Cuius aureliā Drestillez.

Preter formam: forma quidē bona erat: sed ipsa aurelia omnibus vitijs erat referta. Bonus scz homo. Quod pro quia ea Aurelia Drestilla. Illi. Catiline. Pringnum. s. filiū Catiline qui pringnus eius erat futurus. Pro certo creditur: habetur pro certo. Necato: veneno interfecto. Vacuam. expeditam. Scelestibus: sceleratis nuptijs ipsius Aurelie. Que res. s. filij cedēs. Facinorū. et ipse ante q̄ tantum facinus indicaretur. aliq̄ maius scelus aggrediretur. Impurus vitiosus. Infestus iniustus. Neq; vigilijs. scilicet vigilando: quietibus quiescen-

Sed maxime adolescentiū familiaritates appetebat eorū animi molles et etate fluxi dolis haud difficulter capiebātur. Nā vt cuiuscūq; ingenij ex etate flagrabat: alijs scorta p̄bere: alijs canes atq; equos mercari: postremo neq; sūptui: neq; modestie sue pcere dū illos obnoxios fidosq; sibi faceret. Scio fuisse nōnullos qui ita existimarēt iuuetutem q̄ domū Cat. frequētabat: parū boneste pudicitia habuisse: sed ex illis reb; magis q̄ cuiq; id cōpertū foret hec fama valebat: iam primū adolescēs Cat. multa nefāda supra fecerat cū virgine nobili: cū sacerdote. Ceste et alia huiuscemodi contra ius fasq;. Postremo captus amore Aurelie Drestille: cuius preter formā nihil vnq; bonus laudauit q̄ ea nubere illi dubitabat timens priuignū adultum etate pro certo creditur necato filio domus scelestis nuptijs vacuam fecisse. Que quidem res mihi in primis

do. Sedari. i. quiescere. Ita hoc modo. Conscia. s. patrati. sceleris. Excitam: pro excitatam: comoram. Vastabat perturbabat. Eius Catiline. Exanguis: pallidus: nam cum a vultu sanguis effugerit: pallor faciem occupat. Fedi: cruenti: sanguine pleni. Litus: velox in cessus catiline. In facie naturali. In vultu accidentali: facies est forma naturalis que difficulter mutari potest: vultus qui pro voluptate animi mutatur et dicitur a volendo eo quod habitu vultus indicatur animi voluntas: nam mens si aut animus aliquid letum conceperit aut leticia vultus ostendit: quod si animus timuerit vultus quoque metum significabit. In facie: per conturbatione naturalis forme. Vultus: et perturbatione voluntatis animi. Recordia: insania merat comprehendere poterat habitudine mentis vultus. Sed iuventutem superius offendit quod iuvenum maxime familiaritates appetebat catilia: eo quod etas illa facillime ad omnia facinora impellebatur nunc dicit quod sceleratioris reddebat Catilina. Nam illexerat. i. traxerat in sui benivolentiam et amicitiam. Multis modis. ut cuiusque studiis prebebat ex etate meretrices prebendo aliis equos et canes emendo. Mala fa. i. maleficia. Ex illis: et que maleficia docerunt declaravit ipse. Commodare pro commodabatur ex illis iuvenibus testes falsos falsos signa. falsos sigillatoris testamenti: consuetudo sunt apud maiores ut testorum tabulas signarent signo suo boies ad minus septem: nec appiebatur testam: nisi per octo dies post mortem testatoris. Habere edocebat eos. Vilia: nullius cure. nullius existimationis: nullius considerationis. Postubi. i. postquam. Eorum. s. a. r. c. postquam eos infames atque omnem pudorem exuere fecerant ad scelera maiora incitabat: nam primo boies qui bonam habent famam metuunt ne illam amittant: cum vero eam amiserint ad omnia scelera proclives sunt atque promptiores. Fac. ac. pu. atri. quia amiserant bonam existimationem et omnem verecundiam. Infantes innocentes qui nihil offenderant eum. Sicut fontes: sicut innocentes: sicut eos qui sibi nocuerant: hoc est amicos sicut inimicos. Minus superius. i. minus accidebat offerebatur. Circuvenire pro circuveniebat. i. decipiebat et ostendebat. Jugulare: pro iugulabat ipse Catilina. Manus animi: illo rum iuvenum. Torpesceret: pigresceret. Gratuito. sine premio et est adverbium. Valus: pravius est ipse animus iuvenum.

videtur causa fuisse facinoris maturandi. Namque animus impurus diis hominibusque infestus neque vigilans neque quietibus se dari poterat ita conscia mentem excita vastabat. igitur color exanguis: fedi oculi: cunctus modo: modo tardus incessus: pressus in facie vultusque recordia inerat. Sed iuventutem quam ut supra diximus illexerat: multis modis: mala facinora edocebat ex illis testes signatoresque falsos commodare: fidem fortunas: pericula vilia habere. Postubi eorum famam atque pudorem attriuerat maiora alia imperebat. Si causa peccandi in presens minus suppetebat. nihilominus infantes sicut fontes circumvenire: iugulare. s. ne per oculum torpescerent: manus aut animus gratuito potius malus atque crudelis erat.

Is amicis sociisque confisus Catilina simul quod es alienum per omnes: terras ingens erat. et quid plerique

tuunt ne illam amittant: cum vero eam amiserint ad omnia scelera proclives sunt atque promptiores. Fac. ac. pu. atri. quia amiserant bonam existimationem et omnem verecundiam. Infantes innocentes qui nihil offenderant eum. Sicut fontes: sicut innocentes: sicut eos qui sibi nocuerant: hoc est amicos sicut inimicos. Minus superius. i. minus accidebat offerebatur. Circuvenire pro circuveniebat. i. decipiebat et ostendebat. Jugulare: pro iugulabat ipse Catilina. Manus animi: illo rum iuvenum. Torpesceret: pigresceret. Gratuito. sine premio et est adverbium. Valus: pravius est ipse animus iuvenum.

Is talibus amicis et sociis quos supra memoravi simul confisus ingens es. Alienum. i. omnes civitates erant obnoxie alieno ere. i. omnes finitime civitates feneratoribus ingentem pecuniam debebant propter assidua bella quibus oppressa fuerant: nam belli tempore non solum boies: sed etiam civitates alieno igenti ere solent esse obligate. Et confisus largi suorum qui pressis suis rebus visi fuerant

Rapinaz: quas fecerāt cum sylia militātes. In Ita. nul. alia quoq; accedebat comoditas ad eā rē in extremis terris. i. in india contra Tigranē & mitridatē. Ipsi. s. catiline nihil sane. In tentus. s. erat quia nihil tale metuebat senatus: et tūc periculū imminet: nā cum hostes vel inimicos nostros nō metuimus: tūc vero periculū maximum nobis instat Tute erāt. i. oēs res ita ociose Rome erāt & quiescebāt tanq̃ si tute & tranquille fuissent Opportuna: valde accommodata ad id quod Catilina exoptabat.

Calē. Januarias. i. circa principium mensis febru. nā Calende vni uscuusq; mensis intelligūtur posite in mēse precedenti: et sunt accipiende semper pro mēse sequenti. Consulibus. s. existentib; his consulatū gerentibus. Appellare. s. pro appellabat: incepit alloq; alios eorū si nō respondissent callide: et dubitassent vtrū tantā rem aggredi deberent Suas opes: videte qd facere possum multos habeo viros mihi obnoxios propterea multi ex ciuitatibus finitimis alieno ere obligati sūt qui partes nras sequuntur: postremo oēs syliani milites qui ad paupertatem reducti sunt erunt nobis auxilio & alia huiusmodi dicebat: quib; eos ad hāc rem adhortaretur. Imparitas rē. quia nullus exercitus sit in Italia: et senatus negligēs sit: eo qd oēs res ociose sint i vrbē. Magna: quia vrbem ro. oib; rebus et imperiū orbis terraz cōsequemini: si vna mecum arma cōtra rempu. sumere non dubitaueritis.

Maxima necessitudo maria necessitas. Rerum suarū. i. qui extrema erant paupertate Et plu. au. duo solent hoies ad vnaz rem cōmittendaz adhortari: et omne scelus minimum facere vt videantur. Eo: ad eum locū vbi cōsiliū habuit catilina de republica occupanda. Propterea: conuenere ad hoc preterea. i. conuenere coloniis: et municipijs. Inter colonum et municipium hoc interest: quia colonia dicitur cum de nobili ciuitate ad ignobilem mittūtur ciues vt si de Venetijs mitterentur ciues ad habitandam vincentiam: colonia venetorum diceretur vincentia. sed municipium esset si ex hac ciuitate vincentie mitterentur ciues ad habitandum venetias: et efficerentur ciues venetiarum: et vterentur ea dignitate qua vtuntur nobiles et patricij principes venetorum: hec ciuitas appellaretur municipium venetorum. Paulo occul. paulo secretus qd supra memorauī. Magis spes dominationis: inter qd creditum est fuisse Publium Crassum diutem: quia dominatio eum ad hanc rem adhortabatur

Sillani milites largius suo vsi rapinarū & victorie veteris memores civile bellum exoptabant: opprimere reipublice consilium accipit. In Italia nullus exercitus En. Pompeius i extremis terris bellum gerebat: Ipsi consulatus petendū magna spes senatus nihil sane intētus: tute tranq̃lleq; res omnes. Sed ea proorsus oportuna Catil. Igitur circiter kalendas Junij. L. Cesare. L. Figulo Consulib; primo singulos appellare: hortari alios: alios tētare: opes imparatam Rom. Publicam magna premia cōiurationis docere Tibi satis explorata sunt que voluit in vnum omnes conuocat quibus magna necessitudo et plurimum audacie merate conuenere senatorij ordinis. P. L. P. S. Sura. P. Anton. L. Crassus. L. S. L. M. Cethegus. P. Seruius. Silla. S. filius. L. Clargunteius. Q. Anni. M. Portius. M. S. Leca. L. Calpurnius. L. S. Bestia. Q. Curius. Preterea ex eqstri ordie. M. Fuluius. Nobilior. L. Statilius. P. Babinius. P. Fuluius Capito. La. Corneli ad hoc multi ex coloniis municipijs qui domi nobiles erāt preterea cōplures paulo occulti cōsiliij huiuscemodi picipes

non autem angustia rei familiaris cum diues esset aliqua necessitudo aliqua necessitas: sicut necessitudo rerum suarum cogebat illos quos supra memorauimus. Ceterum: superius ostendit quomodo eos omnes allocutus est catilina precipue eorum quorum magis erat audacia non minor erat inopia: dixit etiam fuisse nonnullos qui potius dominationis spe quam vlla necessitate coacti ad hanc coniurationem se contulissent: nunc autem dicit eos maxime catiline fauisse qui nobilissimi erant: molliter atque magnifice vivebant: qui querebant alienas opes cum sue non sibi superpetere. Pleraque iuuenes. Sed. n. no. omnes inquit iuuenes fauebant catiline, sed precipue nobiles: quibus et reddidit causam. In ocio vel mol. et cupiebant aliquem regem qui suis cupiditatibus concederet. Incerta pro certis: quia non licebat sibi pro sua libidine vivere: cupiebant nouitatem fieri: ut ipsi domini rerum cum catilina efficerentur. Bellum quam pacem: discordiam malebant quam concordiam. Non ignarus. i. conscius consilij: conscius quidem erat occulte non aliqua necessitate coactus sed dominationem desiderans. Ipsi. crasso.

nobiles quos magis dominationis spe hortabatur quam inopia: aut alia necessitudo. ceterum inuentus pleraque: sed maxime nobilium catiline ceptis fauebat quibus in ocio vel magnifice vel molliter vivere copia erat: incerta pro certis bellum quam pacem mallebant: fuere item ea tempestate qui crederent. **M. Lucium** **Crassum** non ignarum eius consilij fuisse: quia **En. P.** visus ipsi magnum exercitum ductabat: cuius vis opes noluisse contra illius potentiam crescere: simul confisum si coniuratio valuisset: facile apud illos principem se fore. Sed antea ite pauci coniurare contra reipublicam. in quibus catilia fuit: de qua quam verissime poterit dicam. **L. Tullo**. **M. Lepido** consulibus. **P. Antonius** et **P. Sylla** designati consules legibus abitus in interrogati penas dederunt. post paulo catilina repetundarum reus. prohibitus erat consulatum petere quam iter legibus dies. profiteri nequerat erat eodem tempore. **L. Piso** adolescens nobilis summe audacie egens factiosus. Quem ad perturbandum reipublicam. inopia atque mali mores stimulat

ut succederent illis cum se magistratu abdicassent. Ambitus: let ambitus erat ut qui consulatus vel magistratum quicquam vel largitionibus corrupto populo consecuti essent ipsi punirentur. Legibus eius ambitus. Pecuniarum: quia provinciam pecunia expoliasset: ille dicebatur reus pecuniarum qui provinciam cuius magistratum gereret pecunia spoliasset diceretur. Prohibitus petere consulatum nam nemo reus magistratus candidatus petere poterat: dum lis et iudicium penderet. Legitimos dies. i. comitiorum. i. inter legitimos dies qui ex lege habentur. Profiteri. i. dare suum nomen eo quod reus erat: et reus quicumque petere magistratum nequebat. Eodem tempore. quo. **P. A. et P. Sylla** damnati sunt ambitus et catilina pecuniarum repetundarum est accusatus. Nobilis. patricie gentis. Intellige factiosus vulgo ptialis vel ptisano dicitur: quem ad rem publicam. i. perniciem. Inopia et quia sibi sua displicebant: non aliena appetebat. Mali mores: quia semper consueverat flagitijs et facinoribus se dedere: et ideo

bilissimi erant: molliter atque magnifice vivebant: qui querebant alienas opes cum sue non sibi superpetere. Pleraque iuuenes. Sed. n. no. omnes inquit iuuenes fauebant catiline, sed precipue nobiles: quibus et reddidit causam. In ocio vel mol. et cupiebant aliquem regem qui suis cupiditatibus concederet. Incerta pro certis: quia non licebat sibi pro sua libidine vivere: cupiebant nouitatem fieri: ut ipsi domini rerum cum catilina efficerentur. Bellum quam pacem: discordiam malebant quam concordiam. Non ignarus. i. conscius consilij: conscius quidem erat occulte non aliqua necessitate coactus sed dominationem desiderans. Ipsi. crasso.

Ductabat: in indiam vel in ponto aduersus mithridatem voluisse fuere qui crederet ipsum crassum illius pro. inuidia ductus crassus cupiebat potentiam catiline effici magnam: ut superior aliquis esset in ciuitate poepeia. Opes: cuiusvisque potentiam simul credebant illum confisum et.

Principem fore: quia credebant suis diuitijs inter coniuratores principatum obtinere. si modo coniuratio consecuta fuisset effectum. Valuisset: si coniuratio processisset.

Antea: ante hanc coniurationem. In quibus catilinae. non dum fuerat ipse coniuratus princeps sed socius. De qua coniuratione. Designati. i. creati consules illi quidem consules erant **L. Tul.** et **M. Lepi.** sed bi. i. **P. Ant.** et **P. Sylla** creati erant

consuetudine mala ad remp. occupandā incitabatur. Hoc pifone. catilina q̄ repetundarū rerū fuerat accusatus. An. q̄ dānatus fuerat ambitus hoc faciebat vt iniurias suas vindicaret. Cir- citer. i. circa in capitolio: cū senatus eos cōuocassent cōsules. Correp. raptim captis. Fascib⁹ insignibus consulū. Pifonē: quē supra dicti egestate et audacia paratū esse ad oia facinora. Ea re cognita. ea re explorata. s. q̄ struxissent consulū cedē. Cōsilium ce. de cede consulū eo q̄ i capitolium nō venissent re cogni- ta. Tā pes. fa. q̄ interfecti fuissent cōsules ⁊ ps magna senat⁹. Pro- cu. ante curiā. Signo da. signuz cōuenerat: quo dato oēs cōcurre- rent ad cedē. Paratū: cōmissum Socijs: cōiurationibus. s. Post cō. vr. ex qua vrbs ro. condita fue- rat. Diremit: dissoluit consilium

Ea res. s. q̄ non conuenerant.

Postea pifo vidimus superi⁹ quō res fieri nō potuit eo q̄ catilina p parasset signū ante curiā dare cō- iuratoribus cū armati hoies non dū cōuenissent: itaq̄ vt cōsiliū illd dissolutū fuisset pifo q̄ ei⁹ cōiuratō nis pnceps erat q̄stor missus est i hispaniā p ptoze. Postea: postq̄ dissolutū est cōsiliū cōiuratōis: q̄ in tpe nō cōuenerāt armati cū ca- tilina signum dedit. pifo ei⁹ cōiur- rationis pnceps. Liceronē his. duplex ē hispāia. s. hispāia citra hi- bez flumiū que citerior appellat⁹: ⁊ hispaniā vltra hibe⁹ q̄ vltior ap- pellatur. hic at pifo in citeriorem hispaniā missus est p ptoze: cū q̄ questor esset in vrbe. Pro pre- toze: loco ptozis. Nitē. vt hec si- bi prouicia daretur. Quod: pro q̄. Infestū cōtrariū ⁊ aduersum En. Pō. cui⁹ opes nimii plusq̄ veller crescere videbat. Neq̄ tñ: pro q̄ mis crassus misus fuisset vt in pro- uinciā mitteret. pifo tñ senat⁹ nō cōtra volūtātē suā cōcesserat. In- iustus: cōtravolūtātē suā. Se. per- nitiosum ⁊ crudelē. Procul a re- pu. remotū a repu. pōpei⁹: a quo a- liquid perniciosum metuebat rei- pu. potētia: nāq̄ pōpei⁹ vltra opes ciuitas exercuisse videbat: itaq̄ timebatur ne periculū aliqd reipu. inferret. i. eo pifone. Etia tū iā. tū vsq̄ eo tpe. Erat formi- di. timebat et iō sibi aduersariū parari volebat. Quos ductabat: quo ipse dur habebat in exercitu suo. Iter faciēs. agmē exercitus ducēs in hispaniā occisus est. sunt. s. aliqui q̄ dñt cāz cedis fuisse q̄ nimis crudeliter pifo impabat hispanis. et pp eā crudelitātē eum interfecisse. Eius: pifonis. Iniusta. vltra iusticiā. Superbia. i. arrogātia. Crudelia. plena crudelitatis. Barbaros hispa- nos. alij dicūt nō tā fuisse crudele impiū pifonis cām q̄ cbaritatem pompeij. q̄ milites illi cōmo- tiq̄ quondā sub pōpei⁹ militauerāt volūtate ipsius pompeij pifonē interfecerūt veteres antiq̄s

labant: Cum hoc catilina ⁊ antoni⁹ circiter nonas decembris consilio communicato parabant i Ca- pitolio Calendis Januarij. 2. cotam et. 2. torques- tum consules interficere. Ipsi fascibus correptis: Pifonem cuz exercitu ad obtinendas tuas Hispa- nias mittere. Ea re cognita rursus i nonas februa- rij consilium cedis transfulerunt iam tū non con- sulibus modo: sed plerisq̄ senatoribus pntiē ma- chnabantur: quod catilina nisi maturasset p curia signū socijs dare. Eo die post conditā vrbe: Romā pessimū facin⁹ paratū foret: q̄ nōdū frequētes ar- mati cōuenerāt. Ea res cōsiliū diremit. postea pi- fo i citeriorē Hispaniā pro ptoze missus adnitēte, M. Crasso: q̄ eum manifestū inimicū: Bn. pōpe- io cognouerāt. Neq̄ tā senatus prouinciā inuitus dederat: q̄ppe fedū boiem a republica procul esse volebat. simul quia boni cōplures presidium in eo putabāt. Etia tū potētia Pōpei formi dolosa erat Sed is pifo i prouicia ab eq̄tibus Hispanis quos in exercitu ductabat iter faciēs occisus ē. Sūt qui ita dicūt imperia ei⁹ iniusta. Supba crudelia barba

Fidos, fideles. Elites, qui sub clientela pō. ante fuerāt et bec causa est cur dicāt hoc facinus cā pompeij factū fuisse: Nūq̃ hispanos: hispani aut nūq̃ hoc facinus cōmiserunt. vt impatores suos interficerēt. ergo credendū est nec nūc ausos fuisse nisi vt pōpeio obsequeretur. preterea pter q̃ pisonē interficerēt. Seua imp. antea ppos. ergo arguit auctoritate pōpeij eū fuisse vt pisonē interficeretur. Eam rem in me. re. hoc aliorū volumus esse iudiciū. superiori conuentione. cuius princeps erat piso. Tametsi si. id est quis.

ros nequissime pati: alij aut equites illos. Bn. pōpeio veteres fidosq̃ clientes ex volūate eius pisonē aggressos: nūq̃ hispanos ptereatale facin⁹ fecisse: s; imperia sua multa antea ppos. Nos eā rem in medio relinquimus. De superiori conuentione satis dictum est.

Catiline ubi eos quos paulo ante memoravi cōuenisse videt: tūc si cū singulis multa sepe egerat tamē in rē fore credēs vniuersos appellare cohortari: et in abditā ptē edū secessit: atq; ibi oib⁹ arbitris. pcul a motis orōem butuscemōi bñit. Ni virt⁹ fidesq̃ vestra spectata mihi foret nequaquā opportuna res accidisset: Spes magna dñationis i manib⁹ frustra fuisset neq; ego p ignauā: aut vana ingenia incerta p certis captarē. S; q; multis et magnis tēpestatibus vos cognoui fortes fidosq̃ mihi: eo aius aus⁹ ē maxīm et pulcherrimū facin⁹ icipe: sil⁹ q; vobis eade que mihi bona malaq̃ itellexi. Nā idē velle idē nolle: ea res demū firma amicitia est. Sed ego que

Catiline ubi eos quos. s. senatorij ordinis et eq̃stris hoies. Cū singulis multa. quis singulos sepe allocutus fuerat. In re fore. i. in utilitate rei fore. Vniuersos appe. alloquitur simul oēs. Cohortari. s. vniuersos In additā ptē. i. in secretā ptē ne sua verba p̃cipi possent. nisi ab istis qui simul cū eo conuenerant.

Ibi in ea ptē eorū secreta. Arbitris. i. oib⁹ expulsis preter eos q̃ secū cōsenserāt. arbitri proprie dicuntur qui aliene rei q̃si testes iterū sunt. Nisi vestra virt⁹: in hac orōe captat beniuolentiā ab auditoribus laudat. n. eos a fortitudine atq; fidelitate: captat. n. beniuolentiā a re ipsa: sed per insinuationes. Nā cū rē sceleratā aggressurus sit dicit se facinus pulcherrimū atq; honestissimū facturū esse. Nisi vīa Lepit beniuolentiā ab auditorib⁹ quorū virtutē et fides laudat fides fortitudo ai. Expectata sa. fore satis probata. Ne q̃ frustra neq; ego si vos ignauos et vni ingenij hoies esse cognoscerem⁹: ego nō relinquerē certa p̃ certis: ignauiam vulgo dī: vilia de aio. Vana ingenia: leua et incōstātia. S; q; multis magnis: ecce rē p̃re dicit. n. cōiurationē: quā tractare cepit facin⁹ maximū atq; pulcherrimū esse. Tēpestatibus: periculis: tēpestas hoc loco significat periculū. Fortes fideles: fortitudine et fidelitate prestantes ei: ideo maximū ad

q̃ritatē: pulcherrimū ad q̃litem referens. Vult enim non solum magnum: sed etiam bonestum esse hoc facin⁹ qd̃ incepit: vt in sequētib⁹ ostendit: simul q; alias rōes affert catilina cur his iniuriis cōfusus fuerit: dicit enim p̃terea vobis confusus sum: q; nihil mihi vtile est neq; perniciosum q; vobis q̃ sit. Simul: q; ausus tantum et tā bonestum facinus aggredi. Nā idem velle: p̃terea fide maximā vobis adhibui: quia q; vobis vtile atq; perniciosum est mihi quoq; et ob eam rem sequitur: vt id velitis quod ego: sed quia idem velle atq; nolle firma est amicitia: relinquuntur vt vobis fidem maximā adhibeam: quibus eade sunt bona atq; mala que mihi esse videtis.

Conturatio

Agitavi cōcepi. Accēditur ad ea q̄ vobis singulis aperui. Vidicemus: afferim⁹ nos metip̄os
 Nā post q̄: et incipit ostēdere que nā sit eorū futura cōditio: nisi se liberarint a potentia paucorū
 et arguit a iusticia: iustū est vt nos cum ceteris iusto iure esse velimus: q̄ nobis sua superbia supe-
 riores sunt. Paucorū. s. ciuium romanorū. Jus: potestatem. Ditionem: dominationē. Conces-
 sit: redacta est illis paucis. s. Reges qui multas prouincias habent tetrarche dicūtur qui quattu-
 or prouincijs p̄sunt. i. qui quattuor
 prouinciarū habent imperiū. Esse
 pro erāt. Populi. s. ciuitatū. Na-
 tiones. s. prouinciarū vt natio itali-
 ca: natio germanica: natio asiati-
 ca. Pēdere p̄ pendebāt. Ceteri
 oēs. s. strēni etc. Sumus vulg. re-
 putati fuim⁹ quasi vulgus ignobile
 Obnoxij: subiecti. Dis: paucis
 potētib⁹. Formidini: terrori. Si
 respu. si respu. suuz ius suāq̄ pote-
 statez obtineret: subiecti his sum⁹
 q̄bus terrorem incuteremus. Po-
 tentia: q̄ si donare voluerint bo-
 nores aut fauorem: id ipsi pro suo
 arbitrio faciunt. Diuitie opes.
 Lōpie: q̄ donāt honores atq̄ di-
 uitias: que sunt reipublice mune-
 ra quibuscūq̄ ipsi voluerint. Pe-
 ricula. s. belloz: quia cum bella po-
 pulo Romano inferuntur nos ar-
 ma pro reipu. defensiōe capimus
 in quib⁹ sepe trucidamur. Repul-
 sas. s. dignitatē vel magistratum
 q̄ si vel consulatū vel edilitatē pe-
 tim⁹: repulsa nobis parata est. Ju-
 dicia: condēnationes: q̄ abit⁹ alij
 rez repetūdaz p̄as dedit. Ege-
 statē: q̄ ad extremū nos redigunt
 iudicia nobis inferendo et dignita-
 tes nobis negando. Que. s. peri-
 cula: iudicia repulsas et egestatē.
 Quousq̄: ad quod tempus patie-
 mini q̄ q̄si dicat vltimus pati nul-
 lo modo debetis. Nonne mori: ar-
 gumentū facit. arguit enim ab ho-
 nesto: si duarū conditionū. s. vel strēne mori vel vituperose viuere potior: est strēne mori q̄ illa
 que ignamā afferunt: multo magis exp̄gisci debemus: eo q̄ nihil tale timendū nobis est. nā nob
 victoria pata est. Prestat meli⁹ est. Inbonestā: turpē et vituperosā. Aliene supbie: his q̄ potē-
 tiores sunt et p̄pterea supbissimi. Per dedec⁹: p̄ vituperationē. Verū. n. vobis sup⁹ vidistis quō
 argumētabat̄ et si moriendū sit potius eē p̄ virtutē vitā amittere q̄ differre vt p̄ dedec⁹ postea
 amittat: nūc vero argumentū suū corrobora: dicēs nō mō vobis nō est moriendū vtz et victoria
 vob pata ē in manib⁹ etc. Vtz. n. sup⁹ argumentū sup̄sit ab honesto: argumētabat̄. n. a iusticia
 q̄ est ps honesti. nūc argumētāt a tuto. i. ab altera pte deliberatōis q̄ tuta d̄: hec aut diuidit i vi
 et dolū. Dolo vti se dicit catilina s̄ icaptos: vt s̄ inferiores. Vtz. n. vero: sed p̄fecto: et est cōpleti-
 ue positū. rarissimū est apud oēs idoneos: q̄ si q̄s in eplā vsus fuerit venia resp̄ensionis p̄fecto
 carere nō d̄. S̄ ē verbū historiographorū. pb deū atq̄ boim. dixi nob moriendū esse poti⁹ p̄ vir-
 tem q̄ mori per dedecus: sed non est moriendum quia victoria iam vobis parata est. Proch deū
 etc. exclamantis est. Proch deū atq̄ boim f. dē. s. testor. i. testē facio. Viget vob⁹: q̄ iuuenes estis

mente agitavi omnes iam antea diuersi audistis.
 Eterum mihi indies magis animus accenditur
 cum cōsidero que conditio vite futura sit ni nosmet
 ipsi vt dicemus in libertatem. Nam postq̄. r. p. in
 paucorum potentium ius atq̄ ditionem concessit
 semper illis reges. tetrarche vectigale esse populi
 nationes: stipēdia prendere: ceteri omnes strēni
 bont: nobiles atq̄ ignobiles vulg⁹ sumus sine gra-
 tia: sine auctoritate bis obnoxij: q̄bus si resp. vales-
 ret formidini essem⁹. itaq̄ oīs gratia: potentia bo-
 nos diuitie apud illos sunt: aut vbi illi volūt repul-
 sas nobis reliq̄re pericula iudicia egestatē. Que
 quousq̄ tāde⁹ patiemini fortissim viri: nonne mori
 per virtutem prestat: q̄ vitam miserā atq̄ inbo-
 nestā: vbi aliene superbie ludibrio fueritis: per de-
 decus amittere. Vtz enim vero testor p̄ deū atq̄
 boim fidē victoriā in manu nobis est. viget etas

Animus valet vobis quia excitati estis in rebus gerendis interficiendo boies sacra atq; sana spoliando. cōtra illis ecce providentia ponit. illis. s. aduersarijs nostris: annis atq; diuitis: nam quia senes sunt & diuites cōsequitur imbelles esse atq; imbecillos: nunc hec duo solent homines effeminare atq; molliores reddere. Annis quia senes sunt. Diuitijs: quaz copiam nimiam hñt quibus homines solū negligentiores. Incepto. pro incipere. Res: negotium ipsum. Expedi

et perficiet sine nostro labore. Et cū quis Rursus ad iusticiam redit: cū tuti partes interposuerit & honeste etiam a fortitudine argumentum facit dicit. n. strenuus hominem ista nullo modo posse pati

Eui virile ingenium: qui naturalem habent intellectum. Superare. abundare profundunt quas ipsi prodigaliter consumunt. Extruendo mari: in edificandis edificijs in ipso mari: quia sicut super dictum est in ipso mari edificia cōdita sunt. Montibus coequandis: explanandis montibus: ut ibi edificia faciant amenitate plena.

Ad necessaria. ad victum nrū et vestitum. Nam hec duo necessaria sunt homini victus. s. et vestit. Et nobis quis pōt tollerare: continuare. Continue ingiter. Edificare: duas aut plures domos cum vna tantum egeant. Lare: s. lar proprie de foci appellatur: s. hic pro loco accipitur: videlicet p focolo vbi familia stat. Tabulas pictas: tabule proprie dicuntur picture in tabulis artificiose formate: qbus maiores plurimū delectabāt

Signa statuas v. marmoreas v. eburneas v. argēteas v. aureas. Toreumata: vasa torno facta ut sūt patere pulcherrime cathedre: & a ia huiusmodi. Vetera dirimūt non contenti maiorūz edificijs ea solo equant: alij edificāt. Vexāt frequenter vebunt: nam vero frequentatimum est devebo: id ē pro lacero. Virgilius. Diluchias vexasse rates. Summa libidine: summa luxuria et superfluitate.

Inopia: paupertas. Res mala quia efficiemur pauperiores ad extremum enim peruenturi sumus: quin pro q nō capescite rem publicam: qm in medio posita est nullo defendente. Dis premia: libertatē diuitias decus gloriam. Res tps pericula & cetera cōcludit per enumerationē: q breuiter enumeratis q superi dīf fise dixerat vel qd intendit cōcludit. Res misera. Tps opportunū. Pericula: q spes nobis asperior ē ne in discrimina pueniam? maiora. Egestas: q summa necessitas nobis ē. Magnifica: que dixi. Nobiscū: q eodē furore incitati estis ad rēpublicā occupandam: quo ego sum.

animus valet: contra illis annis atq; diuitijs omnia consenuerunt. Tantummodo incepto opus ē cetera te expediet: etenim quis mortalium cui virile ingenium: est tolerare illis potest diuitias superare quas profundunt in extruendo mari et in montibus coequandis: nobis rem familiarem etiā ad necessaria deesse: illos binas aut amplī domos cōtinuare: nobis larem familiarem nusq; vllum esse tabulas: signa toreumata emunt: vetera negligūt noua dirimūt: alia edificant. Postremo omnibus modis pecuniam trabunt vexant tamen summa libidine: diuitias suas vicere nequeunt. At nobis ē domi inopia foris es alienū. Mala res: spes multo asperior deniq; qd reliq; habem? pter miserā animam. Quin igitur expergissimi. En est illa quam sepe optastis libertas. Preterea diuitie: decus. gloria in oculis sita sunt. Fortuna omnia ea victoribus premia posuit. Res tempus pericula egestas belli spolia magnifica magis quam oratio mea vos hortentur: vel imperatore vel militie me vtimini. Neq;

ē domi nostre: & res familiaris nostra aduersa est: quia pauperes sumus. Spes multo asperior: quia efficiemur pauperiores ad extremum enim peruenturi sumus: quin pro q nō capescite rem publicam: qm in medio posita est nullo defendente. Dis premia: libertatē diuitias decus gloriam. Res tps pericula & cetera cōcludit per enumerationē: q breuiter enumeratis q superi dīf fise dixerat vel qd intendit cōcludit. Res misera. Tps opportunū. Pericula: q spes nobis asperior ē ne in discrimina pueniam? maiora. Egestas: q summa necessitas nobis ē. Magnifica: que dixi. Nobiscū: q eodē furore incitati estis ad rēpublicā occupandam: quo ego sum.

Coniuratio

Animus. scilicet vester. **Postq̃** accepere: visum est superius quomodo adhortatus est Catilina coniuatores ad rempublicam occupandam: nunc autem dicit quomodo se habuerunt qui Catilinae orationem audierant. **Accepere:** intellexere ea que supradicta sunt Catilina. **Omnes cōiuratores.** Quibus abunde mala: qui abundant omnibus malis: et inopia rei familiaris stricti erant: et grande es debebant: ne quomodo solueret vlla spes suppetebat. **Superflue:** abunde plusq̃ satis. **Sed neq̃ res.** id est qui inopes erant. nō sibi erant opes. **Mala spes:** nihil habebant et nihil sperabant: quod deterius est. **Magna merces:** videbatur tam et si loco mercedis ponebant otium et quietem reipublice perturbare. **Quietam rempublicam** tranquillam et otiosum statum ciuitatis. **Pleriq̃ coniuatores.** **Que conditio belli foret:** si victores euaserimus que nā nostra erit conditio. **Que premia:** quid premij cōsecuturi sumus ex hoc quod in rempublicam arma capimus. **Quod vbiq̃:** quib⁹ nos periculis exponimus sper: quibus autem viribus freti tantum facinus aggredimur. **Tūc Catilina Polliceri** ad id quod dixerat pleriq̃ coniuatores que conditio belli foret: que premia peterēt. **Novas tabulas:** admirandas tabulas que possidebantur a diuitibus: sicut apud auctores comprehendendi potest erāt preciose huiusmodi tabule in quibus artificiose pingebantur imagines ere vel argento et auro redimite. **Proscriptionem locupletum:** publicationem bonorum hominum diuitum: nam proscribere nomen cuius romanus nomen eius in tabula scriptum in publicum extollere: ut quisq̃ legere posset: et qui cumq̃ legisset ius habebat in corpore etiam in bona illius qui in tabula proscript⁹ erat. **Proscriptionem locupletum:** publicationem bonorum que possidebantur a diuitibus. **Magistratus:** primus et summ⁹ magistratus in vrbe Roma. erat cōsulatus secundus magistratus erat prur: tertius edilitas. quart⁹ tribunatus plebis: quintus questura: sext⁹ cēsurā erat inter maiores magistratus enumerāda. **Sacerdotia:** id est sacerdotum beneficia et honores: i quibus sacerdotes honorati primo afficiebantur. **Alia oia et cetera.** ut puta alienas stuprare vires virgines quas prius dileterāt violare. **Fert:** cupit. **Preterea:** dicebat ad illd qd vbiq̃ opis aut spei haberet. **Pisonem in citerione Hispania.** Superi⁹ dixit hūc Pisonem interfectum: sed anteq̃ interficeret hec omnia facta sunt. **Adhuc:** preterea dicebat. **Fore:** futurum esse. **Speraret Catilina** hominē familiarem: hominem sibi familiaritate coniunctum. **Omnibus necessitudinibus:** omnibus necessitatibus. **Circumuentum obsessum.** **Necessitudinibus:** q: rez familiarē inopem domi habebat: multū preterea es alienum debz multa nefanda commisi flagitia

animus. neq̃ corpus a vobis aberit. **Decipsa** ut spero vobiscum vna consul agam. nisi forte anim⁹ me fallit: nisi vos scriuere magis q̃ imperare parati estis. **Postq̃ accepere** ea homines quibus mala abunde omnia erant sed neq̃ res: neq̃ spes bona vlla: tametsi illis quietam rempublicam mouere magna merces videbatur: tamen postulauere pleriq̃: ut proponeret que cōditio belli foret: que premia armis peterent: quid vbiq̃ opis: aut spei haberent. **Tūc Catilina polliceri** tabulas novas proscriptionem Locupletum: magistrat⁹: sacerdotia rapinas: et alia omnia que bellum atq̃ libido victorum fert. **Preterea esse** i Hispania citeriore. **Pisonem.** in Mauritania cum exercitu. **P. Siccinius Nucerium** consulit sui participes. **Et hoc petere** consulatum. **L. Antonium** quem sibi collegam fore speraret hominem familiarem et omnibus necessitudinibus circumuentum cum eo se consule in initium agendi belli facturum. **ad hoc maledictis** in

infamis est apud omnes que oēs necessitudines impulerat ipsum obsequi mihi ad quid sua opera uti voluero. Agendi. s. civilis belli. Increpat bonos oēs. Nam mali semper infensi sunt bonis. Unūquemq; suorum nominatim appellabat oēs suos nominans Luci varguantei paratus sis ut hec omnia facias que mihi pollicitus es: et tu publi. Antoni cum tu illum interfecisti animi tui documenta maxima dedisti. Egestatis: vide in quāta egestate positus sis si me sequi volueris ab hac egestate expediam te: quod ditissimum breui faciam. Cupiditatis sue: scis te amorem virginis illi deperire alio modo consequi non potes: nisi mecum una reipublice status perturbemus, ceteris sociis adiuvantibus. Periculi. sis te alieno ere astrictum eē. multas preterea cedes et nefanda stupra commississe et nisi hec coniuratio fiat: penas criminis tui eē daturum. reliquatur ergo ut propius sis atq; paratus ad hanc rem aggrediendam esse non dubites.

crepabat omnes bonos. Suorum unūquemq; nominans laudare admovere. alium egestatis. alium sue cupiditatis complures periculi. aut ignominie multos victorie Syllane. quibus ea prede fuerat. Postq; omnium animos alacres videt cohortat ut petitionē suam cure haberent conventum dimisit. Fuere ea tempestate qui dicerent Catilina oratione habita cum ad iusiurandum populatores sceleris sui addiceret humani corporis sanguines ut non permixtum in pateris circumtulisse. Inde cum post execrationes omnes degustassent. sicuti in solemnibus sacris fieri consuevit aperuisse consilium suū atq; eo dictate fecisse quo iter se fidi magis foret ali' alij tāti facinoris cōscij. Nonnulli ficta hec et multa pter ea existiabant ab his qui. Ciceronis in

Atq; ignominie non opus est ut timeas famam bonam amittere: adeo enim es infamis: ut iam constet apud oēs infamiam tuam esse non mediocrē. Multos victorie Syllane vobis notum est viri fortissimi quantum pecunie consecuti fueritis tunc cum vobis data sunt bona eorum: quos bello victis duce Sylla. Ita si hoc tempore viri fueritis bonorum omnium vos dominos faciam. Ea. s. victoria. Alacres id est postq; videt letos et promptos esse ad id agendum quod promiserant. Petitionem suam. s. consulatus ut suffragia vestra sint mihi parata. Dimisit licetia

missionem dedit his qui conveniant. Fuere ea tempestate. nunc ponit quandam opinionem ut cum superiorem habuisset orationem inter omnes qui aderant: ibi pateram vno plenā sanguine permixto Catilina. ut quemadmodum fedus victimarum sanguine sanciri solet. ita ipsi fide astringerentur sanguine humano sancita. Ea tempestate. eo tempore quo hec gesta sunt. Orationem. quam superius vidistis. Addiceret. astringeret inde addicti astricti. Populatores. fautores et consocios sui sceleris. In pateris permixtum. Infundit pateris sanguine humanum permixtum. deinde circumtulit omnibus execrando: ut ita si sanguis hauriretur si non fecissent que promiserāt. quemadmodum sanguinem illum hominis haurissent. Inde dicitur Catilina aperuisse etc. Post execrationem etc. post maledictionem qua execrati sunt multa mala in se ipsos vertere si non effecti essent fideliter ea que promiserant. In solemnitatibus sacris: que solemnia sacra solent fieri cum fedus sancitur sanguine victimae. Aperuisse. manifestasse. Atq; eo dictate fecisse. Superi' vidistis quomodo humanū sanguinē iureiurando cum se addicerent coniuratores hauerunt nunc dicit causam cur execrationem illam inter se fecerint videlicet ut huius sceleris cōscij alij alijs fideliores essent. Atq; dicitur. Eo id est: ideo. Dictare: frequenter dicere execrationem illam. Quo; id est ut tanti facinoris id est tanti coniurationis vel quod sanguinem humanum haurisset. Nonnulli. hanc habent opinionem quod sanguinem humanum pateris infusum hauerint alij autem falsam esse dicunt: et hi erant qui volebant odium minui Ciceronis. quod postea in ipsa oratione est eo quod cives Romani interfici iussisset contra leges.

Coniuratio

Atrocitate. crudelitate eorum qui interfecti fuerant. Nam si hec scelera commiserant minue-
batur odium Liceronis quod eos interfici iusserat. Inuidiam in odium. Atrocitate scelerum quod
diceret meruisse huiusmodi sceleratos ciues tale et deterius supplicium pendere eo quod tam atroz
scelus commiserant ut puta humanum sanguinem haurire. Nobis ea res. nunc dicit Salustius
opinionem suam. Pro magnitudine. id est rei magnitudinem. Parum comperta: parum explo-
rata. Nam cum tanta esset rei ma-
gnitudo profecto esset nobis ma-
nifesta qua propter comprehendi
potest mendacez et falsum esse in
coniuratione Catiline. Vaud ob-
scurum: non ignobile. Coopertus
oppressus. Flagitijs. id est sceleribus. nam flagitium dicitur vitium
flagitione. id est reprehensione dignum
seu in verbis fuerit seu in factis sed
in factis semper facinus dicitur.

Probrum: vituperium. Amouerant:
remouerant: quia indignus erat se-
natorum ordinis. Non minor va-
nitas quam audacia quidem sibi inerat
sed simul vanus. Neque. respondit
quomodo vanus erat ob scelera ab-
alij. Pensi considerati sine ulla
consideratione. Pensatione. id est con-
sideratione: et dicebat et agebat
curio. Consuetudo familiaritas
Nobilis famosa et clara: dicitur
non solum virtute insignis: sed vitio co-
gnitus ille qui vel virtutibus vel
vitijs ingentibus omnibus cogni-
tus est nobilis appellatur: unde no-
bile sortum: quia multis cognitum
est. Qui cum minus gratus: hec
est consuetudo meretricum quum
multum pecunie ab amico recepe-
runt diligunt: cum vero minimam
pecuniam acceperint minuitur a-
mor. Quia minus iopia conse-
quitur: nam cum frequenter ad eam iter faceret: et semper ei aliquid largiretur ad extremam necessi-
tatem redactus erat: ut non posset explere eius auaritiam: qua propter minus gratus erat. Re-
pente: et improniso. Glorians: quia iam coniurationis sperabat euentum iam gloriabatur. Maria: mo-
tes: prouerbum est quod cum de ingenti alicuius pollicitatione agimus: cum irrisione quadam
dicere solemus: dicebat enim mihi maxima est facultas diuitiarum: quas paulo post polliceri li-
cebit. Obnoxia: subiecta et morigera. Agitare: verare et perterrefacere. At fulua: fulua:
ut erat femina astutissima se obnoxiam dixit futuram curio: et ita pedetenti interrogauit dic mi-
hi cur tantam facultatem habeas diuitiarum: nam et si hoc mihi communicaueris: ego tecum
simul bonis letabor et ita cum illa simulasset se sibi fore obsecuturam: extorsit ab eo ut coni-
urationem aperiret. Insolentia: superbia et arrogantia: causa cur adeo ferociter factus esset. Sub-
lato auctore: discedente auctore coniurationis qui auctor fuerat aperiri de coniurationis. scilicet curius.

inuidiam que postea orta est: leniri credebant atroci-
tate sceleris eorum qui penas dederant. Nobis au-
tem ea res pro magnitudine parum comperta est.
Sed in ea coniuratione fuit. Q. Curio natus vaud
obsuro loco facinoribus atque flagitijs coopertus
quem censores senatu probri gratia amouerant.
Huic homini non minor vanitas inerat quam auda-
cia: neque reticere que audierat: neque suamet ipsa
scelera occultare. Proxus neque dicere neque facere
quicquam pensi habebat. Erat ei cum fulua muli-
ere nobili stupri vetus consuetudo: cui cum minus
gratus esset: quia inopia minus largiri poterat:
repente glorians maria mentisque polliceri cepit:
minari interdum ferro si sibi obnoxia foret postre-
mo ferociter agitare quam solitus erat. Ad fulua in-
solentia. Curio causa cognita tale periculum. respu-
blice vaud occultum habuit. Sed sublato auctore

Que. s. verba. Quomodo. s. per astutiam suam curius sibi aperuerat. Cum pluribus: cum multis verbis: vel cum pluribus. s. hominibus. Ea res. s. quā de coniuratione catiline aperuerat.

Accendit: incitavit. Mandandū: ad tradendum. M. Licero quia solus ex omnibus cūb⁹ romanis videbatur idoneus. qui de perniciosis ciuib⁹ rempublicam eripere posset quam marcus Tulli⁹: et est maxima Liceronis laus: qui vnus ex omnibus visus fuerit ad rempublicam recuperandam idoneus. Pleraq⁹ nobilitas maior pars nobilium.

de catiline coniuratione: que quomodo audierat cum pluribus narrauit. Eares in primis studia bo-
minum accendit ad consulatum mandādum. M.
L. Liceroni. Namq⁹ antea pleraq⁹ nobilitas iu-
dia estuabat et quasi pollui consulatum credebat:
suum quāuis egregius homo nouus adeptus fo-
ret Sed vbi periculum aduenit inuidia atq⁹ sup-
bia post fuere. Igitur habitis comitijs cōsules de-
clarantur. M. Tullius et L. Antonius Quod fa-
ctum primo populares coniurationis concusserat
Neq⁹ tamen Catiline furor minuebatur: sed indi-
es plura agitare arma per italiam locis opportu-
nis parare pecuniam sua aut amicorum fide sum-
ptā mutuo. Fesulas ad Manliū quendā portare:
q⁹ postea princeps fuit belli faciūdi. Ea tēpestate
plurimos cuiusq⁹ generis boies ascivisse sibi dicit

am homines nobiles nolebant novos homines consulatum adipisci: et intelligebant periculum quod instare: omnes curabant patrociniū ciuitatis habere. Igitur: quia postposuerant inui-
diam atque superbiam. Habitis comitijs. Congregationibus populi factis ad creandos con-
sules: et dicitur comitiū a con et itum eo quod simul iret populus ad magistratum aliquem cre-
andum: vel aliud pagendum: et in campo martio conueiebant: et significat comitiū: populi
congregationem: vel populi electionis magistratum locum et tempus ipsarum electionum.
Populares: fautores. Primo: in principio. Concusserat: metu terruerat. Neq⁹ tamen: ceteri
autem metuebant: sed Catilina magis incitabatur. Agitare: pro agitabat. i. cogitabat. Opor-
tunis: bello sua fide. Amicorum: qui pro eo sponderant feneratoribus. Fesulas: fesule oppi-
dum est nunc diruptum distans florentia duobus milibus passuum cuius mālius fuit princeps si-
cut videbimus. Tempestate ea. i. eo tempore. Cuiuscūq⁹ generis: cuiuscūq⁹ conditionis:
vel summe vel mediocris: et infime: hoc est liberos et seruos.

Extuabat ardebat: et simulabat odio quia quodammodo. Polui: maculari et sordidari. Cum con-
sulatum r. vnus homo. Nouus ho-
mo dicitur qui paulo ante ab infi-
mo gradu ad summū officiū ascē-
derit: vt tribunatus et consulatus
vt cicero fuit. Nam dicunt nō
nulli gabri ferrarij fuisse filium: fu-
it autem quod constat ex munici-
pio arpinati. vnde dictus est arpi-
nas Licerō: sed cū patre simul per-
uenit in urbem Romam. et ibi fa-
ctus est cuius et cum ipse prudētia
simul et eloquentia refertissim⁹ ea-
dem princeps romanus euasit. er-
go nouus erat. Sed vbi pericu-
lum: ita quidem antea credebant
consulatum maculari si Licerō eū
adeptus esset. sed vbi periculum
coniurationis aduenit: obliui sunt
inuidie atq⁹ superbie. Post fuere
post habita sunt. Igitur superi⁹
ostēdit quomodo pleriq⁹ nobiles
antea existimauerant pollui cōsu-
latum: si noui homines quamuis
egregij eum adepti fuissent postq⁹
periculum omnes metuebant libe-
ter et prompte consulatum. Mar-
co Liceroni mandauerunt: cui col-
legam adiunxerunt Caium anto-
nium: quod nunc dicit. Igitur:
ergo quādo quidem iam ob inuidi

Coniuratio.

Mulieres: etiā nō solum dicit sibi adiunxisse viros: sed etiā mulieres que sibi videbātur idonee ad hanc rem. Que: mulieres. Stupro: corporis: q: nobiles erant: et forma insignes: ideo a multis petebātur: q: propter multā lucrabātur pecuniam. Etas. s. semilis. Questus. s. lucro. Neq: luxurie: eadē voluntas libidinis inerat eis: que in iuventute fuerat: sed nō erat idem questus qui fuerat in iuventute: q: iam grandioris etatis facte: forme esse desistit. Modū finem. Sollicitare: posse precibus flectere: vt coniurationi fauerent. Urbē incēdere: hoc est potissimū in capimendis vrbibus. Nam cum incendiū fuerit inceptum omnes eo concurrunt: et ita menia armatis deserta baud difficile capiūt. Interficere: si voluisset coniurationi fauere. Facinora audacie virilis. i. q: multa facinora sepe perpetraverat nō ad mulieres: sed ad viros pertinentia. Ascuisse: coniūxisse: nam ascissere coniungere significat.

Genere: q: nobili et patricio genere fuit. Forma: q: pulcherrime.

Viro: q: senatorio viro communis erat. Liberis: q: virilem stirpem procreauerat. Satis fortunata: satis felix. Docta perita: erudita. Psallere: canere vñ psalterium. et est psallere: proprie fidibus canere voce cantilenas dicere. naz psallere est fidibus: canere vero voce. Saltare est in choreis saltationes hominū imitari. Elcgantius: excellentius prestantius.

Quā probe: q: pulcherrime conueniret. Necessē est: opus est probe honeste et pudice mulieri. Instrumenta luxurie: instrumenta sūt luxurie canere: psallere: et psaltare quibus adolescentū animi ad libidinem incitātur. Probe mulieri: q: nō est dedecus mulieri: si et saltaret fidibus psallere: atq: voce canere didicerit: dummodo id mediocriter faciat: sed si prestantius fecerit hec omnia iam dedecori sibi esse incipiunt. Decus bonor.

Pudicitia: castitas et pudor.

Baud facile discerneres: nō facile iudicares vel dignosceres. An pecunie parceret magis q: fame. i. vtrum minoris precij extimaret famam an pecunie consumptionē. Ante hac: ante hanc coniurationem. Prodiderat: quia sepe promiserat aliquid se facturam quod postea nō fecerat.

Prodiderat fidem. i. perfida fuerat nō seruando fidem suam. Obiurauerat: declarat quomodo fidem prodiderat. Ereditum abiurauerat: depositam et cōmendatam ei rem iureiurando negauerat. Nam abiurare est rem creditam periurio negare. Cedis conscia: sibi cōmunicata fuerat cedēs hominum. Luxuria atq: inopia: nam quia luxurie et voluptati operam dederat: ideo ad inopiam redacta erat: vt suas cupiditates expleret. Abicerat preceps: fuerat in ruinam.

Mulieres etiam aliquot: que primo ingētes sumptus stupro corporis tolerauerant. Postubi etas tantummodo questui neq: luxurie neq: auaritie modum fecerat es alienū grāde cōflauerāt: per eas se ea credebat posse seruitia vrbana sollicitare. Urbem incēdere: viros earum vel adiungere sibi vel interficere: sed in his erat Sempronia: que multa sepe virilis audacie facinora cōmiserat. Hec mulier genere atq: forma: preterea viro atq: liberis satis fortunata fuit: litteris grecis et latinis docta: psallere et saltare: eleganti q: necesse est pbe et multa alia q: instrumenta luxurie sunt. s. ei cariora semp oia q: dec? aut pudicitia fuere. Pecunie an fame min? pceret baud facile discerneres libidine sic accensa: vt sepi? peteret viros q: peteret: sed ea sepe ante hac fidē prodiderat. creditū abiurauerat: cedis conscia fuerat: luxurie atq: inopia preceps abicerat. Eley ingenium eius baud absurdum posse versus facere iocus mouere: sermone vti vel modesto vel mol

Naud absurdum: nō incōueniens vt compararet versus. Locum mouere. i. ridicula verba proponere et iactare quibus ad risum sodales mouerētur. Modesto: moderato. Dolli: suam. Procaci: lasciuo. Multe facetie: multa faceta verba. Et lepos: inter facetias et leporem hoc interest: qz facetie sunt breuia quedam eloquia quibus animi auditorum delectātur: lepos dicitur sermonis expositio et leticia quedam. Nihilominus: quous omnia haberet sibi parata ad regnū.

li vel procaci. Proxius multe facetie multusqz lepos inerat. His rebus comparatis ca. nihilominus in proximum annum consulatum petebat sperans si designat⁹ foret facile se ex volūate Antonio vsurum: neqz interea quietus erat: sed omnibus modis infidias parabat Ciceroni. Neqz illi ad cauendum dolus aut astutie deerant. Namqz a principio consulatus sui multa Pollicendo: per Fuluiā effecerat: vt Quintus Curius de quo paulo ante memorauit consilia Catiline sibi proderet. Ad hoc collegam suum Antonium pactione prouincie propulerat: ne contra rempublicam dissentiret circum se presidia amicorū atqz clientum occulte habebat. Postqz dies comitiorum venit: et Catiline neqz petitiones neqz infidie quas consuli fecerat prospere cessere. constituit bellum facere: et extrema oīa experiri: qm̄ que occulte tētauerat: aspera fedaqz euenerant. igitur. **L. Mālium. Fesulas:** atqz in eam partem beturrie. **L. Septimium** quendam

torū et parium. Clientum: minorum. Nam clientes dicuntur qui sub maioris iūperio sunt constituti. Dies comitiorū: dies vt nomī cōsules declararētur. Petitoēs: Nā cū ipse cādidat⁹ in cāpū martiū venisset cōsulatū quous suffragari⁹ pscis cōiuratiois adipisci nō potuit: et passus ē repulsam. Neqz infidias. i. cū nihil ē L. i. molliri posset ad ipsi⁹ L. i. pncipiē: cum L. i. oīa discuteret astutia sua.

Bellū su. nō dolis aut infidijs rēpu. occupare: s; vi. Dia extrema: epheregeſis ē. i. expositio. i. bellū qd in oīb⁹ extremis gerit. Aspar: iniqz: ē tractū a mōrib⁹: et h̄ aut ptinet ad facta. Feda: absurda: et volūtatē pueniētia: et h̄ refert ad nomē suū. i. ad famā. Igit⁹: qz occulte tētata par successerāt: et catilina bellū facere: et oīa extrema experiri cōstituerat. Fesulas: oppidū nō lōge florentia: a quo originē habuisse dicit⁹ florētia. In eā partē beturrie: qz fesule etiā in betrutia sunt.

In proximum: in sequentem annum. Nam Cicerō et Antonius eo anno cōsules erāt. Antonio naz antonius multis egestatibus oppressus erat. qua propter credebatur catilina obsecuturū sibi si cōsul designatus foret potiusqz si priuatus desisteret. Ex voluntate: in suam voluntatem tractaturum antoniū. Interea: donec ad cōsulatum perueniret. Quiescebat: nō torpescibat ocio. Omnibus modis: et foris et domi parabat infidias consuli Ciceroni. Et quous ille omnibus modis sibi pararet infidias. Illi: Ciceroni cōsuli. Ad euitandum: ad euitandas infidias.

Dolus: est mali īgenij cogitatio.

Astutie: astutic dicuntur astuti īgenij presentia consilia: et ab astu oppido dicuntur vbi erāt homines versuti callidi et astuti. A principio sui cōsul. Cum primū creatus esset cōsul cicerō. Effecerat per fuluiam. i. intercessionē Fuluie: cuius illecebris captus tenebat⁹: et obeam rem nihil ipsi Fuluie: occultum esse poterat. Propulerat impulerat. Pactione prouincie: nam cōuenerat inter eos vt prouincia extrema cōtingeret Antonio que nobilior erat: hoc autem fecit Cicerō vt voluntati Antonij morem gereret: et ipse vrbis Ro. periculum coniurationis iminebat. Nam mos erat vt cōsules inter se prouincias sortirent. Circum se: omnia exponit qz faciebat ad euitandas catiline infidias. Circū se: ad tutelā sui. Amicorū: et ma-

Coniuratio.

Camertem: de camerino oppido. In agrum picenum: in marchiam anconitanā. Preterea scz dimisit. Opportunū adoneum et conuenientem ad vim faciendam. s. in rempublicam Romanam. Interea: dum nisi in prouincias imposita sibi exequūtur. Consul: ciceroni. Incendia: nam duodecim nobilissima loca Romane vrbis incendio delere constituerat ipse catilina.

Eū telo: in manibus idem. s. cum telo in manibus esse. Intenti: diligentes parati: vt si occasio offerretur cōsulem interficerent. Insomnijs. i. vigilijs: et declinatur bec insōnia nie. Agitanti. i. cogitanti. Rursus conuocatus quia superius vt dictum est et antea conuocauerat. Intempesta nocte: media nocte. Per marcum porcium lecam: hic hoc tempore precomis fecit officium.

Ibi in concione eorum. Igitur quandoquidem maturabant coniurationem ad exitum perducere Catilina: vt solus ei erat: qui sibi et suis consulibus officeret. Ceteris coniuratoribus. Potestatis: q̄ necesse esset consulem virū tante dignitatis esse tollēdum de medio. Dubitationibus: quod dubitabat consulem interficere: cum eum astutissimum ad cauēdum cognoscerent. Eques: quia equestris ordinis ciuis erat. Operam pollicitus se suscepturū: hanc prouinciam de interficiendo consule.

Ea nocte: qua bec acta fuerunt a catilina cum coniuratoribus paulopost. scilicet aduentante die: q̄a nocte intempesta habitum fuerat consilium. Salutatum: quia visitandi gratia. Confodere: trucidare. Introire: intra domum Licetronis ire. Imparatum: improvisum: qui nihil tale verebatur. et ob eam rem facile confodi poterat.

De improviso: ex arbitrato.

Quintus curius: princeps coniurationis. Quātum periculum: q̄ periculum capitis q̄ peractum fuerat per fuluiam: quia fuluiam misit ad Licetronem: que referret quid peractum esset aduersus. Enumciat. Nam declarauit consilium coniurationis curius. Prohibiti remoti. Tantum facinus: scilicet consulem interficere.

Camertem in agrum picenum. L. Julium in Apuliam misit: preterea alium alio quē vbiq̄ opportunum sibi fore credebat. Interea Rome multa simul molliūt: consuli insidias tendere parare incendia opportuna loca armatis hominibus obsidere. Ipse cum telo esse. Ite alios tubere: hortari: vt semper intenti: parati essent dies noctesq̄ festinare: vigilare: neq̄ insomnijs neq̄ labore fatigari.

Postremo vbi multa agitanti nihil procedit: rursus intempesta nocte coniurationis principes conuocat per. M. Porcium Lecā: vbiq̄ multum de eorum ignauia questus docet se Manliū premisisse ad eam multitudinem: quā ad capiēda arma paraue rat. Item alios in alia loca oportuna: qui initium belli facerent seque ad exercitum proficisci cupere si prius Licetronem oppressisset: cum suis consulibus multum officere. Igitur perterritis ac dubitantibus. C. Cornelius eques. R. operam suam pollicitus: et cum eo. L. Clargūteius senator cōstituere eam nocte paulopost cum armatis hominibus sicuti salutatum introire ad Licetronem: ac de improviso domi sue imparatū confodere Curius vbi intellexerat q̄tū periculum consuli impēdeat: propere per Fuluiam ciceroni dolum qui paratū enunciat: ita illi ianua prohibiti tū facinus frustra susceperant.

Interea: dū catilina ea Rome psequit. Plebē: betrurie. Solicitabat: ad cōiurationē cōtra
rēpu. romanā. Nouarū rerū. i. cupidā nouare res. Egestas: egestas solet hoīes ad ingentia scē
lera facili⁹ inducere. Amiserūt. s. betrusci. Quod sylle: ostendit que nā esset iniuria betruscorū
a romanis. Bona: cū iam rēpu. teneret sylle. pscriptiones fecit locupletū militibus suis: s3 pre
cipue bona betruscorū. pscriptit: itaq3 agros et bona eorū militib⁹ diripienda dedit. Preterea:

preter hos. Cuiusq3 gñis: cuiusq3
cōditionis siue serui siue liberi es
sent. Latrones: qui latrocinio vi
uebant. Magna copia: eo q3 be
trusci assueti erāt. ppter syllanam
victoriā. Ex syllanis colonis: et
illis qui amissi fuissent sylle. Nam
sylla victores incolas oppidorū be
trurie expulit: et romanos qui suis
ptibus fauerāt in ea oppida misit.
Colonia autē dī: cū maiores ciuita
tis ciues in minore habitādā mit
tuntur. Quib⁹ li. ostendit etiā hos
fuisse opportunos: q3 ad cōiuratio
nem facile incitarētur. Quibus. s.
colonis. Libido: hic libido p alia
rū rerū voluptate et cibi et vestit⁹.

Luxuria: hic ponit luxuria p in
cōtinentia et ipudicitia corporis.
Nihil re. i. consumpsit cuncta.

Bā. s. catilinā incendia vrbis et
ipsius ciceronis cedem parasse: et
Manliū omni rōne copias cōiur
rationis auisse. Ancipiti. i. dupli
ci. nam anceps duarū rerū dī: q3 et
vrbis et puincie succurrendū erat:
qd ipse declarat priuata sui ipsius
cōsilio ciceronis. Ad hoc tēpus:
rēpu. tñ cōsilio tutatus fuerat: s3
vltari⁹ tutari eā poterat nā in per
vgebat. Lōgius: diuturnius q3
esset: q3tas copias hīet Manlius.

Quo pfilio: an ipsi oēs essent ira
ti po. ro. videlicet an ipsi vellēt rē
pu. inuadere: aut aliud quippiā fa
cere. Fragitata: diuulgata. Ru
moribus: q3 oēs hoc alius aliq3 refe
rebat. Itaq3: cū bec retulissent cō
suli in senatu de repu. Atroci ne
gocio. i. vt aliqd periculū maximū
iminet reipu. Darent operam: la
borarent. Nequid detri. oia cura

Interea Manlius in Betruria plebem sollicitare
egestate simul ac dolore iniurie nouarū rerū cupi
dam: q3 sylle dñatione agros bonaq3 oia amiserat.
Preterea latrones cuiusq3 gñis: quorū in ea regio
ne magna copia erat nōnullos ex syllanis colonis
quib⁹ libido atq3 luxuria ex magnis rapinis nihil
reliq fecerāt. Ea cum C. nūciarent ancipiti malo
per mor⁹: q3 neq3 vrbē ab insidijs priuato consilio
longius tueri poterat: neq3 exercit⁹ Manlij q3tus
aut quo cōsilio foret satis compertū habebat: rem
ad senatū refert iam antea vulgi rumoribus exagi
tatā. Itaq3 quod plerūq3 in atroci negocio solet se
natus decreuit: vt darent operā consules ne quid
respu. detrimenti caperet. Ea potestas per senatū
maioze romano magistratui maxima permittit: ex
ercitū parare bellū gerere: coercere oibus modis
socios: ac ciues. Domi militeq3 imperiū atq3 iudi
ciū summū habere: aliter sine populi iussu nulli ea
rum rerum consuli ius est. Post paucos dies. 2.

Seruius senator in senatu litteras recitauit

rent cōsules que vtilia essent reipublice. Et potestas: q3 statim dicā. More romanorū. scd3 cō
suetudinē ro. magistratū pfulib⁹ vlt alijs iperatorib⁹. Bellū gerere: idicere bellū qbus libuerat.

Larcere: in bella ad noīa dāda qui functi essent militie vel alia rōe. Iudiciū: sumere capitalē
penā cū essent in castris iperatores licebat eis quēq3 notum capite vel alio supplicio efficere: s3
in vrbē nihil tale pmittebat: nisi hoc decretū factū fuisset. Ear rerū: q3 bec suprascripta facere
possent. Sine iussu: bene dixit sine iussu populi: q3 decernebat senatus: popul⁹ postea iubebat.

Post paucos: nūc rēdit quō cōiuratio sit patefacta post paucos dies: qbus bec decreta sunt a se

Coniuratio.

natu et iussu a populo. Fesulis habebat luci seminus aliquos fesulis vel hospitio vel affinitate coniunctos. qui ipse monuerunt litteris omnia quae pauperat. **L. M.** Vali. Lepisse: prius fecerat conuentum punitio foris hominum: nunc vero omnes armis instruerat: ut iam exercitum haberent. **Cal.** nouembriis ante sextum diem principii nouembriis. Portenta et prodigia: differentia est iter portentum et prodigium. Nam portentum dicitur quasi porro tendens: et est illud quod rem futuram significat: sed prodigium dicitur quasi percul ad agendum: quod rem presentem demonstrat: et statim expiandum est. Conuentus: congregatio hominum fieri. scilicet capue in urbe capana. Igitur quoniam quidem tot et tanta infensa rei publice rogerebatur: et coniurationes non solum rome: sed in omni prouincia parabatur. Martius rex: post exactos reges iustitiam et odiosum regium nomen erat: et nullum regium nomen in urbe remanserat: sed Numa quadam sacra instituerat quae a regibus tamen modo celebrarentur: ergo ne viderentur ea numina ledi si ab aliquo qui rex non esset sibi sacrificia fierent romani constituerunt sacerdotum cui qui praeerant: reges appellarentur: et sacra celebrarent ea quae solebant fieri a regibus antequam expellerentur. Igitur reges erant nomine non autem potestate: et hic Martius huic sacerdotio praeerat cum fesulis missus esset regio decoris. Creticus cognomen est: et hic est pulchra plepsis: et dicitur est creticus ab eueniente eo quod creta demicerat. Ea loca: videlicet in lucanos et in brutios.

Nam uterque: et qui posset dicere aliquid cur mittebant autem pueros homines in hec loca nonne conuenientius erat mittere praetores imperatores: dicitur quod imperatores deuictis et rebellatis prouinciis suis impediebant falsis accusatoribus ne triumpharet aliquorum qui contra ius et fas omnia venalia habeant quod obrem ad hec loca missi non sunt. Utrique. id est uterque imperator: et plurales ponit pro singulari per figuram synthesim. Imperatores scilicet En. Pompeius qui india debellauerat demicerat et cupidi suarum rerum deserebant rempublicam. Erant ad urbem id est in urbe. Calumnia: falsa accusatio. Inde calumniatores. Mos: consuetudo. Dia honesta in homines: qui per fas et nefas volebant consequi largitiones: sed praetores sunt missi. Hisque permissum: imperatores si exercitibus recedebant ab urbe: sed quia necessitas periculi festinationem optabat concelsum est ut exercitum quemadmodum tempus atque bellum sibi exigere videretur. Pro tempore: pro qualitate temporis. Pro periculo: secundum exigentiam belli. Indicasset: manifestasset. Sestertia: sestertium genus est ponderis: quo utebantur Romani. Sestertium dicitur quasi semis tertium. Dupondius. id est n. et semis antiquum est sestertium: dupondius vero a duobus pondibus dictum est. Pondus est autem unum assipondium aut est unius libae pondus sequitur ergo ut sestertium sit duarum librarum cum dimidia. Gladiatorie famillie. id est qui gladiis dimicabant in ludis. Distribueretur. id est omnes illius familie quae gladiatorie operam dabant mitterentur ex urbe. Municipia namque huiusmodi homines solent facile ad quaeque facinorosa impelli tum propter egestatem: tum quod parui vitam suam facere solent. Pro opibus cum

quas fesulis allatas sibi dicebat: in quibus scriptum erat. **L. M.** Paulum cepisse arma cum magna multitudine ante diem. vi. kalendas Nouembriis simul id quod in tali re solet alij portenta alij conuentus fieri arma portari capue atque in Apulia seruile bellum moueri: igitur Senatus decreto. **M.** Martius rex fesulas. **M.** Metellus Creticus in apuleiam circum ea loca sunt missi. Utrique enim ad urbem imperatores erant impediti ne triumpharent calumnia paucorum: quibus omnia honesta atque inhonesta videre mos erat: scilicet praetores. **P.** pompeius rufus capuam. **M.** Metellus celer in agrum picenum. Hisque permissum ut pro tempore atque periculo exercitum comparerent. Ad hoc si quis indicauisset de coniuratione quae contra rempublicam facta erat praemia decreuerunt: seruo Lentum sestertia. et libertatem: libro impunitatem eius rei et centum multa sestertia. Itemque decreuere uti gladiatorie famillie capuam et in cetera municipia distribuerentur

scilicet En. Pompeius qui india debellauerat demicerat et cupidi suarum rerum deserebant rempublicam. Erant ad urbem id est in urbe. Calumnia: falsa accusatio. Inde calumniatores. Mos: consuetudo. Dia honesta in homines: qui per fas et nefas volebant consequi largitiones: sed praetores sunt missi. Hisque permissum: imperatores si exercitibus recedebant ab urbe: sed quia necessitas periculi festinationem optabat concelsum est ut exercitum quemadmodum tempus atque bellum sibi exigere videretur. Pro tempore: pro qualitate temporis. Pro periculo: secundum exigentiam belli. Indicasset: manifestasset. Sestertia: sestertium genus est ponderis: quo utebantur Romani. Sestertium dicitur quasi semis tertium. Dupondius. id est n. et semis antiquum est sestertium: dupondius vero a duobus pondibus dictum est. Pondus est autem unum assipondium aut est unius libae pondus sequitur ergo ut sestertium sit duarum librarum cum dimidia. Gladiatorie famillie. id est qui gladiis dimicabant in ludis. Distribueretur. id est omnes illius familie quae gladiatorie operam dabant mitterentur ex urbe. Municipia namque huiusmodi homines solent facile ad quaeque facinorosa impelli tum propter egestatem: tum quod parui vitam suam facere solent. Pro opibus cum

iusq; pro facultate vnius cuiusq; fm censum. **Minores.** s. questores et ediles bis nocturnis vigilijs. Que quas res. s. lasciuia et leticia. **Inmutatus:** q; stat' ciuitatis est perhor'. Ex sua declarat quomodo sit mutata ciuitas. **Repere:** subito. **Inuasit:** incessit aggressa est. **Diuturna quies:** longum otium. **Festinare:** pro festinabant romani. i. celebrabāt. **Trepidare** pro trepidabant: trepidatione plena ciuitas erat. **Quq;:** q; nesciebant an ille esset in conurationibus gere

re bellū: quia nesciebant quo consilio geretur. nō a bello cessabant.

Habere pacem. nam q̄ms bellū nō gererent tamen videbant copias hostiles aduersus rēpublicā parari quia ppter pacē nō habebant

Suo metu: fm naturalē metum. **Nā** qui timidior erat maiora pericula instare credebat. **Mulieres** que naturalit' timidiores sūt q̄ viri. **Magnitudinē reipū.** ad eam magnitudinē iperū. **Ro.** ascenderat: vt multe gentes sibi bellū iferre auderent. **Timor insolit'.** q̄to magis insolitus erat timor tanto magis mulieres timebāt. **Incesserat.** i. quas mulieres timor inuaserat. **Afflictare.** i. cruciabant.

Supplices: ipse mulieres qd est supplicantis signū. **Miserari:** p miserabantur. et differt inter miseror aris. et misereor misereris: q; miseroz aris. semp cōstruitur cum accusatio vt hoc loco: et alibi causam miseratus acerbam. **Misereor** autem cōstruitur cum genitiuo vel datiuo. **Rogitare.** s. deos precibus vt vellent patriam seruare. **Pauere.** pro pauebant idest timebant: et proprie dixit. Nam paure est subito casu trepidare.

Omissis: zeuma est. **Sibi patrie q; diffidere:** id est desperabant de salute sua patrie q; sue. **Eadem:** illa que inceperat prius. **Presidia** parabantur: aduersus conurationem suam. **Lege Plautia:** idest lege plantij: qui legem tulit aduersus conuratores vt ipsi responderent si quis conurationis accusatus fuisset omnibus que sibi obijcerent. **Lucio plau.** s. tribuno plebis

pro cuiusq; opibus. Rome per totam urbem vigiliabarentur: ijsq; minores magistratus praesent. Quibus rebus permota ciuitas: atq; inmutata urbis facies erat ex summa leticia atq; lasciuia que diuturna quies pepererat: repente omnis tristitia inuasit festinare trepidare neq; loco neq; boi cuiquam satis credere: neq; bellum gerere. neq; pacem habere: suo quisq; metu pericula metiri.

Ad hoc mulieres quibus reipublice pro magnitudine belli timor insolitus incesserat afflictare sese: manus supplices ad celum tendere miserari paruos liberos rogare deos: omnia pauere supbia atq; delitijs omissis: sibi patriq; diffidere. **Ad Catiline** crudelis animus eadem illa que antea mouebat tamen si presidia parabantur. **Et ipse lege Plautia** interrogat' erat ab. **L. paulo.** Postremo dissimulandi causa sui expugnanda: sicut iurgio laceffit' foret i Senatu venit. **L. M. Tulli'** consuli sue pntiam eius timens: siue ira commotus orationem habuit

Postremo: deniq; detinebat ne ridere lege plantia his criminib' que sibi obijciebant: sed tandem coact' in senatu venit. Dissimulare est tergere qd est. sicut Catilina q; tergere volebat conurationē quā parauerat. Sicut iurgio: quasi foret puocatus cōuitio qd sibi Mar. Li. iniuste obieisset. **Tū:** cū in senatu venisset Catilina. **Et'** p'sentia: timēs ne sua vitia atq; flagitia patrib' cōscriptis icognita essent: et ipsi Catilie postea p'stare oportunitas: vt ipm cice. grauis cōsuleret.

Luculentā. splendidam et magnificam. Perutilem que multum profuit reip. que in maximo discrimine versabatur eo tpe. Quam postea: primo quidem eā recitavit coram senatoribus: sed postea eam scriptam edidit ut omnes legere possent. Sed ubi ille mos erat ut cum de aliqua re consulendum esset un⁹ interrogaretur. et ita ille primus sententiā suā diceret. deinde dicta sententiā sedebat: postea scd⁹ idē faciebat et oēs illos per ordinē rīdebāt deinde sedebāt: ita Lic. porata orōe sedit Ille. M. T. ci. Ad oīa dixi q̄ venerat: paratus ut omnia dissimularet que sibi obicerentur. Voce sup. i. oratione plena commiserationis. Temere. incōsulte sine causa. Uita insti. bonis instituti omnibus vitam suam prouerisse: ut de ipso bona omnia sperare possent. Patricio: nobili. Eius ipsius catiline opus esse pro. utile sibi fore rempu. prodi. Inquinus: peregrinus. nam inquinus cuius dicitur qui de peregrina ciuitate in aliam urbem ascitus fuerit sicuti de arpino municipio in urbem rom. ascitus fuerat. M. T. Cicero ad hoc quod dixerat ciuem esse peregrinum ciceronē: sed mihi magis placet ut legatur homo nouus. Adderet: his supradictis. Male dicta: in ciceronem. Obstreperet: cōclamabant. scilicet catiline. Paricidam: qui patriā perdere vellet. Furibundus: furore plen⁹. Agor: agitor. Incendium meū id est vos ruere faciā: et ita odium et incitationē quā de me suscepi stis deponere cogam: et est translatio sumpta ab edibus: nam cum edes accensa fuerit si fuerit continuo incendium extinguitur. Ibi domi sue. Voluēs: cogitans. Eō suli. s. facte quem interficere parauerat. Munitam: defensam. Vigilijs: custodijs nocturnis. Optimum factu. optimum est consiliū. Exercitum: Manliū. Legiones milites. nam legio continet sex milia sex centos et sexaginta sex milites. Scriberetur: a romanis cā supplendi suos exercitus. Ante capere: peruenire preoccupare. Usui: utilitati multa consilia communicare volebat Manlio et postea decernere qua ratione potissimum gererent bellum. Nocte intempesta: in media nocte: nox intempesta dicitur media noctis pars quo tempore nihil geritur eo tempore occiso ideo sine tempore esse videtur: qua propter intempesta sine tempore dicta est. Manliana. id est manliū: nam a manlio fit manlianus manliana manliani possessum. Sed anteq̄ recederet ex urbe cetbego Lentulo: cōiurationis huius conscius. Ceteris: quorum ceteris qui audaciores erant. Mandat: committit. Opes: vires. Confirmant: corroborant. Maturent: properent festinent accederent. Ledem: scilicet se

luculentā: atq; utilē reip. q̄ postea scriptā edidit: s; ubi ille absedit catilina ut erat paratus ad dissimulanda oīa: demisso vultu voce supplici postulare patrib⁹ cepit: neq; de se temere crederet: et ea familiaria ortū: ita se ab adolescētia vitā instituisse: ut oīa bona in spe haberet. Ne existimarent sibi patricio boni: cuius ipsius atq; maiorū plurima bñficia in plebē Romanā eēt: perdita republica opus esse cū eā seruaret. M. Tulli⁹ hō nou⁹ ad hec male dicta alia cū adderet: obstreperet oēs: hostē et p̄cidā vocare. Tū ille furibūndus. Quāqdē circūuētus inq̄t ab inimicis preceps agor: incendiū meū ruina extingua. Deinde se ex tēplo domus prapuit. Ibi multa secū voluēs qd neq; insidie cōsuli p̄cedebāt et ab incendio itelligebat urbē vigilijs munitā optimū factū credēs exercitiū augere: ac prius q̄ legi oēs scriberetur: multa ante capere ea que bello vsui foret. Nocte intēpesta cū paucis in Manliana castra p̄fectus est. Sed cetbego: atq; Lentulo ceterisq; quorum cognouerat promptā audaciā mandat: quib⁹ rebus possent opes factionis ut cōfirmēt insidias

natorum. Incendia: scilicet urbis. Alia faci. scilicet rapinas adulteria supra proscriptiones
 ciuium. Geruntur. scilicet a Catilina et etiam a consule. Ex suo numero: ex hominibus sui exer
 citus. Martium regem qui imperator erat in agro piceno. Regem sacrorum sacerdos: qui sa
 crificij reges appellabantur. Deos homines: hec est epistola quae per legatos misit Manlius
 ad Martium sacrorum regem: sed tunc erat imperator. Per deos testor: per deos et homines in

consuli maturent cedem incendia aliaque belli faci
 nora parant et sese prope diem cum magno exercitu
 accessurum ad urbem. Dum bec geruntur Rome.

L. Manlius ex suo numero legatos. Qu. Mar

tium regem mittit: cum mandatis huiusmodi.

Deos hominesque testamur nos arma neque contra

patriam cepisse: neque quo periculum alijs facerem?

sed ut corpora nostra ab iniuria tuta forent: qui mi

seri egentes violentia atque crudelitate feneratorum

plerique patrie: sed omnes fama atque fortunis ex

pertes sumus. Neque cuius nostrum licuit more ma

iorum lege uti: neque amisso patrimonio liberum cor

pus habere. tanta feneratorum seuitia atque preto

ris fuit. Sepe maiores nostri miseri plebis roma

ne decretis suis inopie eius opitulati sunt ac nouis

sime memoria nostra propter magnitudinem eris

alieni volentibus omnibus bonis argentum ere

solutum est. Sepe ipsa plebs aut dominandi stu

dio permota: aut superbia magistratuum armata

a patribus secessit. At nos non imperium neque di

uitias petimus: quarum rerum causa bella atque

certamina omnia inter mortales sunt: sed liberta

di causa. Superbia magistratuum: quia ipsi insolentiam consulis pati non poterant. Secessit

sicut in sacrum montem quod habetur plane apud Ti. liuium lib. i. At nos. ecce argumentum. si

plebs dulcedine imperij a patribus secessit: idem nobis facere causa libertatis liceat. Quarum

rerum: scilicet diuitiarum et imperij. Bella: que publice inter populos et ciuitates. Certamina

ramus. Neque quo alijs: ut nos a
 liorum salutes impugnaremus: sed
 ut nos iniuria eriperemus. No
 strum id est nostrum qui et cetera.

Miseri: calamitate. Egentes: re
 bus omnibus necessarijs carētes.

Patria: nota constructionem: quae
 dicere solemus ex pars huius rei.

Salu. hoc loco apte dixit exptes
 patria fortunisque. Fama pro for

tuna: quia infames habitus sumus
 et rebus nostris expoliati. Cuique

nostrum: non licuit ut causam no
 stram diceremus apud iudices.

Patrimonio amisso: amissis reb
 nostris: nam patrimonium dicitur

ea pecunia quae a patre filijs tra
 ditur: unde a patre patrimonium

est appellatum. Sepe maiores:
 probat exemplis se id petere a pa

tribus quod superiori tempore plebi
 concessum fuerat. Miseri: ecce

misereor: cum gentium. Decretis
 suis consultis: nam decretum et co

sultum senatus idem sunt. Opitu
 lati sunt: subuenerunt. Hoc no

uissime nostra memoria hoc factum
 est quod iste dicit. Nam propter

bella ciuilia Marij Sylla plebs
 romana adeo pecunia exhausta erat: et

ere alieno grauata ut feneratori
 bus satisfacere non posset: Igitur

senatores miseri inopie eius de
 creuerunt ut ex erario publico sol

uerentur feneratoribus. Nouissi
 me paulo ante. Ex communi ere

ex erario solutum: scilicet fenera
 toribus. Omnibus bonis: et vo

luntate omnium bonorum argen
 tum quod solui non poterat priua

tis hominibus. Sepe ipsa: facit
 argumentum si plebs a patribus

secessit ut imperium ipsa haberet
 simul cum patribus cur id quoque

nobis facere non licet libere viuere

et cetera.

que iter ciues suscitatur: ergo bellum propter imperium: certamina propter diuitias. ut sunt certamina fori que petimur. Nemo bonus nemo strenuus patitur libertate carere nisi vitam amiserit. Te martium: regem impatorem. Obtestamur: rogamus. Consulatus: pudeat Legis presidium: ut possimus causam nostram agere vindicte dande erat sibi libertatem erat: hic modo fide iussione facio huic: ita ut liber sit donec visum fuerit an ille soluere debeat an non. Quonammodo: Cum multis antea eritio finimus postea pereamus. Ab armis discipula: deponite arma: decide supplices senatum petite. Et nemo ut nunquam incassum auxilium et opem a senatu populoque romano quisque petierit. In itinere. Cum iret ad Mamilium litteras que continebant hoc quod sequitur. Eriminibus: accusatoribus. Circuuentum oppressum: obsessum. Factioni: potestatis et opibus. Non: pro et ne. Contentione seditio si ego contedere vellem contra meos inimicos fortasse aliqua seditio oriretur in ciuitate. Longe diuersas: valde alienas. Ab his: quas supra memorauimus. Quas sibi nomine: quas a Catilina sibi nuncius attulerat. Earum litterarum exemplum: quod nonnulli in odium ducunt idonei exemplum appellabant. Lucius etc. Et hec sunt propria verba Catiline. Egregia. i. i. prestans. Re factis non nobis. Logica: expta. In eis: i. quibus nunc visor. Fiducia: facit ut confidere ea tibi commendare: quia tua fides satis mihi expta. In nouo consilio: quod ego nunc susceperim defendere miseros. Statim. decreui. Defensionem: ut ego meum consilium defendam apud te an sit bonum an sit malum. Satisfactionem: excusationem purgationem vbi satisfecisti mihi. i. purgasti: excusasti te. Ex nulla conscia: quia nullus mihi erratum conscius. De culpa: quam mihi homines obieciunt. Medi? si. ita me adiuvet dius fidius. i. iouis f. si. Mer. Quam: purgationem. Iniurijs: et verbis. Contumelijs: in fa-

tem quam nemo bonus nisi cum anima simul amittit. Te atque senatum testamur: ut consulatis miseris ciuibus legis presidiumque iniquitas pretoris eripuit restituatis: neue eam nobis necessitudinem imponatis: ut queramus quonammodo maxime vlti sanguinem nostrum pereamus: ad hec. Q. Martius respondit si quid ab senatu petere vellent ab armis discedant. romam supplices proficiscantur Ea mansuetudine atque misericordia. S. P. Q. R. semper fuisse: ut nemo bonus ab eo frustra auxilium petiuerit. Et Catilina ex itinere plerisque consularibus: preterea optimo cuiusque litteras mittit se falsis criminibus circumuentum: quoniam factioni inimicorum resistere nequiverit: fortune cedere. Cassilam in exilium proficisci non quo sibi tanti sceleris conscius esset: sed uti respublica quieta foret: neue ex sua contentione seditio oriretur: Ab his longe diuersas litteras. Q. catulus in senatu recitavit quas sibi nomine Catiline redditas dicebat earum exemplum infra scriptum est. L. Catilina. Q. Catullo Salutem Egregia tua fides recognita grata mihi magnis in meis periculis: fiduciam commendationi mee tribuit. Quamobrem defensionem in nouo consilio non statui parare: satisfactionem ex nulla conscia de culpa proponere decreui: quia mediis fidius veram licet cognoscas: iniurijs contumelijsque concitatusque fructu laboris industrieque mee priuatus statum dignitatis non obtinebas publicam miserorum causam pro mea consuetudine

ne suscepti non quod es alienum meis sumptum nominibus ex possessionibus soluere non possem: cum et alienis nominibus liberalitas Orestille suis filii et copijs persolueret: sed quod non dignos homines bonore honestatos videbam: neque falsa suspitione alienatum esse sentiebam. hoc nomine satis honestas pro meo casu spes relique dignitatis conseruande sum secutus. Plura cum scribere vellem nunciatum est mihi vim parari. Nunc Orestillam commendo: tueque fidei tradoream ab iniuria defendas per liberos tuos rogatus aueto. Sed ipse post paucos dies commoratus apud B. Flamini in agro Arretino dum vicinitatem antea sollicitatam armis exornat cum fascibus atque alijs imperij insignibus in castra ad Manlium contendit. Hec ubi Rome comperta sunt senatus Catilinam et Manlium hostes iudicat. cetera multitudinem diem statuit antequamliceret sine fraude ab armis discedere preter rerum capitalium condemnatis: preterea decernit ut Consules delectum habeant. L. Ant. cum exercitu Catilinam prosequi maturet. L. i. urbi presidio sit. Ea tempestate mihi imperium Po. Ro. multo maxime miserabile visum est. cui cum usque ad occasum ab ortu solis omnia domita armis parerent: domi oculum atque diuitie quam prima mortales putant affluerent: fuere tamen ciues: qui sese rempublicam obstinatis animis perditum irent. Namque duobus senatus decretis ex tanta multitudine neque premio inductus coniurationem patefecerat: neque ex castris Catiline.

ctis: vnde facile patior iniuriam que caret contumelia. Locutus. i. quod re et verbis me offenderunt inimici. Statum di. non poteram mea ex dignitate vivere. Pro co. i. fin mea contumelia. Oculi. s. sumptum. i. debiti que ego feci. Alienis. s. sumptum. Sed feci indignos: hoc dicebat per ciceronem. Honestatos: amplificatos. Alienatum. s. a populo romano. Hoc nomine vel suscipiende cause miserorum. Satis bonis. satis honorificas sicut mihi videbatur. Deo causa. quo a populo alienatus eram. Relique dignitatis: dignitatem quam adhuc mihi restabat. Parari: pro parabantur homines qui mihi vim inferrent. Aueto. i. valde saluus sis sollicitatus: seditiones. Exornat: instruit. Fascibus. i. lictoribus: nam fascis erat secures: quibus fasciculi virgarum erant alligati que secures: lictores impatoribus preferiebant. Ceteris insignibus: vix cum preterita: que erat vestis impatoria. Iudicat hostem: iudicare hostes est quod vulgo dicitur el badija per rabello. Statuit: deliberat antequam dicat. Sine fraude. sine pena. Locutus: re: preter eos qui condemnati erant antequam iniret coniurationem et prisci anus adducit hunc locum libro de constructione. cum ostendit preter: inter dum cum abluo coniugi. Ea tempestate hic patrie casum miseratus. Ga. L. vi. i. po. ro. Ab ortu solis. i. ab occidente ad orientem. i. vniuersus orbis ab eo subactus est. Domita. victa. Parerent: obedirent. Affluerent: abundarent. Que. s. oculum et diuitie. Prima. i. precipua et excellentia. Perditum: ad perdendum se. Namque: reddit rationem cur miserabile sibi visum fuerit imperium populi romano. ea tempe. Duo. s. factis duobus decretis que supra memorauimus: vni quod coniurationem indicasset maxima sumptuum esse premia. Alterum quod intra certum diem in exercitu Manlij et Catiline erat impune ab armis discedere liceret. Tanta vis: causa erat cur: neque quisque coniurationem patefaceret neque ab armis discesserat.

Coniuratio.

Tanta visitantur ipet. Ut ta. veluti quedā cōfectio atq; cōtagio. Plerosq; ei. i. aios multoz
cunū. Alienā: aliena erat a reipu. statu q̄ conscij cōmrationis fuerūt cati. Luncta p. omēs sine
exceptiōe. Proba. laudabat. Incepta: pposita cati. Studio. n. re. voluntate nouarū rerū.
Adeo. i. certe q; sibi sine displicent. Bonis in. q; boni nullo sibi malis adiumento sunt sperant
ex magnificentia maloz aliquid boni conseq. Vere. que sunt preter vtilitatē eorum. Noua: q;
sperant sibi commoda fore. Tur.
turbatione. Seditiōibus: discor
dijs. Alūtur: nutriuntur. Sine
cur. cura rezsuaz quippe q; nihil
possunt pdere. Facile: q; facile ē
pauperē fieri. Habet: possidetur
Sine dā. q; qui nihil habet nihil
amittere potest. Urbana pl. erat
precept. Hero: pro sed ea erat pre
cept. Tūq; in oibus italie locis
Prestabāt vincebant: excellēti
res erant probro obscenitate. Rē
obscenam intelligit vt sunt supra
adulteria incest. Petulātia: su
perfluitate. Nam petulātia pprie
est loquacitas. i. supfluitas in ver
bis: sed conuenit vt nō solum ver
borū superfluitas dicatur: sed etiā
superfluitas bibendi edendi et ce
terarū rerū que luxurie sunt. Itē
aliq; cōfluerāt ro. qui pstrabāt pa.
i. qui rē a patrib' relictaz amiserāt
vel cōmūis sumptuosus vel a mo
ribus illicitis vel etiā condēnatio
nibus: cu; penas pecuniarias sol
uere coacti essent ppter scelus ali
quod perpetuū. Amisiss: pdit di
uitijs: quas eoz patres: testō reliq
rant. Per dede. p vituperia et ob
probria. Flagitiū a. f. Flagitiū d;
omne vitij flagitatione. i. repre
hensione dignū. et potest in vbis
considerari. Nam flagitiū esset si
quis periuriū fecerit. hoc. n. consti
tuit verbo nō re. facinus autez est
vitium quod in facto consistit: vt
esset: furtū homicidium adulteriū
cōmittere. Niro. si. in sen. quēad.
aqua vitiosa per rimas ifundo na
uis ingreditur: ita vitiosi hoies p
diti se ro. cōtulerant. Sēti. sentia
est aqua vitiosa per rimas in fundo
nauis ingressa putrida quidem et mali odoris: vnde sentina
etiā d; a sentiēdo eo q; odore suo. i. narib' nautarū sentiat et ppter malū odorem dicit nauscam
facere. i. vomitum. Demores syl. meminerant q̄tūm ex memoria sylle conquesti essent: qua p
pter eandem vtilitatem se consecuturos putabant: si noue res fierent. Er gre. mi. i. ex ignobil
lib'. nā gregarij milites dicunt ignobiles q̄si ex grege vt sūt q; militib' seruitia pstat q̄s appella
m' agas oēs liras calōes vel p pablatū vel lignatū eūt. Victure. epul' regijs cultib' vestib' regijs
His fo. i. si ille pstatior eēt et fortior i armis. Qui. me. b. hoies appellabāt ope. i. eplis ci. ad atticū
verūtū in sa. pagi. iuuenit misit opario i vineā suā et intelligit d; boib'. Mer. vt ligōzare agros pa

quisq; oīm discesserat. Tanta vis morbi vti tabes
plerosq; ciuū aios inuaserat. Neq; solū illis alie
na mens erat q̄ cōscij cōiurationis fuerāt. S; oia
cūcta plebei nouaz rerū studio ca. incepta pbabat
id adeo more suo videbat facere. Nā sp in ciuitate
q̄b' opes nulle sunt bonis inuidēt: malos extollūt.
vetera odore: noua exoptāt: odio suarū rez muta
ri oia student. Turba atq; seditiōib' sine cura alun
tur. qm egestas facile habet sine dāno. S; vrbana
plebs pcept ea vero maxime erat oibus de causis
multis: primū qui vbi q; probro atq; petulātia ma
xime prestabāt. Itē qui p dedecora patrimonijs a
missis vagabātur. Postremo quos flagitiū aut faci
nus domo expulauerat: bi roma sicut in sentinā cō
fluxerāt. Deinde multi mēores syllane victorie: q;
ex gregarijs militib' alios senatores videbāt: alios
ita diuites: vt regio victu atq; cultu etatē agerēt si
bi q̄sq; in armis foret ex victoria talia spabat. Pre
terea iuuēt' q; in agris manū mercede copiam tol
lerauerat priuatis atq; publicis largitiōibus exci

tare vites. Pri. quas fieri videbat et supiori tēpore factas esse audiuerat. Ingra. mol. non placido sibi. Eas agrestes operas. Quo propter quod. Egē. pauperes in maxima spe utilitas propolita. Sibi ac reip. iuxta quod sibi utile esset id ēt reip. utile videretur. Pre. q. alios commemorat Sal. qui parati erāt ad rēp. perturbandā quorum oēs erant citro. Vincto. propter victoriam sylle. Parē. q. fuerant secuti ptes cāi mari proscripti: capite dānati a sylle. Ho. ar. p. q. q. cūq. p. scri

ta urbanum ocium ingrato labori pretulerat. **Eos**

atq. alios omnes malum publicum alebat. **Quo-**

minus mirandum est homines egentes malis mo-

ribus maxima spe reipub. iuxta ac sibi consuluisse:

Preterea quorum victoria proscripti Sylle paren-

tes bōa erepta. ius libertatis immunitū erat baud

sane alio animo belli euentū expectabant: Ad hoc

quicūq. aliarū q. senatus partiū erāt cōturbari rē

pu. q. min. valere ipi mallebāt: id adeo malū mul-

tos post ānos i ciuitatē reuerterat. Nā postq. **L.**

Po. Cōsulib. tribūtia ptās restituta ē: boies ado-

lescētes summā ptātē nacti q. b. etas aiūsq. feror

erat cepe senatū criminādo plebē exagitare: dein-

de largiēdo atq. pollicēdo magis incedere: ita ipi

clari potētesq. fieri. Cōtra eos sūma ope nitebāt

pleraq. nobilitas sub senat. spē p. sua magnitudie

Nāq. vti paucis vez absoluā: p. illa tpa q. cūq. rēp.

agitauere bōestis oib. alij sicuti iura ppli defende-

rēt: ps quo sēat. auctoritas maxia foret bonum pu-

blicū simulātes p. sua q. sq. potētia certā. Neq. ill

modestia: neq. mod. cōtētōis erāt. vtriq. victoriā

crudelit. exercebāt: S. p. q. cn. pō. ad bellū mariti

mū atq. mitbridaticū miss. ē: pleb. opes imiute sūt

plebi et patricij: En. enim qui semper popularis. id est populo

q. potuerat ratioibus sibi vendicauerat. Bellum ma. contra pirata: qui itinera obsiderent: et

trāseuntibus bona diripuerāt. mitbridatie. nam deuictis piratis missus est contra mitbridatē rē

gē pōti quem pō. tandem coegit ad mortē. Plebis opes ducē amisso pō. v. z. plebis i. per. euenit.

pti fuissent vnusquisq. bona eoz diripe poterat. Ius li. vnū seqt. ex reliq. nā q. tomagis oppōsi fue- rāt: tātō min. libertat. erat eis. Alio aīo: q. illo q. s. supra memora- ui. Eūē. b. s. vt respu. pderet alia- ruz di. q. ptes seqbātur senatui ad- uersas q. ipsi vellent. Semi. na. s. ceteris q. senatus pl. valebat ipi vero optabant rempublicam per- turbari eo q. nemo vellet alios au- tores plus valere q. seipsos. dicit maluz q. tribunatus restitutus fu- erat: et recte malum dicit nam vt etiam Titus Li. dicit potestas tri- bunitij insensa erat senatui. Re- uer. in ci. naz intermissa fuerat tri- bunitia potestas cum senatus vi- res suas autisset: tribunatum pl. deposuisset. En. pom. qui bellum ciuile contra gessit: sed nondū tē- pus hui. belli ciuile euenerat. Eū. tri. p. i. v. be reuertit tribunitia po- pom. vt sibi fauorem populi conci- liaret: rogationē ad populum tu- lit: vt iteruz tri. plebis crearentur qui magistratus semper insensus erat ordinē sena. Etas: quia iu- uenis. Anim. quia incitati erāt aduersus patres. Cri. criminādo senatum. Largiendo: legimus ce. populo fecisse conuiuium. Si. p. fiebant. Ple. maior pars. Ope possibilitate: sic Vir. non opis est nostre dido. nos adolescentes. Sub sp. id est simulantes se defen- dere sp. auctoritate: sed tamen hic faciebant vt magis se defenderēt q. vt suas opes augerent pro. scz ma. id est pro defendenda sua ma- gnitudine. Quicumq. id est om- nes ciues. Alij cer. et declarat q. modo honestis nominibus: pars certabant modedia vt se contine- rent. Modus finis vterq. et gratus fuerat et t. plebez quibuscun- que pirata: qui itinera obsiderent: et

Coniuratio.

Paucorum: scilicet nobilium. paucorum dixit quia plebs maiori in numero est quam nobilitas. **Ni:** scilicet nobiles. **Innoxij:** innoxius dicitur non solus qui nemini nocet sed etiam qui a nullo nocetur sicut hic loco accipiendum est. **Florētes:** opibus. **Sine metu plebe** Jud. condemnationibus. **Ter.** ipsi qui magnatus erant alios nobiles terrebant iudicijs ut placi. trac. plebem: ut si plebs subiecta teneretur. ipsa facilius ferret cum videret alios iudicijs terri. **Dubijs:** cum res dubie essent. **Nouis re.** i. nouitate rerum.

Vetus cer. quod inter nobiles et plebem fuerat. **Primo prelio.** quod gestum est inter catilinam et Antonio consulem. **Equa manu equo marte.** Elades perniciēs. **Lala mitas miseria.** Licet. p. ut nō. **Defessis.** s. victoribus detrimentum belli lassis. **Exanguius:** languidis vulneribus acceptis in bello. **Ex torqueret:** vi auferret. **Qui plus posset:** significat autem magnum pompeium siue crassum quorum opes maxime erant in vrbero.

Extra coniurationem: qui coniurationis conscij non erant. **In quibus.** s. qui coniurationis ignari ad catilinam proficiscerentur. **Que:** scilicet fulvum retractus ex itinere domum reductum. **Necari:** suffocari sine ulla indico: eo quod ad coniurationes patrie se conferre voluisset.

Hisdem temporibus: nonnulli extra coniurationes profecti sunt in castra ad catilinam. **Sicut ea prece.** nam ut superius dixi: cum discessit catilina tradidit negotium lentulo: ut omnia diligenter ageret: que ad coniurationis opes pertineret. **Idoneos aptos.** **Nouis rebus:** ad nouandas res. **Moribus** quia malis moribus vivebant et vixerant: et ideo perditiores erant ad flagitia. **Fortuna:** quia pauperes erant et inopes. **Per alios:** per internuncios. **Cuiusque mo.** genus homini. id est omne genus hominum. **Usui:** utilitati.

Bello: ad bellum. **Igitur** quia preter ci. ro. etiam cuiusque generis homines sollicitabant qui bello usui forent. **Allobrogum:** sunt populi gallicie transalpine. **Ad societatem:** neque contra patriam publico neque propter solutum tributum Romano Populo priuatum per singulas personas que alieno ere erant obstrictae. **Bellicosa:** quia semper galli delectantur bellis.

Paucorum potentiam creuit. **Hi magistratus** pro uicias: aliaque omnia tenere ipsi innoxij florētes sine metu et etatem agere ceterosque iudicijs terrere quo plebs bene in magistratu placidius tractarent: sed ubi primum dubijs rebus innouandis spes oblata est: vetus certamen animos eorum arxit. **Quod si primo prelio** catilina superior at eam manu discessisset profecto magna clades atque calamitas rempublicam oppressisset. **Neque illis** qui victoria adepti forent diutius ea uti licuisset: qui defessis et exanguius: qui plus posset libertatem atque imperium extorquerent: fuere tamen extra coniurationem complures: qui ad catilinam in initio profecti sunt. **In his erat** Fulvius senatoris filius: quem retractus ex itinere paries necari iussit hisdem temporibus **Rome** lentulus sicut catilina preceperat. quoscumque moribus aut fortuna nouis rebus idoneos credebatur aut per se aut per alios sollicitabat. **Neque solum ciues:** sed cuiuscumque modi genus hominum quod modo bello usui foret: igitur. **P. Elmbreno** cuidam negotium dedit ut legatos Allobrogum requireret: eosque si possit impellat ad societatem belli. **estimans** publice priuatimque ere alieno oppressos **preterea** quod natura gens gallica bellicosa esset.

Negotiatus erat. id est negotiationem fecerant in gallicia. nos

uerat eos inuicem sicut ipsi eum noscebant. Sine mora: quasi dicat non opus fuit longa salu-
tatione cum ipse legatus esset notus: et ipse eos nouisset. Dolens: dicebat scio vos usque adeo
oppressos: ut soluere non possitis tributum quod populus romanus imposuit ciuitatibus atque pri-
uatis hominibus. Magistratum: uidelicet consulum: pretorum: prefectorum: prouinciarum: et
cetero: non qui imperium populi haberent. Accusare senatum: quia conquesti ad senatum ipse

facile eos ad tale consilium adduci posse: Umbre-
nus qui in gallia negociatus erat plerisque principibus
ciuitatum notus, atque eos nouerat. Itaque sine mo-
ra ubi primum legatos in foro conspexit percuncta-
tus pauca de statu ciuitatis: et quasi dolens eius ca-
sum requirere cepit quem exitum tantis malis spe-
rarēt. Postquam illo uidet queri de auaritia magistra-
tum: accusare senatum: quod in eo auxilij nihil eēt
miserijs suis remedium morte expectare. At ego in-
quit vobis modum si uiri esse uultis rationem osten-
dam, quanta ista mala effugiatis: Hec ubi dixit
allobroges in maximam spem adducti umbrenus
orare, ut sui misereretur, nihil tamen asperum neque iam
difficile esse quin cupidissime facturi essent. Dum
eares ciuitatem ere alieno liberaret: ille eos in do-
mum. D. Brutus perduxit: que foro propinqua erat
neque aliena consilij propter Semproniam. Nam tunc
brutus ab roma aberat. Preterea gabinium arces-
sit quo maior auctoritas sermone inesset. eo presen-
te coniurationes aperit: nominat socios: preterea
multos cuiusque generis innoxios quo legatis ani-
mus amplior esset. Deinde eos pollicitos operas
suam domum dimittit. Sed allobroges diu in
incerto habuere quidnam consilij caperent. In
altera parte erat es alienum studium belli.

nec quidem sibi quicquam opis attu-
lisset. Et me in eam necessitate
adductos esse dicebat: ut calamis
tutibus suis nullum sibi remedium
relinquatur preter mortem. Di. vmb-
renus. Asperum: durum. Ea-
res: quam facerent. Decij Brutus:
hic erat vir sempromie quem di-
xit coniurationis conscia esse: id
in domum ipsius duxit legatos quod
ipse coniurationis conscius est: eo quod
amatissimus erat reipublice. Sed
Sempromia eius uxor in coniura-
tione erat. Tunc: eo tempore. Pre-
terea: preterquam quod in domum bruti
deduxit que: scilicet domus coniu-
rationis erat conscia propter sem-
proniam. Gabinium: nam gabi-
nus senator erat. Eo: gabino.
Socios: potentissimos ac nobilis-
simos huius coniurationis consci-
os. Eiusque: tam ordinis senator-
um quam equestris: erat cesar. po. cras.
Innocuos: innocentes. qui nihil
penitus de coniuratione sciebant
Applicuisset: ut alacriori animo
rem aggredierentur legati. Pol-
licitos quia permiserunt se quoque
coniurationis parte adiuturos es-
se. Incerto: in ambiguo. Quid-
nam consilij: quidnam consilij po-
tissimum sequerentur an coniu-
rationem an reipublice. statum iura-
rent. In altera parte: ut scire-
tur coniurationis partes. Studium belli
quod gens illa bellicosissima fuit.

Conturatio

Magna merces in spe quia si obtinuerimus ipsi ciuitati dominabimur. In altera parte: in fauendo rei publice contra coniuratores. Mag. opes. Nam plus posse videbatur vniuersus reipu. status q̄ pauci contra rempublicam coniurassent. Tuta cōsilia: quia nihil erat periculi cō iuratione patefacere. Etera premia. Nam senatus consultum factus est quo premia dabantur bis qui coniurationem vindicassent. Illis allobrogibus: Fortuna reipu. vt reipu. magis foret q̄ coniuratoribus. L. ius. qu. fa. biy. Ciuitas eorum allobrogum. nam vt videmus fieri: vnaqueq; ciuitas suum habet patronum. Studium: voluntatem coniurationis. Eteros: socios preter hūc Ambrenum et gabinum. Bene pollicentur: videlicet se paratos esse adiuvandum coniurationem. Quam maxime: vt ita ab eis cō iurationis consilia excipiat vt ipi postea negare non possint. Hisdē temporibus: quibus illa gerebant in vrbe citeriore: que ē citra alpes. Alteriore que est vltra alpes. Agro piceno: que nunc an comitatum appellamus. Dimiserat: diuersas partes miserat vt cum opus esset sibi presto essent. In cōsulto. quia harum rerum erant im periti. ideo nesciebant occulte cō iurationem sequi. Inconsulte. in considerate simul tali tempore nō ordine agebāt. sicuti catilina preceperat. Nocturnis consilijs quia nocturno tempore cetus congregabant et inter se de communi gubernatione consilia agebant. Portationibus armorum. Nam arina portabat nunc buc nunc illuc. Timor q̄ pari omnia timore cōpleuerant cum tamen nullum periculum esset. Ex eo numero qui metus fecerāt. Et socijs catiline: nō causa ex socijs sed ratio plures ex socijs ex eo numero comecerat in vincula: Complures: multos in vincula in carcerem: Item: similiter quemadmodum ille fecerat in gallia vltiore: ita iste i gallia citeriore multos in vincula cōiecit. Baius: multos scilicet comecerat in carcerem. At rome: nūc dicit quid fecerit lentulus in vrbe cum ceteris coniuratoribus videlicet cum vmbreno gabino et ceteris senatoribus qui huius coniurationis cōscij et principes erāt. Paratis a catilina: fesulanū: que est ciuitas beturrie. Lentulus: qui et ipse huius coniurationis erat socius. Contione habita: cōgregato populo.

magna merces in spe victorie. Et in altera maiores opes tuta cōsilia: pro incerta spe certa premia. Nec illis volentibus tandem vicit fortuna reipu. Itaq; Q. Fabio zange: cuius patrocinio ciuitas plurimum vtebatur omnem rem vti cognouerant aperit. Cicero per zangam cognito consilio legatis precepit: vt studium conturbationis vebementer simulent: ceteros adeant: bene polliceantur. Dentq; operam vti eos q̄ maxime manifestos habeant. Hisdem fere temporibus in gallia citeriore atq; vltiore. Item in agro piceno Brutiaq; et apulia motus erat. Namq; illi quos antea catilina dimiserat inconsulte ac veluti per dementiam cuncta simul agebant nocturnis consilijs armorum atq; telorum portationibus festinando: agitando: omnia plus timoris q̄ periculi effecerat. Ex eo numero complures. Q. Metellus celer pretor ex socijs causa cognita in vinculis cōiecerat. Itē in citeriore gallia. L. murena: q̄ ei puicie legat' perat. Et Rōe lentulus cū ceteris: q̄ principes cōiurationis erant paratis vt videbatur magnis copijs constituerat vti cum catilina in agrum fesulanum cum exercitu venisset. L. Bestia: Tribu. Ple. concione habita.

Queretur: pro coqueretur. grauis summa inuidiam belli. Odium maximum: quod diceret ciceronem. sin asperitate in humanitate fuisse in catilinam: quod ipse coactus fuerit arma contra patriam sumere. et hec omnia mala causa Ciceronis peruenisse. Optimo consuli. i. ciceroni hec maxima est laus Salustij: quod verus fuerit hystorie scriptor nec quicquam mentitus fuerit. Nam vbiq; laudat ciceronem: cum tamen constet inter eos maximas fuisse inimicitias. Eo: si ergo videlicet con-

cionis habite a lucio. Bestia: quod ita constituerant ut cum diebus quolibet. bestia conquestus est de actibus ciceronis. sequenti nocte omnia que sibi commissa fuissent impigre exequerentur. Proxima: sequenti.

Ea negocia. Magna manu: magnis copiis. Opportuna ad rem gerendam: nam cum in parte vrbis incendium factum esset omnes mediam urbem reliquissent ad extinguendum ignem concurrerent. Itaque ciceronem consul et ceteri boni ciues in media vrbe destituerent quo facto nos maxime ocio et consules et ceteros reipublice amantissimos trucidare poterimus. Ingredere: contenderet vi intra edes: et ad eum obtruncandum veniret. Alium. s. senatorem. Parentes reipublice amantissimos. Cede senatorum: consulis et parentum.

Incendio: vrbis. Nec pata. s. incendia cedes et rapinas: prolatando: proferendo. Cor. destruere. Facto pro facere. Consulto: pro consulere. Pau. admodum pauci ex sociis. Lang. torpescitibus.

Ferox: indomit? natura. Vebemens: acer. Promptus: ad lacessendum et pulsandum. Ex precepto ciceronis quod ciceronem consul preceperat introductionem habere per intercessionem gabinij: quod quare venerunt et petierunt a gabinio ut sibi copia fieret colloquendi ceteros coniuratores. Postulat ius: et ita gabinio eos duxit ad ceteros coniuratores.

Lentulo cethego. s. cas. qui omnes erant coniuratores. Iusiurandum: societatis facte inter allobroges et coniuratores. Quod signatum ad suos vix ut possimus sedus iureiuran. factum ostendere ciuibz nostris: ut scripto appareat iure iur. facto: nos in hac coniuratione eos accipere dicebant. n. aliter suos ciues sibi fide non esse daturos. Quod iusiurandum.

queretur de actionibus Ciceronis: bellique grauis sumam inuidiam optimo consuli imponeret. Eo signo in proxima nocte cetera multitudo consurationis suum quisque negotium exequeretur. sed a diuisa hoc modo dicebatur. Statilius et Babini? uti cum magna manu duodecim simul oportuna loca vrbis incenderetur: quo tumultu facilior aditus ad consulem ceterosque: quibusque incidie parabant fieret. cethegus ciceronis ianuam obsideret: eumque vi aggredere. Alii? aut alium. Sed filij familiarum quorum ex nobilitate maxima pars erat parentes interficerent simul cedere et incendio percussis omnibus ad catilinam eriperent. Inter hec pata atque decreta cethegus semper querebat de ignavia sociorum illos dubitando: et dies prolatando magnas oportunitates corrumpere: facto non consulto in tali periculo opus esse: sed si pauci adiuuarent languentibus alijs impetum in curiam facturum.

Natura feror: vebemens manu promptus erat maximus bonus in celeritate putabat. Sed allobroges ex precepto ciceronis per gabinium ceteros conveniunt. Ab lentulo cethego Statilio: itez cassio postulant iusiurandum: quod signatum ad ciues perferant: aliter baud facile ad tantum negotium eos impelli posse: ceteri

iurandum. Signatum: sigillatum. nam scripta rata et firma solent sigilla habere quibus magna fides ad-

bibeat. nam aliter scripta corrumpi possent. Eos cines suos allobroges dicebat. n. nisi nobis iurandum sigillatum dederitis non facile persuadere poterim? cumbus nostris hoc verum esse. Nihil eis credebatur. n. hoc vere non simulate dici a legatis. Eomeq; ad allobroges. Breui tempore qua propter non est opus iureiurando meo. Lentulus alter iurationis princeps. Dis allobrogibus. Crotonensem de crotona ciuitate. Domum pergeret priusquam domum converteretur. Volturcio dat cetera. i. litteras committit volturtio. quas ad catilinam deferat: et est visitatus dicendi modus: do tibi litteras ad antonium. i. committo tibi litteras quas deferas ad antonium. Qui sim etc. Noluit ponere nomen suum ne si forte littere intercepte fuissent nomen suum scriptum cognosceret. Vir fortis. Etiam infirmorum: non solum a cumbus sed etiam a seruis si forte ita opus esse videbitur. Promptus manu vulgo dicitur becca leto dele manu. Iusiurandum: scriptum intellige aliter nisi dent iusiurandum. Ad hec nunc persequitur mandata que dedit his qui litteras portabant. Ad hec i. preterea. i. preter has. Dat lentulo et volturtio et legatis. Quo consilio etc. quia catilina repudiabat seruos ne videretur contra dignitatem facere si vellet seruos ciuibus Romanis miscere. Cum ab senatu hostis. ob quam causam iam non potes tuam dignitatem tueri. Seruitia. i. seruos. nam seruitia pro seruis poni sepe videmus. Propius videlicet ad urbem. His rebus actis: nunc dicit quo consilio usus fuerit consul cum hec omnia sibi nuntiata essent. His rebus supra memoratis actis gestis. Constituta determinata diffinita nocte eundem ad catilinam Li. cuncta: quia allobroges cuncta pate ecerant Li. Pretoribus nobis. Miluius pons est in urbe. Per insidias: videlicet ipsa dilitescerent insidiis comitatibus societatem allobrogum. Aperit: declarat manifestat pretoribus. Cetera precepit: ut agant pretores. Facto. i. facere. Permittit: et ut hoc facere possent dedit sibi milites qui sibi parati essent ad imperium. Sine tu. sine motu: ne si hoc cognoscerent: per aliam viam proficiscerentur. Collatis dispositis in ponte miluius. Occulte latenter ne sentirent.

nihil suspicantes dant cassius semet eo breui venturum pollicetur: ac puloante legatos ex urbe proficiscitur lentulus cum his. L. Volturtium quemdam crotonensem mittit ut allobroges priusquam domum pergerent cum Li. data atque accepta fide societatem confirmarent. ipse volturtio litteras ad catilinam dat: quarum exemplum infra scriptum est Qui sim scies ex eo quem ad te misi curauit vir sis: et cogita quem in locum sis progressus: et vide quid iam tibi sit necesse: cura ut omnium tibi auxilia adiungas: etiam infirmorum. Ad hec mandata verbis dat: cum ab senatu hostis iudicatus sit: quo consilio seruitio repudiet in urbe parata esse que iusserat ne cunctetur ipse propius accedere. His rebus ita actis constituta nocte qua proficiscerentur cicero per legatos cuncta edoctus. L. Valerio Flacco et L. proutino pretoribus imperat: ut in ponte miluius per insidias allobrogum comitatus deprehendant. rem omnem aperit cuius rei gratia mittebantur cetera uti facto opus sit: ita agant: permittit illi homines militares sine tumultu: presidii collocatis: sicuti preceptum erat occulte pontem obsidit.

Postq̄ ad id loci legati cum volturcio venerunt: et simul vtrinq̄ clamor exortus est galli cito cognito consilio sine mora pretoribus se tradunt volturci? primo cohortat? ceteros gladiosa a multitudine defendit: deinde ubi a legatis desertus est prius multa de salute sua prōptimum obtestatus est quod ei notus erat postremo timidus ac vite diffidens velut hostibus sese pretoribus dedit. Quib? rebus confectis. omnia propere per nuncios consuli declarantur. Ad illum ingens cura atq; leticia simul occupauere. Nam letabatur intelligens patefacta coniuratione ciuitatem periculis ereptam eē. Porro autem anxius erat. dubitans in maximo scelere tantis ciuib? deprehensis quid facto opus esset penam illorum sibi oneri impunitatem perdende reipublice fore credebatur. Igitur cōfirmato animo vocari ad se iubet Lentulum: cethegus Statilium Babiniū. Item quendam Tarracinensem: qui in Appuliam ad concitandanda seruitia proficisci parabat. Ceteri sine mora veniunt ceparius paulo ante domo egressus cognito indicto ex vrbē profugerat cōsul Lentulū q̄ p̄tor ipse erat manu tenēs perducit. Reliquos cum custodibus in edem.

Concordie venire iubet. Eo senatum aduocat: magnaq; frequentia eius ordinis. Volturcium cum legatis introducit. Flaccum pretorem scriuum de litteris quas a legatis acceperat: eodem

Obsidiū occupant: dicim? et obsident et obsidūt: obsidēt ex ob et se deo: obsidūt ex ob et sīdo fīdis. Sicut erat preceptū a ci. ciuz Volturcio q̄ duxerat eos ad catilinam. Utroq; s. a dextra et sinistra. Cohortatus ce. v3 ne timeant. s3 et ipi fortiter dimicēt cū hostiū multitudine que obsidebat eos. Prompti nūbīc prōptinus pretor cognitus erat hinc volturcio: ideo sperabat ab eo posse ipetrare salutē. Obtestat? cum deprecatus esset multa.

Qd ei erat not? q̄ cognoscebat eū diffidens vite. q̄ diffidebat se posse vita seruare in tāta multitudine: et etiā quia iam cōiuratio detecta erat. Propere: ex tēplo cōfestim: cōsuli ciceroni. Nā letabatur declarat ereptā libertatem Anxius erat sollicitus et cura plenus.

Tantis ciuib? i. deprehēsis optimatibus ciuib?. In maximo scelere: videlicet in cōiuratione. Impunitatē: eorum. Prodende reip. ad prodendā rēpu. spectare. Igitur: quādoquidē ambiguus et anxius erat cicero quid faceret vtrum penā ex perditis ciuib? sumeret: an eos impunitos relinqueret.

Cōfirmato animo: bene confirmato. nam primo incert? erat anim? ciceronis: vtrū puniret an nō: sed tandē animū confirmauit puniendos esse cōiuratores. Animo. s. puniēdi eorū. Qui: cepari? Ad cōcitanda seruitia. i. ad cōmouēdos seruos vt cati. aduersus reip. se querētur. Ceteri vocati. s. a cōsule. s. lētul? cethegus Stati. Babini: sed ceparius rebus suis fuga consuluit. Cōsilio ciceronis. Cōsul lentulum: cōsul cicero honoris gratia q̄ p̄tor erat manu cepit lētulū et ipsum in curiā introduxit Custodibus. i. cū militibus armatis qui custodirent ne e manib? elaberētur. Edem: templū. Eo. s. in ede cōcordie. Frequentia: multitudine. Eius ordinis. s. senatorij Legatis: allobrogū. Pretorem vrbaniū. Scriuū: capsam vasculū ubi erāt lre recōdite. Lris: ex q̄b? iuratio patefiebat nā i his pti

Coniuratio.

nebat quomodo catilina admoneret q̄ oībus que iusserat in vrbe pactis ipse p̄pius cū exerci-
tu ad vrbe p̄ficisceret. De itinere: q̄ ex vrbe hoc tēpore p̄ficisceretur quid nā cū legatis babe-
ret. De lris: et qui nā sibi litteras dedisset. Aut qua de cā. s. habuisset id cōsiliū. Primo finge-
re: falso dicebat se iturū quidē fuisse extra vrbe ad catilinā: nō vt quicq̄ cōtra rēpu. ageret sed vt
videret quid nā catilina ibi facere cōstituisset. Alia: alias res de cōiuratione que false erant.

Postubi: p̄ postq̄. Dara fide: p̄
hoc est cū polliciti essent id sibi i-
pune futurū si verum aparuisset.

Aperit: admonet ostēdit. Acci-
tū vocatū. Eadē Ea. que vlti-
dicebat. Coarguit: cōmūciat gal-
li dissimulantē: negantē ea q̄ erāt
vera preter litteras quas dederat
ad catilinā. Portendit: predicti: si-
gnificari. Tribus cornelijs: de gē-
te cornelia. s. cine et sylle. Sibi. lē-
tulo: nā ipse quoq̄ de gente corne-
lia erat. Di duo. s. cinna et sylla an-
te fuerāt ip̄erio vr̄bis potiti se aut
nūc tertiū esse qui vr̄bis ip̄erio po-
tiretur. Fatatur: destinatū. Se
Lentulū. Preterea aliam ratio-
nē dicere solebat qua ostendebat
imperū Ro. hoc tēpore sibi debe-
ri. Ab incēso capitolio: quemad-
modū cicero in libro de diuinatione
ne dicit incēsum esse capitolium ex
illo incendio cognitū esse ab aru-
spicib⁹ post vigesimū annū bellū
ciuile futurū cū maxima ciuū per-
nitie: et hic iā erat vigesim⁹ ann⁹
ex quo capitolū incensum fuerat.

Quē: vigesimū annū. Exprodi-
gijs: que incēdio capitolij viderāt
cruēti fore: cruentanti oportere bel-
lo ciuili. Lris lectis: q̄ lētu. mit-
tebat ad catilinā. Sua signa. sua
figilla ipsi lētuli. Dēs senatores
Abdicatus ma. sit priuatus priua-
tura. nā abdicare p̄uare sig. magi-
stratu: hoc aut fecit senatus: q̄ cō-
tra dignitatē. p. ro. erat nec etiā li-
cebat in magistratu quēpiāz aliā
uertere. Itē: preterea cēsint sena-
tus. Ceteri: cōiuratores cū ipso
Len. In liberis cu. in custodijs in
quibus seruabātur liberi hoīes: et
dixit hic ad dñaz custodie fuil. nā
seruū custodia est carcer: in cu. li.

i. in custodijs que cōnemiant liberis be-
bus et nō seruīs: hoc est domi seruarent apud ciuē. roma.
Lentulus traditur. Spintberi: est cognomē: quia lentulus spintber vocatus est. Tunc: eo tē-
pore. Lethagus: traditur. Statilius traditur. Babinus: traditur. Nam is paulo rē. parente
sis est: nā is paulo ante q̄ ex vrbe fugerat vt ad catilinā se p̄ferret et ex itinere tract⁹ fuit Romā.

afferre iubet. Cloturcius interrogatus de itinere:
de litteris: postremo quid aut qua de causa consilij
habuisset. Primo figere: alia omnia dissimulare d
coniuratione. Postubi fide publica dicere iussus ē
omnia vti gesta erant aperit docetq̄ se paucis an-
te diebus a gabinio et a Lepario sociū accitum ni-
hil amplius scire q̄ legatos tantūmodo audire so-
litum ex gabinio. P. Antonium Seruiū yllam. L.
Clarguteium: multos preterea in ea coniuratione
esse. Eadē Valli fatentur. At lentulum dissimulā-
tem coarguunt preter litteras sermonib⁹ quos ille
hēre solitus erat ex libris Sybillinis regnūz Rōe
trib⁹ cornelijs portēdi Cinna atq̄ syllā ātea: se ter-
tū eē cui factū foret vr̄bis potiri. Preterea ab in-
cēso capitolio illū eē. xx. annūz quā sepe ex prodigijs
aruspices r̄ndissent bello ciuili cruentū fore. Igit
plectis litteris. cū p̄i oēs signa sua cognouisse nec
senatus decreuit vti abdicat⁹ a magistratu lentul⁹
itemq̄ ceteri in liberis custodijs haberētur. Itaq̄
lentul⁹. P. Lētulo Spiteri: q̄ tū edilis erat. Leth-
g⁹. Q. Cornificio. Statili⁹. L. Cesari. Babinus

Interea plebs: nunc vulgi mobilitate ostendit quod prius letabatur quod Catilina bellum pararet eo quod res novas optaret: nunc vero quia Catiline res non precesserant ex sententia: auctor belli erant: et precipue quod incedere urbem constituerant coniuratores. Nims: valde. Mutata mentis: mutato proposito. Tollere: perextollebat. i. efferebat. s. laudibus. Erepta: liberata. Gaudium: mentis. Leticia: corporis. Alia facinorosa: ut sunt rapine cedes: civium perscriptiones. Prede. s. ad predam. Detrimento. i. ad detrimentum. i. ad damnum. Fore: futura esse.

Qui. s. plebi. Omnes copie: omnes facultates. In usu quotidiano: quia indies opere manuum suarum vivunt. Cultu corporis. s. in vestibus.

Post eum diem: quo coniuratores sunt traditi civibus in custodibus servandi. Quae. Lu. tarquinii. Agebant: dicebant. Fides publica. esset data: si permissum fuisset publicum. id sibi fraudi non esse: quod de coniuratione sciret in usus est.

De paratis incendiis: ut in duodeci precipuis locis urbis Romae incendium pararetur. Ee de bonorum: ut cicerone et ceteri cives interficerentur. De itinere hostium: ut Catilina cum hostibus ad urbem veniret. Preterea: edocet.

Terrentia proposito remouet: eo quod deprehensi essent. Eo: tanto magis quam erant deprehensi. Quo. i. ut reficeret quia perterriti erant cum illi principes coniurationis capti essent. A periculo enim. ut Lentulus et Cethegus et ceteri deprehensi qui erant a periculo cedis liberarentur ab eo periculo quo deprehensi in custodibus habebantur. Sed ubi tarquinii: prolepsis est ordo erit hoc modum omnes clamabant indicem esse falsum. Ubi postquam tarquinii. Alii rati clamabant indicem esse falsum. Pars clamant indicem esse falsum. Nominant crassum: crassi nomen dixit. Nominem non nobili genere natus erat nam patricius fuit crassus. Quia sumis diuitiis: quia ditissimus fuit crassus adeo ut diues crassus appellatus sit. Potentia summa: quia potens fuit crassus: nam eo tempore tres potentissimi fuerunt in urbe Romae. scilicet crassus Pompeius et cesar. Rati: arbitrati. Et si quis. In tali tempore: periculoso.

M. Crasso: Lepario: nam is paulo ante ex fuga retractus erat. **En.** Terentio senatori traduntur. Interea plebs coniuratione patefacta: que primo cupida novarum rerum bello nimis fauebat mutata mente Catiline consilia execrari. Ciceronem ad celum tollere: veluti urbs ex servitute esset erepta gaudium atque leticia agitabant. namque alia belli facinorosa prede magis quam detrimento fore: incendium vero crudele imoderatum ac sibi maxime calamitosum putabat: quippe cui omnes copie in usu quotidiano: et cultu corporis erat. Post eum diem quidam **L.** Tarquinius ad senatum adductus erat: quem ad Catilinam profisciscentem ex itinere retractum agebant. Is cum diceret se indicaturum de coniuratione: si fides publica data esset: iussus a consule qui sciret edicere eadem fere quam Clodius de paratis incendiis: de cede bonorum de itinere hostium senatum docet. preterea se missum a **M.** Crasso: qui Catiline enunciat: ne cum Lentulus et Cethegus: alijque ex coniuratione deprehensi terrerent: eorum magis properaret ad urbem accedere. Quo ceterorum animos reficeret: et illi facilius a periculo eriperentur. Sed ubi tarquinii crassum nominavit hominem nobilem maximam diuitiis: summa potentia: alij rem incredibilem rati pars tametsi verum existimabant. tamen quia in tali tempore

Coniuratio.

Tanta vis tanta potentia. Exagitanda: exacerbanda de falsitate de huius indicibus. Obnoxii: obligati. Referatur: referre in senatu est quod veneti dicunt partem ponere. Consulente: consultante. Referente: de ea re cicerone. Frequens: ex maiori parte. Potestate: scilicet dicendi. Indicare: aperire et mentitus falso dixisset. Erant eo tempore. superius scripsit Sal. quomodo decretum est Tarquinium falsum esse indicem quod crassum nobilissimum virum maxima potentia atque maximis copiis prestantem nominasset: hanc autem dixit causam cur nominauerit in coniuratione crassus Tarquinium eo tempore quo ista gesta sunt. Iudicium illud: scilicet Tarquinium. Machinatum est: fictum inuictum atque fabricatum. Apud Antonium qui fauebat coniurationi. Nam Antonius volebat saluos esse coniuratores. Quo facilius: ut facilius. Appellato crasso: nominato crasso coniurationis consilio. Societatem periculi. cum in eodem periculo esset crassus quo ceteri coniuratores. Tegeret: defenderet. Reliquos: ceteros coniuratores. Potentia illi: crassi. Agebant: dicebant. Patrocinio defensione contulerit reperi. imo: nominari fecit. Et ipsum crassum: et huius sententie etiam fuit crassus quod hanc inuidiam contra se factam esse crederet. Ego: salusti. Predicam: dicentem. Contumelia: iniuriarum. Sed iisdem temporibus: videtur hoc loco quasi defendere ciceronem. dicit. non videtur verisimile falso a cicerone accusatum fuisse cum nobilissimi romani ciues eum nulla conditione inducere potuerint ut cesarem in coniuratione falso nominari facerent. Qu. catu. L. Piso nobilissimi romani. Precibus: suppliciter agendo. Gratia: vix fauore quo plurimum valebant. Precio: vix ostendendo premia. Alium indicem: vel turcium vel Tarquinium. Uterque: scilicet piso et catullus. Piso: ostendit iniurias quibus affecti erant a cesare. Oppugnatus est: damnatus est a cesare pecuniarum repetundarum. Ea verba que pertinent ad accusationem vel defensionem vel absolutionem: cum genituo construuntur vel cum ablatiuo ut damnatus furto: oppugnatus repetundarum: absolutus adulterii. Propter cuiusdam transpadani supplicium: quod piso cum perfectus esset in gallia transpadana quedam gallum transpadanum iudicio iniuste condemnauit et accusatus est postquam magistratu se abdicauit: ut reus qui satisfacere deberet iniuriis sibi illatis iniuste ab eo. Cesar iudicio pisonem oppugnauit et obtinuit ut convinceret iniuriis illi satisfacere sed reus proprie pecuniarum repetundarum dicebat. ille qui sociorum pecunias expilasset: et accusatus satisfacere debebat quod iniurio

tanta vis hominis magis lenienda quam exagitanda videbatur plerique crasso ex negociis priuatis obnoxii: clamant indicem falsum esse: de quo ea re postulant uti referat. Itaque consulente cicerone frequens senatus decreuit. Tarquinium indicium falsum videri. Eumque in vinculis retinendum: neque amplius potestatem faciundam nisi de eo indicaret cuius consilio tantam rem esset mentitus. Erant eo tempore quin existimarent indicium illud a. P. Antonio machinatum quo facilius appellato crasso per societatem periculi reliquos illius potentia tegeret: alij tarquinium a cicerone immissum agebant: ne Crassus more suo suscepto malorum patrocinio rem publicam conturbaret. Ipsum Crassum ego postea predicantem audiui tantam illam contumeliam sibi a cicerone impositam. Sed iisdem temporibus. Q. Catulus et L. Piso neque precibus: neque gratia: neque precio ciceronem impellere potuerunt uti per allobrogas: aut per alium indicem. Cesar falso nominaret: an uterque cum illo graues inimicitias exercebant. Piso oppugnatus in iudicio repetundarum propter cuiusdam transpadani supplicium iniustum: Catul.

se subripuisset sed abusive tñ re^o iniuriarū dñ q̄ accusat^o satisfacere dñ iniurijs vt hoc loco. Incen-
sus. s. erat. Pōtificat^o. s. maxim^o: cū Catul. & cesar cōpetitores essent in pōtificatu maximo q̄ prē-
erat oib⁹ tēplis sacris et etiā oibus sacerdotib⁹: catull^o aut iā grādi etate auctoritate maxima res
bus gest^{is} pualēs supatus ē a cesare adolescētulo qđ catullo iunt molestissimū. Nā cesar adeo am-
buerat populū Ro. largitionib⁹ & p̄cib⁹ q̄ die petitiōis domo discedēs matri dixerat: vel me pon-

tificē hodie videbis vel mortuum

Maximis honorib⁹: edilis. Pre-
tor: consul fuerat La. Discesse. ex
cāpo martio. Opportuna: cōmo-
da ad psuadendū hūc participem
cōiuratōis. Is ce. Egregia: excel-
lēti quadā liberalitate aī munerib⁹
bus maxis q̄ populo distribuerat.
Nā cōstat cesarē populū Ro. acce-
pisse cōmūo. Ipse. s. piso & catul-
lus. Cōflauerāt: fecerāt. Iniuri-
am: odiū. Illi cesari. Circuēdo si-
gillatim: quō cōflauerāt. s. Circuē-
do ābiendo. Singulati: p̄ singu-
los. Mentiedo: falso dicēdo vñ
facinora cesaris. Que audisse di-
co. Nā falso dicebāt cū Volturci⁹
et allobroges de cōiuratione nar-
rarent dixerūt & hūc cōiurationis
participē esse cesarē. Impellere:
cōtra cesarē. Ede templū concor-
die vbi senat⁹ frequēs habebatur.

Circū locū stabāt armati: ne vis
aliqua senatui et cōsul. i. ferret. Nā
q̄ ci. timebat ne cōiuratores in se
atq̄ in senatū impetū facerent ar-
matos milites sp̄ secum habebat.

Semipulso. Periculi magnitu-
dine: q̄ viderāt in q̄to piculo res
pu. eēt per hos cōiuratores. Mo-
bilitate: leuitate quadā ai. Quo. i.
vt. Studiū: volūtas. Elarius:
manifesti⁹ et nobili⁹. Gladio: cū
gladijs. Egredienti. e. scenā: ita
fuit. Nā cū cesar egredere^t hi eq̄-
tes q̄ credebāt eū cōiurationis eē
participē ppter verba pisonis et
catuli irruerunt in eum et Li. peri-
culum videns saluti cesaris com-

ex petitione pontificatus odio incēsis q̄ extrema
etate maximis honorib⁹ vsus ab adolescētulo ce-
sare victus discesserat: res aut opportuna videba-
tur. q̄ is priuati egregia liberalitate: publice maxi-
mis muneribus grandē pecuniam debebat. Sed
vbi consulē ad tantū facinus impellere nequeunt:
singulatim circuendo atq̄ metiendo que se ex Clol-
turfio aut Allobrogib⁹ audisse dicerent: magnam
illi inuidiam cōcessauerāt vsq̄ adeo vt illi equites
Romani: qui presidij causa cum telis erant circum-
edē concordie seu periculi magnitudine seu animi
mobilitate impulsī: quo studium suum in rempu-
blicam clarius esset. Egredienti ex senatu cesari
gladio mimitarētur. Dum hec in Senatu aguntur:
et dum legatis Allobrogum: et. L. Volturfio con-
probato eoz indicio premia decernūtur: liberti et
pauci ex cliētib⁹. Lētuli diuersis itinerib⁹ opifices
atq̄ seruitia in vicis ad eū eripiendū sollicitabant

pletus est eum: ita vt equites cesarem vulnerare nō possent: nisi ciceronem prius transfixissent:
et hoc modo eum ex curia deduxit incolumen hec que supradicta sunt. Volturfio: eo q̄ data
sibi fide publica de cōiuratione patefacerat que sciret. Comprobato indicio: videlicet q̄
verum esset. Liberti. i. serui lentuli: qui ab eo facti fuerant liberi: & ideo ob tale beneficiū p̄ta-
te commoti studebāt herum ex periculo eripere. Ex clientibus: clientes sunt qui in defensio-
nis tutela constituūtur: patroni sunt qui defendunt. Diuersis itineribus: in vias quia et libera-
ti et clientes: alij in alios vicos diuisi ibant sollicitando opifices ac seruos. Ut lentulus impe-
tu. facto ex custodijs eriperetur. Sollicitabant: scilicet premijs et pollicitationibus.

Opifi. dicuntur illi qui opere manuū suarum vitā sustētant: & ab ope faciēdo dicti sunt opifices

Eripiendū: liberandū. Precio: premiis et quia ita consueuerant liberti eos idoneos esse ad hanc rem ingens premissum pollicebatur huiusmodi facinorosis et punitiosis hominibus si huiusmodi de custodia liberassent.

Cetbeg. illi sua sponte mouebantur ad eripiendū lentulū dñm suum: sed cetbegus se aliter habebat nā et. Exercitos in huiusmodi rebus. Grege facto. i. multitudine facta. Irrupi. i. vi ingredirentur ad eū et eo modo e custodijs eriperet. Ea parari. v. z vim parari a lentulo et cetbego ut liberaretur

a custodia. Dispositis presidijis: dispositis militibus armatis circa eos ubi erant, coniuratores. Monebat: postulare videbatur. Refert: rogat senatū. Sed nos: sed quis refert quid videret faciendū esset de his tū senatus decreuerat ante eos contra reipublicam fecisse. Quod eo: quod pro quod. De lucio Crasso: qui non in urbe nec in custodijs erat sed ipsi ex urbe profugauerant ergo hac conditione consultabat quid faciendum esset si deprehensi fuissent. Oratio ne Cæsaris que sequitur. scilicet que incipit omnes homines et. Itur pedibus in sententiā quod dicebat princeps senatus cum due erant sententiæ v. z vna suades. alia dissuades que hanc suadem sequitur eat in dextrā: qui illā dissuadentem sequitur in sinistram et ille qui in dextrā: aut in sinistram fuisset pedibus ire in sinistram dicebat. Nā quod erat maxima multitudo senatorum magnum spatium consumptum esset si singuli sententiā suā dixissent sed eo modo breuiter explebatur consultatio. Abditis presidijis. scilicet in locis opportunis ne aliquis timeri posset. scilicet vis et perturbatio. Sed ce. sed quod dixit de oratione cæsaris ostendit que nā fuerit eius oratio.

Omnis homines. Ab odio nā odium quod habet per reum non habet veritatem discernere: quod odio perit coniuratores non recte iudicabit de his igitur cauendum est ut pro odio iudicetis: sed propter iusticiam. Amicitia. Nā gratia moti homines et fauore iudicare solent contra iusticiam rectum. Ira: referas ad odium. Mā: referas ad amicitiam nam odio irascimur. Verū: veritatem illa supra memorata. scilicet odium: ira: amicitia: atque misericordia. Officiunt nocent in iudicando. Quisquam omnium nemo. Libidini: voluptati sue. Usui: utilitati: nemo est qui suo more gerere possit: et utilitatem publicam sequatur. Ubi: quā in

Parti exquirebant duces multitudinum: qui precio reipublicæ vexare soliti erant. Cetbegus per nuncios familiam atque libertos: electos suos et exercitos orabat in audaciā. ut grege facto cum telis ad se irruperent: Consul ubi ea parari cognouit dispositis presidijis: ut res ac tempus monebat conuocato senatu refert quid de his fieri placeat: qui in custodia traditi erant. Sed paulo ante frequens senatus iudicauerat eos contra reipublicam fecisse. Tūc. D. Junius Sillanus primus sententiā rogatus quod eo tempore consul designatus erat. De hijs qui in custodijs tenebantur: et propterea de. L. Cassio. P. Furio. P. Umbreno. Q. Annio si deprehensi foret supplicium sumendum decreuerat. Itaque postea promotus oratione. C. Cæsaris pedibus in sententiā Tiberij Neronis se iturū dixerat: quod de ea re presidijis abdicatis referendū consueerat. Sed Cæsar ubi ad eū ventum est rogatus a consule sententiā huiusmodi verba locutus est.

Omnis homines. Patres. Conscripsi qui de rebus dubijs consulant ab odio: amicitia: ira: atque misericordia vacuos esse decet. Nā facile animus verus prouidet ubi illa officium neque hominum quisque libidini simul et usus pareat. ubi intenderis ingenium va

tenderis:ingeniū ad odiū:valet ad damnandū:si vero ingeniū intenderis ad misericordiā valē
ad absolutionē. Intenderis:intentum habebis:ubi quādo intenderis ad aliq̄ rem q̄ intensus
fuerit et non erit inflexum ab aliqua passione:v3 neq; ab odio neq; a misericordia. Ea. suas
proprias habet vires nec sibi ab hmoi auferuntur et ob cā rem recte iudicare poterit sed si remis
sum fuerit ingeniū et inflexum aliqua passione raro recte iudicabit. Possidet:ingeniū. Ea li.

let.Si libido possidet ea dominatur:magna mihi
copia est memorandi. Patres cōscripti quī reges
atq; populi ira aut misericordia impulsī male con
suluerint. Sed ea malo dicere que maiores nostri
cōtra libidinē animi sui recte atq; ordinate fecere.
Bello Macedonico:q̄ cū rege Perse gessimus
Rhodiorū citas magna atq; magnifica:q̄ Po. Ro.
opib; creuerat:infida atq; aduersa nobis fuit. Sed
postq̄ bello cōfecto de Rhodijs cōsultū ē maiores
nri ne q̄s diuitiarū magis q̄ iurte cā bellū ceptus
diceret:ipunitos eos dimiserūt. itē bellis punicis
omībus:cum sepe Carthaginenses in pace et per
inducias mltā nefaria facinora fecissent: nunq̄ tū
ipsi per occasionē talia fecere magis quod foret di
gnū se q̄ quod i illos iure fieri posset q̄rebāt. h itē
vobis puidendū ē. P. L. ne pl; apud vos valeat.
P. lētuli ⁊ ceterorū scelus q̄ v̄ra dignitas:neu ma
gis ire vestre q̄ fame consulatis. Nā si digna pena

dere ausi sunt:et tamen cum legati cartaginēses venissent ad Scipiones eos reliquit intactos
sed cum legatis romanorū eos romam misit:senatus simul romanus eos cartaginem tutos re
misit:Quod etiā Valerius li. vi. de fide pub. tāgit. Speciosa illa quoq; romana fides ingenti pe
norū classe circa sicilia deducta:duces eius fractis aīs cōsilia petende pacis agitabāt. Quorū
bamilcar ire se ad consulem negabat audere: ne eodem modo catbene sibi inicerentur quo ab
ipsis cornelio asine fuerant iniecte. Hanno autem certior romanī animi existimatio: nihil tale
timendum ratus marina cum fiducia ad colloquium eorum tetendit:apud quos cum de fide bel
li ageret et tribunus militum ei dixisse posset illi merito enenire quod cornelio accidisset:uterq;
consul tribuno tacere iussit:isto inquit metu. Hanno fides ciuitatis nostre te liberat:claro fece
rat tantum hostium ducem vincere potuisse:sed multo clariores fecit voluisse. Aduersus eos de
hostes parem fidem iniurie legationis tuendo. P. L. exhibuere. Occasionem:per opportunita
tem:q̄ perfidia hostium sibi dederat. Quid se dignum fa. quia ad dignitatem suam pertineret
hoc item videlicet vt sitis attentiores ad salutem coniuratorum q̄ ad obseruandum quid ipsi cō
miserint: Ire vestre consulatis:ne magis iram vestram expleatis. Nam si tanta pena reperit

id est appetitus animi. Animus:
ingenium. Magna copia: nūc
incipit vtī insinuatione:quia rem
pro re ponit pro cōiuratione pōit
externarum ciuitatū defectionē.

Recte:iuste et honeste. Ordie:
modesto quia ordo precipue ver
satur in modestia. Bello mace.
per exēpla probat qd̄ dixerat: ne
q̄ non posse simul eos parere libi
dini et vtilitati sue: dixit enim ⁊c.

Bello:macedonico vere in qua
omissis que alij reges ⁊ ppli incō
sulte fecerint. ea dicam q̄ maiores
nri modeste et ordinate fecerunt.

Ma. bel. qd̄ cōtra macedones ge
stum est. Eū gessere p̄sa. Simus
quo extra ordinem paulus emili;
in eā prouiciā impator: missus de
bilitauit hostes et regem ip̄um p̄
sam in triūpho romā duxit. Rhod
iorū:rhodos insula est et in ea ci
uitas eiusdē noīs:magna amplā:
magnifica:prepotens. Infida p̄
fida. diuersa: cōtraria. Bello. i.
macedonie regē perse victo. Eō
sultum de rho. quid nā placeret fi
eri de rhodijs qui defecerāt ad ho
stes. Bellis. p. sicut videri pōt
apd̄ Li. Per inducias:cū inducie
esset inter romanos et penos:car
thaginēses classem romanā inua
sere. et partem ei; maris summise
runt:partem aut̄ aliam traxerūt:
et romanos legatos verberib; ce

Coniuratio

retur quia fuit magnitudo scelerum suorum. Nouum con. scilicet ut non stetur legibus: sed alia maiora supplicia inueniantur. His consilijs. Parua sunt legi. nam leges non permittebant cuius romanam virgis cedi nec capite puniri: sed si deprehensus esset: perpetuo carere teneretur: si autem extra urbem fuisset ita ut deprehendi non posset exularet. Rapi: id est stuprari. Pati: scilicet stupra et adulteria sed per deos obsecro vos. o. p. c. Quoniam est ad quid illa oratio est in qua crimine et scelera coniuratorum nonnulli exaggerare voluerunt an uti: an illa oratio amplificans scelera coniurationis timuit. Ad id insectos: iratos et infensos. Tanta res atque tam atrox: cuius ironia legendus est qui re non mouetur multo minus verbis mouebitur atrox seu. Sue iniurie: proprie erant iniurie omnium senatorum eo quod contra rempublicam suam coniuratio facta erat. Eas: iniurias suas. scilicet grauius passum sunt iniurias quam equum fuerat. Alijs alii. vlciscendi iniurias nam priuati homines possunt iniurias grauius vlcisci quod potentes facere non possunt nisi cum ignominia maxima. Demissi in ob. id est in humiles homines in humili et ignobili loco positi. Si quid iratum de. id est per iracundiam aliquid quod crimen fecerunt. Agunt viuunt. Fama in fortuna. pares. fortuna est humilis: ergo fama est obscura et ignobilis. In mari. for. prepositi exornatio magno imperio: id est in locupletum et nobili prestantissimoque fortune statu positi possunt pauca licenter facere ipsis namque neque odio quicquam facere licet. Studere: quantum ad gratias. Odisse: quantum ad odium. Equidem ego sic existimo: quia occurrebat quod senatores dicere possent: ergo o cesar existimas nos per nos supplicio esse afficiendos ne crudeliores existinemur potius quam

pro factis eorum reperiretur: nouum consilium approbo. Si magnitudo sceleris omnium ingenta exuperat: bis utendum censeo: que legibus compacta sunt. Plerique eorum qui ante me sententias dixerunt: compositae ac magnifice casum Reipublice miserati sunt qui belli scuitia esset que victis acciderent enumerauerunt: rapi virgines: pueros: diuelli liberos a parentum complexu: matres familiarum pati que victoribus collibuisse. Pbana atque domos spoliari: cedem incendia fieri. Postremo armis cadaueribus cruore atque luctu omnia compleri: sed per deos immortales: quo illa oratio pertinuit. An uti vos infestos coniurationi faceret: scilicet cet quem res tanta atque tam atrox non permouet: eum oratio accendet: non ita est: neque cuiquam mortali in iniurie sue parue videntur multi eas grauius equo habuere. Sed alia alijs licentia. P. C. qui demissi in obscuro vitam agunt. si quid iracundia deliquere pauci sciunt fama atque fortuna eorum pares sunt: qui magno imperio preediti in excelsa etatem agunt. Eorum facta cuncti mortales. Ita in maxima fortuna minima licentia est: neque studere: neque odisse: sed minime irasci decet. Que apud illos iracundia: dicitur ea in imperio superbia atque crudelitas appellatur equidem ego sic existimo prescripti omnis cruciatus minores quam facinorosi illeum esse. Sed plerique mortales. Postrema meminere et omnibus impijs sceleris eorum obliti di

iusti: confutat illud cesar. Postrema co. quia non tam scelera eorum considerauere quam pe-
nam exaggerauerunt. postrema: id est penas: nam primo dicitur de crimine: deinde de supplicio
agitur. In omnibus impijs: id est omnibus contra patriam arma ferentibus quia impius di-
citur in deos: parentes: in patriam paulo seui quam esse decebat. Decium sillanum: et quia mlti
clari viri de pena differuerunt: vult se beniuolum reddere his qui de pena disputauerunt: et in

ferunt de pena: si ea paulo seuior fuit. D. Syllanus
virum fortem atq; strenuum certe scio que dix-
rit studio reipublice dixisse: neq; illum in tanta re
gratiam: aut inimicitiaz exercere: eos mores: atq;
modestiam viri cognoui. Eterum sententia eius non
videtur mihi crudelis. Quid enim i tales homines
crudelē fieri potest sed aliēa a republica nostra sen-
tentia videtur. Nam profecto aut metus aut iniuria
te subegit Syllane consulem designatum gen^o pe-
ne nouum decernere. De timore baud superuaca-
neum est differere: cum p̄sertim diligentia clarissi-
mi viri consulis tanta sint p̄sidia in armis. De pe-
na possuz e quidem dicere id quod res habet in lu-
ctu atq; miserijs mortem erumnarum requiem non
cruciatum esse. Eam cuncta mortalium mala dis-
soluere: ultra neq; cure: neq; gaudio locum esse.
Sed per deos immortalis: quamobrem in sen-
tentiam non addidisti uti prius verberib⁹ in eos
animaduertetur: an quia Lex Portia vetat:

At alie leges. Item de condemnatis ciuibz

mortem causa inuentam et possum dicere eam mortem. Dissoluere: delere. Ultra: vterius: sci-
licet post mortem. Cure: videlicet tristitie: nam cura generatur ex tristitia. Et prius verberi-
bus: ut prius ipsi verberibus cederentur. deinde cesi necarentur. Animaduertetur in eos: ut
prius punirentur: nam animaduertere in aliquem est punire aliquem. An non addidisti, Lex
portia: lex quam Portius Lato tulerat, ne liceret ciuem Romanum verberibus cedi,

primis Decio sillano qui acerrimus fuerat in hoc. Fortē: animo

Strenuum: corpore. Tanta re: id est tanti momenti re. Gratia: optuz ad studere. Aut inimicitia: optum ad odisse. Eos: id est tales.

Eam modestiam: id est talem ut nihil gratie: nihil amicitie cā faci- at. Quid in tales homines. et ce- tera per parentem lege. Nam profectos: superius excusabat syl- lanum q̄ diceret talem virum tā- q̄ modestum aut odio aut gratia sententiaz dixisse: ut supplicio ca- pitali animaduertetur in coniu- ratores ergo nunc dicit: si neq; o- dio neq; gratia dixisti: aut metus aut iniuria te dicere coegit. Nam vere inq̄: neq; odio: neq; iniuria dixisti: q̄ hec duo te dicere coege- runt ut metus et iniuria. Nouus genus pene de nouo genere sup- plicij iudicare ut neq; capite puni- antur. De timore: neq; timebas ne si dimittantur hi aliquod peri- culum immineat. Iniuriam: quā in republica facere voluerunt.

Superuacaneum: superfluum non est opus ut metuas. Diligentia clarissimi beniuolentia captat ab auditore: videlicet a consule quem prudentissimum fuisse dicit in de- fendenda republica: nam ut ait ci- cero quotienscūq; datum fuerit ut beniuolentie aliquid comparem⁹ ab auditoribus quod facit hoc lo- co cesar. Viri: scilicet Liceronis consulis. De pena possum: quod pertinet ad iniuriam coniuratio- nis ut quemadmodum magna fla- gitia commiserunt ita magno sup- plicio afferantur. Erumnarum: miseriarum. Requiem: finem.

Non cruciatum: non penam esse

Conjuratio.

An nō addidisti vt cederentur verberibus. In homines: cōtra homines. Sin. pro sed si non addidisti vt verberaretur prius. In minore negotio: seruasti legem. In hoc q̄ censuisti: ciues rō manos nō esse verberibus cedēdos. sed fecisti cōtra legem q̄ censuisti esse necādos qd̄ contra leges est. In minori neg. s. in verberando. In maiore. s. i necādo. Paricidas in eos qui rēpu. perdere voluerūt. Tempus reprehendet: et tēpus significat statū tēporis. Fortuna: casus: q̄ reliquis incidet casus in quo hoc reprehendi poterit. Dies cum femini generis est: significat longitudinem temporis. Libido: voluntas. Moderatur libido gentibus. i. gentes regit atq̄ gubernat Illis. s. coniuratis. Quid in alios: bonum est supplicium ex cōiuratis sumere: sed cauendum est: ne malum exemplum inde oriat̄.

Ignaros legum et iudiciorum.

Minus bonos: non bonos. Non unum exemplum: quid cōtra leges factum fuerit. Lacedemonij. superi? narrant quomodo cesar ad confirmationem sue orationis veniret: nūc dicit omnia mala ex bonis principijs venisse. hoc idēz cauendum esse hoc tempore dicit. vt si consul dānatos necauerit ciues ad exempla huiusmodi rei cum imperiū ad malos peruenit ciues bonos et reipublice amātissimos videbunt necari pro arbitrio suo.

Lacedemonij: nunc vero exemplum ponit ciues quod supra dixerat. videlicet a bonis iustis mala exempla semper profecta fuisse.

Deiunctis atbeniensibus: diu bellum fuit inter atbenienses et lacedemonios et magne clades vltro citroq̄ acceptę sunt: tandem lacedemonij superauerunt atbenienses quibus deiunctis triginta pretores crearunt qui reipublice administrationem haberēt: qui postea in totidem tyrannos versi sunt.

Tractarent. s. triginta viri. Minus iniustum: qui odio totius ciuitatis erat persequendus. In dānatus. i. in dicta causa: anteq̄ cause dictio daretur: et ille indēnatus dicebat̄. Ea. s. re q̄ pessimi ciues et iniusti oībus tollerentur. Paulatim: sensim. Licētia. i. q̄ firmato ip̄e. tō iā sibi oīa licere itellerent. Iuxta bonos et malos. i.

sine discrie bonos et malos iterficiebat̄. Iuxta: eq̄liter. Libidiose: p̄ libidie et voluntate sua. nā libido voluntas d̄r. Ciuitas: lacede. Oppssa suntute: b̄ ē subiecta et obnoxia bis triginta p̄toribus.

nō animam erip̄: sed exilium permitti iubent: an quia grauius est verberari quam negari? Quid autem acerbum baud nimis graue est in homines tanti facinoris conuictos? Sin q̄ leuius est: qui cōuenit in minore negotio legem timere cum eam in maiore neglexeris. At enim quis reprehendat id quod in paricidas. R. P. decretum erit: tempus: dies: fortuna. cuius libido gentibus moderatur: illis merito accidet quicquid euenerit. Eterū vos P. E. q̄ in alios statuatis considerate. Omnia mala exempla ex bonis rebus orta sunt. Sed vbi imperium ad ignaros. aut minus bonos peruenit non unum illud exemplum ab dignis et idoneis ad indignos et nō idoneos transfertur. Lacedemonij deiunctis Atbeniensibus triginta viros imposuere qui rēpublicę tractarent. Hi primo cepere pessimum quēq̄ et oībus iniustum indēnatū necare: Ea populus letari et merito dicere fieri. Postubi licētia paulatim creuit iuxta bonos et malos libidiose iterficere: cetos metu frere. Ita ciuitas seruitute oppssa:

Stulte leticie: quia stulte letata fuerat perpeffa est penas. Nostra memoria: nunc probat exē
plis domesticis quod superius pposuit: nota est discordia ppli roma. que fuit inter Syllam & ma
num qui fauorē predictorum ciuū factus est consul et Sylla cum suis cōplicitibus ex vrbē depulit
et huius marij partes fouebat Damasippus quidē romanus ciuis perditus: sed postq̃ Sylla re
cuperatis viribus in vrbē redijt hunc Damasippū et alios seditiosos ciues interfici iussit et bec

omnia pplis romanus laudabat s3
zc. Quis nō factus zc. q. d. lauda
bant oēs. Nostra mēoria. nostra
etate quod meminisse possumus
& alios huiusmodi seditiosos qui se
cuti fuerant marij partes. Sce
lestos. sceleratos et factiosos: qui
conspirauerant in rempublicā est
factio et malorū conspiratio. Se
ditionibus: discordijs. Exagita
uerant: turbauerāt. Magne cla
dis initium. nā a seditiosis et per
ditis ciuibz ad bonos & reipubli
ce amantissimos vel studiosos syl
la trāsijt. Dabat operaz. s. sylla.

Uti romanus ciuis qui posside
rat: aut domū: aut villam: aut vas
aut vestimentum. In numero p
scriptorum: proscripti ciues erant
hi qui cū nomina eorū in foro ex
posita essent interfici poterant a
quocūq̃. Illi quibz mors damas
ippi zc. i. qui morte damasippi le
tati fuerāt eadē morte paulo post
ipsi peribant. Prius finis iuglandi:
non prius factus est modus ciuū
interficiendorū q̃ oēs syllani mili
tes sūt locupletati. Repleuit: re
plere est plusq̃ satiare. Atq̃ ego
hec nō in marco. respondet Cesar
obiectioni: quia dicere posset ali
quis sub eo consule res geritur vt
nihil tale verendum sit confirmat
illud cesar: sed certe poterit esse p
spiciendum. Multa et varia in
gema: cum diuersorum ingeniorū
natura sint homines i vrbē roma
na. Ubi hoc ex. scilicet q̃ Mar.
Tu. L. claudio ciues necare cōtra
legem etiaz si seditiosi fuerint per
decretum senatus: quia decreto se
natus hoc sibi commissum fuerat

Eduerit: perstrinxerit. Statu
et: modū quis imponere poterit
perdito ciui qui ad imperium pue

nerit. Quis moderabit: quis gubernabit & ptatē eius cōsulis hois perdit. Maiores nostri: p
git Cesar suā orōem expedire vbi pbare intēdit nō eē nouū consiliū de integro faciendū. v3 vt
mutata supplicia sumātur de noxijs: & pbat cōsuetudine maiorū dicit. n. zc. Maiores nri: quū
bac rēp: constituere. Nec cōsiliū: & ppea si hoc vidissent reipu. vtile eē illd cōstitissent. Nec

stulte leticie graues penas dedit. Nostra memoria
victor Sylla cū Damasippum et alios huiuscemo
di qui malo Reipublice creuerant iugulari iussit.
Quis non factum eius laudabat homines scele
stos factiosos qui seditionibus Reipublicam ex
agitauerant: merito necatos aiebant. Sed ea res
magne initium cladis fuit. Nam vti quisq̃ domū
aut villam: postremo vas aut vestimentum alicui
concupiuerat. dabat operam vt is in proscriptorū
numero eēt. Ita illi quibus Damasippi mors leti
cie fuerat: paulo post ipsi trabeabantur: neq̃ prius
iugulandi finis fuit: q̃ Sylla omnis suos diuitijs
expleuit. Atq̃ ego bec non in. Mar. Tullio neq̃
bis temporibus vereor. Sed in magna ciuitate
multa et varia ingenia sunt. Potest alio tempore
alio consule cui item exercitus in manu sit aliquid
falsum pro vero credi: vbi hoc exemplo per sena
tus decretum consul. gladium eduxerit. quis illi fi
nez statuet. aut q̃s moderabitur Maiores nostri
Pres cōscripti neq̃ cōsiliū neq̃ audacie vnq̃ egue
re: neq̃ illis superbia obstabat: quominus aliena

Coniuratio.

Aliis super. ob. quo minus non hac superbia atq; arrogantia inducti sunt maiores nostri q̃ alia
 constituta spernerent: si modo probauissent. Quominus: id est vt non. Probat: optima. Arma
 atq; tela. probat: illud exemplis. A samnitibus: eodem genere armorum utebantur romani quo
 samnites. Pleraq; insignia a tuscis: videlicet sellam currulem: lictores duodecimq; fasces.
 Abri: id est in quocumq; loco. Idoneum: aptum ad conseruationem reipublice seu socij seu be-
 fles id institutum habuissent: illi
 continuo sumebat si modo dignū
 imitatione visum fuisset. Stu-
 dio: diligentia. Imitari: scilicet
 bonos. Bonis: illis. Mallebāt
 magis volebant. Eodem illo tē-
 pore: quo supra mēorata sumpse-
 runt ab alijs. Animaduertebant
 in ciues: id est puniebāt ciues vir-
 gis tantummodo: non capitali pe-
 na. Condemnatis: scilicet capita-
 li crimine. Summum supplicij:
 quod erat vt virgis cederentur.
 Factiones: conspirationes malo-
 rum. Lepere circumuenire: id est
 fraude opprimere: quia circumue-
 nire est fraude ⁊ dolis aliquem ac-
 cipere. Innocētes: id est bonos.
 qui nullo crimine erant damnan-
 di. Tunc lex porcia quia impro-
 bi ciues plerumq; puniebant bo-
 num contra ius et fas. Quibus
 exilium: ergo prohibitū est ciues
 roma. virgis cedi et multo magis
 securi. In primis: precipue potis-
 simum. Quominus: vt non. Nō
 modo con. videlicet ne iubeas cō-
 furatores qui ciues sunt necari.
 Hanc causā videlicet quia in po-
 testate erant pernitiosi ciues ani-
 maduertebant in bonos ciues.
 Profecto virtus: alia ratio est. In
 illis: scilicet maioribus. Qui ex
 paruis: nam cum nihil preter me-
 ria romana haberēt: que Romu-
 lus condiderat imperiū totius or-
 bis terrarum pepererunt. Be-
 ne parta: bene acquisita: bene cō-
 parata. Placet: dicet aliquis pla-
 cet tibi o iuli cesar et cetera. Mi-
 nime: pro non placet hoc. Pecunias:
 pro omnibus bonis accipit
 quia in pecudibus omnis substan-
 tia fuit apud maiores. In vincu-
 lis: in compedibus esse tenendos
 Per municipia: p ciuitates que
 in ciuitatem romanam accepte sunt. Ne referat: nullam relationem faciat de his coniuratorib;
 bus in senatu. Agat cum populo: pulchram posuit differentiam inter referre in senatum: et cū
 populo agere. nam refertur in senatu tunc cum proponitur aliquid deliberandum senatum agitur

instituta: si modo proba erant imitarentur. Ar-
 ma atq; tela militaria a samnitibus insignia magi-
 stratum ab Tuscis pleraq; sumpserunt. postremo
 quod ubiq; apud socios aut hostes idoneum vide-
 batur: cum summo studio domi exequēbātur. Imitari q̃ inuidere bonos mallebant. Sed eodez tem-
 pore illo grecie morem imitati verberibus anima
 aduertebant in ciues: de condemnatis summum
 supplicium sumebant. Postq̃ Respublica adoles-
 uit: et multitudine ciuium factiones valere: circū-
 uenire innocentes: alia huiuscemodi fieri cepere.
 tūc lex Portia: alieq; leges parate sunt quibus cri-
 lium damnatis permissum est: hanc ergo causam
 patres Conscripti quo minus nouum consiliū ca-
 piamus: in primis magnam puto. Profecto viri
 atq; sapiētia maior in illis fuit: qui ex paruis copi-
 is tantum imperium fecere: q̃ in nobis qui ea be-
 ne parta vix retinemus placet igitur eos t̃mitti et
 augeri exercitum Catiline. Minime. Sed ita cen-
 seo: publicandas eorum pecunias: ipsos in vincu-
 lis habendos per municipia: que maxime opibus
 valent. Ne quis de his postea ad senatum referat

cum populo tunc cum aliquid proponitur populo. Aliter: v3 qui in senatu retulerit: vel cū pop.
regerit. Verbo: quia 2 pedibus assentiť. Rogat? s. vt dicet quidnā sentiret de hac re.

Longe alie. vidimus superius quomodo cesar suam finiam perorant: videlicet vt diuisi
de opibus in vinculis seruarentur coniurati nunc vero ponit que cato responderit: di-
cit enim cato se multo aliter sentire q̄ cesarem. Longe alia ita quidem se dicit sentire

ne ve cum populo agat. Qui aliter fecerit senatum
existimare eum contrarepublicam et salutē om-
nium facturum. postq̄ Cesar dicendi finem fecit.
ceteri verbo alius alij varie assentiebant. At. M.
porcius Cato rogatus sentētiā: huiusmodi ha-
buit orationem.

Longe aliena mihi mens est pa-
tres conscripti cum res atq; pe-
ricula nostra considero: et cum
sententiam nonnullorum ipse me-
cum reputo. Illi mihi dissensisse
videntur de pena eorum qui patrie: parentibus ar-
mis atq; focia bellū parauere. Res autē mouet ca-
uere ab illis magis q̄ quid in illos statuamus con-
sultare. Nam cetera maleficia tum persequere vbi
facta sunt. Hoc nisi prouideris: ne accidat: vbi eue-
nerit iudicia frustra implores. Captā vrbē nihil sit
reliqui victis. Sed per deos immortales vos ego
appello qui semp. domos villas: signa: tabulas ve-
stras pluris q̄ rempublicam fecistis: si ista cuiuscū-
q; mōi sint que āplexamini: retinere si voluptatib;
vestris ocium p̄bere vultis: expergiscimini aliquā: et
capescite rēpu. Nā nunc nō agitur de vectigalibus.

qđ ad virtutē aī p̄tinēt. Amplexamini. maxia cupiditate cōphēdetis. O cū p̄bere. i. pacē q̄rere p̄
q̄ vris voluptatib; vti possit. Expergiscimini: excitami. De vectigalib; q; si vectigalia et pularēt:

cesar: ego autem valde aliter sen-
tio. Longe alia: valde aliena a
sententia cesaris. Reputo me cū
ipse voluo et cogito. Illi: scilicet
qui ante me dixerunt. De pena
eorum: q̄ si id in dubio sit nūquid
hi puniendi esse videantur. Pa-
trie parentibus: et hoc fecerūt nō
dubium est quā puniendi sint.
Res autem: id est conditio rei.
Cauere magis: videlicet neqđ ipi
contra rempublicam faciant.

Consul quid stas: quasi dicat quis
nescit coniuratores quos in vincu-
lis tenemus esse necandos: et eos
qui adhuc sunt in potestate sua vi-
delicet in exercitu catiline simili
supplicio esse afficiendos. Perse-
quare: pro persequi possis cetera
maleficia sunt eiusdem generis: vt
cum perpetrata fuerint puniatur
sed maleficium quod pertinet ad
perdendam patriam prius puniē-
dum q̄ factum sit. Hoc: scilicet
quod pertinet ad perniciem patrie
videlicet coniuratio. Prouide-
as: id est diligenter prouidebis.
Implores: pro implorabis. Eue-
nerit: acciderit. Nihil reliqui sit:
nihil relinquitur victis. sed per de-
os immortales nolo iquit bonos
ciues et reipublice amantissimos
alloqui: sed vos qui voluptatibus
et luxurijs dediti estis. et ea tantū
bona esse putatis: cur non exper-
giscimini vt rempublicam defen-
datis a coniuratis: vt vestris volu-
ptatibus diu satisfacere possitis.

Domos: in vrbē. Villas: in a-
gris. Signa: statuas picturas
vestras. Ista: scilicet domus vil-
las signa et tabellas. Cuiuscū-
q; mōi: seu bonas seu quomodo alio
modo et loquitur cato fm. stoicos
Namq; et ipse cato stoicus erat:
et stoici hec externa nullo modo
bona eē appellāda putabant nisi

si socij etiam expilarentur tamen respublica maneret: sed non ita est de coniuratione. Luxuria et auaritia, hec duo mala inter se contraria esse videntur et tamen habent coniunctionem inter se. Nam luxuria fere esse non potest sine auaritia: et tamen luxurie auaritia videtur esse aliena. Sed quia qui luxuriosi sunt multas pecunias profundunt: ergo vt pecunie suis voluptatibus satisfaciant auari efficiuntur. Aduersos: cōtrarios et insensos. Qui mihi: sed est cur mihi ipsi venias prestare debeant q̄ grauer inuectus sum in eorum libidinem

Nunq̄ delicti: id est vnq̄ vllius delicti veniam dedisse mihi neq̄ animo meo et est honestus dicendi modus: gratiam tibi facio hui⁹ delicti. i. veniam tibi do huius delicti. Naud facile condonabam: non facile remittebam. Sed ea tamen si: superius per amplificati onem cepit detestari coniurationem et allocutus est qui voluptatibus dediti otium sibi perpetuis fore existimarent hanc coniurationem impunitam nullo modo permitterent: nūc probat illud: dicit enī ea neq̄ de peculatoribus erarij de iniurijs sociorum. Opulentia negligentiam tolerabat: quia adeo negligētes esse poteramus vt copias et opes reipublice assumeremus. Nam opes reipublice maiores erant quam negligentia nostra. Bonis an malis maioribus: vtrum castas manus ab erario vtrum modesti sumus in socios nostros. Futura nostra: id est sint futura tantummodo possessionis nostre. Hostium iura: vide licet vt non nostra solum sed communia hostium nobiscum futura.

Quia boni alij: et quia corrupti vocabulis res appellatur. Audacia malarum: id est qui audent diripere aliorum bona: vel interficere inimicos suos vel stuprare mulieres fortes vocantur: et hec talis audacia malarum rerum istis temporibus fortitudo appellatur.

Eo: ideo. In extremo sita: in extremo et ultimo sita est. Ita mores habent: quia ita viuunt.

Ex fortunis sociorum: id est fortunas atq̄ diuitias sociorum: largiuntur et se liberales appellent.

Furibus: id est veniam prestent de peculatoribus reipublice. Ne illis sanguinem: scilicet et fortunas sociorum largiuntur. et peculatoribus reipublice venias prestent non largiantur sanguinem nostrum. Ne perditum eant: id est non eant: et est honestus dicendi modus. Bene et composita: hactenus suam confirmauit orationem nunc incipit confutare argumenta aduersarij: scilicet Cicero. Julij Cæsaris.

neq̄ de sociorum iniurijs libertas et anima nostra in dubio est. Sepenumero. P. E. multa verba in hoc ordine feci: sepe de luxuria atq̄ auaritia nostrorum ciuium questus sum: multosq̄ mortalis ea causa aduersos habeo: q̄ mihi atq̄ animo meo nullius vnq̄ delicti gratiam fecisse baud facile alterius libidini malefacta condonabam. Sed ea tamen met si parui pendebatis: tamen res Publica firma erat: opulentia negligentiam tollerabat. Nunc vero non id agitur bonis an malis moribus viuam⁹: neq̄ q̄tum autq̄ magnificum imperium Romani populi sit. Sed hec cuiuscunq̄ modi videntur nostra an nobiscum vna hostium futura sint: hic mihi quisq̄ mansuetudinem et misericordiam nominat. Jam pridem equidem nos vera vocabula rerum amisimus: quia bōa aliēa largiri liberalitas. Malorum rerum audacia fortitudo vocatur: eo respública in extremo sita est. Sint sane quoniam ita mores habent se liberales ex sociorum fortunis: sint misericordes in furibus erarij. Ne illis sanguinem nostrum largiantur: et duz paucis sceleritatis parcunt: bonos omnis perditus eant Bene et cōposite.

De vita et morte. Cum dixit mortem miseriarum finem non cruciatum esse. Falso existimans dis-
seruit. Diuerso itinere: quia alij itinere camporum elisiorum possident amena loca alij itinere tar-

C. Cesar paulo ante de vita et morte disseruit: cre-
do falsa existimans: ea quae de inferis memorant: diuer-
so itinere malos a bonis loca tetra: inculta: feda
atque formidolosa habere. Itaque censuit pecunias eo-
rum publicandas et ipsos per municipia in custodi-
is habendos. ut timens ne si Rome sint: aut a popu-
laribus coniurationis: aut a multitudine conducti
per vim eripiantur. Quasi vero mali atque scelesti tan-
tummodo in urbe et non per totam Italiam sint aut
non ibi plus possit audacia ubi ad defendendum o-
pes minores sunt. quare vanum equidem hoc consilium
est si pericula ex illis metui: aut si in tanto omnium metu
solus non timet: eo magis conuenit me mihi atque vobis
timere: quare cum de. **P.** Lentulo ceterisque statuetis
per certo habetote vos simul: de exercitu **Ca.** et de om-
nibus coniuratis decernere. Quanto vos attenti? ea ag-
gitis tanto illis animus infirmior erit. Si paululum la-
guere vos viderit omnes iam feroces aderunt. Nolite exi-
stimare maiores nostros rem per parua armis ma-
gnam fecisse: si ita res esset multo pulcherrimam eam
haberemus: quippe sociorum atque ciuium: preterea
armorum atque equorum maior copia nobis quam illis est.
Sed alia fuere qui illos magnos fecere: quam nobis
nulla sunt domi industria foris imperium iustum animus

multo maiorem atque ampliozem haberemus. Illis: scilicet maioribus nostris. Industria: videli-
cet retinendi ea quae ipsi pepererant foris. Iustum imperium videlicet nullis iniurijs afficien-
do socios. Animus. non gratia. non metu non misericordia: commouebantur. sed veritatem

tari ingentia supplicia proferunt
Tetra obscura. Inculta siluestria
Feda turpia: deformia et fetida.

Formidolosa: horrore: et formi-
dine plena. Audet: censuit. Popu-
laribus fauoribus coniurationis.

Conducta. s. precio. Audacia plu-
quam plus audacie non in munici-
pijs quam in urbe ubi maiores sunt
opes ad defendendum ne eripian-
tur per vim. Si tanto omnium su-
perius vidimus quomodo argumen-
tari cepit Cato aduersus Cesarem
videlicet quod censui sset in custodijs
habendos per municipia coniura-
tos et confutauit illud Cato: quod di-
xit tutius seruari ratione quam in mu-
nicipijs si vim eorum timeret nunc
respondet ad illam partem si non
timet dicens si ille non timet per. c.
nec me vosque simul magis timere
debet. Si in tanto est pulchra com-
plexio aut timet: aut si non timet
vanum est consilium suum: videlicet
quod per municipia distribuatur. si
non timet nobis multo magis ti-
mendum est: et hic latenter innu-
it eum huius coniurationis con-
scium esse. Eo magis: tanto ma-
gis refert. ad rem pertinet. Mi-
hi atque enim: id est timere mei cau-
sa et causa vestri. Statue sententi-
am tuleritis. Pro. c. certum hoc
sit et expeditur vobis. Decer. iu-
dicare. et sententias afferre. Illi
scilicet ca. et complicibus suis. In-
firmior: imbecillior. Laguescere
torpescere ad vindictam eorum qui
capti sunt. Omnes Ca. cum suis
militibus quos in exercitu habet
feroces urbem ferocius inuadent
Armis. id est tantummodo armis
Si res ita esset: videlicet ut armis
tantummodo auctum esset impe-
rium nostrum. Quippe sociorum.
vere inquam si res publica tantum-
modo armis aucta fuisset: nos eam

Coniuratio.

tantummodo sequebatur. Obnoxius: subiectus. Libidini: nam qui sibi conscius est alicuius delicti vel libidini non audet liberam habere sententiam. Pro his videlicet pro industria pro iudicio iusto pro consilio pro libertate consulendi. Publice egest. quia rempublicam nihil omnino curamus. Priuari opulentiaz: quia dummodo nos diuites sumus parum curamus quomodo se res pu. habeat. Laudamus diuitias. vnum sequitur ex reliquo nam quia diuitie nobis placent. ideo ocio torpescim?. Inter bo. z ma. quia nulla differentia sit seu bon? seu malus fuerit. Ambitio ambire est blanditijs circuire: v3 singulos blanditijs allicere. Neq3 mirum: nunc rationes adducit ca to quia adeo corrupti sunt mores ciuitatis: vt nullum discrimen sit inter bonos z malos. Sed: scilicet quia que premia virtutis sunt omnia ambitio sequitur. Neq3 mirum. scilicet non discrepare bonu a malo: z premia virtutis ambitio ne possidere. Separatiz: vbi nō in commune consulitis: sed priuatim sibi quisq3 promidet. Vbi domi. z non est mirum. Vbi quādo voluptatibus: edendi bibendi vestendi exornandi domos nostras z edificandi eas. Sic pecunie et gratie seruitutis videlicet pecunia z gratia omnia conceditis: si quis pecuniam vobis tradiderit: ille in senatu consequitur quod optauerit: z si quis plus gratia apud vos valuerit: facile quicquid voluerit obtinebit. Eo. id est iō. Vacuaz desertaz: quia respublica defensoribus nuda inuaditura scelerat3 hominibus. Coniurauere: rem omnem ante oculos ponit: vt periculosior videatur. Nobilissimi. quasi dicat. si homines bñs conditionis hoc fecissent: fortasse veniam dandaz esse censerem. Infestissimam: scitis gallos semper pop. romano. infestissimos fuisse: z superatis alpihus in italiam traficum fecisse: eāq3 armis plurimū vastasse. Duricati. supereminet nobis qui iam occupauerat alpes

Vos cuncta. cuz tantum periculum imineat tergiversamini. Miseramini: irridet: Eai Le. orationem per ironeam. Adolescentuli: valde iuuenes. Per ab non spe regni sed ambitione quadam. Res ipsa dicet aliquis. o cato non est quod mereris: quia res q3 dez per se aspera est: sed nō timetur. Immo. n. s. timetis. Inertia: inertia corporis molliet3 ai ec vult. Inertia: imbecillitate corporis. Mollitie: effematioe ai. Luctamini. moramini. In maximis periculis. scilicet bellis gallicis omnibus bellis punicis primo z secundo z tertio Supplicijs. id est precibus quia non solum supplicium penaz dicit: sed etiam preces significat quia apud maiores omnis pena erat pecuniaria: etiam qui interfecisset pecuniam soluebat: sed mul

in consulēdo liber: neq3 dilecto. neq3 libidini obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam: z auariciā publice egestatem: priuatim opulentiam. laudam3 diuitias sequimur inertiaz inter bonos z malos discrimen nullum: omnia virtutis premia ambitio possidet: neq3 mirum vbi vos separati sibi quisq3 consilium capitis vbi domi voluptatibus. Sic pecunie aut gratie scribitis eo fit. vt impetus fiat in vacuum rempublicam. Sed ego hec omitto Coniurauere nobilissimi ciues patriam incendere Ballozum gentem infestissimam nomini Romano accersium ad bellum dux hostium cum exercitu supra caput est. Vos cunctamini etiam nunc ac dubitatis: quid intramenta deprehensis hostibus faciatis. Miseramini censeo delinq̃re homines iuuenes: adolescentuli per ambitionē atq3 etiam armatos dimittatis. Vereor ne ista nobis mansuetudo z misericordia si illi arma ceperint: in miseriam cōuertatur. s. res ipsa aspera ē: s3 nō timetis eaz: immo vero maxime: sed inertia z mollitia ai alius aliū expectantes cūctamini videlicet dijs immortalibus confisi: qui bñc rempublicā sepe in maximis periculis seruare. Nō vo

tis neque supplicijs mulieribus auxilia deorum parantur: vigilando agendo bene consulendo, prospere omnia cedunt. Ubi secordie atque ignaue tradideris neque quod deos implores irati infestique sunt. Apud maiores nostros. A. Manlius Torquatus bello gallico filium suum: quod is contra imperium in hostem pugnaverat: necari iussit. At ille egregius adolescens imoderate fortitudinis morte penas dedit vos de crudelissimis parricidijs quid statuatis cunctamini: videlicet cetera vita eorum huic sceleri obstat. Ceterum parcite dignitati Lentuli: si ipse pudicitie: si fame sue: si dijs aut hominibus unquam ullis pepercit Ignoscite adolescentie cethegi: nisi iterum iam patrie bellum intulit: nam quid ego de gabinio Statilio cepario loquar: quibus si quicquam unquam pensi fuisset: non ea consilia de republica habuissent. Postremo. P. L. si me bercule peccato locus esset, facile parterer vos ipsa re corrigi, quoniam mea verba continentis sed undique circumventi sumus. Ea, cum exercitu, in faucibus urget, alij intra menta in sinu urbis sunt hostes: neque parati: neque consuli quicquam potest occulte, quo magis properandum est: quare ego ita censeo cum nefario consilio sceleratorum civium respicienda maxima pericula venerit. Hijs indicio Cloturcij et legatorum Allobrogum convicti confessique sunt: cedem: incendia: alia feda atque crudelissima facinora in ciues patriamque parauisse: de confessis: sicut de manifestis rerum capitalium

to maiorem: quia hec pecunia multiplicata que soluebatur propter supplicium emebatur hostie que dijs immortalibus imolarentur inde consuetudo inoleuit ut supplicium preces significaret. Vigilando, procurando res. Agendo tractando. Cedunt eueniunt. Secordie atque ignaue secordie animi: et inertie corporis te tradideris. Sunt scilicet dii in hostem contra hostem. Egregius adolescens: egregij animi iuuenis immoderate fortitudinis: quia preter modum fortis sunt. Morte. i. capitali pena affectus est. Cetera vi. i. preter hoc scelus in omni reliqua vita modestissimi ac temperantes fuerint Cetera reliqua. Distat huic: ut. scilicet. propter reliqua ante actam vitam hoc scelus remitti debet. Dijs valet ne dieraret per deos. Dominibus videlicet ne homines iniurijs afficere. Iterum secundo. Nam quid ego: ac si diceret eorum flagitia satis nota sunt nobis. Quicquam pensi: aliquid considerati onis habuerunt. De Hercule peccato locus esset: ut peccari posset sine exitio reipublice: ut pessimis coniuratoribus experimini quanta pernities vobis instaret. In faucibus italie: videlicet in alpijs. In sinu in gremio. Videlicet parari neque consuli: nam si quid occulte facere voluerimus continuo coniuratores in urbe sunt qui consilia nostra palam faciant Catili. Quare ergo: ecce nunc sententiam suam concludit Nefario: scelerato: non dicendo contra deorum iura facto: quia nefas pertinet ad deorum et contra deos facit qui patrie nocere machinatur. In magna videlicet ne imperium amitteret. Titi Cloturcij. quia facta fide publice dixit de coniuratione. Conuicti sunt. argumentis confessi sua sponte nam conuincimur argumentis confitemur sponte nostra feda cruenta. Confessis: nam si confessi

fi sunt. ideo manifesti. Mox maioribus: antequam lex portia feretur: nam lex fuit ut ciues qui contra re-
pu. quicquam patrauissent: capite punirentur: sicut brutus duos filios virgis cedit: et sicuti percuti ius-
sit quod consilia prodende urbis sumpserant. Valerius l. v. ca. viij. de seueritate parentum in libe-
ros. Brutus quoque gloria par romulo: quod ille urbem hic libertatem romanam condidit filios suos
dominationem tarquinij a se expulsam reducentes summum imperium obtinens comprehensos
proque tribunali virgis cesos: et ad
palum religatos securi percuti ius-
sit et patrem ut consulem ageret:
orbisque viuere qua publice vindi-
cte deesse maluit. Postquam cato as-
sedit: nunc dicit quid fecerint sena-
tores parorata oratione. Assedit
scilicet. parorata oratione. Omnes
c. omnes consulares qui consula-
tum gesserant. Ferunt: offerunt ex-
tollunt. Sed mihi. m. le. digressio
nem facit in qua ostendit que naz-
res fuerit quod a paruulo initio res
populi. ro. ad imperium totius orbis
terrarum peruenerit. Multa. le.
per me: scilicet multas historias.
Audiendi. a maioribus a senatori-
bus. Domi i pace. Mari atque ter-
bello terrestri atque nauali. Attē-
dere. diligenter considerare. Que
res seque bello paceque gesta. Par-
ua: parua turba. Magnis le. bo.
naz duabus legionibus Lucul. co-
tra mitridatem et tigranez pugna-
uit qui in exercitu quinquaginta
milia hominum habuisse dicunt.
vnde cice. in oratione pro archia
poeta cum lucillum laudaret ut po-
puli romani exercitus non cum ma-
gna manu innumerabiles arma-
torum copias fudit. violentiam
ut aduersus hāmbalem aduersus
gallos. Facundia grecos: quia gre-
ci semper roma. eloquentia galli
iisdem romanis bellicis rebus su-
periores extiterunt. Fuisse ante
roma. id est superiores fuisse roma-
nis: et est idoneus dicendi modus
petrus est ante iohannem virtute
id est petrus prestat iohannem vir-
tute. Agitati: cogitanti. Cōsta-
bat. manifestus erat. Patrauisse confecisse cūcta: qui ad augendum imperium populo romano
pertinuissent. Eoque factum est: quia egregia virtus paucorum omnia comparauerat populo ro-
mano sequitur illud ut paupertas diuitias et paucitas superaret multitudinem. Postquam luxu. quia
occurrebat si paupertas diuitias et paucitas multitudinem: quomodo ergo tantum imperium
permansit cum nec virtus nec parsimonia remanserit in urbe. Respondet Sal. Luxu. luxuria
superfluitate: Desidia: inertia. Naz deses dicitur qui a labore desistit. Sustentabat. quia ad eam
magnitudinem peruenerat ut eueri non possit vitis imperatorum. Sicuti effeta diu inquit ciui-
tas parentibus quasi orba sine magne virtutis ciuibus fuit. Effeta siue si res publica esset priua

more maiorum supplicium sumendum. Postquam cato asse-
dit omnes consulares: itemque senatus magna pars seniam eius
laudant virtutem aut ad celum ferunt. Alii alios incre-
pantes timidos vocant. Cato clarus atque magnus
habere seuatus decretum fit sicuti ille censerat. Sed
mihi multa legenti multaque audiendi que populus ro-
manus domi militieque mari atque terra preclara faci-
nora fecit forte libuit attendere que res maxime tan-
ta negocia sustinuissent: sciebant se penumero populi. ro.
parua manu cum magnis legionibus hostium contendisse:
se cognoueram paruis copiis bella gesta cum opu-
lentis regibus ad hoc sepe fortune violentiam tol-
lerauisse facundia grecos gloria belli gallos ante
romanos fuisse. At mihi multa agitati constabat
paucorum ciuim egregiam virtute cuncta patra-
uisse: eoque factum est: ut diuitias paupertas: multi-
tudinem paucitas superaret. Sed postquam luxu atque
desidia ciuitas corrupta est: rursus. Respublica ma-
gnitudine sua imperatorum atque magistratuum
vitia sustentabat. Ac sicuti effeta parentum mul-

ta & cruciata parentibus: nam mulier dicitur effeta cum partum ediderit aut effeta casus ablatum est ut si effeta. s. existente. Sed memoria mea: post magnū tēporis intervallū etate mea inquit Sal. duo prestantissimi viri in vrbe ro. inuenti sunt. E. Cesar & Mar. Lato et vide quomodo post digressionem ad id peruenit qd̄ intendebat. videlicet ut de virtutibus Caii iulij ce. & mar. cato diceret. Res obtulerat. s. dicendo de orationib⁹ quas vterq; in senatu habuerit. Nō fuit

his tempestatibus: haud sane quisq; rome virtute magnus fuit sed memoria mea ingenti virtute diuersis moribus fuere duo viri. **M.** L. a. r. E. Cesar. Quod quoniam res obtulerat silentio non fuit michi preterire consilium quando vtriusq; naturā et mores quantum ingenio possem aperire. Igitur his gen⁹ etas: eloquētia prope equalia fuere. Magnitudo animi par. item gloria: sed alia alij. Cesar beneficijs et munificentia magnus habebatur. In regitate vite cato ille mansuetudine et misericordia clarus factus. Huic seueritas dignitate addiderat: Cesar dando subleuando: ignoscendo. Lato nihil largiendo gloriam adeptus. In altero miseris profueit: i altero malis pernices: illius felicitas: huius cōstantia laudabatur. Postremo Cesar in animū induxit laborare: vigilare negocijs amicorum intentus: sua negligere. nihil denegare quod dono dignū esset sibi magnū imperiū exercitū bellū nouū exoptabat: vbi virtus enitescere posset. At ea studiū modestie decoris. sed maxie seueritatis erat. nō diuitijs cū diuite: neq; factōe cū factioso. sed cū strēnuo virtute. cū modesto pudore: cū

cōsiliū: nō placuit. Preterire si lentio nō nihil de virtute eorū predicare. Naturam ingenium. Mores: consuetudines vite. Quantum ingenio possem: q̄tum viribus ingenij valerem. Genus etas eloquētia q; ambo erant etate flores: eloquentia insignes: genere nobiles. Alia. alij notandū est qd̄ alius cum de pluribus dicatur hic de duobus tm̄ dicitur. Beneficijs merendo. Munificentia largiendo. Ille Cesar. Mansuetudine & mia. Ignoscendo: nocentib⁹. Seueritas dignitatē nemini parcendo: quidem aliquid deliquisset Dando bñficia pauperibus. Subleuando miseros. Ignoscendo nocentibus. Nihil largiēdo: nec pecunias nec penas remittebat cato. Permittes: exitiū. Facilitas q; facilis erat ad ignoscendum. Constantia: q; constans erat & iusticia nullo modo deterrere poterat. Postremo: perdit mores et ingenij Cesaris & catonis: prosequi ostendēs q̄ nam inter eos differētia esset. dicit. n. ut oīa cōplectar Cesar vir nobilissim⁹ fuit caro aut seuerissim⁹ & molestissim⁹. Labor enim laboribus & vigilijs operā dare & intentū esse. Sua negligere: parūpēdebat res suas priuatas: dūmodo sociorū negocia procurare. Quod dono: nihil qd̄ donari posset vnq; negabat. Nouū: magnū qd̄ tandem obtinuit cum in Gallia missus est. Ubi in quo studiū exercitatio. Decoris: decētie et ornamēti ne quid faceret contra bonestatē. Seueritatis: iusticie adeo enim seuerus erat: ut p̄canti ignoscere nollet. Diuitie ut ceteris diuitijs prestaret. Factio factio d̄: malorū cōspiratio. Factiones: interdū dicuntur opes & diuitie. Cum strēnuo: ut strēnum vir

tute: modestum pudore: innocentem abstinentia superaret. Esse postq̃: ad propositū redit dicens duo tanta virtutem viri sententiā suam dixerat. Senatus in cato- nis sententiā discessit. senat' om- nis laudauit catonis sententiam.

Ante capere peruenire āticepa- re. Trium viros iudices rerū capi- taliū. Dispositis presidijis in locis oportunis ne quisvū lentulū eri- peret. Nam potentissimus erat in vrbe: fuerat em̃ ante consul: nunc vero pretor. Quod postulabat: vi- delicet laqueū &c. h̃mōi quibus no- xi necantur. Quod tullianum: quo- tienscūq; relatiuum inter duo sub- stantia diuersorum generum po- nitur quicūq; volueris addere po- tes: dūmodo utrūq; sit appellati- uum. q̃ si eorum alterū propriū est cōcordatur cum proprio non cum appellatiuo. Parietes mur': dif- ferentia est inter menia murū. et parietem. Nā menia sunt vrbis: murus publicorū edificiorum: pari- es priuatorum. Camera arcus in- curuus: differentia inter cameraz et fornicem. Nam camera est to- tum edificium cōiunctū: fornix est quilibet ex quattuor arcub' came- re super quib' edificata est ipsa ca- mera. Inculta: deformis. Lapide- is fornicibus. i. iuncta fornicib' ex lapide factis. Feda: sordida. Ter- ribilis: formidolosa. In eum locū descripsit locū in quo demissi sunt nocentes: nunc dicit quomō sup- plicium sumptum est de his. De- missus: de superiori loco missus i- nferiorem. Iudices rerum: hos maleficiorum iudices appellam'.

Um ea rome: nūc redit ad Catilinaz dicēs quomodo se habuerit postq̃ au- duit ea que facta fuerant. Abduces

Coniuratio.

inocente abstinentia certabat. esse q̃ videri bonus malebat. Itaq; quo minus petebat gloriā eo ma- gis assequabatur. postq̃ vt dixi senatus in catilina sententiam discessit: consul optimus factum ratus noctem que instabat ante capere ne quid eo spacio nouaretur trium viros qua ad supplicium postula- bat parare iubet ipse dispositis presidijis. Lentulū in carcerem deducit idem fit ceteris per pretores Est locus in carcere quod appellatur tullianum: vbi paululum ascenderis ad leuam circiter. viij. pe- des depressus humi eum muniunt vndiq; parie- tes: atq; insuper camera lapideis fornicibus vin- cta: sed inculta tenebris: odore feda atq; terribi- lis facies eius est: in eum locum postq̃ demissus est Lentulus indices rerum capitalium: quibus p̃- ceptum erat laqueo gulam fregere: itaq; ille lentu- lus patricius ex clarissima gente corneliorum. qui consulare imperium rome habuerat. dignum mo- ribus factisq; suis exitum vite inuenit. De Lette- go Statilio Labino cepario eodem modo sump- tum supplicium est.

Um ea rome geruntur Cat. ex omni copia quam et ipse addu- xerat: et Manli' habuerat du- as legiones instituit cohortis pro numero militum cōplet: de

inde vt quisq; voluntarius aut ex socijs in castra

venerat: equaliter distribuerat: ac breui spacio legiones numero hominum expleuerat: cum initio non amplius duobus milibus habuisset. Sed ex omni copia circiter quarta pars erat militaribus armis instructa ceteri vt quemq; casus armauerat: sparos aut lanceas: alii pacutas fudes portabant sed postq; Antonius cum exercitu aduentabat: Catilina per montis iter facere: modo ad vrbem modo Galliam versus castra mouere: hostibus occasionem pugnandi non dare: sperabat prope diem magnas copias sese habiturum. si rome socii cepta patrauissent: interea seruitia repudiabat: cuius initio ad eum magne copie concurrebant. opibus coniurationis fretus simul alienum suis rationibus existimans videri causam ciuium cum fugituri communicasse: sed postq; in castra nuncius peruenit rome coniuratione patefacta de lentulo et cetis ceterisque quos supra memorauimus supplicium sumptus plerique quos ad bellum spes rapinarum aut nouarum rerum studium illexerat dilabuntur: reliquos ca. per montes persos magnis itineribus in agrum pistoriensem adducit eo consilio vt per tramites occulte profugeret in gallias transalpinas. Et. Q. Metellus celer cum tribus legionibus in agro piceno presidebat ex difficultate rerum eadem illa existimans quam super diximus. Ea. exagitare. Igitur ubi eius iter ex profugis cognouit: castra prope mouit: ac sub ipsis radicibus montium conseruit: qua illi defensio erat in Galliam properanti. neque tamen Antonius procul aberat vt pote qui magno exer-

rat tunc quum ab vrbe profectus est. Instituit ordinant. Cohortes pro numero: nam legio sex cohortes continet vna queq; cohortis sexcentos milites continet.

Equaliter: per omnes cohortes. Sed ex omni: hoc plurimum Catilina nocuit: pauci admodum arma militaria habebant. Casus: sicut casus vnicuique ad manus arma perueniant. Sparus est genus telluris quod vtuntur rustici ad putandas arbores: et est oblongum et in extremo incuruum in modum pedis. Galliam versus: notandum est hanc prepositionem versus: siue in compositione siue in appositione semper postponi debere: in compositione vt dextrorsum leuorsum: in appositione vt hic galliam versus. Incepta: incendia rapinas. Seruitia. i. seruos quorum magna copia confluerat libertatis cupiditate.

Alienum: inconueniens ne extimaretur malo potius quam bono ciuium id facere. Dilabuntur: in diuersas partes fugient. Magnis itineribus: longis itineribus. Pistoriensem: pistorium ciuitas est etrurie. Tramites dicuntur angustiores semite. Presidebat: erat inquit in agro piceno. Qu. metellus: qui cum videret in maris angustiis Catilinam extimantem Catilinam eadem illa cogitare que proposuerat Sal. Ex difficultate rerum: ex angustiis quibus obsidebat Catilina. Sub radicibus: in faucibus Alpium. Qua discensus: qua parte descenderet Catilina vt iret in galliam. Neque tamen Antonius: superius scripsit quomodo Metellus celer existimans id quod erat. scilicet in galliam transire statuisse Catilinam: alpium fauces occupauit: nec interea eum persequi desistebat Anto. et non valde erat aptior Catilina ad fugiendum quam ad persequendum: An. nam si Catilina erat cum suis expeditior ad fugam Anto. loci equioribus iter faciebat: igitur quod iuuabat spes fuge Catili-

e iiii.

tantum Anto. equiora tamen q̃
uis Metellus celer catiline descē
denti ex alpihus oppositus esset.
Tētare: experiri. Equioribus: pla
nioribus. Montibus obiectis.

Clausum: binc Antonius p̃me
bat: binc montes astabant. For
tunam: seu prosperam seu aduer
sam Contione. multitudine. Ex
timido: si naturaliter fuerit imbel
lis non potest firmior fieri corpo
re et timidus fuerit non potest au
daciam et fortitudinem animi ca
pere. Ignauo: ad corp⁹. Timi
do ad animum. Natura: ad strē
num. Moribus: ad fortitudinē
sed cū binc pericula sint: binc glo
ria videtis strēnuos et fortes esse
oportere. Patere apparere. Sz
ego vos: quia occorrebat si nihil
p̃ficat oratio imperatoris ad mi
lites adhortandos cur nos aduo
casti. Secordia ignauia. Eladez
calamitatem. Neq̃: quia se no
bis obijcit Metellus nunc vero p̃
dit catilina quod superi⁹ ceperat
vt ostēdat in qua necessitate sint
milites sui vt fortiter sibi pugna
dum intelligant. Iuxta: pariter.
loco statu. Ab vrbe. scilicet exerci
tus antonij. A gallia. scilicet exer
citus metelli. Parato prompto.
Dextris nā dextre nostre possunt
nobis hoc parare.

citu locis equiribus expeditos in fugam sequere.
Sed postq̃ videt catilina monitibus atq̃ copijs
hostiū sese clausuz: i vrbe res aduersas: neq̃ fuge
neq̃ presidij vllā spē optimū factu ratus in tali re
fortunam belli tentare: statuit cum Antonio q̃p̃ri
mum confluere. Itaq̃ contione aduocata huius
modi orationem habuit.

Impertuz ego habeo milites
verba non addere virtutē neq̃
ex ignauo strenuum: neq̃ fortē
ex timido exercitiū imperatoris
i oratiōe fieri quanta cuiusq̃ a
nimo audacia natura baud moribus inest tanta i
bello patere solet quem neq̃ gloria: neq̃ pericula
excitant ne quicquā horroz: et timor animi aurib⁹
officit: sed ego vos quo pauca memorem aduoca
ui: simul vti ca usam mei periculi apertem scitis e
quidem milites secordia atq̃ ignauia lentuli quā
tam ipsi nobisq̃ cladem attulerit: q̃ modo duz ex
vrbe presidia oppertoz in Galliam proficisci neq̃
uerim. Nunc vero in quo loco res nostre sint iuxta
mecum omnes intelligitis: exercitus hostium duo
vnus ab vrbe alter a gallia obstant. Diutius in his
locis esse si ai⁹ ferat frumenti atq̃ aliarum rerū
egestas probibet: quocūq̃ ire placet ferro iter est
aperiendum: qua propter vos moneo vti forti at
q̃ parato animo sitis: et cum prelium inuebitis

mineritis vos diuitias decus: gloriam preterea libertatem; atque patriam in dextris vestris portare: si vicerimus omnia vobis tuta erunt: comeat abunde: municipia atque colone patebunt si metucesserimus eadem illa aduersa fient: neque locus neque amicus quisquam teget: quem arma non tegerit. Preterea milites non eadem nobis et illis necessitudo impendet: nos pro patria pro libertate: pro vita certamus. Illis superuacaneum est pro potentia paucorum pugnare quo audatius aggrediamini memores pristinae virtutis: licuit vobis cum summa turpitudine in exilio etatem agere. Potuistis nonnulli Rome amissis bonis alienas opes spectare: quia illa feda atque intolleranda viris videbantur: nec sequi decreuistis si nec reliquere vultis audacia opus est. Nemo nisi victor pro pace bellum mutauit. Nam in fuga salutem sperare cum arma quibus corpus tegitur ab hoste auerteris ea vero dementia est semper in prelio bis est maximum periculum quod maxime timent audacia pre muro betur. cum vos considero milites: cum facta vestra extimo: magna me spes victoriae tenet animus: etas: virtus: vestra me hortantur. Preterea necessitudo quae etiam timidus fortes facit: namque multitudo hostium ne circumuenire queat: prohibent angustiae loci. Quod si virtuti vestre fortuna inuiderit. caute ne multis animas amittatis. neu capti potius sicuti pecora trucidamini quam virorum more pugnantes. cruentam atque

Teterunt: defenderunt. Nobis et illis non eadem necessitate bellum geritis: quia illi nos pro nobis illi pro alijs pugnant. Superuacaneum: superfluum et minime necessarium. Potentia paucorum et ob eam rem paruifaciunt uter vicat. Licet esse necessitas maxima. Amisissis. perditis vestris bonis. Nec arma. Nisi victor: cui se bellum placuerit si pacem voluerit necesse est ut victor euadat: aduerteris: abiceris. Ea vero id est certe. Maximum periculum: quod maximo timore afficiuntur qui periculis subiacent. Namque respondet obiectioni: multitudo: quo vindicati sicut pecora: quia quemadmodum pecora iugulantur: ita vos cum in eorum manibus peruenieritis iugulabimini.

Centuratio.

Ordines instituit totius aciei centuriones tribuni militum manipuli legati. Legati: qui legioni sex milium sexcentorum et sexaginta sex hominum preerant. Pedes cum descendisset ex equo. Pro loco: pro qualitate. Aspera rupe aspero saxo reliquarum cohortium.

In subsidijs: si forte prima acies cecidisset. Ab his centuriones. pergit dicere quo pacto instruxit exercitum suum dicit enim cum a dextra in rupe aspera posuisset acies subsidijs manipulos collocasset: ex his delegit centuriones etc.

Ab his subsidijs. Centuriones qui preerant manipulis. Euocatos: euocati dicebantur qui scripti erant ex diuersis urbibus sociorum populi romani. Ex gregarijs: gregarij: milites dicuntur de grege: qui nullum ordinem habent.

Lurare: curam habere. Aquilas idest prope verilluz: eo quod aquilas signa romana scimus fuisse. Cimbrico: quod gessit contra cimbricos.

Eger pedibus: podagra laborans.

Veteranas cohortes. idest veteranorum militum cohortes: veteranos milites dicebantur qui diu militiam gesserant: et propterea rei militaris erant peritissimi. Tumultus causa: veterani milites subiti periculi causa conscripti erant.

Post eos post veteranos milites: quod subiti periculi causa conscripserant. Inde subsidijs: subsidia dicta sunt a subscendo: eo quod post primas acies subsideant. id est stent: et cum prima acies victa vel labe fracta fuerit milites qui subsidijs erant: in primo loco ponebantur: unde prima acies pedes retulerat. Nominans: nominatim.

Ipse petreius. Pro aris et focis. Prefectus: qui princeps exercitum ductauerat. Pretor: imperator idemque facit quo tempore motus est exercitus Antonij et eodem Lati. motus est exercitus. Aferentarijs.

luctuosam victoriam hostibus relinquatis. Nec ubi dixit paululum commoratus signa canere iubet atque instructos ordines in locum equum deducit. Deinde remotis omnibus equis quo pedibus exequato periculo animus amplior esset: ipse pedes exercitum pro loco atque copijs instruxit: nam uti planities erant inter sinistros montis: et ab dextera rupes aspera: octo cohortis in fronte constituit. Reliquerunt signa in subsidijs artius collocat: ab his centuriones omnes lectos euacatos. Preterea egregarijs militibus optimum quemque armatum in primam aciem subducit. L. manlium in dextera: ffulanum quendam in sinistra parte curare iubet. Ipse cum liberis et colonis prope aquilam assistit: quam bello Cimbrico. L. Marius in exercitu habuisse dicebatur. At ex altera parte. L. Antonius pedibus eger: quod prelio adesse nequibat. M. petreio legato exercitum permittit. Ille cohortis veteranas: quas tumultus causa conscripserat in fronte: post eas certum exercitum in subsidijs collocat: ipse quo circumueniens vnumquemque nominans appellat: hortatur: rogat: ut meminerint se contra latrones inermes: pro patria pro liberis pro aris atque focis certare. Hoc militaris qui amplius triginta annos tribunus aut prefectus: aut legatus aut pretor cum magna gloria in exercitu fuerat propter ipsos factaque eorum fortia nouerat ea commemorando militum animos accendebat: sed ubi om

nibus rebus exploratis. Petreius tuba signū dat
 cohortis paulatim incedere iubet: idem facit bos-
 tium exercitus. postquam co ventum ē: vnde ab
 ferentarijs prelium cōmitti posset: maximo clamo-
 re cum infestis signis vtriusq; concurrunt: pila o-
 mittunt: gladijs res agitur veterani pristina virtu-
 tis memores cominus acriter instare: illi baud ti-
 midi resistunt: maxima vi certatur: interea Catili-
 na cum expeditis in prima acie versari: laboranti-
 bus succurrere: integros pro faucibus accersire:
 omnia providere. multum pugnare: sepe hostem
 ferire. strēnuū militis et boni imperatoris officia si-
 mul exequabatur. Petreius vbi videt Catilinam
 contra hac ratus erat magna vi contendere cohortem
 pretoriam ī medios hostes inducit eosq; par-
 turbatos atq; alio alibi resistentes interfecit. Dein
 de vtrinq; ex lateribus ceteros aggreditur. Man-
 lius et fefulanus ille in primis pugnantes cadunt.
 Postq; fusas copias seq; cum paucis relictum vi-
 dit Catilina memor generis atq; pristinae sue digni-
 tatis ī confertissimos hostes icurrit: ibiq; pugnās
 confoditur. Sed confecto prelio tunc vero cerne-
 res quanta audacia quantaq; vis animi fuisset in
 exercitu Catiline. Nam fere: quem quisq; pugnan-
 do locum viuis ceperat cum amissa anima corpo-
 re tegebat. Pauci autem quos medios co-
 hors pretoria disiecerat, paulo diuersus iace-

ferentarij dicuntur milites levis
 armature eo q; arma tantummo-
 do ferebant: que manibus gerun-
 tur. Pretoria: cuius cohortis im-
 peratoria tutela erat: hie robustis-
 simis totius exercitus erat de-
 lecti. Expeditis levis armature.

Ex lateribus: non in fronte vbi
 Catilina versebatur. In primis: ī
 ter primos. Catilina postq; cati-
 lina vbi alios vidit fusos memi-
 nit sue nobilitat: ne turpiter ca-
 peretur in hoste confertissimos:
 prorupit vbi confossus est: fusas.
 Prostratas: cesas. Confoditur:
 transfigitur. Sed confecto: nūc
 dicit Salustius qualiter se habue-
 runt romani fuso exercitu hostiuz

Confecto: profecto. His co-
 natus. Amissa anima. idest vita
 Diuersus a suis.

Catilina vero lōge. Catilina nō
modo contentus fuit non fugere:
verum etiā romanos irrūpere vo-
luit: ne inultus moriretur. Inge-
nuus: libere natus esset. Iuxta si-
militer. Tamen: quīs cesus esset
exercitus catiline. Voluentes: ut
spoliarent. Leticia: eorum qui in-
micos reperiebant. Meror: luctus
eorum qui amicos cognatos aut ho-
spites inuenerant.

Finis.

Coniunctio.

bant. sed omnes tamen aduersis vulneribus cons-
ciderāt. Catilina vero longe a suis iter hostium ca-
dauera repletus est. Paululum etiā spirans: ferociā
que animi quam habuerat uiuus in vultu retinēs.
Postremo ex omni copia: neque in prelio neque in fu-
ga quisquam ciuis ingenuus captus est. ita cuncti
sue hostiumque vite iuxta pepercerant: neque tamen
exercitus populi romani letas: aut incruentas vic-
toriam adeptus est: nam strenuissimus quisque: aut
occiderat in prelio: aut grauius vulneratus disces-
serat. Multi autem qui de castris visendi: aut spoliā-
di gratia processerant: volentes hostilia cadaue-
ra amicum alij: pars hospitem. aut cognatum repe-
iebant. Fuere itaque qui inimicos suos cognoscerent
ita varie per omnem exercitum leticia: meror: lu-
ctus: atque gaudia agitabantur.

Finis.

Portij latronis declamatio contra Lucium Sergium Catilinam.

Quid precibus apud deos imortales sanctissimi iudices vobiscū aliquādo valuissemus: iā dudū et potiremur. Respublica nra florentissima et ciues nros haberemus: tū studiosos rerū gerēdaz: tū patrie simul ac virtutis amātissimos: idq; temporis eximia leticia frueremur: cū rōnes oēs dicendi nostras in laudē summōz atq; optimōz cūnū cōsumendas esse viderem. Nihil em̄ statim aīo dignū nec auctoritate maiōz nec opinioē populari: q̄ in eo genere versari forēsis exercitatiōis: que canere laudes egregias summōz hoīm posset: atq; aīos inflāmare nostrae ciuitatis ad imitandū: vix ea dicendi voluptas olim sapientissimo viro. M. Catboni plane contigerit nec nō et Labe. Scipioni. Bracchis. Porcine. Crasso atq; antonio sumis atq; ornatissimis oratorib; quoz tēpora singulari p̄statiā virtutis ac studio pene incredibili pulcherrimaz artū floruerūt: nobiscū vero sentētia nostra bene agere: si modo tm̄ abessem; ab illa modestia tempoz atq; hoīm: nec incidissem; in atrocissimos reipublice fluct; ac miserandā tēpoz calamitatē. Si quidē catboni aut Scipioni coetaneo suo monumētis imortalib; huius v: bis et sine dubio clarissimis luminib; tēpoz suoz. De legib; dicendū erat: de institutis maiōz: de gloria militari: persepe de laudibus ac victorijs. nobis vero q̄ deuenimus in banc truculētaz tēpoz conditionē sublata est oīs gratia dicēdi: atq; intercept; locus oīs: aut iucūdisimū sermonis: aut cōciliande beniuolentie popularis. Nā si qū vox nostra siue a foro: siue a cūia desiderat; dicendū est ppe tuo nobis aut de teterrimis hui; patrie calamitatib;: aut de nefarijs opp̄sionibus ciuiū: aut de p̄dite iūctut; nūc ipudicitia flagitiosa. nūc ignauia singulari. Quare pestiū quāta indies redūdatio est: vos estis testimonio iudices. quoz aures caluerūt assiduitate pene quotidiana: copia q; incredibili ciuiū cōtrouersiarū. Diximus equidē paucis ante dieb;: vt pbe meminisse potestis: de. L. Glabronis immitate atq; audacia furiosissimi hoīs et sine dubio crudelissimi: cū in senatu sica pridie deprehēsa est cū qua. M. Papiū lucē oīs patrie dignitatis eringuere moliebat. Nunc vero dicendū est de. L. Catiline sceleratissima mēte atq; inusitata nequitia: quā nup in omniū ciuiū peritiē stragēq; redūdaturā dij imortales i auctore sceleris: tū benignitate suarum cōsulari vigilia reuoluerunt. Quēso igit iudices diligēter attēdite remq; cognoscite barbarā crudelitatem. Periculo vero et calamitate reipublice pernitiosissima. Lucius si quidē Catilina nō ignobili genere p̄ditus neq; infima virtute: si dotes egregias tū fortune tū corporis ad dignitatē vrbis nō ad p̄nitie cōferre statuisset: rēpublicā nuper ex atrocissimis belloz ciuiū vulnerib; paulisper respirantē nouis insidijs opprimere conatus est: quid exhorruitis iudices: nō modo opprimere conat; est. sed crudelissime verare: nō verare tantū: sed mauidito quodam genere feritatis eringuere. Quā ad id cōpararet diuersam quidē genere se magnitudine sceleris viteq; similitudine pene eadem: quā manū exacerbatam cōtinuo penuria rei familiaris: et ob id desiderio p̄de mirabiliter flagrantē illecebre sibi facillime cōciliauerunt. Cōsilia nefari facinoris in amplissimi cūis. M. L. L. domo decoquebātur. Ad eam greges confluebāt perditoz adolescentium: quoz hic familiaritatē eximā consecutus fuerat: conciliatam partim assuetudine stupri: partim genere quodā nefarie largitionis. adhibiti sunt et cuncti barbaroz hoīm nobilitati nō solū magnitudine summa eris alieni verumetiam consuetudine ac studio turpissimarū rerum. Necarie muliebres ab eo cetu religioso ac nocturno prozsus abfuisse iudicate sunt: nulla deniq; portēta vrbis nulle finitimaz regionū pestes reperte sunt: que nō denotate solertissime per hunc per magnitudinē inopie facillime concitate retente deuolauerunt in aream ipsam nepharie conurationis. Ratio conciliorum fuit vt saturnalibus proxime futuris vniuersi cum armis ad ipsius. L. L. domū presto forent: ibiq; dato signo collaberentur oēs partim ad diripiendam inflāmādamq; vrbem partim ad trucidandū senatū: partim ad eos conficendos qui presidium vbi ferre voluissent. Catilina interim oēs et ducē et imperatōrē appellaret: audistis iudices satis euidenter vt arbitroz consiliū sceleratissimi hoīs catiline rei q; indignissimē miserabilem ac detestabilem crudelitatem. Nunc ea audienda causa est agnoscēdeq; faces quib; ille flagrant ad cupiditatem huiuscemodi scelerati facinoris obeundā. Quas si plane cōprobatas vobis vt arbitroz planeq; illustratas euidentibus signis attulero: nihil erit impedimento quin hostem reipublice crudelissimū atq; infestissimū: sumis supplicijs sumisq; cruciatib; mactandū ac mactandū esse iubeatis: Tria iudices: sentētia mea: scelerata: crudelia: flagitiosa: inaudita: que mētem catiline semp imoderatam: semp rebus nouis studentē ad exitū patrie cōmouerūt dicenda sunt. Prīmū ratio quedā tristis simultatis: qua duct; est vniuersum senatū: ex memoria repulse cōsulatus capitaliter fuisse semp insectatus. Secūda rabies quedā temerarie am

vitioris ficiens imodice glorie. prorsusq; inflāmata ppetua quadā et singulari cupiditate domi
nādi. Postremo cetus in fames turpissimoz hominū nō domo fatigati diuturno malo domesti
ca necessitatis: verū etiam ibuti flagitijs ac consuetudine scelerū sempiterna: comite: et genetri
ce pessimarū cupiditatū quod gen⁹ hominū Catilinā suū etiā dormientē e sōno facillime excita
re voluisset: ijs ostēsis breuiter saneq; cōfutatis que pro defensione flagitioz suoz nōstri aduer
sarij dicēda esse putauerunt finē adesse vobis intelligetis. Bello mitridatico iudices longissi
mo quidē omnū et sine dubio post punicū periculosissimū: cū diutius in senatu de eligēdo ipera
to: e dubitatū fuisset planeq; oēs ambigerent: quinsā sagacissimo regi sagacissim⁹ noster ipera
tor: opponeret: catilinā inter oēs cōpetitores incredibili quadā ambitōis magnitudine deslagra
tē: oēs senatorie sentētie reiecerūt. Eo telo percussus adeo catilina fuit vt postea nullā omiserit
neq; perturbade curie: neq; insectandi senatus occasione. Videbant nāq; cupiditatē suam illo
superstite nūq; in eū locum prouenturā fore de quo illam pridē vniuerse omnū voces ejciendā
esse putauissent: voluebāt item animo summas vite necessitates: quibus exuere se posse arbitra
bātur: si qua ratione preclaris magistratib⁹ aspirasset. Nunc illas vero magis ac magis instau
raturas quottidie intelligebāt quādoquidē inspiceret oēs vite sue rationes ea sentētia iugula
tas prorsus extitisse. Ac qui quid increpuisset vltius metuendā esse consularem vigiliam: metu
endū esse iudiciū senatorie auctoritatis: hanc vero spem ita exanguē ita consternatā consuetu
do erexit vite prauissime ad omne facinus neq; ocij sui patiens neq; alieni. Qualis eius vita fue
rit: si preclare consciētia publica teneat hunc tamen illustrāde seu patefaciende testes indubi
tati videri possunt hi qui sacrariū illud libidinum colere atq; obseruare consueuerunt. Que ne
ge dī imortales: que portenta scelerum: qui libidinū gurgites: que sententie flagitiosorum. Ve
rum is rumor sparsus est de morib⁹ catiline: eaq; gentiū opinio peruagata quaten⁹ existinem
voces ipsas publicas nō hominū esse sed oraculi potius nūcupandas. Famam vero popularē a
maioribus nostris sepe numero accepimus: neq; temere vnq; nasciturā esse: neq; temere occasu
raz dedecus illud egregiū corporis nō ad dignitatē nominis ac glorie secuti par erat hominū no
bilissima familia nato: sed vti latro perditissimus ad omne gen⁹ flagitiū pferendū fuisse arbitra
tus est. Vires ad stuporem hoim preclare atq; inusitate perpetua voluptatū intemperātia sunt
labefacte: flos pueritie venustissime ad intuentium iucunditatē: cui nō libidini potuit flagitiose
iuuētutis: aut quā turpitudinis notam non subeundam vltro. Atque accersendā esse cogitauit.
Lux illavero preclari atq; excellentis ingenij quā omēs diuinā semp et singularē atq; inusitatā
penitus esse arbitrabatur: nōne iter sedissimas voluptatū sordes resticta est. omitto pestis bu
ius in purissimas voces: mollitiē senicā: obtutus ipudicos blandities muliebres et oēm demq;
copiam nō mediocriū vitioz sub illa frontis erudita simul: atq; insigni pulchritudine delitiscen
tē. Pretereo mentē illi⁹ plusq; gladiatoria: sitim incredibilem cruoris humani: mirū incōstantie
genus: vultū nunc dūm sum nunc alacrerē: nūc anbelantē scelus: nūc gratia meretricia florescen
tē: summū pecunie desiderij: summā simul prodigalitatē: cōtemptū incredibilem omnū bonoz
Itēq; eximiam cū summis atq; ornatissimis ciuib⁹ familiaritatē: nihil. n. fuit isto monstro versi
pelli⁹: aut mutabili⁹ hominū memoria: ita vt res diuersissime sepe numero videant i eodē igenio
tanq; in sentētia quadā teterrimā simul reduāre. Quis igitur dubitandū esse putauerit hoim
preditū huiusce institutione vite remotissimū ab omni genere humanitatis: per facile sese terri
mo cuiq; atq; imanissimo facinori fuisse accomodaturū: fontē apuimus iudices omnū catili
ne morū atq; ois cōsuetudinis: vnde illi demanasse vis ista preclara consilioz facillime intelli
genda est. Nunc videndū est spē atrocissimi sceleris vñ illi subministratā fuisse iudicem⁹. Cum
hic itaq; secū repeteret memoria miserandā ignominia comitioz turpesq; angustias afflicte rei
familiaris filq; intueret vel sibi viuendū ac moriendū fore cū turpitudine sūma vel senatū nullū
eē oportere: de rōe delēdi illi⁹ primū cogitare cepit. Nā illo deletō sine dubio intelligere viā la
tissimā libidinibus sui p̄tinuo patere vertit itaq; oculos ad innumerabilē copiā iuuentutis: quā di
es ac noctes stipabat in exercēda cōsuetudine suaz cupiditatū cōputauit manū ipsam hoiz tan
q; bastā validissimā furoris sui facillime sibi accōmodari posse: quā cū torq̄ret in oim nostrū rui
nā atq; interēptionē: vt quā cognouerāt educatam vite prauissime istitutis: ibutā sepe numero
sanguine miserozū ciuiū: ardentē incredibili desiderio p̄de: sibi vero mura familiaritate cōciliatā
Ben⁹ est hoim vebemēter exercitatū: ferro atq; iopia duab⁹ reb⁹ ad omne facin⁹ paratissimū.
Qd genus ego ciuitati nre maxime debilitate ciuiū: atq; afflicta magnitudine calamitatum
magnope p̄tinescendū esse iudico. Nihil. n. illis preter spē atq; aiām fortuna reseruauit alterā
ad differendā vite necessitatē alterā ad liuorē suū magnifice accōmodatā: nihil illis cōreptibil

us: quos si quidē rudimēta vite traducta in hac tenuissima re deposita nūc in gladiatorijs mune-
 rib' nūc alia facinoris atrocitate parti ad omne scelus: parti ad oēm patientiā erudierūt. Verū
 be pestes: sentētia mea: quo fuerint obiectiores: eo magis extimescēdas esse reor: tāq̃ ppetuo
 seditionū ciuiliū ac rerū nouandarū audissimas: siue q̃ voluptatē capiāt ex merore socie calami-
 tatis. siue q̃ ciuitatū versutiam: mutabilitatē rerū suarū portēdi quodāmodo arbitrātur hi sunt
 quidē quos in foro quottidie: in oculis ciuū calamistratos: ac vestib' collucētes passim obuolu-
 tare cernim': fortunas oīm populariū atq̃ oculū ciuitatis luminib' cōsignātes q̃ nō modo arrecti
 pmanēt ad opportunitatē cuiuspiā p̃sentis cōmodi: verū etiā gestunt ad opiniōē spate utili-
 tatis. Si seras q̃ oīs generis quo magis attenuate fuerint penuria edēdi eo magis p̃cipites atq̃
 effrenatas ruere in p̃niticē videm'. Quid hāc desperatorū collui ā ieiunā ac sitientē facultatū
 nostrarū quo ipetu quē strage ruiturā esse creditis: aut debachaturā si se carcerib' emiserint cū
 illē rōne careāt atq̃ intelligētia hi vero nō absint penit' ab ipsa facultate itelligēdi. Grauiissimi
 quidē sunt morsus irritate necessitatis. Dī imortales que clades ab illa feritate hoīm: que gene-
 ra flagitiosorū emanauissent: si nocturn' iste ip̃erator: quasi quasdā rabidissimas beluas in vrbis
 penates imittere potuisset. Dorret anim' iudices. ea cogitatione cōplecti que miseri ptulisse-
 mus: si sopor oculos cōsulares detenuisset. Restrīgenda ē itaq̃ flāma nobis scelerata et atrox
 dū adhuc velata cineribus ac sopita: facultas restringendi leuissime data est: ne cū oīa cōprehē-
 derit: qd̃ dī penitus auertant: nos frustra postmodū furibundā atq̃ exultantē restringere cupia-
 m'. Neq̃ rectore nauis audendū p̃orsus existimo in ipso merore calamitose tēpestatis quā illi
 fugere facillime licuisset cōsurgentē p̃mo sibiq̃ ac reb' suis naufragiū nuntiantē. Neq̃ itē gu-
 bernatorē vrbis in ipso excidio et calamitate ciuitatis: quā ip̃endentē p̃r ipse consilio suo: sua
 q̃ p̃udentia substinere quodā modo ac p̃pulsare potuisset. Vere sunt hoīm lamentationes: p̃-
 susq̃ vituperande: q̃s occupatas i his lugendis cernim': que vitio suo desidiaq̃ cōtigerunt. Ali-
 cratidi Lacedemoniorū duci quoq̃ ornatissimā cui p̃eerat classis: fundit' amississet p̃pter imo-
 deratā glorie cupiditatē: nihil ad eā restituendam nouissima cōsiliū ratio suffragata ē. Quā ser-
 uare poterat si modo in statio continuisset. Terētio Harromi sempiternū dedec': atq̃ imortale
 monumentū erūt flagitiose turpitudinis delete ad cānas temeritate sua pulcherrime romanorū
 legiones: que seruare periculossimo tpe rei publice sine dubio fuissent: et robur eximū miseri
 me vrbis: et ppetuū decus cōsularis prudētie disciplineq̃ militaris. Recte itaq̃ maiores n̄ri sum-
 mis laudib' efferēdi: sunt qui Spu. Deluū: Brachos: ē. Māliū Capitolinū: qui drusum q̃ statu.
 fortissimos hoīes: et rei pu. sepe numero nō mediocriter opitulatos: qd̃ deuenissent affectate ty-
 rānidis in suspicionē morte mulctādos esse putauerūt: nec Spu. Delio fauor aplissim' ciuitatē
 Nec gracchi aut sui scipionis clarissimi viri memoria: nec mālio celeberrima gloria capitolij li-
 berati nec Druso sanctissimi sui penates: nec saturnino ius sacrosancte dignitatis auxiliata est.
 qd̃ ita: q̃ necē paucorū aut vnus hoīs calamitati publice maiores n̄ri sp̃ ante ponendā esse puta-
 uerūt: qd̃ genus crudelitatis eximū: nō sunt arbitrati ciues eos reprimere sūmmsq̃ affligere sup-
 plicijs: quorū in rē pu. p̃sepe clarissima beneficiorū genera extitissent: minime: qd̃ ita: q̃ nullū sa-
 tis dignū supplicij gen' in eos consumi posse opinabant: qui patrie sue libertatē opprimere sta-
 tuissent: nec illos ciues esse iudicauerunt quos abiēcisse rationē patrie charitatis ituerētur. At
 p̃ eos qui tales iteremissent: nō modo dici atq̃ appellari ciues vt essent statuebant: sed afficiē-
 dos fore imortalib' donis: ac sempiternae hoīm memoriē cōsecrandos. Quid. n. potest indignū
 dici q̃ vitā a patria susceptā ad illi' p̃miciē calamitatēq̃ conferre: qd̃ fingi scelerati' q̃ eorū pe-
 nas ac crudelissimā seruitutē excogitare: quos hisdē memib' ac testis cōstitutos eedē leges atq̃
 eadē viuendū rō cōtinuisset: qd̃ deniq̃ pōt intolerabili' existimari q̃ iferre delubris deorū imor-
 taliū ac facultatib' nostris illic sceleratas faces: acerbissimas expilationes: hec q̃ curauerūt iu-
 dices: aut qui tētauerūt nūq̃ ego alienos ab hostibus aut dissimiles feritatē bestiarū existimabo
 vidim' de spe pficiendi nepharij facinoris: videndū est de loco: quā latebrā cōmodissimā et tutis-
 simā egregi' artifex delegit cū contegende cōspirationi sue. tū armis oībus artifici cōprehendē-
 dis: ne forsan temere domū nobilissimi ciuis atq̃ opulētissimi. M. Le. delectā esse iudicetis.
 Primū homo delect' est h̄mōi nepharis cupiditatib' affinis: quo particeps sp̃ vsus fuerat cōsili-
 orū suorū adiutore teterrimarū libidinū socio: maximorū periculorū: cui spectato frequēter in diffici-
 limis reb' summiā h̄mōi atrocissimi mali tuto p̃mitti posse facillime sibi pollicebat. P̃eterea do-
 mū deligendā esse iudi cabat solitudine locorū desertā: et ab oī frequentia populari remotissimā
 q̃. s. voces cōiurationis tutissime cōtinere posset. Cōtulit igit' sese in ipsam. Marci Lece domū
 remotā ab omni celebritate cōstipatā multitudine arbuscularū: et ab omni suspitōe p̃dendi facti

noris nō mediocriter abhorrentē. quos vero tetēderit ibi cōiurationis laqueos aut quas cathe-
 nas scelerū cōflauerit nobis ac facultatib⁹ nostris. Saturnaliū dies patefactura fuerat nisi pri-
 mū benignitate deorū immortalū. deinde vigilātia cōsulari nepharie fice de manib⁹ latronū exce-
 dissent: nullas āplius tēdículas ptimescam⁹ ab execrabili monstro: nullas infidias ab hoste ter-
 rrimo: tenet fera nec si viri estis: declīnatura est telū ipsum sacrosācte nostre auctoritatis. Ne-
 ue catilina nesciēs vigilātissimos cōsules hīc rēpn. Te quocūq; vener⁹ q̄cūq; abieris diligentia
 nra circūspectū teneri: quid externa nocte ciuiculis tuis agitatū sit: licet mecum recognoscas: cū
 ad. M. Lecū venisses vnū ex fidissimis cōmilitonib⁹ tuis ad multā noctē. teq; in interiorēq;
 vna cū illo cubiculi ptē recepisses tanq̄ in sacrū memorabile cupiditatū vestraz repēte de. M.
 Leca sciscitari cepisti. nō q̄s ex cōiuratis aduenisset: cū subito lētulus ac cetheg⁹ teterrima capi-
 ta maleficiorū omniū furibūdi atq; alacres irruerūt: moxq; īgressi vociferare ceperūt qd agis
 catilina: cur voluptates nostras diuti⁹ remoraris? p̄sto sunt saturnalia nobis ociosis atq; ocitaz
 tib⁹: quē vnū diē sepenumero nūcupare solit⁹ es: euerforē superbissimī ordinis: fugatorē erūna-
 rū nostrarū: lucē ac principē vniuersē nostre dignitatis. Nam in gerēdis negocijs ignoras sequē-
 das esse temporū opportunitates: in occasione rerū desidiā ac tarditatē oēm diligentissime fu-
 giendā. mutabilissime sunt deorum voluntates et fortunā cū abire permiseris: frustra postmodū
 descendente ac fugiente sis īploraturus. Talia cōquerente tu paucis p̄re subsecutus. Alq̄lam ar-
 genā pferri cōtinuo iussisti preclarā auspicem ac gubernatricē furoris tui futurā. Testor noctē
 ipsam ipiarū molitionū tuarū consciā ac testē: nūbil ex his mē fugisse: que clam de situ vestri co-
 gnat⁹ agitauerūt p̄ pauca satis attigisse: fuerit ne solitudine in ipsa latibuloz tuoz cū horavulgi
 plane deuinauisses: fefelisse te crederes diligentia pariter atq; industriā cōsularē. Linq̄o teloz
 innumerabilē copiā quā in hisdē furialib⁹ antris p̄stipandā atq; occultandā fore curauisti. Mit-
 to lras manu tua scriptas diuersis mancipijs reddēdas: qui furori tuo succurrere atq; epitulari
 vellēt. Transeo rē illā simillimā p̄digio: cū mane isto iā coacto senatus: reddundatib⁹q; subse-
 līs: serius in senatū: p̄ter cōsuetudinē venisses. q̄ nulli nō oculi te senatorū statim cōsignarūt in-
 grediēte demisso vultu. pallore terribili: luminib⁹ errātibus ac facie preferēte nescio qd inuitate
 crudelitatis: p̄terea saturnalib⁹ p̄ime futuris rem adoriri placuit quo die ciuitas omnis seria
 ta publico edicto cōferre sese in mōrē aduentinū: ac rusticari quodāmodo solita est: cū tu manū
 furoris tui diligenter armatā atq; instructā primū ad cedē senatus ac consilū: deinde ad occu-
 pandā capitolij arcē fueras īmissurus: atq; his p̄fectis daturus operā cū direptioni publice: tum
 inflamādīs edib⁹ atq; his trucidādīs: qui rempu. defendere voluissent. Videtis iudices lucē cla-
 rissimā rōnū: quā ego p̄fecto cēseo nullis iuolucris tenebrarū suarū obruituros esse: nec. M.
 Leca preclarā sedē atq; officinā teterrime cōiurationis: nec ipsum detestabile caput atq; obse-
 nū artificē catilinā. Lūq; bec oīa p̄stent. aiaduertendū est pariter vno maleficij genere. Catilinā
 nō modo deos ac patriā: verū etiam mores. Leges cōsuetudinē vrbis atq; instituta maiorū vio-
 lasse. Primū duodecim tabulis cautū esse cognoscim⁹: ne q̄s in vrbe cetus nocturnos agitarit:
 deinde lege gabinia p̄mulgatū esse qui cōciones vllas clādestinas i vrbe cōstauisset: more maio-
 rū capitali supplicio mulctare. De te itaq; catilina sciscitatorū cetus istos cōmilitonū tuorū
 contra p̄cepta duodecim tabularū: cōtra leges nostras cōtra senatus ac plebis auctoritatē noc-
 tu cogēdos esse putauisti: deinde q̄ro si qñ in lucē sepulcrales iste cōciūcule tue p̄dissent: qd re-
 sponsurus fuisses senatui: quid cōsilib⁹ aut qd viris optimis: atq; amantissimis patrie? Quid
 leges igit⁹ nostras violas catilina? quid senat⁹ auctoritati cōtradicias? Equū est instituta maiorū
 atq; edita grauissimi sanctissimiq; ordinis q̄ p̄stringere vesania tua nō es verit⁹ ea restituas ac
 sarcias supplicij tui memorabili aiaduersione. Mālius Torquat⁹: filiū suū summa r singulari vir-
 te adolescentē: q̄ is in hostē cōtra mandatū patriū dimicasset victorē percuti securi iussit. Nos
 tendentē cōtra mādāta senatus: cōtra vniuersē reipu. maiestātē catilinā perferemus? Maio-
 res olim nri sapientissimi boies et sine dubio grauissimi nō leges e grecia p̄ legatos suos accer-
 sedas esset putauerūt: quib⁹ banc imperij magnitudinē p̄petuo stabilirent: vt tu hō recens sene-
 ritate illarū cū barbatulis tuis abutereris. Non ita visum carthaginēsis accepm⁹ in hānone
 suo morti condēnando fortissimo ac triūphali viro: q̄ is edicto senat⁹ emin⁹ obtēperauisse puta-
 ref. Nō ita placuit atheniēsis vrbī sine dubio doctissime atq; eruditissime cū e Sicilia belloq;
 grauissimo reuocandū esse Alcibiadē statuerūt summū r singularem iperatore: quē iuberēt ex-
 piare supplicio suo leges violate religionis: non ita deniq; maiorib⁹ nris iudicatū est cohortib⁹
 eroletoz tuoz sentētia mea lōge ante ponēdis cū. L. Sulpic. cōsulari familia sumoq; ingemo
 virū p̄pter erigūā notā libidinose suspitionis cēseret emouēdum e senatu: multosq; dies in vin-

cultis habendū esse putauerūt. Vos vero iudices cati linā nō modo leges nr̄as atq; auctoritatē
 tenat? crudeliter labefactantē: verū etiam vniuersos ciuēs ad punitiez ferro flāmaq; deuocantē i
 pūe pferetis? Jacet homo pstrat? euentu maximaz molitionū vt qui conat? suos cōscientiaz ve
 ltra patefactos atq; illustratos cernat: neq; cōtectos fuisse seu supstitione cruētī sacramētī: seu
 tenebris nocturnis: seu solitudine locoz p maxima et singulari. cōtundite igit: contudite iudices
 gen? istud inauditi furoris. Lōpūmte boiem gestientē effrenata temeritate. flagrantē iusitatis
 cupiditatib?: furentē incredibili superbia: spe nouāday rerū mirabiliter inflāmatū. Quinetiā rem
 ipsam publicā nō modo euentu crudelissime calamitatis: vey etiā metu ac supitiōe liberate. Di
 rum? equidē sufficiēter de senatoria simulate Luch Latiline capite ac fonte scelerate cōiuratōis.
 resq; oēs cōplexi sumus: quas aluisse furorē illū ac primū excitauisse iudicauim?. Nunc videndū
 est de rōne ambitionis teterrima atq; eritiabili: q̄ deflagrauisse ppetuo Latilinā supiori diuifi
 one demonstraumus. Cupiditates equidē plurimas in illo monstro calamitosas ac nepharias
 oēs: p sepe iudices aiaduerti: libidinē viā punitiosissimā in primis cōspicere vsus sum: temerarie
 cuiusdā atq; incōsiderate ambitionis q̄ duce pperasse nec illo studio nūq; consciendaz opū nec
 vllō desiderio dignitatū abstinuisse reputat? est. Putabat. n. se frustra nobilissimo genere natū:
 frustra virtutes erumias corporis: atq; animi cōsecutū fuisse: nī oīa diuina atq; humana truci
 lentissimo genere cupiditatis inq̄nauisset. Quosq; cernebat excellere Rome pstantia quadā di
 gnitatis beatissimos esse et sine dubio dijs eq̄parādos fore arbitrabat. Id gen? vesane cogitati
 onis boiem suapte natura p̄cipitē atq; incōsideratū cōpulit in abominandas ac nefarias vite
 cupiditates. Isq; nuper cōiutis cōsulib?: q̄quidē suffragia curie. ppter ipendentē metū. Par
 tibi belli diligēter enucleata sūt q̄s nō adiūt senator vocēs: vt quos ciuū cōfessus p̄m pecunia
 p̄m pecunia obseruatōib? nō obeūdos suppliciter ac cōtaminādos eē iudicant: nulli tñ ad di
 gnitatē grad? neq; isaniētī neq; anhelātī bono cādīdato patuerūt. Eadē rō scelerate libidis illū
 ad maiorē vi scelez pauloātē p̄citauerat. Disone memist? egregia v̄tute adolescentē nisi et idē cu
 piditatib? obtēpare p̄sueuisset calamitosa sibi ac mult? in vrbe seditionē excitasse isigni familia
 ritate atq; amicitia Latilinā vsū fuisse nemo est q̄ nesciat: nec modo p̄iūrisse se temerario iuue
 ni: verū etiā illū de successu rerū suaz nō mediocriter trepidantē in audacia simul ac sentētia cō
 firmasse: cū se illi vigilantissimū sociū ac satellitē fidissimū regende gubernādeq; cōiurationis
 fore polliceret. Quod si vot? sceleratoz boīm successus aspirarent. q̄tra strage ciuū creditis: aut
 quāto diluuiō facultatū vrbanarū ruiturā fuisse detestabilē boz atq; execrandā ipietatem: verū
 bi cellites: quoz auspicijs princeps ac parēs hui? vr̄bis Romulus pulcherrimū imperij romani
 fundamenta iecit tristissimā cladē ac cognat? perditos nece adolescētis interceperunt. Disone
 mortuo p̄quieuisse catilinā dicim? aut icepti temerarij penitus? Nō penituit mō: nec rehescen
 dū fuisse arbitrat? est. Sed rursus alio furori accessit non cōsueuerat anim? perpetuis cupiditatū
 flagitijs exercitatus prima destitutōne fortune refrigerescere et cōsternari. sed vix sepulta memo
 ria p̄somane cōiurationis. L. adeptus est fidicinū potentissimū q̄dez b̄dicem ac tunc furentē sin
 gulari studio rerū nouandaz. Verū ea fax incendiū: rursus benignitate deorum imortaliū sūma
 q; virtute consulū restructa est nō obdormiscit. tñ La. his destitut? euētū vigiliarū suarū: sed rur
 sum sent imamor: et quam rem pu. seruitio nō potuerat obzuerē: destrangulandā penit? ac tollen
 dā cogitant: scelerat? oēm vr̄bem quā totiens insidijs appetauisset. Sceleratissimus in patriaz
 cuius extant in illū summa et cōmemorāda monumēta beneficiorū. Reminiscere queso catilina
 reminiscere: ferrū illud celestū atq; illas nepharias faces quas istis sanctissimis penatibus isti
 pulcherrie patrie mittatis: nō ad oppugnandū vr̄bē neq; ad eā cōcremandā tibi datas fuisse: s; p
 poti? ad salutē ciuū dignitatē iperij: libertatisq; nostre defensionē. Per deos imortales oro te
 catilina. si patria tecum his vocib? vteret: quid esses illi q̄so responsurus. Ego te parulū catilia
 cū in primis ornatissimo genere gentis nasci voluissē: deinde summis dotib? exornasset tū cor
 poris tū animi: duab? tum reb? istituendū putauī ferro ac flāma quib? esset tibi parata facul as:
 tū amplificandi iperij mei: tū defendēde publice libtatis quid vni armorū in viscera nostra tor
 ques aut qd cōuertis in eritiū ciuū meoz institutā diligētia mea: meisq; rationib? eruditā dimi
 candi facultatē. Maiores contra tui summis a me beneficijs atq; honorib? aucti pro magnitu
 dine susceptaz dignitatū pulcherrimas in vr̄be sepe numero leges pro p̄stantia beneficiorū cla
 rissimas ex hostibus victorias referre cōsueuerūt. Tu mibi luct? accerbissimos pas p summa co
 pia beneficiorū meoz. tu cedes ciuū: tu domoz incendia tu veratiōes virginū: tu vastitatē vr̄bis
 vt genus atrocissime seruitutis. O crudelissimū hominū genus: et ab omni penitus humanitate

Portij Latronis

derelictū. Tu studio flagras eius vrbis euertēde: q̄ nec cartaginensiu astutissimi doli: nec Numantinoz erimie vires: nec grecorū erudita ingenia labefactare potuerūt. Qd si citetur bi populi rursū diuinit: atq; iste erit redeant in statum vetustissime dignitatis: certe non ipso scelre tuo: quicq; in me crudelius: nec quicq; maius extimescendū molituras fuisse predicabūt. Sz a te redeo temperare ego met mibi cursūq; ictū violente orationis ac forsā reuocandū esse iudicare: tum ab odio tuo: tū ab ipsa dicendi acerbitate si quē in te sensūq; patrie cbaritatis aspicerent: aut villo te pūcto posse arbitrari sceleratā istam mentē relinquere. Sz id gen' est cupiditatū tuaz vt restringēdaz forsā rationē aliquā conseq; possis sanandaz nullā nec te prius amissū rū peruersitatē istā animi puto q̄ vitā amiseris. Velle remuisceres. Abala: Seruili non expectarem? sententiā iudicū: neq; abuti maiestate senat' atq; auctoritate po. ro. si magnitudinē tāti flagitij sanguie tuo statim expiaisses. Nā de senatus voluntate nihil ambigimus modo nō impedire legibus: repente pfecto fueras penas impietatis tue dignissimas laturus. Et nā deoz immortalū munere iudices: mentē atq; animū huius itrospicerem? Ne qua vobis fieret vobis puniendi dubitatio: qui tū scelerū ingenio cōsiliauissent. Viderit. n. mentē anhelatē tristissimū genus minarū mentē debacchantē inaudita feritate furentem: incredibili vesania: sentientē cruoris vrbani prede audissimā vobis atq; oibus ferro flāmaq; munitantē catilinā vobis demonstrauimus iudices iritatū p sepe repulsis cōitatibus: nullas vocum aut suffragioz corruptelas fuisse pretergressum: deinde nullis rōibus infractū. ac perterritū. de pseuerentia scelerū suoz extitisse: qbus aiaduere sane potestis q̄ta sp immanitate laborauerit ambitiois. Superest nouissima ps diuisionis. grex ipse sodaliū Latiline truculētus. atq; amēs. cuius in manu nō exigua rōem fuisse diximus cōcitande cōurationis. Lentulus siquidē et cetbegus terribilia portēta nre ciuitatis furis q; vel certissime po. ro. multa de magnitudine sua vt ipis contionibus. multa de dignitate iperij sui futuri. palam predicare cōsueuerunt. tanq; si deoz immortalū cōsilio interfuisent. primū Lentulus in libris Sibyllinis nescio qd persperisse se predicabat. q; viri acutissimi atq; peritissimi. L. Corne. ac En. piso. custodes publicarū cerimōiaz nequa q; pspicere potuerūt. Lucē namq; ait nescio q̄ de domo cornelia quondā pdituraz fore. q; gloria nimis sui romanū iperū simul r cōplexura sit r illustratura eoq; genere vaticiniū dignitatē suam portentū fataliter putant. planeq; opinat' fati sui rationē in ipsa latebra sibylline diuinationis. tanq; in equo troiano delitescētē. Ego vero sibyllam sine dubio sapientissimaz mulierē fuisse iudico visamq; idoneā dijs immortalib'. cui singularem quandā vim diuinandi cōcederēt. verū illā delirā penitus ac procius cecā fuisse affirmare. si quā spē dignitatis in hac crudelissima peste reposuisset. Si quid tū cecinisse visa est qd corneliā gentē pertinere videret. vim oēm illius diuinationis in vno. L. Sylla cōsiliptā fuisse iudicemus. cui paulo ante respu. sensit et crudelissimā simul: r amplissimā potestatem. Nec ego deos imortales huic iperio tam infestos eē reor. neq; salute populi romani tam abhorrentes. vt homini dementissimo regnū concederēt huic sanctissime atq; optime ciuitatis. Syllam pfecto crudelitas vicit. At ipse maximarū laudē virtutū et rei militaris summā ac singularem gloriā cōsecutus. Lentulū vero nulle victorie nostre ciuitati. nullū studiū armorū nulla pstantia virtutis aut ingenij cōmēdauit. Que vero nō taberne potius. aut qui nō greges infamū hominū. Sibyllinū istum principem cōcelebrarūt. nā vitā ei' cōmemorare nō est necesse versatā sp in obeūdis libidibus. ac societate turpissimoz hominū nobilitatā. nihil in eo sanguinis anti. nihil idultrie romane. nihil splendoris domestici. nihil ante frugalitatis. Singite vobis iudices fingite dignitatē huius hois: tū florentem amplissimo magistraturū oibus po. r. munerib' exornatā. Quantū queso sanguinis ciuilis in foro. in curia redūdaturū esse creditis aut quantā vim libidinis atq; impudicie p omniū ciuiū cubicula demanaturā pfecto dignitate fretus ea q; priuat' occupauisset nōne dubio cōsequeret. Ferreret amens in oia. nec vllē rōnis cōsilioz aut pudoris. nec vlla studia humanitas refrenarent precipitem atq; incitatū cursū vetuste crudelitatis cetbegus inferior nobilitate atq; ingenio vebemētia furoris longe immanior parū a lentuli sōnio discedere visus est. Verū infamiam leuissime opinionis modestione loquēdi rōne contegere vel leuideret. Ven' est idem tū furoris eadē ratio cōcelebrate diuinationis. tales bi scelerū artifices amboq; cōcitati ad euertandā rempū. partim a vesana spe vaticiniū cōmemorati. ptim a neptaria scelerū assiduitate Latilinā offenderūt nomis reb' studentē cuius presidio cōsilioq; cupiditates suas iuari posse facillime crediderūt. si vero socioz copiosissimo sese iunxissent. Est. n. in illo monstro. sicuti paulo ante tetigim' vis erimia facietiarū. r ratio quedā adūbrata virtutū. facillis ad cōprebendendū omniū hominū familiaritates. Hunc igit catilinā adepti cetbegus et le

tulus et ipsi lenocinijs suis insignes ad omne gen^u benivolentie subeundū deflagrare ceperūt ad mirabili quadam cupiditate seu diripiēde vrbis seu potiēde dñationis. De sunt iudices. hui^u nepharj facinoris abominande facies. hi sunt crudeles igniculi qbus exarctile catiline scroce animum facillime credendū est. Talib^u mitijs cōsociati princeps nephande cōiurationis: manuz erigua desperatoz boīm atqz obscene iuētutis pede tēti coegerūt coactā qd vellent edocuerūt edoctā pari cupiditate sceleris inflāmauerūt: inflāmatā deniqz pepulerūt: vt oīm nīm facultates ac vitā facillime cōspirarēt. furias istas audistis iudices cōmodissimas ac paratas. nō modo ad viuos cōmouēdos in omne facin^u: verū etiā ad mortuos ex ipso bībo medijsqz bustis excitādos reperti sunt: tū atrocissimi sceleris patrom qz imānitatē detestāde reitū ptegere verbis: tū excusare conati sunt. **L.** Hortēsius vir eximia charitate rei pu. summisqz ornamētis pedit^u et sciētiē moderationis nequaquā oia credēda esse dicit: iuberqz grauisimis boībus facilitate iudici- orz diligenter esse cōtinēdam. Prīmū affirmat catilinā in ppetua custodia senat^u extitisse deniqz nūqz ferne discessisse a latere publii cepiōis nobilissimi ciuis: atqz itegerrimi viri: ita vt lepi- de dicat despatioi eoz neqz solē oriētē vnqz neqz occidentē iternēnisse: credo eqdē sapiētissimū boīem hortensii: vt est iorētia singulari sūmaqz vīute cūcta ipsa grauisime sil^u atqz ornatissime cōplex^u ē ita nā esse secuti dixerit extimare. s. lōge gradi^u a snia mea. Quero igit^u. de ie. **L.** Hor- tensi: teqz obtestor atqz obsecro per ipsum ius vetustissime nostre familiaritatis. si. **L.** catilinā cō- stat dies omniū cūiū cōscientia siue in foro siue in turmis agere: nūc stupatū cateruis exoletozū suoz gladiatoris agminib^u per oravulgi palā obnolitare. si manifestū est noctes omēs aut in lu- stris scortozū aut in antris. **O.** **L.** ecce inducere viri tuo iudicio nō abhorretis a rei pu. charitate id est qd illū obuersatū dicas in ppetua custodia tua atqz oculis senatorz: nisi forte custodiā sena- tonā vocas vel eriguam morā in ipsius curie cōsilijs obeūdis. Quid vero ptinet ad ipsius cepio- nis familiaritatē assiduā benivolentiāqz singulārē nūbil est qd insimulationi nostre derogandū esse iudicetis. Dixim^u. n. superi^u igenj catiline miros atqz occultissimos esse recessus: nec qui co- gnosci seu plustrari facillime possent. Argent. n. in illa clade res diuersissime pariter cōtinentia et libido. Nihil illo psepe assirius ad tollēda bonoz consortia: nūbil solerti^u ad illis insidiandū: ni- bil illi^u munificentia insignis: nūbil audi^u rapacitate: nūbil acuti^u consilio: nūbil temeritate cō- temptibili^u que cū ita sint cepionē admirābimur in tātis vitioz ambigibus errauisse. De me qd fateor iudices vetustissima quadā familiaritate catiline cōiūctū psepe delirauisse miris pple- xionibus illi^u: neqz vnqz certi quē qd in illo ingemo cōprehendere potuisse nūbil igit^u erit miri si virū itegerrimū cepionē: versutissimi boīs doli atqz incōstantissimi mores fesellerunt. Nō erit itaqz neqz prudentie tue: neqz grauitatis hortensii candidissimā opē humanitatis tue summāqz dicendi copiā fontib^u ipsis polliceri: aut qd bestia irretitā iudicio tenem^u dissolutā atqz exultan- tē rei pu. immittere. Quod te nūqz cōmissurū fuisse arbitrari: nisi qui memoras idē te catiline si- ne dubio fesellerūt. Satis ostentatā vobis putamus iudices: tum ratiōes periculi nostri: tū hui^u immāissimi sceler^{is} atrocitate. Nā odio senat^u p mario La. arfisse democritum^u: si rōes vite sue veteres ac nouas in excitatione teterrimarū: libidinū collocatas: si spē perficiēdi sceleris homi- ni psequeūtissimo inimicitiarū: si deniqz locoꝝ ac tēporis oportunitates extitisse pterea si rabiā quadā ambitionis in illo fuisse dixim^u si nullam potestātē referēdaz libidinū aut vllū penitentie locū: postremo si copiam innumerabilē desperate iuētutis cū illo coniūctam fuisse patefacim^u et eam simul ostēdim^u suoptegemo furentē incredibili audacia summaqz cupiditate pdēde ac ve- rāde vrbis inflāmatam: quidē erit iudices qd dubitetis de liberanda patria: deqz vlciscendi cru- delissimi sceleris imānitate. Nouistis. n. facinus inauditū oīm boīm memoria. facinus atroz sup- bū: nepharjū: pernitiosum: remotissimū ab oī humanitate. nam lege cōsuetudine: cuius acerbis- tatē si min^u animo bene pspexistis: queso mibi diligēter attēdite: scelus id iudices: euerfionē ne- phariā moliebātur amplissime nostre dignitatis: interitū crudelissimū senatorj ordinis: cedem cōem oīm bonoz: hui^u sceleris libido reposita erat in diripiēdis oīz ciuiū facultatib^u: atqz oppri- mēda vrbis libertate hunc sceleri parabātur teterrime cōiugū ac liberoꝝ nfoꝝ veratōes: in hoc scelere verbbātur deniqz faces inferēde penatib^u nostris: expillationes edū supra virginū ve- ctaliū: luct^u ac mereoz miserabilis vniuerse ciuitatis. Quā si vobis vt sunt idigna atqz itollerabi- lia vidētur: nō iniqui erit auctores boꝝ maloꝝ mulctare teterrimis supplicijs: cladēqz oīm cru- delissimā e viscerib^u. r. p. ppulsare. tenetis exēpla maiorū atqz omniū gentiū auctoritatē: qui sp- sūmas et singulares penas in eo genere hominū cōsumenda esse putauerūt: qui rōem habuissent

aut p̄dēde patrie aut opprimēde pu. libertatis. nihil igit̄ erit ipedimēto q̄n audaciā crudelissimū
 boīs La. crudelissimo ḡne supplicioꝝ ex̄pietis et vltionē ex illoꝝ cruciatib⁹ ac penis capiat. r. p.
 quozū erat cōflagratura manib⁹ nisi sanctissimi iperij ro. custodes ac iudices dij imortales nepha
 rijs votis obstitissent: credite iudices bodierno die cōsurrexisse vniuersam vrbē cōspecturā ex in
 dicio vestro planeq; ai aduersaturā qd̄ in posterū de salute sua deq; facultatib⁹ suis sperandū sit:
 credite itē vim vniuersam flagitiose iunēturis aut bodierno cat. supp. simul cōficiendā fore: aut
 illi⁹ liberatione letā atq; exultantē nō mltō post in oim nostrū p̄nitie vna cū illo celerrime cōsire
 cturā. Aliḡ si quidē bodierna vestra sentētia de salute hui⁹ pulcherrime atq; optime ciuitatis: de
 stabilitate iperij ro. de legū icolumitate: de libertate ciuium de pudicitia liberoꝝ ac coniugū ve
 straz. hui⁹. n. pestis idē scel⁹ erat vt nō crassaturū p capita paucorū sed tanq̄ atrocissima vis ve
 nem p oīe corp⁹ vrbis dilaturā: scel⁹ atq; pestē se vindicandū esse cēsebit: vt reor. ⁊ respu. deside
 rat putate. pfecto deos imortales: ⁊ in primis cap. iouē sempiternum custodē ac vindicē hui⁹ ipe
 rij deliberatis eoꝝ tēplis ac ceremonijs grās nobis amplissimas esse reddituros puta. te pariter
 idē facturā esse curiā p defēsa consulū vita. seruataq; senatori ordi dignitate. putate matro
 nas vrbis ac liberos nostros obseruatā pudicitia supplices ac cōgratulātes vniuersos ad genua
 vestra sese obseruatuos fore putate virgines vestales atq; ipsam maiestātē aplissimi numis ob
 liberationē suā: summavobis leticia cōgratulaturā. putate deniq; ciues oēs ob retentaz vitā ac
 libertatē penates publicos p cōseruatis focis atq; aris. pietes vrbis p. pulsato deterrimo gene
 re vastitatis ferine incredibili gaudio exultatuos. putate tandē bodierno iudicio paratū esse vo
 bis: aut imortale dec⁹ aut memoriā noīs sempiternā. Multa sunt equidē in hac vita que turpiter
 ac calamitose neglecta restitutione tñ quodāmodo patiātur. huius vero vēdicādi. sceleris si pre
 sentē facultatē neglexeritis frustra postea recuperāde copiā q̄retis: aut hodie vobis ppulsanda
 est viscerib⁹. r. p. pestifera vis calamitatis: aut ipsi patrie sine dubio cōcidendū. Utrū eligendū
 sit vos videritis. Qui estis iudices humanitate tanta ne secordia dicā vt eoꝝ vitā ac spūm diuti
 us in. r. p. cōmorari patiamini: qui vite salutiq; ciuiū crudeliter insidiati sunt: pponite vobis ante
 oculos ac meditatiōe crebra reuoluite diē illū nephariū: quo sal⁹ omniū ciuiū quo facultates no
 stre quo res ip̄a pub. pitura fuerat. Quādo. s. asperissemus bestias istas emissas carcerib⁹ per vr
 bē oēm: p domos nostras furialiter exultātes ipsūq; in p̄is miserandi facinoris ducē ac p̄ci
 pē cat. cōfirmatū hoc iudicio: spe plenū. leticia gestientē: nūc hos ad edē nostrā nūc illos ad rapi
 nā atq; issāmationē ediū aduocāte cōiuges e cōplexib⁹ nostris ad libidinē victoꝝ capte fuissent:
 liberi ad stupra de gremijs parentū extorti: p̄ciosa suppeller asportata: tecta cōflagrassent igni
 b⁹: corpora cesa passim iacuisent. oīa deniq; gemitu fletuq; redūdassent. Nec fuisset imago mi
 ferrime vrbis: quā vrbē a maiorib⁹ nostris florētissimā accepim⁹: et si pbibueritis clarā atq; ex
 cellētē posteris n̄is tradituri sum⁹. Per humanitatē deniq; vestrā vos obtestor atq; obsecro
 iudices: p amorē hui⁹ pulcherrimaz atq; iunctissime vrbis: p oīa que vobis iucūdisima sunt in vi
 ta. puidete iterū atq; iterū ne liberati quodā tot amplissimis belloꝝ periculis: tot imminētib⁹ ma
 lis erepti: nūc per ignauā nostrā ac desidā periclitemur: eripite vitā ciuiū a misera crude
 litate. pbibete penates vestros a nepharijs ignib⁹. seruare pudicitia necessit udmū nostraz te
 terrimis verationib⁹: liberate tēpla deoꝝ a tristib⁹ rapinis: subtrahite fortunas pub. ab indigna
 direptiōe. ptegitē magistrat⁹ nostros ab iaudita feritate. defendite deniq; vniuersam vrbē ab
 hoc iusitato p̄sus tristissimo ḡne calamitatis.

¶ L. Crispi. Salustij de bello iucurthino.

Also q̄rit̄ de natura sin genus humanū: qd̄ ibecilla: atq; cui premis forte poti⁹
 q̄virtute regat̄. Nā cuncta reputando neq; maius aliud: neq; p̄stabili⁹ inueni
 es: magisq; nature idustriā hominū q̄ vim aut t̄ps deesse: sed dur atq; iperatoꝝ
 vite mortaliū anim⁹ est: qui vbi ad gloriā virtutis via crassat: abūde pollēs po
 tēsq; et claris neq; fortuna eget quippe q̄ pbitatē industriaz: aliasq; bonas ar
 tes: neq; dare neq; eripe cuiq; potest. Sin cap⁹ prauis cupidinibus ad inertia
 et voluptates corpis pessumdat⁹ ē p̄nitiosa libidine paulisp̄ vsus vbi p secordia vires: etas inge
 niū deflueret nature infirmitas accusat̄: suā q̄q; culpā auctores ad negocia trās erūt. qd̄ si oib⁹
 bonarū rerū tāta cura esset q̄to studio aliena ac nihil p̄futura multaq; etiā periculosa petūt: ne
 q; magis regere casib⁹ q̄ regerēt: ⁊ eo magnitudinis pcederēt: vbi p mortaliū gloriā eterni fie
 rēt. nā vti gen⁹ hominū cōpositū ex corpore ⁊ aīa est: ita res cuncte studiaq; oīa alia corporis: a
 lia anime naturā sequūtur. Igit̄ p̄clara facies magne diuitie: ad hoc vis corporis ⁊ alia oīa bu

nuscemodi breui dilabuntur. et ingenij egregia facinora sicuti aia immortalia sunt. Postremo corporis et fortune bonorum ut initium sic finis est. Namque orta occidunt et aucta senescunt. Animum incorporeus eternus rector humani generis agit: atque habet cuncta necque ipse habet. Quo magis premitas eorum est admiranda quam dediti corporis gaudijs per luxum et ignavia etate agunt. Eternum ingenium: quo necque melius necque amplius aliud est in natura mortalium incultu atque secordia torpescere sinunt: cum presertim tam multe varieque sint artes animi quibus summa claritudo paratur. Verum ex his magistratus et imperia. Postremo omnis cura rerum publicarum minime mihi hac tempestate cupienda videtur: quoniam necque virtuti bonos dat. necque illi quibus per fraudem vis fuit. utique eo magis tuti aut honesti sunt. Nam vi quidem regere patriam aut parentes. quam quam et possis et delicta corrigas. tamen importunum est cum presertim omnes rerum mutationes cedez fugam aliaque hostilia portendant. frustra autem niti. necque aliud se fatigando. nisi odium querere extreme dementie est nisi forte quem in honesta et punitiosa libido tenet. potest paucorum. decus atque libertatem significari suam. Eternum ex alijs negocijs. que ingenio exercent in primis magno usus est memoria rerum gestarum. cum de virtute: quod multi dicere puto preterendum. simul ne per insolentiam quis exist met memet studium meum extollere laudando. At ego credo fore qui quod decreui percul a. r. p. etate agere. tanto tanque utili labori meo nomen incertie imponunt. Etere quibus maxima industria videtur salutare plebem et communis gratiam querere. Qui si reputauerint. et in quibus ego temporibus magistratus adeptus sum. et quales viri idem assequi nequiverint. et que genera hominum postea in senatum pervenerint. profecto existimabunt me magis merito quam ignavia iudicium animi mei mutavisse manusque commodum ex ocio meo quam ex aliorum negocijs reipublice. venturum. Nam sepe audiam ego. quod. M. P. Sci. Preterea civitatis nostre preclaros viros solitos ita dicere cum imagines maiorum intuerentur vehementissime sibi animum ad virtutem accendi. scilicet non ceram illam. necque figuram tantam vim. In sese habere. sed memoria rerum gestarum eam flammam egregijs viris incrementum pectore. necque prius sedari. quam virtutem eorum famam atque gloriam adequaverint. At contra quis omnium est his moribus qui non de divitijs et sumptibus non probitate necque industria cum maioribus suis contendat. etiam homines novi. qui per virtutem soliti erant nobilitatem antevenire furtim et per latrocinia potius quam ex bonis artibus ad imperia et honores nituntur. Perinde quasi pretura et consulatus atque omnia alia huiusmodi per seipsa clara et magnifica sint. Ac non perinde habeantur. ut eorum qui ea sustinet. virtus est verum ego liberius latiusque processum. dum me civitatis tedet morum piget nunc ad inceptum opus redeo.

Bellum scripturus sum quod pro. ro. cum iugurtha rege numidiarum gessit primum quod magnum et atrox varia victoria fuit. Deinde quod tunc primum superbie nobilitatis obuiatum est que contentio divina cuncta et humana permiscuit. eoque recordie processit: ut studijs civilibus bellum atque vastitas italie finem faceret. sed priusquam huiusmodi initium expeditam pauca supra repetam quo ad cognoscendum omnia illustria magis magisque in aperto sit. bello punico. secundo. quo dux cartaginensium Hannibal post magnitudinem nois pro. Italie opes maxime attriuerat. Masinissa rex numidarum in amicitiam receptus a. p. Scipione cui postea apbricano cognomen ex virtute fuit. multa et preclara rei militaris facinora fecerat. obque victis cartaginensibus et capto siphace. cuius in apbrica magnum atque late imperium valuit. p. r. quasque vrbis et agros manu ceperat. regi dono dedit. Igitur amicitia masinisse bona atque honesta nobis permansit sed imperij viteque eius finis idem fuit. deinde incipit filius regnum solus obtinuit. Anastabale et Gulussa fratribus morbo absumptis: is ad herbare et Hierusalem ex se genuit. iugurthamque filium Anastabalis. quem Masinissa quod ortus ex concubina erat priuatum reliquerat eodem cultu quo liberos suos domi habuit. Qui ubi primum adoleuit pollens viribus decora facie: sed multo maxime ingenio validus. non se luxui necque inertie corrumperendum dedit. sed uti mos illius est gentis equitare iaculari cursu cum equalibus certare. et cum gloria ante omnes iret: omnibus tamen carus erat ad hoc pleraque tempora invadere agere: leonem atque alias feras primus ferire plurimum facere. et minimum de seipso loqui quibus rebus? Quicquid tametsi initio letus fuerat existimans virtutem iugurthe regno suo glorie affore tamen postquam hominem adolescentem exacta etate sua et parvis liberis magis magisque crescere intelligit vehementer eo negotio permotus multa in animo suo voluebat. Terrebat eum natura mortalium auda imperij et preces ad explendam animi cupidinem. Preterea oportunitas sueque et liberorum etatis: que etiam mediocres viros spe que transuersos agit. Ad studia numidarum in iugur accensatur: ex quibus si talem virum dolis interfecisset qua seditio aut bellum orire autius erat.

His difficultatibus circumuentus: ubi videt neque per viros neque infidibus opprimi posse homines tam acceptum popularibus quam erat iugurtha manu promptus et appetens glorie militaris statuit cum obiectare periculis et eo modo fortunam temptare. Igitur bello Numantio Dicipsa cum populo romano equitibus atque pedibus auxilia mitteret: sperans vel ostentando virtutem vel hostium sententia facile occasum. Prefecit Numidis: quos in hispaniam mittebat: sed ea res longe aliter ac ratus erat euenit. Nam iugurtha ut erat impigro atque acro ingenio ubi nam. P. Sc. qui tum. Imperator preerat: et mores hostium cognovit: multo labore multaque cura. Preterea modestissime parendo sepe obnam eundo periculis: tantam claritudinem breui peruenerat: ut nostris vehementer carus. Numantinis maximo terrori esset. At sane quod difficilimum in primis est prelio strenuus erat et bonus consilio. Quorum alterum ex providentia timore. alterum ex audacia temeritate asserre plerique solet. Igitur imperator omnes fere res asperas per iugurtham agere in amicis habere magis: magisque eum indies amplecti. Quippe cuius neque consilium neque inceptum ullum frustra erat: huc accedebat munificencia animi ingenij solertia quibus rebus iugurtha multos ex ro. sibi familiari amicitia commiserat. Ea tempestate in exercitu nostro fuere quam plures non atque nobiles: quibus diuitie bono honestoque potiores erant: factiosi domi potentes apud socios clari magisque honesti quam iugurtha non medio crem animi pollicitando accendebant: si incipisa rex occidisset: fore uti solus imperio numidie potiret in ipso maxime virtute Rome omnia venalia esse: sed postquam numantiam deleta. P. S. dimittere auxilia et ipse reuerti domum decreuit: donatum atque laudatum magnifice pro concione iugurtham in pretorium adduxit: ibi secreto monuit ut potius publice quam priuam amicitiam. P. R. coleret: ne alibi quibus largiri insuescerent. periculose a paucis emi. quod multorum esset. Si permanere vellet: in suis artibus ultro et illi gloriam et regnum venturum: sin. properati perderet suam pecuniam et ipsum preceptum casurum: sic locutus cum litteris cum quas Dicipse redderet dimisit: earum sententia hec erat. iugurthe tui in bello numantino longe maxima viri fuit. Quam tibi certe gaudio esse scio: nobis ob merita sua carum est: ut idem. S. et. P. R. sit summa ope nitentur: tibi quidem pro nostra amicitia gratulor. en habes virum dignum te: atque auro suo misissimum. igitur rex ubi ea que fama acceperat ex litteris imperatoris esse ita cognovit: tum virtute: tum viri: per motus fletit animi suum: et iugurtham beneficiis vincere aggressus est: statimque eum adoptauit: et testamento pariter cum filiis heredem instituit: sed ipse paucos post annos morbo atque etate confecto cum sibi finem vite adesse intelligerent coram amicis: et cognatis: itaque Adberbale et Diensale filiis dicitur huiusmodi verba cum iugurtha habuisse.

Patrum ego iugurthe amissio patre sine spe sine opibus: in meum regnum suscepisti: ex istis non minus me tibi quam liberis si genuissem ob beneficia charum fore: neque ea res falsum me habuit: nam ut alia magna et egregia tua scia obmittam: nonisime tu redies. Numantia: meque regnumque meum gloria decora stitutaque virtute nobis romanos ex amicis amicissimos fecisti: in hispania nomen familie nostre renouatum est. Postremo quod difficilimum iter mortales est gloria inuidiam vincisti. nunc quam mihi natura finem vite facit: per hanc dextra: per regni fides memio. obtestatorque te uti hos qui gratie tibi propinqui beneficio meo fratres sunt: charos habeas: ne malis alienos adiungere: quam sanguine coniunctos retine re. Non exercitum neque thesauri presidia regni sunt. Verum amici: quos neque armis cogere: neque auro parare queas: officio et fide pariatur. Quis autem amicior quam frater si attritus: aut quem alienum fidem inuenies: si tuis hostis fueris equidem ego vobis regnum trado firmum si boni eritis: si mali inbecillum. nam concordia parue res crescunt: discordia maxime dilabuntur. Etenim iugurtha ante hos te quod etate et sapientia prior es ne aliter quam eueniat. pudere decet: nam in omni certamine: qui opulenter esset: etiam si accipit iniuriam: tamen quod plus potest facere viri: vos autem Adberbal et Diensal colite: observate hunc talis virum imitamini virtutem et enitimini: ne ego meliores liberos supersisse videar quam genuisse. Ad ea iugurtha tamen si: regem ficta locutum intelligebat. et ipse longe aliter in animo agitabat: tamen pro tempore benigne respondit Dicipsa paucis post diebus moris. Postquam illi regio more iusta magnifice fecerat. Reguli in unum conuenerunt: ut iter se de cunctis negotiis disceptaret. Sed Diensal qui minimus ex illis erat natura feror etiam antea ignobilitate iugurthe quod materno genere ipse erat despiciens dextra adberbale assedit: ne medi ex tribus quod apud numidias honori ducit iugurtha foret. Deinde tum ut etati concederet fatigat fratre vir in partem alteram traductus est: ibi cum multa de administrando imperio differerent. iugurtha inter alias res ait oportere quinquenni consulti et decreta omnia rescindi. Nam per ea tempora confectum annis Dicipsam parum animo valuisse. Tum idem Diensal placere sibi respondit: nam ipsum illum bis tribus primis annis adoptione in regnum peruenisset: quod verbum in pectus iugurthe

alt^{er} q^{ui} quisq^{ue} ratus descēdit. Itaq^{ue} ex eo t^{em}p^{or}e ira et metu antius moliri pare. atq^{ue} ea mō in aio b^{er}e q^{ui}b^{us} Hiēsal p^{er} dolum caperet. Que vbi tardius procedūt neq^{ue} leuiter animus seror. statuit e no uis modo inceptū p^{er}ficere primo cōuentū: quē ab regulis factū supra memorauī p^{ro}pter dissensio nē placuerat diuidi thesauros finesq^{ue} iperū singulis cōstitui: itaq^{ue} tēpus ad utrāq^{ue} rem decernit sed maturi^{us} ad pecuniā distribuendā reguli interea in loca p^{ro}p^{ri}na thesauris ali^o alio concesser^{unt}: sed hiēsal ioppidū Tirmida forte ei^{us} domo vtebat^{ur} quidā p^{ri}mi^{us} littore iugurthe. q^{ui} cbar^{us} acce ptusq^{ue} ei sp^{er} fuerat. quē ille casu ministrū oblatū p^{ro}missis onerat. ipellitq^{ue} vti tanq^{ue} suā visens do mū eat. portarū clauēs adulterinas p^{er}z. nā vere clauēs ad hiēsalē referebant^{ur}. Eterū vbi res po stularēt seipsū cū magna manu vētūz. nūda mādāta b^{er}em cōfecit. Atq^{ue} vti doct^{us} erat noctu iu gurtbe milites itroducti qui postq^{ue} in edes irrupe. diuersi regē querebāt. dormiētes alios. alios occurrētes it^{er}ficere. Scrutari loca abdita. clausa effringere. strepitu et tumultu oīa miscere. Cū interi hiēsal repit^{us} occultās se in tugurio mulier^{is} ancille q^{ui} in initio pauid^{us} et loci ignar^{us} p^{er}fugerat numidie caput ei^{us} vti iussi erant ad iugurthā referūt. Eterū fama tāti facinoris p^{er} oēm Apbriā b^{er}em diuulgat. Adberbalē oēs q^{ui} sub iperio micipse fuerāt met^{us} inadiit in duas p^{ar}tes. Numide descēdit. p^{ar}tes Adberbalē sequunt^{ur}. sed illū alter bello meliores. Igit^{ur} iugurtha q^{ui} maximis pōt copias pat. vrbes p^{ro}ptim vi. al^{is} volūtate iperio suo adiungere. oī numidie iperare. Adberbalē tā et si legatos Romā miserat. q^{ui} senatū docerēt de cede fratris et fortunis suis tū fret^{us} multitudine mi litū parat armis p^{ro}cedere. Sed vbi res ad certamē venit. vict^{us} ex p^{ro}lio p^{er}fugit in puiciā. ac debic Ro. p^{ro}cedit. tū iugurtha pactis p^{ro}filis postq^{ue} oī numidia potiebat^{ur}. in ocio facin^{os} suū in aio repu tās. timere po. r. neq^{ue} aduersus irā ei^{us} v^{er}sq^{ue}: nisi in auaritia nobilitatis. et pecunia sp^{er} suā b^{er}e. Ita q^{ue} paucis dieb^{us} post cū auro et argēto multo romā legatos mittit. Quib^{us} p^{re}cipit primū vti veteres amicos numerib^{us} repleāt deinde novos exquirāt. Postremo q^{ui}cūq^{ue} possit largiēdo pare ne cūctē tur. sed vbi legati ro. venere. et ex p^{re}cepto regis hospitib^{us} alijsq^{ue} quoz ea tēpestāte in senatu aucto ritas pollebat. magna munera misere. Tanta cōmutatio icessit. vt ex maxima inuidia et malivolē tia in gratiā et fauorē nobilitatis iugurtha veniret. Quoz pars spe. ali^{is} p^{ri}mo iducti singulos ex senatu ambiēdo mtebāt^{ur}. ne grauis in eū consuleret. Igit^{ur} vbi legati satis cōfidunt die cōsti tuto senatus vtriusq^{ue} datur. tum Adberbalem hoc modo locutum accepimus.

PArtes. L. micipsa p^{ri} me^{us} moriēs mibi p^{re}cipit vt regni nūdie: tūmodo p^{ro} curatioyē meā habere. ceterū ius et iperū penes vos esse po. r. si^{cut} emiterer domi militieq^{ue} q^{ui} maximo vsui esse. Vos mibi cognator^{um} et affiniū loco du cere. Si ea fecissem in v^{er}a amicitia exercitū. diuitias. munimenta regni me habiturū. Que cū p^{re}cepta p^{ri}is agitarē. Jugurtha hō oīum quos terra sustinet sceleratissimis p^{ro}cepto vestro iperio. Masimisse me nepotē etiaz a stirpe sociū atq^{ue} amicū po. r. regno fortunisq^{ue} oib^{us} expulit. Atq^{ue} ego. p. L. q^{ui}m eo miseriarū v^{er}tur^{us} erā. vellē pot^{ui} ob natū q^{ui} ob maior^{um} beneficia meoz posse me auxiliū a vobis petere. ac maxime deberi mibi beneficia po. ro. q^{ui}b^{us} v^{er}tinā nō ege rē. sed si ea desideranda erāt vti debitis v^{er}terer. Sed q^{ui}m parū tuta per se ipsa probitas est neq^{ue} mibi in manu fuit qualis foret iugurtha. Ad vos cōfugi. P. L. quibus quod mibi miserrimū est cogor: prius onoz q^{ui} vsui esse. Eteri reges aut bello victi in amicitiam recepti sunt: aut in suis dubijs rebus societate vestram appetuerunt. Familia nostra cum po. ro. bello carthaginensi a micitiam instituit quo tempore magis fides eius q^{ui} fortuna petenda erat. Quozū progemiē vo^{is} P. L. nolite pati me nepotem Masimisse frustra auxiliū petere: sed si ad impetrandū mibil cau sa habere p^{re}ter miserandā fortunam quod pauloante ego rex genere fama: atq^{ue} copiis potens: nunc deformat^{us}: erūnis inops: alias opes expeto: amen erat maiestatis po. ro. prohibere inu riam: neq^{ue} pati cui^{us} s^{ed} p^{ro} regnum per scelus crescere: verū ego his finibus eictus sum quos maior ribus meis po. ro. dedit vnde pater et auus meus vna vobiscū expulere s^{ed} phacem et carthaginē ses. Vestra beneficia mibi erepta sunt. P. L. in mea iuria despecti estis: b^{er}em miseryme buccie mi cipsa p^{ri} b^{er}ificia tua euasere: vt quē tu parē cu liberis tuis regniq^{ue} p^{ri}cipez fecisti: is potissimum stirpis tue extictor sit nūq^{ue} ne ergo familia n^{ost}ra q^{ui}eta erit. Sp^{er} ne in s^{an}guīe ferro fuga: v^{er}fabimur. dū carthaginēses icolūes fuere: iure oīa seua patiebamur. hosti a lafe vos amici. p^{er}cul. Sp^{er} oīs in armis. Postq^{ue} illa pestis ex apbriā eicta est: leti pacem agitabamus: quippe quibus nullus hostis erat: nisi ille fo: te quem vos iussissetis. Ecce autē ex improviso Jugurtha intoleranda au dacia: scelere: atq^{ue} superbia sese efferens fratre meo atq^{ue} eodem propinquo suo interfecto p^{ri} mum regnum eius sceleris sui predam fecit. Post vbi in eisdem dolis me nequunt capere: mibil

Bellum.

minus quā vim aut bellum expectātem in imperio vſo: ſicut videtis extorſe patria domo. inopē: et coopertū miſeris effecit vt vbi vis tūtiuſque in meo regno eſſem: ego ſic exiſtimabam. [P. L. vti predicantē audierā patrē meū qui diligēter colerent veſtrā amicitia: eos multū laborē ſuſcipere: ceterū ex oībus maxime tūtos eſſe. Qd in familia noſtra fuit preſtitum vti in oībus bel- lis adeſſet vobis: nos vti per oīū tūti ſimus in manu veſtra eſt. P. L. pater nos duos fratres re- liquit: tertiū iugurthā bñficijs ſuis ratus eſt coniunctum fore alter eorū necatus eſt alter ipſe ego manus impias vix effugi. Quid agā: aut quo potiſſimum infelix accedā. gñs oīa pſidia exticta ſunt. pater vti neceſſe erat nature conceſſit. fratri quē minime decuit propinquus per ſcelus vi- tam eripuit: affines: amicos ceteros meos propinquos: aliū alia clade oppreſſit capti a iugurtha pars in crucē acti: pars beſtijs obiecti ſunt: pauci quibus relicta eſt aīa clauſi in tenebris. cuſ me rore et luctu morte gnamore vitam erigunt. Etiam ſi que aut amiſi vt que ex neceſſarijs aduerſa facta ſunt incoluma manerent. tantum ſi qd ex improviſo mali accidet vos implorare. P. L. qui bus pro magnitudine imperij eius iniurias oīs cure eſſe decet. Nunc vero exul patria domo ſo- lus atque omnium honeſtarū rerū agens. quo accedā. aut quos appellem. Nationes ne an reges Qui omnes familie noſtre ob veſtram amicitiam infeſti ſunt an quoquam mihi adire licet. vbi non meorum maiorum monumenta hoſtilia plurima ſunt an quiſque noſtri miſereri poteſt qui ali- quando vobis hoſtis fuit. Poſtremo Qd iſta ita nos inſtituit. P. L. ne quē coleremus niſi po- roma. ne ſocietate neque ſedera noua acciperemus. abunde magna preſidia vobis in noſtra ami- citia fore. Sed ſi huic imperio fortuna mutaret vna occidendum nobis virtute ac dijs volentibus magni et opulenti eſtis oīa ſeda et obedientia ſunt. Quo facilius ſociorū iniurias curare li- cet tū illud vereor. ne quos priuata amicitia iugurthe parū cognita tranſuerſos agēt quos ego audio ſumma ope niti ambire fatigare. vos ſingulos ne qd de abſente incognita cā ſtatuat. ſi- gere me verba et fugā ſimulare cui incuerit in regno manere. Qd vtinā illum cuius ipſo facino- re in has miſerias proiectus ſum eadē bec ſimulantē videam: et aliqui vt apud vos aut deos im- mortales rerū humanarū cura oriat: vt ille qui nūc ſcleribus ſuis atque preclarus eſt oībus malis ipſe excruciatuſ impietatis: in parētē noſtrū fratris mei necis mearūque miſeriarū graues penas reddat. iā frater aīo i meo cariffime quē tibi imaturo: et vñ minime decuit vita erepta eſt: tū le- tandū magis quā dolendū caſum tuū puto. nō. n. regnū ſed fugā: exilium: egeſtatē: et oīs has mi- ſerias: que me premūt cū aīa ſimul amiſiſſet: at ego infelix in tanta mala precipitat: ex patrio re- gno: rerū humanarū ſpectaculū pbeo: incertus ſum qd agā. Tuas ne iniurias pſequar: ipſe auxili- um egens an regno cōſulā: cuius vite neciſque ptās ex opibus alienis pēdet: vtinā poſſe mori: for- tunis meis honeſtus exitus eēt ne viuere cōtemptus videre. ſi deſeſſus malis iniurie cōceſſiſſes. Nūc neque viuere libet mihi neque mori licet ſine dedecore. p. L. obteſtor vos per liberos atque pa- rētes veſtros: per maietate po. ro. ſubuenite mihi miſero. Ite obuinā iniurie: nolite pati regnum numidie: qd veſtrū eſt p ſcelus et ſanguinē familie noſtre tabeſcere. Poſt quē rex loquendi ſine ſe- cit: legati Jugurthe largitione freti magiſque cā paucis reſpondet Diensalē ob ſeiciā ſuā numi- dis interfectū. Adherbalē vltro bellū inferētē: poſt quē ſupatus ſit. queri qd iniuriā facere neque- ſet: iugurthā ab ſenatu petere ne ſe aliū putarent ac numantie cognitus eēt ne verba inimici: aſi- facta ſua ponerent deinde vtriſque a curia digrediūtur. Senatus ſtatim cōſultur. Sautores lega- torū: preterea ſenatus deprauata grā magna pars: adherbalis dicta cōtemnere: iugurthe virtutē extollere: laudibꝫ grā: voce. Denique oībus modis p alieno ſcelere et flagitio ſua quaſi p gloria ni- rebātur. At cōtra pauci quibus bonū et equū carius diuitijs erat. ſubueniendi adherbali: et Di- enſalis mortē ſeuere vindicādi cenſabant: ſed ex oībus maxime. Emilius ſcaurus impiger facti- oſus: audis potētie: honoris diuitiarū. Eterū vitia callide ſua occultās. Is poſt quē videt regis largitionē famoſam impudētēque veritꝫ qd in tali re ſolet ne poluta licētia inuidiā accēderet: aium a cōſueta libidine cōtinuit. Eicit tū in ſenatu pſ illa vero precium aut grām anteſerebat: decretū ſit vti decē legati regnum qd incipſa obtinuerat inter Jugurthā et adherbalem diuide- rent: cuius legationis princeps fuit. L. Q. hō clarus et tū in ſenatu potēs. q conſul. E. B. et. M. Fulvio Flacco interfectis accerrime victoria nobilitatis in plebē exercuerat: eū iugurtha taz et ſi ro. in amicis habuerat tū accuratiſſimē accepit. Dādo et pollicēdo multa pſecit vti fame: fidei poſtremo oībus ſuis rebus cōmodū regis aſſerret. Reliquos legatos eadē via aggreſſus ē: ple- roſque capit paucis carior fides quā pecunia fuit. In diuiſione regni que pars numidie mauritanā attingit agris vtriſque opulētior: iugurthe tradit: illā alterā ſpē potiorē quā vſu. que portuſior: et edificijs magis exornata erat. Adherbal poſſedit: Res poſtulare ſitum Apbarice vñ paucis ex

ponere. et eas gentis quibus cum nobis bellum aut amicitia fuit attingere. Sed que loca et nationes ob calorem et asperitatem item solitudines minus frequentata sunt. De his aut facile compertum narrauerim. Eetera quae paucissimis absoluam.

In diuisione orbis terre plerique in parte tertia apbrica posuere. Pauci tamen asiam et europam esse. Ea fines huius ab occidente fretum nostri maris et oceanum: ab ortu solis declinam latitudinem. Quae locum Carthaginiensium incolae appellat: mare seu portuosum: Alger frugum fertilis: bonum pecori: arbori infecundus: celo: terra: penuria aquarum genus hominum: salubri corpore: veloci: patiens laborum: plerisque senectus dissoluit: nisi qui ferro: aut bestiis interiere. Nam aut morbo sepe quaquam superat: ad hoc maleficium generis plura aialia: sed qui mortales in initio Apbrica habuerint quique postea accesserint: aut quomodo inter se permixti sunt quod ab ea fama quae plerisque obtinet diuersum est tamen ut ex libris dñicis qui regis utique res se habere cultores eius terre putat. Hi salis dicebantur: interpretatum nobis est: quod paucissimis dicam Eeterorum fides eius rei penes auctores erit. Apbrica habuere in initio getuli: et lybes: asperi inculti: quibus cibum erat caro ferina: atque huius pabulum uti pecoribus. Hi neque moribus neque lege aut imperio. cuiusque regebantur: vagi: palantes: qui non coegerat sedes habebant: sed postquam in Hispania hercules sicuti apbri. putat interijt: exercitus eius compositus ex varijs gentibus amisso duce: ac passim multis sibi imperium petentibus breui dilabuntur: ex eo numero Medii: phrygi: et armeni nauibus in apbrica transacti proximos nostro mari locos occupauere. Sed postea intra magis oceanum. Hi quoque alueos nauium. inuersos pro tugurijs habuere. Quia neque manum in agris: neque ab hispanis emendi aut mutandi copia erat: mare magnum ignara lingua: comertia prohibeat. Hi paulatim per conubia getulos secum miscuere: et quia sepe temptantes agros: alia deinde loca petuerunt: semetipsi numidas appellauere: ceteri adhuc edificia numidarum quae agrestium mapalia illi vocant oblonga. curuis lateribus tecta: quasi nauium carinae sunt. Medii autem et armeni accessere lybes. Nam hi mare propius apbri cum agitabant. getuli sub sole magis baud procul ab arboribus: hi mature oppida habuere nam fretum diuisi ab hispania mutare res inter se constituerunt. Nomen eorum paulatim lybes corrumpere. barbara lingua mauros pro medis appellantes. Sed res persarum breui adoleuit: ac postea nomine numidie propter multitudinem a parentibus digressi. possidere ea loca quae prime carthaginensium numidia appellat. Deinde utriusque alteris freti finitimos armis. aut metu sub imperium suum coegere. nomen gloriaeque sibi addidere: magis hi qui ad nostrum mare processerant quam lybes quam getuli minus erant bellicosi. De his apbrice pars inferior: plerumque a numidis possessa est: victi omnes in gentem nomenque imperantium concesserunt postea phoenices alij multitudinis domum minuende gratia. pars cupidine imperij sollicita plebe. et alij nouarum rerum audiui bipponem ad rumentum. Leptim aliasque urbes in ora maritima condidere: heque breui multum auctae. pars originibus suis presidio. alij decori fuere. nam de carthaginensibus filere melius puto quam parum dicere. quoniam alio properare tempus monet. igitur a Carthaginiensibus. qui locus egyptum ab apbrica diuidit secundo mari. Prima habitatio Lirene est colonia Thebaeorum ad deinde duae sunt syrtes inter quas leptis. deinde phoenicorum atque. quae locum egyptum versus finem imperij habuere carthaginenses. post alie punice urbes. cetera loca usque ad mauritaniam numide tenent: proterum hispani et mauri sunt: super numidiam Getulos accipimus partim in tigurinis: alios incultus vagos agitare. Post eos ethiopas esse: deinde loca exusta solis ardoribus. Igitur bello iugurthino plerumque ex punicis oppida et fines carthaginensium quos nouissime habuerant. populo. Roma. per magistratus administrabat: Getulorum magna pars et numidie usque ad flumen mulucham sub iugurtha erant. Mauris omnibus imperitabat rex bogbus preter nomen et cetera ignarus. Populo. Roma. Itemque nobis neque pace neque bello ante cognitus erat. De apbrica et eiusdem incolis ad necessitatem rei satis dictum est. Postquam autem diuiso regno legati ab Apbrica discesserunt in iugurtha contra animi timorem premia sceleris adeptum sese videt certum esse ratus quod ex amicis ad Numantiam acceperat omnia. Roma. venalia esse: simul et illorum pollicitationibus accensus: quos paulo ante numeribus expleuerat in regnum adherbalis animum intendit: ipse acer bellicosus. Atque quae petebat: quietus impelli placido ingenio opportunus iniurie metus magis quam metuendus. Igitur ex improviso eius fines cum magna manu inuadit multos immortalis cum pecore atque alia praeda capit: edificia incendit: plerumque loca hostiliter cum equitatu. Deinde cum multitudine in regnum suum conuertit: se existimans adherbalem dolore permotum iniurias suas manu vindicaturum: eaque rem belli causam fore. At ille quod neque se parem armis extimabat: et amicitia. P. Roma. magisque numidis fretus erat: legatos ad iugurtham de iniurijs questus misit: qui tametsi contumeliosa dicta retulerunt prius tamen omnia decre-

Bellum.

nit: q̄ bellum fumeret: quia tentatum ante secus cesserat. Neq̄ eo magis cupido iugurthe minne-
batur. Quippe qui totum regnum eius aio iam inuaserat: itaq̄ non vti ante cum predatione ma-
nu: sed magno exercitu cōpato bellum gerere cepit: et aperte totius imperiū numidie petere. Ec-
terum qua pergebat vrbes: agros vastare: predas agere: suis aium: hostibus terrorē augere. Ad-
berbal vbi intellexit eo p̄cessum vti regnum aut reliquendū esset: aut armis retinendū: necessa-
rio copias parat et iugurthe obuius p̄cedit. interim baud longe a mari cirtbam oppidum vtriusq̄
exercitus cōsedit. et quia diei extremū erat: preliū nō est inceptum. sed vbi plurimū noctis pro-
cessit: obscuro ē tunc lumine milites iugurthini signo dato castra hostiū inuadunt: semisomnos
partim: alios sumētes arma fugāt funduntq̄. Adberbal cū paucis equitibus cirtbam profugit:
et ni multitudo togatorū fuisset: que numidas īsequētes menibus prohibuit: vno die inter duos
reges ceptū atq̄ patratū bellum foret. iugurtha oppidū circumsedit: vineis turribusq̄ et machi-
nis oīum generū expugnare aggreditur: marie festinās tempus legatorū antecepere: quos ante
prelium factū ab Adberbale missos audiuerat. Sed postq̄ senatus de bello eorū accepit tres a-
dolescētes in Apbriā legātū: qui ambos reges. adeant. S. P. Q. R. vrbis nūcient censere: et
velle eos ab armis discedere: ita seq̄ illisq̄ dignū esse legati in Apbriā maturātes veniunt: eo
magis quod ro. cū proficisci parāt de prelio facto et oppugnatione cirtbe audiebāt: s; his rumor
clemēs erat: quorū iugurtha accepta orōne respōdit sibi: neq̄ maius quidquā neq̄ carius aucto-
ritate senatus esse: ab adole scētia ita si emissum vt ab optimo quoq̄ probaretur virtute nō mil-
tia. P. S. summo viro placuisse ab easdē artis ab incipissa nō penuria liberorū in regnū adopta-
tum eē. Eterū quod pleraq̄ bene atq̄ strēnue fecisset eo aium suū iniuriā minus tollerare: ad-
berbalē dolis vite sue insidiatū: qd̄ vbi cōperisset sceleri obuiā īsse. P. R. neq̄ recte p̄ bono fa-
cturū: si ab iure gentiū sese prohibuerit. Postremo de oībus rebus legatos ro. breui missurū: ita
vtriq̄ digrediūtur. Adberbali nō sunt appellandi copia. iugurtha vbi eos apbriā discessisse ra-
tus est. neq̄ pp̄ loci naturā armis expugnare cirtbam pōt. Vallo atq̄ fossa mema circūdat: tur-
res extruit easq̄ presidijs firmat. preterea dies noctesq̄ aut p̄ vim: aut dolis tētare: defensorib;
menū premia mō: modo formidine ostētare: suos hortando ad virtutē erigere. prius intentus
cūcta parare. Ac vbi Adberbal intelligit oēs fortunas suas in extremo sitas: hostē īfestū: auri
lū spē penuria necessariarū rerū bellū trahi nō posse: ex his qui vna cirtbā profugerāt: duos ma-
xime impigros delegit: eos multa pollicēdo ac miserādo casum suū confirmat: vti per hostiū mu-
tationes noctu ad proximū mare deinde Romā pergerēt. Numide paucis diebus iussa efficiūt.
Littere Adberbals in senatu recitate quarū sententia hec fuit.

Non mea culpa sepe ad vos oratū mitto. P. E. sed vis iugurthe subegit: quē tāta
libido extingūdi me inuasit: vt neq̄ vos neq̄ deos immortales i aio bēat: s; qui
men meū q̄ oīa malit: itaq̄ iā quintū mensem soci? et amicus. p. R. armis obses-
sus teneor: neq̄. Dicip se patris mei beneficia: neq̄ vīa decreta auxiliant: ferro
an fame acrius vigeat incertus sum: plura de iugurtha scribere adhortat fortūa
mea etiā ante expertus sum parū fidei miseris eē: nisi tantū itelligo illū supra q̄
ego sum petere: neque simul amicitia vīam et regnū meū sperare: vtrū grauius existimet nemini
occultū est: nā in initio occidit Diansalē fratrem meū. Deinde patrio regno me expulit: que sane fu-
erint nre iniurie: nihil ad vos. Verū nunc regnū vīm armis tenet. me quē vos impatorē numi-
dis posuistis clausum obsidet. legatorū verba q̄ti fecerit picula mea declarāt. qd̄ reliquū nisi vis
vestra q̄ mouerim possit. nā ego quidē vellē: hec que scribo et illa q̄ antea in senatu questus sum
vana forent: potiusq̄ miseria mea fidē vobis faceret: sed qm̄ in eo natus sum in iugurthe scelerū
ostētiū eē nō iā mortē: neq̄ erūnas: tūmō imperiū inimici: et cruciatus corporis de fco: regno
P. E. numidie qd̄ vestrum est vti libet. cōsultite me manibus ab ip̄is eripite: p̄ maiestatem imp̄i:
p̄ amicitie fidē si vlla apud vos memoria manet aut mei. Vassimisse. His litteris recitatis: fuere
que exercitiū in Apbriā mittendū cernerēt: q̄primū Adberbali subueniendū: interiz de iugur-
tha cōsulere: qm̄ legatis nō parauisset: sed ab īsdē regis fautorib; summopere cnsuz ē: ne tale de-
cretū fieret. Ita bonū publicū vt plerisq̄ negocijs solet priuata gratia demictū. legant tamē in
Apbriā maiores natu nobiles amplis honoribus vsq̄ in quib; fuit. M. Emilius Scaurus: de q̄
supra memorauim; hō cōsularis. et tū in senatu potēs et princeps. hi qd̄ res inuidie erat et a nūdis
obsecari triduo nauē ascēdere. deinde de breui vticā appulsi. lfas ad iugurthā mittūt: q̄ ocissime
ad prouinciā accedat se ad eū ab senatu missos. Ille vbi acerpit hoies claros quorū auctoritates
Ro. pollere audierat p̄tra inceptū suū venisse: p̄mo cōmoti metu atq̄ libidine diuersis agita-

batur. Timebat irā senatus ni parisset legatis porro aius cecus cupidine ad inceptū scelus rapi-
 ebatur. Vicit tñ in audio ingenio prauū cōsiliū. Igit̃ exercitu circūdato summavī Lirtbā irrū-
 pere nitit̃: maxime sperās deducta manu hostiū: aut vi aut dolis sese casum victorie inuenturū
 qđ vbi secus procedit. neq; qđ intenderat efficere pōt̃ vt prius qđ legatos cōueniret Adberbalis
 potiretur. ne amplius morādo Scaurū quē plurimū metuebat incēderet: cū paucis equitibus in
 prouinciā venit. Tamet̃ senatus verbis minne graues nūciabatur: qđ ab oppugnatione Lirtbe
 nō desisteret: multa tñ orōne cōsumpta legati frustra discessere. ea postqđ Lirtbe audita sut. Ita-
 lici quoz virtute menia defensabant cōsiliū deditiōne facta ppter magnitudinē. P. M. inuola-
 tos sese fore Adberbali suadet vti se et opidū iugurthe tradat. tantū ab eo vitam paciscat̃: de ce-
 teris senatui cure fore. At ille tamet̃ oīa potiora fide iugurthe regat̃: tamē q; penes eosdem si
 aduersaretur cogēdi potestas erat: ita vti censuerāt italici deditiōne facit.

Iugurthā i primis Adberbalē exercitiū necat: deinde oēs puberes numidas at-
 q; negociatores promiscue vti quisq; armatus obuius fuerat interfecit. Quod
 postqđ M. cognitū est et res in senatu agitari cepit: idē ministri regis interpellā-
 do ac sepe grā interdū iurgis trabēdo tps: atrocitatē facti leuebat. Ac. M. L.
 M. Tri. Pl. Des. vir acer et infestus potētie nobilitatis. P. M. edocuisse id agi
 vt per paucos factiosos iugurthe scelus cōdonaret̃. pfecto oīs inuidia i prouinciā
 dis cōsultationib; dilapsa foret. Tāta vis gratie atq; pecunia regis erat. sed vbi senatus delicti
 cōscia populū tmet̃: lege Semprio. puicie futuris Consu. numida atq; itaha decreta sunt. Con-
 su. Decl. P. Nasica. L. Calpurnius. Bestia: calpurnio Numidia Scipioni Italia obuēnit. De-
 inde exercitus q; in Apbricā portaret̃ scribit̃: stipendiū aliq; que bello vsui foret decernuntur.
 At Iugurtha ptra spē nūcio accepto: quippe oīa cui venū ire Rome in aio beferat: filiū et cū eo
 duos familiares ad senatū legatos mittit. Disq; vti illis quos Diensalē interfecto miserat preci-
 pit oēs mortales vti pecūia aggrediatur. Qui postqđ Romā aduētabāt: senat; a Bestia cōsul-
 tus est: placeret ne legatos iugurthe recipi menibus. Disq; decreuere ni regnum ipinq; deditum
 venissent: vti diebus in proximis decem Italia decederent. Consul numidis ex. S. D. nunciari
 iubet. Ita infectis rebus illi domum discedunt. Interim Calpurnius parato exercitu legit sibi
 homines nobiles factiosos quoz auctoritate que delinquisset munita fore sperabat in quib; fue-
 rat Scaurus de cui; natura et habitu sup; a memorauimus. Nā in cōsule nro multe boneq; artes
 animi et corporis erant: quas omnis auaritia prepediebat: patiens laborum: acri ingenio: satis p-
 uidens: belli haud ignarus: fortissimus ptra pericula: et insidias. sed legiones per Italiam regiū
 atq; inde Siciliam. porro ex sicilia in Apbricā transuectē sunt. Igitur Calpurnius in initio
 paratis comitatibus acriter Numidiā aggressus est. multos mortales et vrbes aliquot pugnā-
 do cepit. Sed vbi iugurtha per legatos pecunia tētare: belliq; quod administrabat asperitatez
 ondere cepit. aius eger auaritia facile conuersus est. Leterū socius et minister omnium cōsilioz
 assumit̃. Scaurus qui tamet̃ a picipio pleriq; ex factione eius corruptis accerrime regez ipu-
 gnabat: tamē magnitudine pecunie a bono honestoq; i puū abstractus est. Sed iugurtha pmiū
 belli tātūmodo morā redimebat: existimās sese aliqd interim Rome precio aut grā effecturum.
 Postea vero picipē negocij Scaurū accepit in maximā spē adductus recuperāde pacis. statuit
 cū eis de omnibus pactionibus presens agere. Leterū interea fidei cā mittitur a cōsule. Sertius
 questor: in oppidum Iugurthe Vitam. cuius rei species erat acceptio frumenti quod calpurni
 us palaz legatis imperauerat: quoniam deditiōnis mora indutie agitabantur. Igitur rex vti cō-
 stituerat: in castra peruenit: ac pacta presentī consilio locutus de inuidia facti sui: atq; vti in dedi-
 tionem acciperetur: reliqua cum Bestia et Scauro secreta transēgit. Deinde postremo die qua
 si per satyram legem sententijs exquisitis in deditiōnem accipitur. sed vti pro consilio impera-
 tum erat elephantī triginta pecus atq; equi multi non cum paruo argenti pondere questori tra-
 duntur: Calpurnius Romam ad magistratus rogando proficiscitur: in Numidiā et in exerci-
 tu nostro par agitabatur. Postqđ autem res in Apbrica gestas quomodo acte forent fama di-
 uulgauit. Rome per omnis locos et conuentus de facto consulis agitari: apud plebem gravis
 inuidia: patres sollicitati erant: an probarent tantum flagitium: an decretum consulis subuer-
 terent paz constabat. Ac maxime eos potētia Scauri: quod is auctor et soci; Bestie ferebat a
 vero bonoq; impediēbat. At. L. Mēnius de cuius libertate ingenij: et odio potentie nobilitat;
 supradixim; inter dubitationē: et moras senatus in conditionibus populum ad vindicandū boz
 tari: monere po. ro. ne rempubli. ne libertatem suam desererent: crudelia et superba multa facino-

Bellum

ra nobilitatē ostendere. pro: suis intētus omnino plebis animū accendebat. sed qm̄ ea tēpestate rome Qdēnū faciūdia clara pollensq; fuit: decere existimauī vnā ex tā multis orationē ei⁹ p̄scribere: ac potissimū eam dicā quā in contiōe post reditū huiusmodi verbis disseruit.

Alta me debortant a vobis Qu. nisi studium reipu. oia superet opes factionis vestra patientia: ius nullū: ac maxime quod innocentie plus periculi q̄ honoris est. nam illa quidē piget dicere: his annis quindecim q̄ ludibrio fueritis superbie paucorū q̄ fede q̄q; inulti perierunt vestri defensores: vt vobis animus ab ignauia atq; secordia corruptus sit: qui nec nūc quidē obnoxij inimicis exurgitis. atq; etiā nūc timetis eos quib⁹ terrori decet esse: s; q̄q; hec talia sunt tñ obuiam ire potētie factionis anim⁹ subegit. Lerte ego libertatē que mibi a parēte meo tradita est experiar. Verum id frustra an ob rē faciam in vestra manu sitū est. Quir. neq; ego vos hortor: qd sepe vestri maiores fecere: vt cōtra iniurias armati eatis: nihil vi nec secessionē opus est: necesse est suo metip̄i more precipites. Oratio Ti. Braccho quē regnū parare homines ayebant: in plebem ro. graues habite sunt questiones. post. L. Bracchi. r. Q. Fuluij edem. Item vestri ordinis multi mortales in carcere necati sunt. Atriusq; cladis nō lex. verū libido eorū finem facit: sed sane fuerit regni reparatio plebi sua iura restituere. quicqd sine sanguine cumū vlisci ne qd in re factum sit: superiorib⁹ annis taciti indignabamini erariū expilati: reges ⁊ populos liberos pauc⁹ nobilibus vectigal pendere: penes eosdē et summā gloriā et maximas diuitias esse. tñ hec talia facinora ipune suscepisse parum babuere. Itaq; postremo reges. maiestas vestra diuina ⁊ humana omnia hostibus tradita sunt. neq; eos qui ea fecere pudet aut penitet: sed incedūt per ora vestra magnifice sacerdotiar. cōsulatus ps triūphales suos ostentātes: perinde quasi ea honori nō prede habeant serui ere cōparati iniusta iperia dñorū nō pferunt. Vos Qui. in iperio nati equo aio seruitutē tolleratis: Aut qui sunt hi qui rempu. occupauere boies sceleratissimi cruentis manibus: imani auaritia: nocentissimi idēq; superbissimi: quib⁹ decus: fides: pietas: postremo honesta: atq; inbonesta omnia questui sunt: pars illum occidisse tribunos ple. alij questiones iniustas pleriq; eadem in vos fecisse pro munimēto habent. Ita quā quisq; pessime fecit tam maxime tutus est: metum a scelere ad ignauā vestram transtulere: quos ois cupere eadem: eadez odisse: eadem metuere in vnū coegit: sed hec inter bonos amicitia: inter malos factio est. Quod si tā vos curam libertatis haberetis q̄ illi ad dñationem accensi sunt. pfecto neq; respu. sicut nūc vastas res et beneficia vestra penes optimos nō audacissimos forent: maiores vestri parēdi iuris ⁊ maiestatis cōstituende gratia: per secessionem armatis: his Auentinū mōtem occupauere: vos pro libertate quā ab illi⁹ accepistis nōne summa ope nitentini: atq; eo vebemētius q̄ maius dedec⁹ est parta amittere q̄ omnino nō paruisse. Dicit aliquis quid igif censes: vdicādū in eos qui hosti prodidere rempu. nō manu neq; vi: q̄ magis fecisse q̄ accidisse dignū est. Verū questionibus et iudicio ipsius ingurthe: qui si dedit⁹ est: pfecto iussis vestris obediēs erit. Sin ea ptenuit scz existimabitis qualis illa pax aut deditio sit: ex qua ad ingurthā scelerū impunitas ad paucos potentes maxime diuitie: at in rēpu. dāna atq; dedecora puenērūt: nisi forte nōdum etiā vos dominationis eorū facietas tenet: ⁊ illa q̄ hec tēpora magis placēt: cū regna: prouincie: leges: iura iudicia: bella atq; paces. postremo diuina ⁊ humana oia penes paucos erant. Vos aut iuncti ab hostib⁹ iperatores omniū gentiū satis habebat⁹ aiām retinere. Nā seruitutē quidē quis vestrum recusare audebat: At ego tamen virū flagitiosissimū existimo ipune iniuriam accepisse: tñ vos boimibus sceleratissimis ignoscere: qm̄ ciues sunt equo aio peteret: mia in perniciem casura cēt nā et illis q̄tum iportunitatis habent tantū parū est ipune malefecisse nisi faciūdi licentia deinde eripiat: ⁊ vobis alterna sollicitudo remanebit: cum intelligetis: aut seruendū eē: aut pman⁹ libertatē retinendā. Nā fidei quidē. aut cōcordie que spes est: dominari illi volūt: vos liberi esse facere illi iniuriā: vos phibere: postremo socijs vestris veluti hostib⁹: hostib⁹ p socijs vtunt. Potest ne in tam diuersis mētibus pax aut amicitia esse: Quare moneo hortor: q̄ vos ne tantū scel⁹ impunitū omittatis. Nō peculat⁹ erariū factus est: neq; p vim socijs erepte pecunie: que q̄q; grama sint tñ ex cōsuetudine iā pro nūilo habētur: hosti accerrimo p̄dita senatus auctoritas: p̄ditum iperū vestrū est: domi militie respu. venalis sunt: que nisi quesita erūt: ⁊ nisi vindicatū innoxios: quid erit reliquū nisi vt illis obediētes viuam⁹ qui ea fecerūt. Nā ipune quodl; facere. i. regē esse. Neq; ego vos Qui. hortor vt mallitis ciues vestros pperā q̄ recte fecisse. S; ne ignoscēdo malis bon⁹ p̄ditū eatis. Ad hoc in repu. multū p̄stat bñficiū q̄ maleficiū imemorem esse: bon⁹ fit tñ modo segnior: vbi negligas: at mal⁹ iprobior: ad hoc si iurie nō sint: band sepe auxilij egeas.

Ec atq; alia huiuscemodi sepe in dicendo: Memmius populo persuadet ut. L. L. qui tum pretor erat ad Jugurtham mitteret: eumq; interposita fide pu. Romam duceret: quo facilius iudicio regis Scauri et reliquorum quos pecunie capte arcebat delicta pateficerent. Du hec Rome geruntur qui in Numidia relictus a Bestia exercitui preerat: sicuti mores imperatoris sui plurima et flagitiosissima fecere facinora. fuere qui auro corrupti elephantes iugurthe traderent: alij per fugas venderent: pars ex pacatis predas agebant. Tanta vis auaricie aios eorum veluti tabes inuaserat. At L. L. prelata cogitatione a. L. Memmio: ac percussa omni nobilitate ad Jugurtham proficiscitur: eiq; timido et ex conscientia diffidenti rebus suis persuadet: quo se populo ro. se dedisset: ne vim q; misericordiam experiri mallet: priuati preterea aidem sua interponit. quam non minoris q; publicam ducebat. Talis ea tempestate fama de L. L. erat. Igitur Jugurtha contra decus regum cultu q; maxime miserabili cum L. L. Romam venit. Ac tamen in ipso magna vis animi erat confirmatus ab omnibus: quorum potentie aut scelere cuncta ea gesserat que supradiximus. L. tamen Bestium tribunum plebis magna mercede parat. Eius impudentia contra ius et iniurias omnes munitus foret. At. L. L. Memm. aduocata contione q; regi infesta plebs erat: et pars in vincula duci iubet: pars in socios sceleris aperiret more maiorum de hoste supplicium sumi: dignitati magis q; ire consulens: sedare motus et animos eorum mollire. postremo confirmare fidem pub. per sese inuolatam fore. Post ubi silentium cepit: producto Jugurtha verba fecit. Romam Numideq; facinora eius memorat. Scelera in patrem fratresq; ostendit: et quibus iuuantibus quibus ministris ea egerit: q; intelligat populo ro. tamen se velle manifeste magis ex illo habere: si verum aperiat: in fide et clementia po. ro. magnam spem illi sitam. Sin reticeat non soluti socij fore: sese et suas opes corruptum. Deinde ubi Memm. dicendi finem fecit: Jugurtha iussus est respondere. L. Bestius quem pecunia corruptus supradiximus regez tacere iubet: ac tamen multitudo que in contione aderat: vehementer accensa terrebat eum clamore vultusq; sepe impetibat: et alijs omnibus que ita fieri amat: vicit tamen Bestij impudentia. Ita populus ludibrio habitus ex contione discessit iugurthe: Besticq; et ceteris: q; illa que stio eragitabat: animi augebant. Erat ea tempestate Romam Numida quidam noie Massina filius Bulusse nepos Massinse qui iam in dissentione regum iugurthe aduersus fuerat dedita Liriba et Adherbale interfecto profugus ex Aprica abierat: hunc Sp. Albinus qui proximo anno post Bestiaz cum Qu. Minutio Ruffo consulatum gerebat: persuadet: quoniam de stirpe Massinse sit iugurtha ob scelera inuidia cum metu urgebat: regnum Numidie ab senatu petat. Quid? consul belli gerendi mouere q; senescere omnia malebat. Ipsi puincia Numidia. Minutio Macedonia obuenerit. Que post q; Massina agitare cepit: neq; iugurthe in amicis satis presidij est: quia eorum alij conscientia: alij mala fama et timor impediabat. Bomilcar proximo ac maxime fido sibi imperat: ut precio securi multa coseclet inuatores Massine maxime occulte. Sin id parum procedat: quouis modo Numidam interficiat Bomilcar matris regis mandata exequi. et per homines talis negocij artifices itinera egressusq; eius. postremo loca atq; tempora explorat. Deinde ubi res postulat infidias tetendit. Igitur vnus ex eo numero: qui ad eadem parati erant: paulo inconsultius Massinam aggredit. obruat: deprehensus multis hortatibus: et in primis Albino consule iudicium proficitur. Sit reus magis ex equo et bono: q; iure gentium. Bomilcar comes eius: qui Romam fide publica venerat. At iugurtha manifestus tanti sceleris non oriens omisit contra verum niti q; aduertit super gram atq; pecuniam suam inuidiam facti esse. Igitur q; in priori actio ex amicis quinquaginta vades dederat: regno magis q; vadibus consules clam in inuidiam dimittit Bomilcar: veritus ne reliquos populares metus inuaderet paradi sibi: si de illo supplicium sumptum foret: et ipse paucis diebus profectus esset iussus a senatu Italia decedere. Sed post q; Roma egressus est: fertur sepe tacitus respiciens postremo dixisse vrbes venalem: et mature perituram si emptorem inuenerit.

Interim Albinus renouato bello comeatum stipendium: aliaq; que militibus vsui forent. maturat in Apricam portare: ac statim ipse profectus est: uti an comitia: quod tempus haud longe aberat: armis aut deditio. aut quouis modo bellum conficeret. At contra iugurtha trahere oia et alias cas mores facere: polliceri deditio: nem: ac deinde metum simulare: cedere instat: et post paulo ne sui diffideret instaret: ita belli: modo pacis mora consules ludificare: ac fuere qui tum Albinum haud ignarum consilij regis existimarent. Neq; ex tanta properantia tam facile tractum bellum secordia

Bellum

magisq̃ dolo crederent. sed postq̃ elapso tempore comitionum dies aduentabat Albinus aulo fratre in castris pro pretore relicto Romā discessit. Ea tempestate Rome seditionibus tribuni-
tius atrociter respublica agitabatur. P. Lucius. L. Almius tribuni plebis resistētibz collegis
continuare magistratum nitebantur. Que dissensio totius anni comitia impediēbat. et mora in
spez adductus Aulus quē pro pretore in castris relictum supradiximus. aut conficiēdi belli: aut
terrore exercitus ab rege pecunie capiunde milites mense Januario ex Dybernaculis in expe-
ditionem euocat: magnisq̃ itineribus hyeme aspera peruenit ad oppidum Suthul: vbi regis
thesauri erant: quod quāq̃ ex sententia temporis et inopertunitate loci neq̃ capi neq̃ obsideri po-
terat. nā circa murum sitū in p̃scriptu mōtis extremo planicies limosa hyemalis aquis paludez
fecerat: tamē aut simulandi gratia quo regi formidinē adderunt: aut cupidine cecus oppidi poti-
undi vineas agere: aggerem iacere: aliaq̃ incepto vsui forent properare. At Jugurtha cognita
vanitate auli atq̃ imperitia legati sub dolo eius augere amentiam missitare supplicantes lega-
tos. Ipse que vitabundus per saltuosa loca et transtres exercitum ductare. Deniq̃ aulum spe pa-
ctionis pepulit: vti Suthule relicto in abditas regiones sese veluti cedentes insequeretur. Ita
delicta occultiora fuere: interea per boies callidos die noctuq̃ exercituz tentabat: centuriones
ducesq̃ turmarum partim vti transiungerent corrūpere. Alij signo dato vti locum desererēt que
postq̃ ex sinia instruit in tēpesta nocte cū multitudine. Numidarū Auli castra circūuenit mili-
tes Romani perculsi insolito metu arma capere. alij sese ab edere: pars terrore cōfirmare. Tre-
pidare oībz locis vis magna hostium celū nocte atq̃ nubibus obscuratū periculū anceps. Po-
stremo fugere an manere tutius foret: in īcerto erat. sed ex eo numero quos pauloātē corruptos
diximus: cohors vna Ligurū cum duabus turmis. Tracuz et paucis gregarijs militibus transire
ad regē: et primipulus tertie legionis per munitionē quas vti defenderet acceperat locū hostibz
introeūdi dedit. Ea numide cūcti irrupere: et nostris sede fuga pleriq̃ abiectis armis. primū col-
lem occupauere: nox atq̃ preda castrorum hostes quo minus victoria vterentur remorata sunt.
Deniq̃ iugurtha postremo die cum Aulo in colloquio verba facit tametsi ipsum cum exercitu
fame ferroq̃ clausum teneat. tamen dicit se memorē humanarum rerum si secum sedus faceret:
incolumes oēs sub iugum missum. preterea vti decē diebus numidia decederēt. Que quāq̃ gra-
uia et flagitiū plena erāt: tñ quia mortis metu metuebātur sicuti regi libuerat par conuenit. Sed
vbi ea Rome cōperta sunt: metus atq̃ meror ciuitatē inuasere: pars dolere pro gloria imperij:
pars insolita bellicaz rerū timere libertati Aulo oēs inest ac maxime qui bello p̃clari sepe fue-
rant: quod armatus dedecore potiusq̃ manu salutē quesierat. Ob ea consul Albinus ex delicto
fratris debinc inuidiam ac periculum timens: senatum de federe consulebat: tamen exercitui in-
terim supplementum scribere a socijs et noīe latino auxilia accersere. deniq̃ omnibus modis fe-
stinare. Senatus vti ita par fuerat decernit: suo atq̃ populi sine iussu nullum potuisse sedus fie-
ri. Cōsul impeditus a Tri. Pl. ne quas parauerat copias secuz portaret: paucis diebus in Alpbri-
cam proficiscitur. Nā oīs exercitus vti cōuenerat numidia deductus prouicia Dyemabat. Post
quā eo ventū est quāq̃ persequi Jugurtham et mederi fraterne inuidie animus ardebat: cognitū
militibus q̃s p̃ter fugā soluto iperio licētia atq̃ lascinia corrupat. Ex copia rex statuit sibi nihil
agendū. Interim Rome. L. Manlius L. L. Limitan? Tri. pl. rogationē ad populū promulgat vti q̃
retur: in eos quoz cōsilio Jugurtha senatus decreta neglexerisset et q̃ tradidissent elephātes et per-
fugas: quq̃ ab eo in legatōe aut in peris pecunias accepissent. Itē qui de pace aut bello cū bo-
stibz pactiones fecissent. Huic rogationi p̃t̃z cōscij sibi alij: ex partiū inuidia pericula metuētes:
qm̃ aperte resistere non poterant: quin illa et alia talia placere sibi faterētur: occulte per amicos:
ac maxime per boies noīs latinū et socios italicos impedimenta parabant. sed plebs incredibile
memoratu est quantum intenta fuerit quantaq̃ vi rogationem iusserit et decreuerit et voluerit:
magis odio nobilitatis cui illa mala parantur q̃ cura reipu. tanta libido in partibus erat. Igit̃
ceteris perculsis metu. M. Scaurum quem legatum bestie supra memorauimus inter leticiam
plebis et suorum fugam trepida etiam cū ciuitate: cum ex Manlij rogatione tris quesitores ro-
gantur effecerat: vti ip̃e in eo nūero crearetur. Sed questione exercitata aspere violēterq̃ ex
rumore et libidine plebis: vt sepe nobilitatē: sic ea tēpestate plebem ex secundis rebus insolentia
ceperat. Ceterum mos partium popularū et senatus factionū ac deinde oīum malanz artū pau-
cis ante annis Rome ortus est: ocio atq̃ abūdantia earum rerū que prima mortales ducūt. Nā
ante Lartbaginē deletaz populus et. S. Roma. placide modesteq̃ inter se. Romano Populo

tractabat. Neq[ue] glorie certamē: neq[ue] dñationis inter ciues erat. metus hostilis in bonis artibus ciuitatē retinebat. Sed vbi illa formido a mentibus discessit. s. ea que res secunde amant: lasciuia atq[ue] superbia incessere. Ita quod in aduersis rebus optauerat: ociū post q[uam] adepti sunt acerbius asperiusq[ue] sit. Nāq[ue] nobilitas dignitatem in dominationē. Et populus libertatem in libidinem vertere: sibi quisq[ue] ducere: trahere rapere: ita oīa in duas partes abstracta sunt respu. que media fuerat dilacerata est. Ceterū nobilitas factione magis pollebat: plebis vis soluta ac dispersa in multitudine minus poterat paucor[um] arbitrio belli. domiq[ue] respu. agitabat penes eosdē erarium prouincie magistratus: glorie triumphī erant. Populus militia atq[ue] inopia v[er]gebatur preda bellicas iperatores cum paucis diripiebant. Interea parentes aut parui liberi militū vti q[uam]q[ue] potentiori affinis erat: sedibus pellebantur. Ita tum potentie auaritia sine modo modestiaq[ue] inuadere pollueret et vastare oīa: nihil pensi neq[ue] sancti habere: quo ad semetipsa precipitant. Nam vbi primū ex nobilitate reperti sunt: quin veram gloriā iniuste potentie anteponerēt: moueri ciuitas cepit et dissensio ciuili quasi permixtio terre oriri. Nā post q[uam] T. et. L. gracchus quor[um] maiores in punico bello atq[ue] alijs multū reipu. addiderant vindicari: plebem in libertatem et paucor[um] scelera patefacere cepere: nobilitas noxia atq[ue] eo perculsa modo p[er] socios ac nomen latinū interdū per equites Ro. quos spes societatis a plebe dimouerat. Gracchor[um] actionibus obuiā ierat. et primo Tiberiū: deinde paucos post annos ingredientē eadem. L. triūmū i deducendis colonijs. cū. M. Ful. Flacco ferro necauerat. et sane gracchis cupidine victorie nō satis moderatus animus fuit. Sed bono vinci sanctius est q[uam] malo more iniuriā vincere. Igit[ur] ea victoria nobilitas ex libidine sua vsa multos mortalis ferre aut fuga extinxit. Plusq[ue] in reliquū sibi timoris q[uam] potētie adiicit. Que res plerūq[ue] magnas ciuitates pessumdedit: dum alteri alteros vincere quouis modo et victos acerbius vlcersi volunt. Sed de studijs partiū omnibusq[ue] ciuitatis moribus si figilatim aut pro magnitudine partem disserā tempus q[uam] res maturi me deseret. quāobrem ad inceptum redeo.

Dist[inct]i Auli sedus exercitusq[ue] nostri fugā sedam. M. Metellus et M. Sullanus. Los. Designatur prouincia inter se partuerant. Metelloq[ue] Numida obuenerat acri viro et q[uam]q[ue] aduerso populi partibus: fama tamen equabili et inuolata. Is vbi primū magistratū ingressus est. alia omnia sibi cuz collega ratus: ad bellum quod gesturus erat animū intendit. Igit[ur] diffidens vcteri exercitu milites eligere: scribere presidia vndiq[ue] ciscere arma: tela: equos: et cetera instrumēta militie parare. Ad hoc cōmeatū affatim deniq[ue] oīa que in bello vario et multarū rerū egenti vsui eē solent. Ceterum ad ea patrandā senatus auctoritate focij nomenq[ue] latinum et reges vltro auxilia mittere. Postremo omnis ciuitas summo studio nitebatur. Ita ex sententia omnibus rebus paratis compositisq[ue] in Numidiā proficiscitur magna spe ciuium. tum p[ro]pter artes bonas: tum maxime quod aduersum diuitias inunctum animū gerebat: et auaritia magistratum ante id tempus in Numidia nostre opes contuse hostiumq[ue] aucte erant. Sed vbi in aphyricani venit exercitus ei traditura. Sp. Albino p[re]consule in res imbecilles: neq[ue] periculum: neq[ue] laboris patiens lingua q[uam] manu promptior: predator ex focijs et ipse preda hostium sine imperio et modestia habitus. Ita imperatori nouo plus e malis moribus sollicitudinis q[uam] ex copia militū auxiliij aut bone spei accedebat. Statuit Metellus tamen q[uam]q[ue] et estiuorū tēpus cōmitionum mora imminuerat: et expectatione euentus ciuium animos intentos putabat: nō prius bellum attingere q[uam] iorum disciplina milites laborare coegisset. Nam Albin[us] Aulij fratris exercitus que clade perculsus. post q[uam] decreuerat nō egredi prouincia quanto temporis estiuorū imperiū fuit. pleriq[ue] milites statutis castris habebat: nisi cum odor aut pabuli egestas locum mutare coegerat. Sed neq[ue] more militari vigilie ducebātur: vti cuiq[ue] libeat ab signis aberat. Lix permixti cum equitibus die noctuq[ue] vagabantur: et palantes agros vastare: villas expugnare: pecoris et mancipiorum predas certatim agere easq[ue] mutare cum mercatoribus vino auectitio et alijs talibus. Preterea frumentum publice datum vendere: panem indies mercari. Postremo quocunq[ue] dici aut fingi queunt ignaue luxurieq[ue] probra in illo exercitu cuncta fuere: et alia amplius. sed in ea difficultate Metellum nō minus q[uam] in rebus hostilibus magnū et sapientē virū fuisse cōpio: tāta tēperantia inter ambitionē seuitiaq[ue] moderatū: nāq[ue] edicto primo adiūmēta ignaue dicat[ur] fuisse hūc ne quisq[ue] in castris panē aut quē alium cibū coctum vēderet: ne lixe seq[ue]rent[ur] exercitū ne milites gregarij in castris neue aginie seruū aut iumentū haberet. Ceter[um] arte modū statuisse. p[re]terea

transuersis itineribus quottidie castra mouere: vallo ac fossa munire: vigilias crebras ponere: eas ipse cum legatis circūre. Item in agmine in primis modo: modo in postremis: sepe in medio ad esse: ne quispiam ordine egredere: vt cū signis frequētes incederent: miles cibum et arma portaret. Ita prohibendo a delictis magis quā vindicando exercitū breui cōfirmant. Interea Iugurtha vbi ea que metellus agebat ex nuncijs accepit. simul de innocentia eius certior: Rome factus diffidere suis rebus: ac tum demū veram deditiōē facere conatus est. Igitur legatos ad consulem cum supplicibus mittit. Qui tantūmodo ipsi liberisq; vitam peterēt: alia oīa dederent. P. R. sca Metello iam antea experimentis cognitū erat genus numidarū insidiū: ingenio nobili nouarū rerū audum esse. Itaq; legatos alii ab alio diuersos aggredit ac paulatim tētando: postquam opportunos sibi cognouit: multa pollicendo persuadet: vt iugurtham maxime viūū sin id parā procedat ne catū sibi traderent ceterum palam que ex voluntate forent regi nūciare iubet. Deniq; paucis diebus intento atq; infesto exercitu in Numidam pcedit. Vbi contra belli faciem iugurtha plena boiū: pecora: cultoresq; in agris erant ex oppidis et Napalibus prefecti regis obuiam precedebant parati frumentū dare cōmeatū portare. Postremo oīa que iperarentur taceret. Neq; Metellus iccirco minus: sed pariter ac si hostes adessent munito agmine incedere: late explorare oīa illa deditiōis signa ostentu esse credere: eo insidijs locum tentare. Itaq; cū expeclitis cohortibus. item funditorū et sagittatoriorū delecta manu apud primos erat. In postremo L. Marius legatus curabat cū equitibus in vtrūq; latus auxilios equites. Tribunis legionū et prefectis cohortū dispartuerat vt cū his velites pmixti. quocūq; accederent: equitatus hostiū ppulsarent. Nam in iugurtha tantus dolus: tātaq; peritia loco et militie erat: vt absens an presens: pacem an bellū gerens pntiosior esset: in incerto haberet. Erat haud longe ab eo itinere quod Metellus pergebat oppidū numidarū nomine Data forū rerū venalium totius regni: et maxie celebratum. vbi incolere et mercari res cōsueuerat italici generis multi mortalis. Hunc consul. si mul tentandi gratia si paterent oportunitates loci presidū imposuit. Preterea iperauit frumentum et alia que bello vsui forent comportare. ratus id quod res monebat frequentia negociatorum et cōmeatū etiam paratis rebus minimēto fore. Inter hec negocia iugurtha impensius modo legatos supplices mittere: pacem rogare: preter suam liberorūq; vitā Metello omnia dedere. Quos itē vt priores consul illectos dimittebat ad proditiōē regi: pacem quā postulabat: neq; abnuere neq; polliceri: et inter eas moras promissa legatorū expectare. Iugurtha vbi Metelli dicta cum factis cōposuit: ac se suis artibus tentari aiaduertit. Quippe cui par verbis nūciabatur ceterū re bellum asperrimū erat: vbi maxima alienata: ager hostibus cognitus: animū populariū tentari: coactū rerū necessitudine statuit armis cetare. Igit explorato itinere hostiū in spē victorie adductus ex opportunitate loci quod maximas copias potest oīm generū parat: ac per trames occultos exercitū Metelli anteuēit. Erat in ea numidie per quē Adherbal in diuisione possederat flumen oriens a meridie Muthrix: a quo aberant modus ferme milia passūū viginti tractu pari vastus a natura et humano vultu: sed ex eo medio quasi collis oriebat in imensum pertingens vestitus oleastro ac mirtetis alijsq; arborū generibus: que humo arida atq; arenosa gignuntur. media aut planities deserta penuria aque preter flumē. ppinqua loca ea consita arbutijs pecore atq; cultoribus frequētabantur. Igitur in eo colle: quē transuerso itinere porrectū docuimus: iugurtha extenuata acie suorū cōedit: elephantis et parti copiarū pedestriū Bomilcarem prefecit: eūq; edocet: que ageret: ipse propior montem cū omni equitatu atq; peditibus delectis suis collocat. Deinde singulas turmas et manipulos circūes monet atq; obtestatur vti memores pristine virtutis et victorie: sese regnūq; ab romanorum auaritia defendant. cum is certamē fore re quos antea victos sub iugum miserunt. Ducem illis et nō mutatum animū: que ab iperatore decuerat oīa suis promissa: locum superiorē vti prudentes cū imperitis ne pauciores cū pluribus aut rudes cum bello melioribus manum confererent. proinde parati intentiq; essent signo dato romanos inuadere. Illum diem aut omnis labores et victorias confirmaturū aut maximarum erūnarum initiū fore. Ad hoc viritū vt quēq; ob militare facinus pecunia aut honore extulerat cōmone facere beneficij: et eum ipsum alijs ostentare. Postremo pro cuiusq; ingenio pollicendo munitando obstantando alium alio modo excitare. Cum interim Metellus ignarus hostium monte digrediens cum exercitu conspicitur. Primo dubius quānam insolita facies ostēderet. Nāq; inter virgulta equi: numideq; considerat neq; plane occultati humilitate arborū: et tamen incertum quid nam esset: tum natura loci: tum dolo ipsi atq; militaria signa obscurati. Deinde breui cognitis insidijs paulisper agmen constituit. Ibi cōmutatis ordinibus in dextero late

re quod proximū hostium erat triplicib⁹ infidijs aciem instruit: inter manipulos funditores ⁊ sagittarios dispartit equitatū oēm in cornibus locat: ac parca pro tempore milites hortatus: aciem sicuti instruxerat transversis principijs in planū deducit. Sed Numidas quietos neq; digressos colle animadvertit. ex anni tēpore veritus et inopia aque: ne siti conficeret exercitus. Rutilius legatum cum expeditis cohortibus ⁊ parte equum premisit ad flumen: ut locum castris antecaperet: existimans crebro hostes ipetu et transversis prelijs iter remoratorios. ⁊ qm̄ armis diffiderent. latitudinem ⁊ situm militum tentaturos. Deinde ipse pro tēpore atq; loco sicuti monte descendrat paulatim procedere. marium post principia habere. Ipse cū equitib⁹ sinistre ale eē qui in agnie princeps facti serāt. Ad iugurtha ubi extremū agnē Metel. prius suos pretergressum vider: presidio quasi duū milium peditum montē occupat: qua metellus descēderat: ne forte cedentib⁹ adversarijs receptui: ac post munimento foret. Deinde repente signo hostes inuadit. Numide alij postremos cedere ps a sinistra ac dextra tentare: infensi adesse: instare atq; oibus locis romanorū ordines conturbare. Quorū etiā qui firmiorib⁹ animis obuij hostibus fuerūt iudicati in incerto prelio ipsi mō eminus sauciabātur: neq; cōtra ferendi aut conferēdi manū copia erat ante iam docti ab iugurtha equites. ubi Ro. turme insequi ceperant nō cōsertim in vnu se recipiebant. Sed aliis alio quā maxime diuersi. Ita numero priores si a persequēdo hostes deterrere nequiverāt: delectos a tergo aut a laterib⁹ circūveniebant. Sin opportunorū fuge collis capi fuerāt ea verō cōsueti Numidaz equi facile iter virgulta euadere. nostros asperitas ⁊ insolētia loci retinebat. Ceterz facies toti⁹ negocij varij incerta feda atq; miserabilis diuersi a suis ps cedere: alij insequi: neq; signa neq; ordines observare ubi quēq; periculū ceperat ibi resistere: ac pulsare arma: tela eq; viri hostes atq; ciues p̄mitti: nihil cōsilio atq; iperio agi fors oia regere itaq; multū diei p̄cesserat etiā tum evētus in incerto erat. Deniq; oibus labore ⁊ estu lāgudis Metellus vider ubi Numidas min⁹ istare: paulatim milites in vnu cōducit. ordines restituit. ⁊ cohortes legionarias q̄ttuor adversus pedites hostiū collocat. Eorū magna pars locis supiori bus fessa p̄siderat: simul orare: hortari milites ne deficerēt: neu paterētur hostes fugiētes vincere neq; illis castra esse neq; munimentū vllū quo cedentes tēderent. in armis oia sita: sed nec iugurtha quidē interea quiet⁹ erat circūire hortari. renouare preliū et ipse cū delectis tentare oia subuenire suis: hostib⁹ instare dubijs quos firmos cognouerat: emm⁹ pugnādo retinere. Eo mō inter se duo imperatores summi viri certabant: ipsi pares ceterū opibus disparibus. Nā metello virtus militum locus adversus iugurthe alia oia p̄ter milites oportuna. Deniq; romani ubi intelligunt: neq; sibi profugiū esse: neq; ab hoste copiam pugnādi fieri ⁊ iam diei vesper erat. ad verso colle sicuti p̄ceptū fuerat euadunt amisso loco. numide fusi fugatiq; pauci interire. Plerosq; velocitas ⁊ regio hostibus ignararūta sunt. interea Bolmīcar quē elephantis et parti copiarum pedestrium p̄fectū ab iugurtha esse supradiximus: ubi eum rutilius pretergressus ē. paulatim suos in equū locum deducit: ac dum legatis ad flumē quo permissus erat festinās pergit quietus uti res postulabat: aciem exornat: neq; remittit quid ubi que hostis agere explorare. Postq̄ rutiliū consedis se iam ⁊ aio vacuū esse acceperit: simulq; iugurthe ex prelio clamores augeri veritus ne legatus cognita re laborantibus suis auxilio foret. Quā aciem diffidens virtuti militū arte statuerat: quo hostium itineri officeret latius porrigit. Eorū modo ad Rutiliū castra procedit. Romani ex ipromiso pulueris vim magnā animadvertūt. Nam pro aspectū ager arbutis cōsitus prohibebat: et primo humū rati aridam vento agitari postubi equabilē manere: sicuti acies mouebat magis: magisq; appropinquare videbant. cognita re properantes arma capiunt ac pro castris sicuti iperabat p̄sistunt. Deinde ubi propius ventū est vtrinq; magno clamore cōcurrūt. Numide tantūmodo remorati dum in elephantis auxiliū putant. postq̄ eos impeditos ramis arborū atq; ita delectos circūveniri vident fugam faciunt: ac pleriq; abiectis armis collis aut noctis que iam aderat auxilio integri abeunt: elephantū quattuor capti reliqui omnes numero quadraginta infecti sunt. At romani q̄q; itineret atq; opere castrorū ⁊ prelio fessi lassiq; erant tñ quod metellus amplius opinione morabat instructi: intentiq; obmā procedunt. nā dolus numidaz nihil languidi neq; remissi patiebat ac primo obscura nocte postq̄ haud procul inter se erāt strepitu. velut hostes aduentare alteri apud alteros formidinē simul ⁊ tumultū facere ⁊ pene imprudētia admissū facinus miserabile foret in vtriq; premissi equites eē explorauissent igit p̄ metu repente gaudiū exortū est. Milites alius aliū leti appellāt. acta edocēt atq; audiūt sua quisq; fortia facta ad celum inferunt. Quippe humane res ita se habent in victoria etiam inanis gloriari: licet aduerse res etiam detractant bonos metellus in iisdem castris quatrīduo mo

ratus sanctos cum cura reficit merito: in preliis more militie donat vniuersos concione laudat atque agit gratias. hortatur ad cetera que leuia sunt parem animu gerant pro victoria satis pugnatu reliquos labores prede fore. Tamen interim transfugas et alios opportunos. Vbi iugurtha gentium aut quid ageret cum paucis ne esset. an exercitum haberet. ut sese victus gereret exploratum misit. At ille sese in loca saltuosa et munita natura receperat. ibique cogebat exercitu numero hominu ampliore. sed hebetem infirmuque agri ac pecoris magis quam belli cultorem. Id ea gratia conueiebat: quod preter regiones equites nemo omnium numidarum ex fuga regem sequebatur. Quo cuiusque animus fert discedunt eo neque id flagitium militie ducitur. ita se mores habent. Igitur metellus ubi videt regis etiam tum animu ferocem esse bellum renouari. Quod nisi ex illius libidine geri non posset. Preterea inquit certamen sibi cum hostibus in more detrimento illos vinci quam vincere statuit non preliis neque in acie. sed alio modo bellum gerendu fore. Itaque in loca numidie opulentissima pergit. agros vastat multa et oppida temere munita. aut sine prelio capit inceditque: puberes interficit. iubet alia omnia militu prede esse. Ea formidine multi mortales romanis dediti. obsides. frumentu et alia que vsui forent assatim prebita sunt vbicumque res postulabant presidium impositum. Que negocia multo magis quam prelium male pugnatum ab suis regem terrebant. Quippe cui spes omnis in fuga sita erat sequi cogebatur: et qui sua loca defendere nequiverat in alienis bellu gerere: tamen ex inopia quod optimu videbatur consiliu capit exercitum plerumque in iisdem locis operiri iubet: ipse cum delectis equitibus Metellu sequitur nocturnis amissis itineribus ignoratus romanos palatis repente aggreditur. eorum plerique inermes cadunt multi capiuntur nemo omnium intactus profugit et numide paucis subueniretur: sicuti iussi erant in prioribus colles discedunt: interim in Rome gaudium ingens ortum cognitis metelli rebus: ut se exercituque more maiorum gereret: ut in aduerso loco tamen victor fuisset virtute hostium agro potiretur iugurtham magnificum ex Anli secordia quam spem salutis in solitudine aut fuga coegisset habere itaque senatus ob ea feliciter acta diis immortalibus supplicia decernere. ciuitas antea trepida et sollicita de belli euentu leta agere leticiam. Fama de metello preclara esse igitur eo intentior Metellus ad victoriam niti omnibus modis festinare: cauere tamen necubi hosti opportunus fieret meminisse post gloriam inuidiam sequi ita quo clario: eo magis anxius erat. neque post insidias iugurthe effuso exercitu predari. Sed ubi frumento aut pabulo opus erat cohortes cum omni equitatu presidium agebant. Exercitus partem ipse: reliquos Marius ducebat: se igne magis quam preda ager vastabat: duobus locis haud longe inter se castra faciebant. Vbi vi operatur cuncti aderant: ceteru quo fuga atque formido latius cresceret diuersi agebant. Eo tempore iugurtha per colles sequi: tempus aut locum pugne querere: qua venturu hostem audierat paululum aut aquaru fontis quorum penuria erat corrumpere. modo se Metello interdum Mario ostendere postremo an agmine temptare ac statim in colles regredi. Rursus alijs post alijs munitari neque prelium facere: neque ocium pati. Tantummodo hostem ab incepto retinere. Romanu imperatoru ubi se dolis fatigari videret: neque ab hoste copia pugnandi fieri urbem magnam et in ea parte qua sita erat arcem regni nomine zamam statuit oppugnare ratus id quod negocium posebat: iugurtham laborantibus suis auxilio venturu: vbique prelium fore. At ille que parabantur a perfugis edoctus magnis itineribus metellum anteuenit: oppidanos hortatur: menia defendat: additis auxilio perfugis quod genus ex copijs regis: quod fallere nequibat fortissimum erat. Preterea pollicetur in tempore semet cum exercitu affore. Ita compositis rebus in loca quam maxime occulta descendit: ac post paulo cognoscit ex itinere Mariu frumentatu cum paucis cohortibus. Sicca missum quod oppidum primu omnium post malam pugnam ab rege defeceret. Eo cum delectis equitibus pergit nocturnu: et iam egredientibus Romanis in porta pugnam facit. Simul magna voce Sicensis hortatur uti cohortes a tergo circueuant: fortuna illis preclaris facinoris casum dare: si id fecerit. postea sese in regno illos in libertate sine metu et atem acturos: at ni Marius signa inferre atque euadere oppido properauisset profecto cuncti aut magna pars Sicensium fidem mutauissent. Tanta mobilitate sese Numide egerunt. Sed milites iugurthini paulisper a rege sustinuerunt postquam maiore vi hostes urgent paucis amissis profugi discedunt: Marius ad zamam peruenit id oppidum in campo situm magis opere quam natura munitum erat nullus idonee rei egens armis virisque opulentum. Igitur Metellus pro tempore atque loco paratis rebus cuncta menia exercitu circumuenit Legatis imperat ubi quisque curaret. Denique signo vndique simul clamor ingens oritur: neque ea res Numidas terret: insensu intentique sine tumultu manent prelium incipitur Ro-

mani pro ingenio: quisque pars eminus glande aut lapidibus pugnare: alij inuadere: ac murum modo suffodere: modo scalis aggredi cupere prelium in manibus facere. Contra ea oppidani in pro-
rimos saxa voluere: fudes pila: preterea pice et sulphure tedam inurtam ardenti mittere. Sed
nec illos qui procul manserant tumor animi satis munierat. Nam plerisque iacula tormentis aut
manibus emissa vulnerabant. Parique periculo sed fama impari boni atque ignaui erant. Dum
apud zamam sic certatur iugurtha ex improviso castra hostium cum magna manu inuadit: remis-
sis qui in presidio erant: et omnia magis quam prelium expectantibus porta irruipit. At nostri repe-
tino metu percussi: sibi quisque pro moribus consulunt: alij fugere: alij arma capere: magna pars
vulnerati aut occisi sunt. Eterum ex omni multitudine non amplius quadraginta memores no-
minis Romani grege facto locum cepere paulo quam alij: editiorum: neque inde maxima vi depelli
quiere. Sed tela eminus missa remissa remittere. pauci in pluribus minus frustrati: si Numidie
propius accessissent: ibique virtutem ostendere et eos maxima vi cedere fugere atque fugare. Inte-
rim Metellus cum accerrime rem gereret clamorem a tergo accepit. Deinde conuerso equo ani-
maduertit fugam ad se versum fieri: que res indicabat populares esse: igitur equitatum omnem
ad castra propere misit ac statim. L. Marius cum cohortibus sociorum eumque lacrymas per
amicitiam: perque reipublicam obsecrat ne quam contumeliam remanere in exercitu victo-
rie: ne ve hostes inultos abire sinat: ille breui mandata efficit. at iugurtha munimento castrorum
impeditus cum alij super vallum precipitarentur: alij in angustis ipsi sibi properantes officeret:
multis amissis in loca munita sese recipit. metellus insecto negotio postquam nox aderat in castra
cum exercitu reuertitur. Igitur postero die priusquam ad oppugnandum regrederetur: equitatum
omnem in ea parte qua regis aduentus erat pro castris agitare iubet portas et proxima loca tri-
bunis disperdit: deinde ipse pergit ad oppidum: atque uti superiores dies murum aggreditur: inte-
rim iugurtha ex occulto repente nostros inuadit et qui in proximo locati fuerant paulisper terri-
ti perturbantur: tamen reliqui cito subueniunt. Neque diutius Numide resistere quiuissent: ni pe-
dites cum equitibus permixti magnam cladem in congressu facerent quibus illi freti non uti eque-
stri fieri prelio solet sequi. Deinde vero cedere: sed aduersi equis concurrere implicare ac pertur-
bare aciem ita suis hostes pene victos dare. Eodem tempore apud zamam magna vi certaba-
tur: ubi quisque legatus aut tribunus curabat eo accerrime niti: neque alius spem in alio magis quam
in se habere. Pariterque oppidani agere: oppugnare aut parare omnibus locis: audius alteri alte-
ros sauciare. quam semetipsi tegere clamor permixtus. Portatione. leticia gemitu. Item strepitus
armorum ad celum: ferri. tela utrinque volare. Sed illi qui menia defendebant ubi hostes pau-
lum modo pugnam remiserant intenti prelium equestre prospectabant eos uti queque res in Ju-
gurthe erat letos modo: pauidos modo animaduertes ac sicuti audiri a suis aut cerni possent
admonere alij: hortari alij: aut manu significare aut niti corporibus: et buche illuc quasi vitabun-
di: aut iacentes tela agitare quod ubi Mario cognitum est. Nam is in ea parte curabat consula-
to lenius agere ac diffidentiam rei simulare: pati Numidas sine tumultu prelium regi inferere.
Ita illis studio suorum astrictis repente magna vi murum aggreditur: et iam scalis aggressi
milites prope summa ceperant: tum oppidani concurrunt lapides ignem: alia preterea tela in-
gerunt: nostri primo resistere. Deinde ubi vne ac altere scale imuniti sunt qui suspiterat afflicti sunt
Leteri quam modo potuere pauci integri. Nam magna pars confecti vulneribus abeunt. Deinde utrinque pre-
lium nox dirimit. Metellus ubi videt frustra inceptum: neque oppidum capi neque Jugurtham ni-
ti: nisi ex insidijs aut suo loco pugnam facere etiam estatem exactam esse: ab zama discedit. et in
his urbibus: que a se defecerat: que satis muniti loco aut membris erant presidia imponit. Et
terum exercitum in prouincia que proxima est Numide hyemandi gratia collocat: neque id tem-
pus ex aliorum more quietui aut luxurie concedit. Sed quoniam armis bellum parum procede-
bat insidias regi per amicos tendere et eorum presidia pro armis uti parat. Igitur Bomilca-
rem qui Rome cum iugurtha fuerat et inde vadibus datis clam de Masinisse nece iudicium su-
gerat: quod ei per maximam amicitiam: maxima copia fallendi erat multis pollicitationibus aggredit:
ac proximo efficit uti ad se colloquendi gratia occulte veniat. Deinde fide data si iugurtha viuus
aut necatus sibi tradidisset fore ut illi senatus impunitatem et sua omnia concederet: facile Numide per-
suadet. tum ingenio infido. tum metuenti. si pax cum Romanis fieret ipse per conditiones ad sup-
plicium tradere. is ubi primum opportunum fuit iugurtham anxium ac infante fortunas suas accedit mo-

net atq; lachrymans obtestat' vti aliquādo sibi liberisq; et genti numidarū optime meriteq; p
uideat: oibus preliis sese victos: agrū vastatū multos mortalis captos aut occisos: regni opes cō
minutas esse satis sepe iam virtutē militū: fortunā tentatam caueat ne illo conctante numide si
bi consulant. His atq; alijs talibus ad deditiōē regis animū impellit mittūtur ad imperatorē
legati qui iugurtham imperata facturū dicerent ac sine vlla pactione sese regnūq; in illi' fide tra
derent. Metellus cunctos senatorij ordinis ex hybernīs pperere accersire iubet: eorū atq; aliorū
quos idoneos ducebat cōsiliū: habet ita more maiorū ex consiliij decreto per legatos iugurthe im
perat: argenti pondo ducēta milia: elephātes oēs: equorū et armorū aliquantulū. Que postq; sine
mora facta sunt: iubet oēs per fugas vinctos adduci eorū: magna ps vti iussu erat adducti: pauci
cum primū deditio cepit ad regem Bogdum in Mauritaniam abierat: igitur iugurtha vbi ar
mis viris et pecunia spoliatus est. Eū ipse ad imperandū presidū vocare: rursusq; cepit flectere
animū et ex mala conscientia digna timere. Deniq; multis diebus per dubitationem consūptis
cū modo tedio rerum aduersarum omnia bello potiora deduceret interdum secus ipse reputaret
quā gravis casus in seruitiū ex regno foret: multis magnisq; presidis ne quicq; perditis de inte
gro bellum sumit. Rome senatus de provincijs consultus Numidam Metello decreuerat. per
idem temp' Utice forte. L. Mاريو per hostias dijs supplicanti magna atq; mirabilia portendi
aruspex dixerat. Proinde que animo agitabat: fretus dū ageret fortunam quam sepius expe
riri et oia prospere euentura. Ad illū iam antea consolatus ingens cupidō exagitabat ad quē
capiendum preter vetustatem familie omnia ei abūde erant: industria: probitas: militie magna
scientia. animus belli ingens domi modicus libidinis et diuitiarū victor. Tantūmodo glorie ani
mus. Sed is natus et per omnem pueritiam Arpini altus vbi primū etas militie patiens fuit sti
pendijs facundis nō greca secūdia neq; vrbānis mūditijs sese exercuit. ita inter artis bonas in
tegrū ingeniū breui adoleuit. Ergo vbi primum tribunatum militarem a populo petit. plerisq;
faciē ei' ignoratib' facile not' p ois trib' declarat. Deinde ab eo magistratu aliū p' aliū sibi pepit: sp
q; in potestatibus eo modo agitabat. vt ampliore honore q̄ gerebat dignus haberet. Tamen is
ad id locoꝝ talis vir petere nō audebat. Nam postea ambitione preceps datus est et iam tū alios
magistrat' plebs: consulatū nobilitas inter se per man' tradebat nou' nemo tam preclar' neq; tā
egregijs factis erat. qui is indign' illo honore et quasi pollut' habere. igit' vbi marius Aruspex
dicta eodem quo cupidō animi hortabat' intēdere videt. ab Metello consulatū petendi grā mis
sionē rogat. Eui q̄q; virtus gloria atq; alia optanda bonis superabāt tū inerat contemptor ani
mus et superbia cōmune nobilitatis malū. Itaq; primū cōmotus insolita re. mirari ei' consilium
et quasi per amicitia monere. ne tam praua inciperet. neu super fortunā animū gereret nō oia oī
bus cupienda esse debere illi res sua satis placeret. postremo caueret id petere a po. r. qd iure ne
garet. Postq; hec talia atq; alia dixit. neq; anim' marij flectit respōdit vbi primū potuisset per
negocia publica facturū sese que peteret ac postea sepe eadē postulanti fert' dixisse. ne festinaret
abire. satis mature illū omi filio consulatū petiturū. is eo tēpore contubernio patris ibidē mili
tabat. annos circiter viginti. Que res mariū tū pro honore quē affectabat' cōtra Metellū vebe
menter accenderat. ita cupidine atq; ira. pessimis cōsultorib' crassari neq; facto villo neq; dicto
abstinere qd modo ambitiosum foret. milites qbus in hybernīs perat latiore. iperio q̄ ante ha
bere. Apud negociatores quorū magna multitudo Utice erat crummosi et siml' magnifice de bel
lo loq. dimidia pars exercitus sibi permitteret paucis dieb' iugurthā in catenis habiturū. ab i
peratore consulto bellū trahi. qd homo in annis et regie superbie in iperio nimis gauderet. Que
oia illis eo firmiora videbant. qd diuturnitate belli res familiares corruperāt. et aio cupienti ni
hil satis festinat'. Erat preterea in exercitu nostro numida qdam noie Gauda. Vanastabilis: si
lius. masimile nepos quē micipsa testamento scdm beredē scripserat. morbis cōfectus et ob eam
causam mente paululū imminuta. Eui metellus petenti morte regū: vt sellam iurta poneret. item
postea custodie cā turmā equitū romanorū vtrūq; negauerat bonor: qd eorū modo fore: quos po.
ro. reges appellauisset presidū: quod contumeliosum foret si equites romani Satelliti: numide
traderētur. Hūc mari' ant' aggredit': atq; hortat': vt cōtumeliarū imperatori euz suo auxilio pe
nas petat hominē ob morbos aio par' alido secunda oratione extollit illum regez ingentē vi
masimile nepotem esse: si iugurtha captus aut occisus foret imperium numidie sine mora habi
turam: id adeo mature posse euenire si ipse consul ad id bellum missus foret: itaq; et illum: et eq
tes romanos milites et negociatores alios ipse plerosq; pacis spe impellit: vti romani ad suos
necessarios aspere in Metellū de bello scribant: mariū imperatorē poscant sic illi a multis mor

talibus honestissima suffragatione consulatus petebatur. Simul ea tempestate plebis: nobilitate fusa per legem malam novos extollebat. Ita Mario cuncta procedere. interim Jugurtha postquam omnia deditioe bellum incipit ut cum magna cura parare omnia: festinare exercitum cogere ciuitates que a se defecerant formidine aut ostentando premia affectare: circumuenire suos locos arma tela aliisque que spe pacis amiserat reficere: aut commercari: seruitia Romanorum allicere et eos ipsos qui in presidibus erant pecunia tectare: prius intactum nihil neque quietum pati cuncta agitare igitur. Hacenses quo Metellus in initio Jugurtha pacificante presidium imposuerat fatigati regis supplicibus neque antea sua voluntate alienati principes ciuitatis inter se cōiurant. Nam vulgus uti plerumque solet et maxime Numidarum ingemo mobili seditiosum atque discordiosum erat: cupidum nonarum rerum quieti et ocio aduersum deinde compositis inter se rebus in diem tertium constituit quod is festus celebrat usque per omnem apudricam: ludum et lasciuia magis quam formidinem ostendebat: sed ubi tempus fuit centuriones Tribunosque militares et ipsum prefectum oppidi Turpilium Iullanum alius aliam domos suas inuitat eos omnis preter Turpilium inter epulas obtruncant. postea milites palantes inermes quippe in tali die ac fine imperio egrediuntur: idem plebs facit pars edocti a nobilitate alii studio talium rerum incitati: quis acta consiliumque ignoratibus tumultus ipse et res noue satis placebant. Romani milites improviso metu incerti: ignari quid potissimum facerent trepidare. Arcem oppidi ubi signa et scuta erant presidium hostium porte ante clausa fugam prohibebant: ad hoc mulieres pueri protectis edificiorum sara et alta que locus prebebat certatim mittere: ita neque cauere anceps malum neque a fortissimis infirmissimo genere resisti posse: iuxta boni malique strenui et imbecilles multi obtruncati sunt in ea tanta asperitate sensus Numidis et oppido undique clausa Turpilium profectus unus ex omnibus italicis profugit intactus: id misericordia ne hospitum ac pactione: an casu ita euenerit parum comperimus: nisi quia illi in tanto malo turpis vita integra fama potior fuit improbus intestabilisque videtur. Metellus postquam de rebus Hacie actis comperit paulisper mestus e conspectu abiit. Deinde ubi ira et egritudo permixta sunt cum maxima cura ultimum ire iniurias festinat. Legionem cum qua hyemabat: et quam plurimos potest Numidas equites pariter cum occasu solis expeditos educit et postera die circiter horam tertiam peruenit in quendam plantam: locis paulo superioribus circumuenta ibi milites fessos itineris magnitudine: etiam abiuuantes omnia docet oppidum Hacam non amplius mille passum abesse dicere reliquum laborem equo animo parat: dum pro ciuibus suis virtus fortissimus atque miserrimis penas caperent preterea predam benigne ostendat sic animis eorum arrectis equites in primo latere pedites quam arctissime ire et signa occultare iubet. Hacenses ubi animaduertere ad se versum exercitum pergere primo uti res erat. Metellum esse rati: portas clauere. Deinde ubi neque agros vastari: eos qui primi aderant Numidas equites videt: rursus Jugurtham arbitrati cum magno gaudio obui procedunt. Equites et pedites repetentes signo dato alii vulgus effusum oppido cedere: alii ad portas festinare: pars turre capere: ita atque prede spes amplius quam lassitudo posse. Ita Hacenses biduum modo ex perfidia letati. Eluitas magna et opulenta cuncta pene atque prede sunt. Turpilium quem prefectum oppidi unum ex omnibus profugisse supra ostendimus: versus a Metello causam dicere postquam se parum expurgat condemnatus verberatusque penas capite soluit. Nam is ciuis e Collatia erat. Per idem tempus Bomilcar. cuius impulsu Jugurtha deditioem quam metu deseruit inceperat: suspectus regi et ipse cum suscipiens nouas res cupere: ad perniciem eius dolum struere: die noctumque fatigare animum denique omnia tentando focum sibi adiungit Nabdalsam hominem nobilem: magnis opibus clarum acceptum popularibus suis: qui plerumque secus sum ab rege exercitum ducere et omnes res exequi solitus erat que Jugurthe fesso aut maioribus astricto superant ex quo illi gloria: opes que inuente igitur utriusque consilio die in fidibus statuit. Cetera uti res posceret pro tempore parati placuit. Nabdalsa ad exercitum est profectus quem inter byberna Romanorum iussus habebat: ne ager inultis hostibus vastaret. is postquam magnitudine facinoris percussus: ad tempus non venit: metusque rem impediebat. Bomilcar. simul cupidus incepta patrandi: et timore socii antius: ne omisso vetere consilio nouum quereretur litteras ad eum per homines fideles mitti: in quis mollitiem secordiamque viri accusare testari deos per quos iurasset monere ne premia Metelli in pestem conuerteret Jugurthe exercitum adesse: ceterum sua ne an Metelli virtute periret: id modo agitari proinde reputaret animo suo premia an cruciatum mallet: sed cum e littere allate fuere: forte Nabdalsa exercitato corpore fessus in lecto quiescebat: ubi cognitus Bomilcaris verbis: primo curam: deinde uti egrum animum solet somnus cepit: erat enim Numidia quidam negotiorum curator: fidus ei acceptusque et omnium confidit

Bellum

horum nisi nouissimi particeps: qui postquam allatas litteras audiuit et ex consuetudine ratus opa
 aut ingenio suo opus esse tabernaculum introiuit. dormiente illo epistolam super caput in pului
 nari temere positam sumit ac perlegit. Deinde propere cognitis insidijs ad regem pergit. Nab
 dalsa post paulo expectat: ubi neque epistolam reperit. et rem omnem uti acta erat ex p[er]fugis cogno
 uit primo indicem perseque conatus est postquam id frustra fuit Jugurtham placandi gratia accedit di
 cit que ipse parauisset p[er]fidia clientis sui facere p[re]u[er]ta lachrimas obtestatur per amicitiam p[er]que
 sua ante fideliter acta: ne super tali scelere suspectum sese haberet. Ad ea rex aliter quam animo gerebat
 placide respondit. Bomilcare interfecto alijsque multis quos socios insidiarum cognouit iram oppressit
 neque ex eo negotio seditio oriret neque post id Jugurthe dies aut nox ulla quies fuit: neque loco:
 neque mortali cumque aut tempore satis credere. ciues hostes iuxta metuere circumspectare omnia et omni
 strepitu pauescere: alia loco sepe contra decus regum noctu requiescere interdum somno excusati arre
 ptis armis tumultum facere. ita formidine quasi vecordia agitari. igitur Metellus ubi de casu Bo
 milcaris et indicio patefacto ex p[er]fugis cognouit: rursus tanquam ad integrum bellum cuncta parat festi
 natque Marium fatigantem de p[er]fectione simul et inuictum et offensum sibi parum idoneum esse ratum domum
 dimittit. Et Rome plebes litteris que de metello ac mario misse erant cognitis volenti animo de ambobus
 acceperant imperatori nobilitas: que antea decori fuit inuidie esse. At illi alteri generis bu
 militas fauorem addiderat. Ceterum in utroque magis studia partium: quam mala aut bona sua moderari
 Preterea seditiosi magistratus vulgum exagitare. Metellum omnibus contionibus capitis accersere.
 Marii virtutem immanis celebrare. Denique plebs sic est accensa uti opifices agrestesque omnes quorum
 res fidesque in manibus sue erant: relictis operibus frequenter Marium: et ut sua necessaria post illi
 honorem ducerent. ita percussa nobilitate post multas tempestates nouo homini consulat: mandatur:
 et postea populus a tribuno plebis. L. Manlio maximo rogatus quem vellet cum Jugurtha bellum
 gerere: frequenter Marium iussit: sed senatus paulo ante metello numidiam provinciam decreuerat: ea res
 frustra fuit. Eodem tempore iugurtha amissis amicis: quorum plerisque ipse necauerat. Ceteri formi
 dine: pars ad Romanos alij ad regem Bogham p[er]fugerat: cum neque bellum geri sine ministris posset
 et nouorum fidem in tanta perfidia veterum experiri periculosum duceret varius incertusque agita
 tur omnesque illis res: neque consilium: aut quisque hominum satis placebat: itinera profectusque indies mu
 tare: modo aduersus hostes. interdum in solitudines pergere sepe in fuga ac post paulum in armis
 spem habere dubitare: virtute an fidei popularium minus crederet ita quoque intederat res aduer
 se erant. Sed inter eas moras repente sese Metellus cum exercitu ostendit Numide ac Jugur
 tha pro tempore parati instructi sunt. Deinde prelium incipitur: qua in parte rex pugne affuit ibi
 aliquandiu certatum est. Ceteri eius omnes milites primo congressu pulsi fugatique sunt. Roma
 ni lignorum et armorum: et aliquanto numero hostium paucorum potiti sunt. Nam ferme numidas in
 omnibus prelijs magis pedes quam arma tutati sunt. Ea fuga Jugurtha impensius modo rebus suis
 diffidens cum p[er]fugis et parte equitatus in solitudines. Deinde Thalam peruenit: id oppidum
 magnum atque opulentum: ibique plerique thesauri filiorumque eius multus pueritie cultus erat.
 Que postquam Metello comperta sunt: quamquam inter Thalam flumenque proximum in spacio milium quinque
 ginta loca arida atque vasta esse cognouerat: tamen spe patrandi belli: si eius oppidi potitus foret om
 nis asperitates superuadere: ac naturam etiam vincere aggreditur. igitur omnia iumenta sarcinis leua
 re iubet. nisi frumento dierum decem. Ceterum ut res modoret alia vasa aque idonea portari. Pre
 terea conquirunt ex agris quam plurimum potest domiti pecoris eoque imponit vasa cuiusque modi. sed ple
 raque lignea collecta ex tugurijs Numidarum. Ad hoc finitimum iparat. Qui se post regis fugam Me
 tello dederant: quam plurimum ut quisque aque portaret. Diem locumque ubi presto fuerint predictum: pe
 ex flumine quam proximam oppido aquam esse supra diximus: iumenta onerat. Eo modo instructus ad
 Thalam peruenit. Deinde ubi ad id loci ventum est quo Numidas preceperat et castra posita munis
 taque sunt tanta repente celo missa vis aque dicuntur. ut ea modo exercitui satis superque foret. Pre
 terea comestus spe amplior. quia Numide sicuti plerique faciunt in noua deditione officia tenderant
 Ceterum milites religione pluvia magis usi. Ea res multum animis eorum addidit. Nam ra
 ti sunt sese dijs mortalibus cure esse. Deinde postero die contra opinionem Jugurthe ad Thalam
 perueniunt: oppidani qui se locorum asperitate munitos crediderant. magna atque insolita re per
 cussi nibilo segnius bellum parare. idem nostri facere. Sed rex nihil iam infectum Metello cre
 dens. quippe omnia tela arma locos tempora. denique naturam ipsam ceteris imperitantem indu
 stria vicerat: cum liberis et magna parte pecunie ex oppido noctu profugit. Neque postea villo in
 loco amplius vno die aut vna nocte moratus simulabat se negotij gratia appropere. Ceterum

proditionem timebat quā vitare posse celeritate putabat. nam talia consilia solent per oculū ex
 opportunitate capi. At Metellus ubi oppidanos prelio intētos simul oppidū et operibus et lo-
 co munitū videt: vallo fossaq; mema circumvenit. deinde iubet locis ex copia maxime idoneis vi-
 neas agere. superq; eas aggerē iacere. et sup aggeres ipositis turribus opus munistros tutari. cō-
 tra hec oppidani festinare parare proorsus ab utriusq; nihil reliquū fieri. deniq; Romani multo
 ante labore preliisq; fatigati post dies quadraginta q̄ eo ventum erat oppido modo potiti. p̄da
 omnis a pfugis corrupta est. Hi postq̄ murū arietib' sciri. resq; suas afflitas vident aurū atq;
 argentū et alia que prima dicuntur domū regiā cōportant ibiq; vino et epulis gravati illaq; et do-
 mū. et semet igni corrūpūt: et q̄s victi ab hostib' penas metuerant eas ipsi volētes pependere.
 Sed pariter cum capta Thala legati ex oppido Lepti ad Metellū venerant orātes vti presidi-
 um prefectūq; eo mitteret. Nam ille quēdam boiem nobilē factiosum novis reb' studere. ad-
 versum quē neq; iperia magistratū. neq; leges valerent. in id festinaret in summo periculo suā
 salutē et illoz socios fore. nam Leptitani tā inde a principio belli Jugurthini ad bestia consulez
 et postea Romā miserant amicitia societateq; rogati. deinde ubi ea ipetrata fuere semp boni
 fidelesq; mansere et cuncta a bestia albino Metello que ipetrata graviter fecerant. itaq; ab im-
 peratore facile que petebāt adepti sunt. Emisse sunt eo cohortes Ligurū. iij. et. D. Annus pre-
 fect' id oppidum a fidonijs conditū est. quos accepimus profugos ob discordias civiles namib'
 in eos locos venisse. Ceterū sitū inter duas Syrtis quibus nomen ex re inditum. Nam duo sūt
 sinus prope in extrema Aphyrica impares magnitudine. pares natura quorūz protima terre per
 alta sunt. Cetera vti fors tulit alta alia tempestate madosa. Nam ubi mare magnū esse et sentire
 ventis cepit. Limū arenamq; et saxa ingentia fluctus trabūt ita facies locoz cū ventis simul mu-
 tatur. Igitur eius civitatis lingua modo cōversa cōnubio Numidaz. leges: cultusq; pleraq; Si-
 donica que eo facilius retinebāt: qd̄ procul ab iperio regis etatē agebant. Inter illos et frequētē
 Numidiā multiq; vastiq; loci sunt. Sed qm̄ in has regiones per leptitanorū negociavenim': nō
 indignū videt̄ egregiū atq; mirabile facinus duoz cartaginensiu memorare. Eam rē loc' ad-
 monuit: q̄ tēpestate cartaginēses pleriq; Aphyce iperabāt. cirenēses quoq; magni atq; opu-
 lēti fuere. Alger in medio arenosus vna facie. Neq; flumen neq; mons erat: qui fines eoz discer-
 neret: que res eos in magno diuturnoq; bello inter se habuit postq̄ utriq; legiones: Itē classes
 sepe fuisse fugateq; et alteri alteros aliquātulum attrinuerant veriti ne mor victos victoresq; defes-
 sos alius aggredere. Per indicias sponsonē faciunt vti certo die legati domo pfiscerentur.
 Et quo in loco iter se obuiū fuissent: cōis utriusq; populi finis habere. Igit' cartagine duo-
 fratres missi: qbus nomen philenis erat: maturauere: iter pergere. Cirenēses tardius iuere. id se-
 cordia ne an causa acciderit parū cognoui. ceterū solet in illis locis tēpestas: baud secus atq; in
 mari retinere boies. Nam ubi per loca equalia et nuda gignentiu vētus coort' arenā humo exci-
 tauit: ea magna vi agitata: ora: oculosq; ipellere solet: ita ipendio prospectu morari iter: postq̄
 Cirenēses aliquāto posteriores se esse vident: et ob rem corruptā domi penas metuūt: criminari
 cartaginēses ante tēpus digressos: cōturbare rem. Deniq; oia malle q̄ victi abire. Sed cū pene
 aliā pditionē tmmodo equā peterēt. Greci optionē cartaginēsiū faciūt: vt vel illi quos fines
 populo suo quererēt ibi viui obruerētur: vel eadē pditione sese quē in locū vellent: pcessuros di-
 mittere: phileni pditione pbata: seq; vitāq; suā. R. P. cōdonauere: ita viui obruti sunt. Cartha-
 ginēses in eo loco philenis fratrib' aras psecrauerunt: aliq; illis honores domi instituti. Nūc ad rē
 redeo: jugurtha postq̄ amissa Tabla inibil satis firmū p̄ metellū putat p magnas solitudines cū
 paucis pfect' puenit ad Betulos gen' boim ferū incultūq; et eo tpe ignarū nois Romani eorum
 multitudinē in vnu cogit: ac paulatī psuefacit ordines h're signa sequi: iperū observare. Itē alia
 militaria facere. p̄terea regis Boghi p̄cios magnis numerib' et maiorib' pmissis ad studiū sui
 pducit: q̄s adiutorib' regē aggressus: impellit vti aduersū ro. bellū icipiat: ad ea grā facili' puius
 q̄ fuit qd̄ bogh' in initio huiusce belli: legatos ro. miserat: sed et amicitia petiti. Quā rē opportu-
 nissimā incepto bello pauci impediuerāt. Eci avaritia q̄s oia honesta atq; inhonesta vendere
 mos erat. Etia antea Jugurthe filia boghi nupserat. Verū ea necessitudo apud Numidas mau-
 rosq; levis ducitur: quod singuli pro opib' quisq; q̄ plurimas vxores: alij denas: alij plures habe-
 ant. Sed reges eo aplius: ita anim' multitudinē distrabit: nulla pro socia obtinet. pariter oēs vi-
 les sunt. Igitur in locū ambobus placitū exercit' cōueniunt: ibi fide data et accepta Jugurtha
 Boghi animū oratione accendit. Romanos iniustos p̄funda avaritia cōmunes omniū hostes
 esse: eandē cām illos belli habere cū Bogho quā secū et cum alijs gentib' libidine iperādi. quis

omnia regna aduersa sunt: tū sese ante paulo cartbaginenses. item regē persen: post uti quisq;
opulentissimus videbatur: ita Romanis hostem fore. His atq; alijs talib': ad Lirtbam oppidū
iter constituunt. Quod ibi. Qu. Metellus predā captiuosq; et impedimenta locauerat: ita iugur-
tha ratus aut capta vrbe opere precū fore: aut si roman' dux auxilio suis venisset prelio sese cer-
turos. Nā callidus id modo festinabat. Bogbi pacē imminuere ne moras agitando aliud q̄ bel-
lum mallet imperator post q̄ de regū societate cognouit non temere neq; uti sepe iam victo iu-
gurtha consueuerat omnibus locis pugnādi copiam facit ceterum baud procula cirtba castris
munitis reges operitur: melius esse ratus cognitis Mauris qm̄ is non' hostis accesserat: ex cō-
modo pugnam facere: interim Roma per litteras certior sit. Mاريو puinciam Numidiam da-
tam. Nā consulē factū iam antea acceperat. Quibus rebus supra bonū atq; honestum perculsus
neq; lacrymas tenere neq; moderari linguam vir egregius alijs artib': nimis molliter egritudi-
nem pati. Quā rem alij in superbiā vertebant: alij bonū ingenū cōtumelia ascensum esse: Mul-
ti quod iam parta victoria ex manib' eriperetur: nobis satis cognitū est illū magis bonore Ma-
rii q̄ iniuria sua et cruciatū: neq; tā anxie laturū fuisse: si adepta prouincia aliqua Mاريو trade-
retur. igitur eo dolore impeditus et q̄ stultitie videbatur alienā rem suo periculo curare legatos
ad Bogbum misit postulatum: ne sine causa hostis populi ro. fieret habere tum magnā copiam
societatis amicitieq; cōiungende: que potior bello esset. Quam qui operibus suis consideret: ta-
mē non debere incerta pro certis mutare. Dinne bellum sumi facile est: ceterū acerrime desine-
re. nō in eiusdem potestate initium eius et finem esse: incipere cuius etiam ignauo licere. Deponi
aut cum victores velint. Proinde sibiq; regnoq; consuleret neu florētes res suas cum iugurthe
perditis misceret. Ad ea rex satis placide verba facit sese pacem cupere. Sed iugurthe fortuna-
rum misereri. Si eadē illi copia fieret omnia cōuentura. rursus imperator contra postulata Bo-
gbi nuncios mittit: ille probare partim: alia abnuere. Eo modo sepe ab utroq; missis remissisq;
nunchs tempus procedere: et ex metelli voluntate bellum intactum trahi. At Marius ut supra
diximus cupientissima plebe Consul factus post q̄ ei prouinciam. Numidiam populus iussit au-
tea iā infestus nobilitati: tum vero multus et feror instare modo singulos. modo vniuersos lede-
re. Dictitare sese consulatum ex victis illis spolia cepisse alia preterea magnifica pro se et illis do-
lentia interim que bello opus erant prima habere: postulare legionibus supplementum. auxilia
a populis et regibus socijsq; accersere. preterea ex latio fortissimum quēq; plerosq; militia pau-
cos fama cognitos accipere. et ambiendo cogere homines et meritis stipēdijs proficisci. neq; il-
li senatus q̄q; aduersus erat de vllō negocio abnuere audebat. Eterū supplementū ē letus de-
creuerat: q̄ neq; plebe militia volēte putabatur Marius aut belli vsum aut studia vulgi amissu-
rus. Sed ea res frustra sperata tanta libido cū Mاريو eundi plerosq; inuaserat. sese quisq; pre-
da locupletē fore victorē domū reducturū: alia huiuscemōi ais trahēbāt: et eos nō paululū orōne
sua Mari' erexerat. nā post q̄ oib' decretis q̄ postulauerat milites scribere vult hortādi cā fil' et
nobilitatē uti cōsuenerat et agitādi cōtionē populi aduocauit. Deinde hoc mō disseruit.

Scio ego Quir. plerosq; nō iisdē artibus a vobis imperiū petere: et post q̄ adepti
sunt gerere: primo industrios supplices: modicos esse. Deinde per ignauam et
superbiā etatē agere: sed mihi contra videtur: nā quo pluri vniuersa respu. est
q̄ cōsulatus aut pretura eo maiore cura illā administrari q̄ hec peti debere: ne-
q; me fallit q̄tum cū maximo vestro beneficio negocij sustineaz. Bellum para-
re: fil' erario puere: cogere ad militia eos q̄s colis offendere: domi forisq; oia cu-
rare: et ea agere iter iundos: occurrentes factiosos opinōe Quir. asperi' ē. Ad hec alij si delinq̄re
vetus nobilitas maior' fortia facta cognatorum et affiniū opes: multe clientele oia presidio ad-
sunt. Mihi opes in memet site: quas necesse est et virtute et innocentia tutari. nam alia infirma
sunt. et illud intelligo Quir. oīūz oia in me cōuersa esse: equos bonosq; fauere quippe mea bene-
facta reipū. precedunt nobilitatē inuadēdi me querere locū. Quo mihi acius intendū est uti ne-
q; vos capiamini et illi frustra sint. Ita ad hoc etatis a pueritia sui ut omnes labores et pericla
consueta habeam: que ante vestra beneficia gratuito faciebam: ea uti accepta mercede deferam
non est consilium Quir. Illis difficile est in potestatibus temperare: qui per ambitionez sese pro
bos simulare. Et mihi qui omne etatē in optimis artibus egī bñfacere iā ex consuetudine in na-
turam cōuertitur. Bellum gerere mecum iugurtha iussistis quaz rem nobilitas egerrime tulit:
Queso reputate cum animis vestris nō id mutari melius sit: si quem ex illo globo nobilitatis ad
hoc negocij. aut vel aliud tale mittatis: boiem veteris p̄sapie: ac multarū imaginum et nullius sit

pendij. s. vt in tanta re ignarus omnium trepide festinet: sumat aliquē ex populo monitorem sui officij: ita plerumq; euenit vt quem vos imperare iussistis. sibi imperatorem alium querat. Atq; ego scio Quir. post q̄ consules facti sunt: acta maiorum et grecorum militaria precepta legere ceperunt hoies preposterum. Nam legere q̄ fieri re atq; vsu prius. Sed hoc tpe posterius. Compate nunc Quir. cū illorū superbia me hominē nouum: que illi audire et legere solent eorū partē vidi alia egomet gessi que illi litteris ego ea militando didici: nunc vos existimare facta: an dicta pluris sint. Cōtemnunt nouitatem meam. Ego illoz ignauiam mihi fortuna: illis proba obiectantur quāq; ego naturā vnam et cōem omnium existimo. sed fortissimū quēq; generosum esse: ac si tam ex partibus: Albini: aut bestie queri posset neue an illos ex se gigni maluerint quid responsuros creditis: nisi sese liberos q̄ optimos voluisse: quod sine iure despiciūt me faciāt idem maioribus suis: quibus vti mihi ex virtute nobilitas cepit. inuident bonori meo: ergo inuideant labori innocentie: periculis etiam meis qm̄ per bec illum cepi verum corrupti homines superbia ita etatem agunt quasi vestros honores contemnāt: ita hos petūt quasi honeste vixerint. Nec illi falsi sunt qui diuersissimas res pariter expectant. ignauie voluptatē et premia virtutis: atq; etiam cū apd vos aut in senatu faciūt verba pleraq; oratione maiores suos extollūt: eorū fortia facta memorādo clariores sese putant: qd̄ contra est. Nam quāto vita eorum: preclarior: tanto eorū secordia flagitiosior. Et profecto ita se res habent. Maiorū gloria quasi posteris lumen est: neq; bona: neq; male eorum in occulto patitur. Huiusce rei ego inopiam patior. Quir. verum id qd̄ multo preclarius est: meamet facta mihi dicere licet. Nunc videte q̄ iniqui sunt q̄ ex aliena virtute sibi arrogant: id mihi ex mea nō concedunt. s. quod imagines non habeo: et quia mihi noua nobilitas est: quā certe peperisse melius est q̄ acceptam corrupisse. Equidē ego nō ignoro si iā respondere velint abunde illis facundam et cōpositam orationem fore. Sed in maximo vestro beneficio cū ciuibz eis me vosq; maledictis lacerent: non placuit reticere ne quis modestiam in conscientiaz duceret. Nam me equidē ex animi finia nulla oratio ledere pōt. quippe vera necesse est bene predicet. Falsam vitam moresq; mei supant. Sed qm̄ vestra consilia accusantur qui mihi summus honorem et maximum negocium imposuistis: atq; etiam animis reputare: dum eorum penitendum sit. Non possum fidei cā imagines neq; triumphos: aut consulatus maiorum meorū ostēdere. At si res postulant astas: verillum: phaleras: alia militaria dona preterea cicatrices in aduerso corpore. Desunt mee imagines: bec est nobilitas non hereditate relicta: vt illa illis. Sed quē meis laboribus et periculis quesui. Non sunt composita mea verba: parum id facio: ipsa se virtus satis ostendit: illis artificio opus est: vt turpia ficta oratione tegant neq; litteras grecas didici: parum placebat eas discere: quippe que ad virtutem doctoribus nihil profuerant. At illa multo optima reipu. doctus sum hostes ferire: presidia agitare: nil metuerem: nisi turpe famam byemem et etatem iurta pati humi requiescere: eodem tpe inopiam et laborem tollerare. Ergo his ego preceptis milites hortabor: neq; arte colam illos vt me opulentem: neq; gloriā meam laborem illorum faciam. Hoc est vtile: hoc ciuile imperiū. Nam cum tute per inolitiam agas exercitū supplicio cogere id est dominum eē non imperatorem. Nec atq; alia talia nostri maiores faciendo seq̄ Remq; pu. celebrare. quibz nobilitas freta ipsa dissimilis moribus. nos illorū emulos contemnit: et ois honores non ex merito sed quasi debitos a vobis repetunt. Eterū homines superbissimi procul erant Maiores eorum oia que licebat illis relinquere. Diuitias imagines memoriam: sui preclaram virtutē non relinquere. Neq; poterant ea sola neq; datur dono neq; accipif Sordidum me et incultis moribus aiunt q̄ parum scire conuiuū exorno: neq; bistrionem vsq; neq; pluri coquum q̄ villicū habeo que mihi non libet confiteri. Quir. nam ex parente meo: et alijs sanctis viris ita accepti: munditias mulieribus: viris laborē conuenire: oibus bonis oportere plus glorie q̄ diuitiarum: arma non superlectilē decori esse. Quin ergo quod iumat: quod ē carum estimant id semper faciāt: amēt: potent vbi adolescentiam habuere: ibi senectutē agant in cōuiujs dediti vētri: et turpissime parti corporis: sudorē: puluerē: et alia talia nobis relinquāt. quibz illa epulis incūdiōra sunt. Hec nō ita est: nā vbi se flagitijs dedecora vere turpissimi viri: bonorū p̄mia ereptū: eū: ita iniustissime luxuria et ignauia pessime artes illis qui cōsulere eas nihil officiunt. respu. innoxie cladi sunt nūc qm̄ illis q̄tū mei mores nō q̄tum illorū flagitiosa possebāt respondi pauca de repu. loquar. Primā oium de nūidia bonū aiūm habetote Quir. Nam que vsq; ad hoc tps Jugurthā tutata sunt oia remouistis auaritiā: imperitiā: atq; superbiā. Deniq; exercitus ibi est locoꝝ sciēs. Sed me bercule: magis strēnuus q̄ felix. Nā magna ps eius auaritia aut temeritate ducū attrita est. Quāobrem vos quibus inest militaris etas: adnitimini mecum et

capescite tempus. neque quæquam ex calamitate aliorum. aut imperatorum superbia metus ceperit. Ego
 inet in agmine atque in prelio consultor. idem et socius periculi vobiscum adero: me vosque omnibus in re
 bus iuxta agam. Et profecto diis iuvantibus omnia matura sunt: victoria: preda: laus. Que si dubia
 aut procul essent: tamen omnes bonos reipublice subuenire deceret. Etenim ignavia nemo immortalis scius
 est: neque quisque parens liberis uti eterni forent: optavit magis uti boni honestique vitam erigerent.
 Plura dicerem Quir. si timidis virtutem verba adderet. Nam strenuus abunde dictum puto: Huiusce
 modi oratione habita Marius postquam plebis animos erectos videt propere comenatu stipendio: ar
 mis atque alijs utilibus naues onerat. Cum A. Manlius legatum proficisci iubet. ipse interea milites
 scribere: non more maiorum neque ex classibus. sed uti cuiusque libido erat: capite censos plerosque: Id
 factum alij inopia bonorum: alij per ambitionem consulis memorabant. Quod ab eo genere celebratus
 auctusque erat: et hoc potentiam querenti egentissimus quisque opportunissimus: cui neque sua cara quippe
 que nulla sunt: et omnia cum precio honesta videntur. Igitur cum aliquando maiore munere quam decre
 tum erat in Apuliam profectus paucis diebus Uticam aduehitur. Exercitus ei traditur a. P. Rutili
 legato. Nam Metellus conspectum Marij fugerat. ne videret ea que audita animus tolerare ne
 quierat. Sed consul expletis legionibus cohortibusque auxiliarijs in agrum fertilem et preda onu
 stum proficiscitur omnia ibi capta militibus donat. Deinde castella et oppida parum munita natura et
 viris aggreditur prelia multa. Ceterum alia lenia alijs locis facere. interim novi milites sine metu
 pugne adesse: videre fugientes capere: aut occidi fortissimum quemque: tutissimum armis libertatem patriam
 parantesque et omnia alia regi: gloriam atque diuitias queri sic brevi spacio novi veteresque corrumpere virtus
 omnium equalis facta. At reges ubi de aduentu Marij cognouere diuersi in locos difficiles abeunt.
 Ita iugurthe placuerat speranti mox effusos hostis inuadi posse. Romanos sicuti plerosque remo
 to metu lauius licentiusque futuros. Metellus interea romam profectus contra spem suam letissimis
 animis excipitur. Plebi patribusque postquam inuidia decesserat iuxta carus. Sed Marius impigre pru
 denterque suorum et hostium res pariter antecedere. cognoscere: quid utrisque boni: aut contra esse: explo
 rare itinera: regum consilia et insidias anteuenire. Nihil apud se remissum: neque apud illos tutum pa
 ti. Itaque et Betulos et iugurtham predas agentes ex socijs nostris sepe aggressus itinere effude
 rat: ipsum neque regem haud procul ab oppido Eiriba armis eruerat. Que postquam gloriosa modo facta
 sunt: belli nec copiam patrandi cognouit: statuit urbes que viris aut loco pro hostibus: et aduersus
 se opportunissime erant singulas circumvenire: ita ratus Jugurtham prefidijs nudatum si ea patere
 haud prelio certaturum. Nam Bogbus nuncios ad eum sepe miserat velle Po. Ro. amicitiam nequid a
 se hostile timeret: id simulauerit: ne quo improutisus gravior accederet: an nobilitate ingenij pa
 cem atque bellum mutare solitus pax exploratum est. Sed consul uti constituerat oppida castellaque mu
 nita adire partim vi: alia metu: aut premia ostentando auertere ab hostibus. At primo mediocria
 gerebat: existimans Jugurtham ob suostutandos in manus venturum. Sed ubi illud procul adesse et
 alijs negocijs intentum accepit: maiora et magis aspera aggredi tempus visum est. Erat inter ingentes
 solitudines oppidum magnam atque valens noie Tapsa: cuius conditor Hercules Lybis memorabatur
 cuius ciues apud iugurtham imunes leui impio. et ob ea fidelissimi habebantur muniti aduersum ho
 stes non membris modo et armis atque viris: verum etiam multo magis asperitate locorum. Nam preter op
 pido loca propinqua: alia omnia vasta inculta: egentia aque: infesta serpentibus: quorum vis sicuti om
 nium ferarum inopia acrior. Ad hanc natura serpentum pernicio: sicuti magis quam alia re acceditur. Et po
 tiundi Marium maxima cupidum inuaserat: tum propter usum bellum quia res aspera videbatur.
 Metel. oppidum Thalam magna gloria ceperat. haud dissimile situm munitumque: nisi quod apud Tha
 lam non longe a menibus aliquot fontes erant. Tapsenses vna modo atque ea intra oppidum iuxta aqua
 pluvia utebantur. Id ibique et in omni apulica que procul mari incultius agebat: eo facilius toleraba
 tur: quia numide plerique lacte et serina carne vefcebantur: et neque salem neque alia irritamenta gule
 querebant. Libus potusque illis aduersus famem atque sitim non libidini: neque luxurie erat. Igitur consul
 omnibus exploratis: credo diis fructus. nam contra tantas difficultates consilio satis prouidere non pote
 rat: quippe et frumenti inopia tentabatur. Quod numide pabulo pecoris magis quam aruo student.
 Et quodcumque semen natum fuerat iussu regis in loca munita contulerat. Ager autem aridus et frugum
 vacuus ea tempestate. nam estatis extremam erat. Tamen pro rei copia satis prouideret exornat
 Pecus omne quod superioribus diebus prede fuerat: equitibus auxiliarijs ad agendum attribuit. Aul.
 Manlium legatum cum cohortibus expeditis oppidum Latim ubi stipendium et comenatum locauerat
 ire iubet dicit quod se predabundum post paucos dies venturum. Sic incepto suo occultato pergit ad flu
 men tanam. ceterum in itinere quottidie quadraginta duo pecora exercitui per centurias item per

turmas equaliter distribuerat et ex corijs vtres vti fierent curabat simul et inopiam frumenti lenire: et ignaris omnibus parare: que vsui forent. Denique sexto die: cum ad flumen ventum est maxima vis virium effecta est: ibi castris leui munimento positos milites cibum capere: atque vti simul cum occasu solis egredierentur: paratos esse iubet. Quibus abiectis sarcinis aqua modo secum et iumenta onerare. Deinde postquam visum est tempus castris egredi. Noctemque totam itinere facto confedit. Idem proxima facit: Deinde tertia multo ante lucis: aduentum peruenit in locum tumultuosum longe a Tapsa non amplius duum milium intervallo: ibique quam occultissime potest cum omnibus copiis diem operitur. Sed ubi dies cepit: Numide nihil hostile metuens multi oppido egressi repetere omnem equitatum: et cum his velocissimos pedites cursu tendere ad Tapsam: et portas obsidere iubet. Deinde ipse intentius propere sequi: neque milites predari finire. Que postquam oppidani cognouere res trepide: metus ingens malum improuisum. Ad hoc pars civium extra menia hostium in potestate coegere vti deditionem facerent. Eterum oppidum incensum: Numide puberes interfecti. alij omnes venundati: preda militibus diuisa. Id facinus contra ius belli: non avaritia: neque scelere consilis est admissum. sed quia locus iugurthe opportunus nobis aditu difficilis. Genus hominum mobile infidum ante neque beneficio: neque metu coercitum. Postquam tantam rem peregit. Marius sine ulla suorum incommodo magnus et clarus antea: maior clarior haberi cepit. Omnia non bene consultarum etiam causa data in virtute traherentur. Milites modesto imperio habiti simul et locupletes ad celum ferre. Numide magis quam ullum mortale timere. Postremo omnes socii: atque hostes credere illi aut mentem diuinam esse: aut deorum nutu cuncta portendi. Sed consul ubi ea res bene euenit: ad alia oppida pergit pauca repugnantibus Numidis capit: plura propter Tapsensium miseras igni corrumpit: luctu atque cede omnia complentur. Denique multis locis potitus: ac plerisque exercitu incremento: aliam rem aggreditur non eadem asperitate quam Tapsensium. Eterum baud secus difficilem. Namque baud longe a flumine mulucha quod iugurthe Hochique regnum disungebat: erat inter ceteram planiciem mons saxeus mediocri castello satis patens in immensum editus vno perangusto aditu relicto. Nam per omnia natura veluti opere atque consulta preceps erat: quem locum Marius quod ibi regis thesauri erant summa vi capere intendit: sed ea res forte quam consilio melius gesta. Nam in castello virore atque armorum satis magna vis et frumenti et fons aque aggeribus turribusque et alijs machinationibus locus importunus. Iter castellanorum angustum ad modum vtrinque precise vinee cum ingenti periculo frustra agebantur: nam cum he paululum processerant igni aut lapidibus corrumpabantur. Milites neque pro opere consistere propter iniquitatem loci neque inter vineas sine periculo administrare. optimus quisque eadem re aut sanciri ceteris metus angere. At Marius multis diebus et laboribus consumptis anxius trahere cum animo suo omittere ne inceptum: quoniam frustra erat: an fortunam operiretur: qua sepe prospere usus. Que cum multos dies noctesque estuas agitaret: forte quidam Ligur ex cohortibus auxiliariis miles gregarius aliquantum est egressus: castris baud procul a latere castelli: quo aduersus pliantibus erat aiaduertit: inter saxa repetentes cocleas: quarum cum unam atque alteram deinde plures peteret studio legendi paulatim prope ad summum montis egressus est. Ubi postquam solitudinem intellexit more ingenium humanum cupido difficilissima faciendi animu aduertit. Et forte in eo loco grandis illex coaluerat inter saxa paululum modo plana. deinde flexa atque aucta in altitudinem: quo cuncta gignentium natura fert: cuius in armis modo: modo eminentibus saxis nixus Ligur castelli plantarum prescribit: quod cuncti Numide intenti pliantibus aderant. Exploratis omnibus quod mori vsui fore ducebat. Eodem regreditur non temere vti ascenderat: sed tentans omnia et circumspectans. Itaque prope ad hunc marius: acta docet: hortatur ab ea parte qua ipse descenderat: tum castellum tenet: pollicetur se ducem itineris periculi que nihil esse: Marius cum ligure promissa eius. cognitum ex presentibus inquit quorum vti cuiusque ingenium erat: ita rem difficilem: aut facilem nunciauere. Consul tamen animus paululum arrectus est: itaque ex copia tibicinum et cornicinus quinque numero quam velocissimos delegit: et cum his presidio qui forent quattuor centuriones omnesque liguri parere iubet: et ei negotio proximam diem committunt. Sed ubi ex precepto tempus visum est paratis compositisque omnibus ad locum pergit. Eterum illis qui centurijs preerat edocti ab duce arma ornatumque mutauerant capite atque peditibus nudis vti profectus nixusque per saxa facilius foret. Super terga gladij et scuta verum ea numida ex corijs ponderis gratia simulque et offensa quo leuius streperet. Igitur pregressus Ligur saxa et si que vetustate radices emnebant: laqueis vincebat. quibus alleuati milites facilius ascenderent: interdum timidos insolentia itineris lenare manu ubi paulo asperior ascensus erat: singulos pre se inermes mittere. Deinde ipse cum illorum armis sequi: que dubia visus videbantur potissimum tetaret.

Bellum.

ac sepius eadē ascendēs: et descēdes deinde statim digrediens ceteris audaciā addere. Igitur dñs multūq; fatigati tandē in castellū perueniūt: desertū ab ea parte: qđ sicut alijs diebus oēs aduersum hostes aderāt Marius vbi ex nūcijs ea que ligur egerat. cognouit. Quāq; tota die intētos p̄lio suos habuerat. tum vero cohortatus est: et ipse extra vineas egressus testudine acta succedere et simul hostē tormentis sagittarijsq; et funditoribus emin⁹ terrere. At numide sepe ātea vineis Romanorū subuersis. Itē incensis: nō castelli membris sese tutabant: sed pro muro dies noctesq; agitare ac romanis maledicere. Mario verecūdiā obiectare militib⁹ nostris seruitium Jugurthe minari: secūdis rebus feroces esse interim oībus Romanis hostibusq; p̄lio intētis magna vi vtriq; pro gloria atq; ip̄erio bis: illis pro salute certantib⁹ repente a tergo signa canere. Ac primo mulieres et pueri qui visum processerāt fugere. Deinde. vti quisq; muro p̄rim⁹ erat. postremo cūcti armati inermesq; qđ vbi accidit eo acrius instare Romani fundere ac plerosq; tantūmodo sautiare. Deniq; sup̄ occisorū vadere corpora auidi glorie certantes murū ascendere neq; quēq; omniū preda morari sic forte correpta Marij temeritas gloriam ex culpa inuenit. Le terum dum ea res agitur. L. Sylla questor cū magno equitatu in castra venit qui vti ex latio et socijs exercitū cogeret rome relictus erat. Sed qm̄ nos tanti viri res admonuit: idoneus visum est de natura cultusq; eius paucis dicere. neq; enim alio loco de Sylle rebus dicturi sum⁹. L. Si fenna optime et diligentissime omniū qui eas res dicere persecutus: parū mihi libero ore locut⁹ videt. Igitur Sylla gentis patricie nobilis fuit. familia ppe iam extincta maiorū ignama litteris grecis atq; latinis iuste atq; doctissime eruditus: animo ingenti: cupidus voluptatū: sed glorie cupidior: ocio lutorioso esse. tamen ab negocijs nunq; voluptas remozata nisi quod de vxore potuit honestius consuli: facilius: callidus: et amicitia facilis ad simulāda negocia altitudo ingenij incredibilis multarū rerū ac maxime pecunie largitor: atq; illi felicissimo omniū ante ciuilem victoriam numq; super industriā fortuna sunt: multiq; dubitauerunt: fortior an felicior esset. Nā postea que fecerat incertum habeo: pudeat magis an pigeat differere. Igitur Sylla vt supradictū est: postq; in ap̄ricam atq; in castra marij cum equitatu venit rudis ante et ignarus belli. solertissim⁹ omniū in paucis tempestatibus factus est. Ad hec milites benigne appellare multis rogantib⁹: alijs ipse per se dare: beneficia inuit⁹ accipere: sed ea pperanti⁹ qđ es mutuū reddere: ipse a nullo repetere magis laborare id: vt illi qđ plurimi deberēt: ioca atq; seria cū humilissimis agere: cū operib⁹ in acie atq; ad vigilias multas adesse: neq; interim qđ parua ambitio solet: p̄sulis aut cuiusq; boni famam ledere: tantūmodo neq; consilio neq; manu priorē alium pati: plerosq; anteuenire. Quibus reb⁹ et artib⁹ breui Marior militibus clarissim⁹ fact⁹. At iugurtha postq; oppidū Tapsam aliosq; locos munitos et sibi vtilis: simul et pecuniā magnā amiserat. Ad bogbū nuncios mittit: quam primum in Numidiā copias adduceret. P̄liū faciendi tempus adesse. Quem vbi accepit: dubium belli atq; pacis rationes trahere: rursus vt antea proximos eius donis corrumpit: ipseq; Bogbo pollicetur Numadie tertiam partem si aut Romani Ap̄rica expulsi: aut integris suis finibus bellum compositum foret. Eo premio illectus Bogbus cum magna multitudine Jugurtham accedit: ita amborum exercitū coniuncto. Marium iam in hyberna proficiscentem vix decima parte die relictā inuadunt rati noctem que iam aderat: et victis sibi munimento fore: et si vicissent nullo impedimento: quod locorum scientes erant. Contra Romanis vtrumq; casum in tenebris difficilem fore. igitur simul consul ex multis de hostium aduentu cognouit et sibi hostes aderant. et priusq; exercitus aut instrui. aut sarcinas colligere. Deniq; anteq; signum aut imperium vllum accipere quiuuit. Equites Mauri atq; Getuli non acie neq; vilo more p̄liū: sed caternatim vti quosq; fors conglobauerat in nostros concurrunt. Qui omnes trepidi impromiso metu: attamen virtutis memores: aut capiebant: aut capiētes alios ab hostibus defensabant. Pars equos ascendere obuiam ire hostibus pugna latrocino magisq; p̄lio similis fieri: sine signis sine ordinibus equites peditesq; permixti cedere alios: alios obtruncare multos contra aduersos acerrime pugnantes a tergo circumuenire: neq; virtus neq; arma satis tegere quod hostes numero plures et vndiq; circumfusi erant. Deniq; Romani veteres non vīq; et ob ea scientes belli: si quos locus aut casus coniunxerat orbem facere. Atque ita ab omnibus partibus simul et recti: et instructi hostium vim sustentabant. Neq; in eo tam aspero negotio Marius terrib⁹: aut magis qđ antea demisso aio fuit: sed cū turma sua qđ ex fortissimis magisq; et familiarib⁹ parauerat: vagari passim: ac inō suis laboratib⁹ succurrere: nō hostes vbi cōfertissimi obstitērāt inuadere manu p̄sulare militib⁹ qm̄ ipare cōturbatis oībus nō poterat. Itaq; dies consūptus erat: cum tñ barbari nihil retinere atq; vti reges preceperāt noctē p se rati acri⁹

instari. Tum Marius ex copia rerum consilia trahit: atque uti suis receptum locus esset: colles duos propinquos inter se occupat. Quorum in uno castris parum amplo: fons aque magnus erat: alter usui opportunior: quia magna parte editus et preceps pauca munimenta gerebat. Ceterum ante quam Syllam cum equitibus nocte agitare iubet. Ipse dispersos milites paulatim non minus hostibus cōturbatis in unum contrahit. Deinde custos pleno gradu in colle subducit. Ita reges loci difficultate coacti prelio deterrentur. neque tamen suos longius abire sinunt. Sed utroque colle multitudine circumdato effusi confedere. Deinde crebris ignibus factis plerumque noctis barbari more suo letari: exultate: streperet: ipsi reges feroces: quod non fugere atque provictoribus agere. Sed ea cuncta romanis ex tenebris et editoribus locis facilia visu: magnoque hortamento erat. Plurimum vero Marius impetitia hostium confirmatus quoniam maximum silentium haberi iubet: nec signa quidem uti per vigilas solebant canere. Deinde ubi lux advenabat desessis iam hostibus: ac paulo antequam somno capitis: de improviso vectigales. Item cohortium turmarum legionum tubicines simul omnes tuba canere et milites clamorem tollere aut portis erumpere. Mauri atque Betuli ignoto atque horribili sonitu repente excitati: neque fugere neque arma capere neque omnino facere aut providere quicquam poterant: ita cunctos strepitu clamore nullo subueniente nostris instantibus tumultu terrore fortitudine: quasi recordia acceperat denique omnes fusi sagittarumque arma et signa militaria pleraque capta. plerisque in eo prelio quod omnibus superioribus interempti sunt: nam somno et metu insolito impedita fuga: deinde Marius uti ceperat in hyberna perficiscitur per comitatus in oppidis maritimis agere decrevit. neque tamen victoria secors aut insolens factus: sed pariter ac si in conspectu hostium quadrato agmine incedere. Sylla cum equitatu apud destimos in sinistra parte. A. Manlius cum funditoribus et sagittariis. Preterea cohortes Lugurum curabat. primos et extremos cum expeditis manipulis tribunos locauerat. Perfuge regionum scietur. mi hostium iter explorabant: simul consul quasi nullo imposito omnia providere: apud omnes adesse laudare fortis: et increpare verentis. Ipse armatus intectusque. Item milites coquebat. neque secus atque iter facere: castra munere: ex cubitu in porta cohortes ex legibus omnibus pro castris eques auxilios mittere. Preterea alios in monumentis super vallum locare: vigilas ipse circumvenire: non tam diffidentia futurorum que impavisset: quam uti militibus exequati: cum impatore labor volentibus esset. Et sane Marius illosque aliisque temporibus Jugurthinum belli magis pudore quam malo exercitum coquebat: quod multi per ambitionem fieri aiebant: quod a pueritia consuetam duritiam: et alia quas ceteri miseras vocant: voluptati habuissent: nisi tamen reipsum pariter ac seculissimo imperio bene atque decore omnia sunt gesta. Igitur quarto denique die aut longe ab oppido Liriba undique filii spoliatores citi sese ostendunt. Quare hostis adesse intelligitur. Sed quod diversi redeuntes alius ab alia parte: atque omnes idem significabant: consul incertus quoniam modo acie instrueretur: nullo ordine commutato adversus omnia paratus: ibidem opitur. Igitur iugurtha spes frustrata quod copias in quatuor partes distribu erat ratus ex omnibus eque aliquos a tergo hostibus venturos. Interim Sylla quem primum hostes attigerant cohortatus suos turmatum: et quod marie cōfertis equis aliisque ipseque Mauros invadunt: ceteri in uno loco manentes abiaculis eminus emissis corpora regere: et si qui in manus venerant obtruncare. Dum eo modo eques perliant. Boghus cum peditibus quos velux filius eius adduxerat: neque in priore pugna in itinere morati affuerant: postrema acie romanorum invadit: tum Marius apud priores agebat: quod ibi iugurtha cum plurimis erat. Deinde numida cognito Boghi adventu: clausum cum paucis ad pedites convertit: ibi latine. Nam apud Numatiam locum dedicerat. Ierclamat nostros frustra pugnare. aut paulo Marium sua manu interfectum: simul gladium sanguine oblitum ostendere quem in pugna satis impigre occiso pedite nostro cruciatauerat. Quod ubi milites acceperunt: magis atrocitate rei quam fide nunc terrorum simulque barbari animo tollere: et impulsos acius incedere: iamque paululum a fuga aberant: cum Sylla per fugatis bis quos adversum inerat rediens Mauris ab latere incurrit: Boghus statim avertitur. At iugurtha dum sustinere suos: prope iam adeptus victoriam retinere cupit circumventus ab equitibus dextra sinistra omnibus occisis: solus inter tela hostium vitabundus erupit atque interim Marius fugatis equitibus occurrit auxilio suis quos pelli iam acceperat. Denique hostes iam undique fusi sunt: tum spectaculum horribile in campis patetibus sequi: fugere: occidi capi: sequi: atque viri afflictis: ac multi vulneribus acceptis: neque fugere posse: neque quietam pati: niti modo ac statim cōcidere. Postremo omnia qua visus erat constrata telis: armis: ac cadaucibus: et interea humus infecta sanguine: postea loci consul haud dubie iam victor pervenit in oppidum Liribam quo in initio profectus intenderat: eo post quintum diem quo iterum barbari male pugnauerant legati a Bogho veniunt: qui regis verbis ab Mario pertinere duos quod fidissimos ad eum mittere velle: de suo et de Populo Romano comodo cum bis differere. Ille statim. L. Syllam et. A.

Bellum.

Dankium ire iubet. Qui quod acciti ibant: tamen placuit verba apud regem facere: quo ingenium aut
 aduersum flecterent: aut cupidum pacis videremur accederet. Itaque Sylla cuius facundie non eta-
 ti concessum est verba pauca huiusmodi locutus est. Rex Bogbe magna nobis leticia est: cum
 te tale virum deum monuerit: ut aliquam pacem quam bellum malles: neu te optimi cum pessimo omnium iugurtha
 miscendo commaculares: sed nobis demeres acerbam necessitudinem pater et te errantem illum et sceleratissi-
 mum persequi. Ad. P. R. iam a principio inopi: melius visum amicos quam seruos querere: tutiusque
 rati volentibus quam coactis imparitate. Tibi vero nulla opportunior amicitia nostra. primum quod
 procul absumus in quo offense minimum est gratia par ac si prope adessemus deinde quod pariter ab utro
 de habemus. Amicorum neque nobis: neque cuiquam hominum satis fuit: atque hoc utinam tibi a principio
 placuisset. profecto ex populo romano ad hoc tempus multo plura bona accipisse: quam mala propter nos esse. Sed
 quam humanarum rerum fortuna plerumque regit: cum placuit ut et gratiam nostram te experiri: nunc quam per il-
 lam licet festina atque uti cepisti perge. Multa opportuna habes quo facilius errata officiis supe-
 res. Postremo hec in pectus tuum dimitte nunquam. pro. ro. beneficiis victum esse. Nam bello quam vale
 at tute scis. Ad ea Bogbus placide et benigne simul pauca pro delicto suo verba facit se non
 hostili animo: sed ad regnum tutandum arma cepisse. Nam nuntiis partem inde Jugurtham expulserit
 iure belli suam factam eam vastari a Mario pati nequiuisset. Preterea missis autem romanis legatis
 repulsum ab amicitia. Ceterum vetera omittere: ac tum si per marium liceret legatos ad senatum mis-
 surum: deinde copia facta mittendi animus barbari ab amicis flexus: quos iugurtha cognita legatio
 ne Sylle et Valerij meruens id quod parabatur donis corruerat. Marius interea exercitum in by-
 bernis posito cum expeditis cohortibus et parte equitatus proficiscitur in loca sola obsessum turris
 regiam quo iugurtha perfugas omnes presidium imposuerat. Tum rursus Bogbus scilicet seu reputans
 do que sibi duobus preliis euenerat: seu monitus ab alijs amicis quos iugurtha incorruptos reli-
 querat ex omni copia e cessariis quinque delegit: quorum et fides cognita et ingenia validissima
 erant. Eos ad Marium ac dein si placeat Roma legatos ire iubet agendarum rerum: quocumque mo-
 do belli componendi licentiam permittit. Illi mature ad byberna Romanorum proficiscuntur. Dein
 de in itinere a Betulis latronibus circumuenti spoliati que pauidi sine decore ad Syllam profugi-
 unt. Quem consul in expeditionem proficiscens pro pretore reliquit eos ille non pro uanis hostibus
 uti meriti erant: sed accurate et liberaliter habuit. Quare barbari et romanorum auaritie falsam
 et Syllam ob munificentiam in sese amicum esse rati sunt. Nam etiam tum largitio multis ignota erat
 munificus ne putabatur nisi pariter volens dona omnia in benignitate habebantur. Igitur questor
 mandata Bogbi patefaciunt: simul ab eo petunt uti fautor consultorumque sibi adsit: copias: fides
 magnitudinem regis suis et alia que aut utilia aut beniuolentie esse credebant oratione extol-
 lunt. Dein Sylla omnia pollicitus: doctique quo apud manum. Item apud senatum verba facerent.
 circiter dies ibidem. xl. opperiantur. Marius postquam infecto negotio quo intenderat rediit Eir-
 tham: de aduentu legatorum certior factus est illosque et Syllam venire iubet. Itemque. L. Velle-
 num pretorem abytica. Preterea omnes vndique senatorij ordinis quibus cum mandata Bogbi co-
 gnoscit: iniquis legatis potestas eundi romam sit: et ab consule interea inducie postulabatur. Syl-
 le et plerisque placuere: pauci ferocius decernunt ignari rerum humanarum: que fluxe semper in aduer-
 sa mutantur. Ceterum Mauri impetratis omnibus rebus tres Romam profecti: cum. Gn. Octauio
 Ruffone: qui questor stipendium in Apbriam portauerat. Duo ad regem redeunt. Ex his Bogbus
 cum cetera tum maxime benignitate et suauitate Sylle libens accepit. Romeque legatis eius post
 quam errasse regem et iugurthe scelere lapsum deplorati sunt amicitiam et fedus petentibus hoc modo
 respondetur. Senatus et. P. R. beneficij et iniurie memor esse solet. Ceterum Bogbo quoniam
 penitet delicti gratiam facit: fedus et amicitia dabuntur cum meruerit. Quibus rebus cognitis
 Bogbus per litteras a Mario petiuit: ut Syllam ad se mitteret. Cuius arbitratu de negocijs
 eorum consuleretur Is missus cum presidio equitum atque peditum funditorum baleatorum. Preterea ie-
 re sagittarum et cohortis peligna cum velitatibus armis itineris propterandam causam: neque secus his atque al-
 ijs armis aduersum tela hostium quod ea leuia sunt muniti erant. sed in itinere quinto denique die
 Volunt filius Bogbi repente in campis patentibus cum mille non amplius equitibus sese offe-
 dit: qui temere et effuse euntes Sylle alijque omnibus et numerum ampliorum vero et hostilem me-
 tum efficiebant. Igitur se quisque expedire arma atque tela tentare: intendere: timor aliquantulus: sed
 spes amplior: quippe victoribus et aduersum eos quos sepe vicerant. Interim equites explora-
 tum premissi rem uti erant quietate nunciant. Volunt adueniens questor: et appellat: dicitque se
 a patre. Bogbo omnia illi simul et presidio missum. Dein per eum et proximum diem sine metu

coniunctim eunt. Post ubi castra locata et diei vesper erat: repente Mari' incerto vultu paues
ad Syllam occurrit dicens sibi a speculatoribus cognitum: haud procul iugurtham abesse. Simul
vbi noctu clam secum profugerunt rogat atque hortatur. Ille animo feroci negat se totiens fufum
Numidam pertimescere virtuti suorum satis credere etiam si certa pestis adesset mansurum potius
quam proditis quos docebat turpi fuga incerte ac forsitam post paulo morbo interituro vite parces
ret. Ceterum ab eodem monitus vbi noctu proficisceretur: consilium approbat: ac statim milites cena
tos esse in castris: ignesque creberrimos fieri. Deinde prima vigilia silentio egredi iubet: imas
que nocturno itinere fessis omnibus Sylla pariter cum ortu solis castra metebatur: cum equites Mau
ri nunciant Jugurtham circiter duum milium intervallo ante eos consedis se: postquam auditum est:
tum vero ingens metus nostros inuadit. Credere se proditos a Volunge et insidijs circumuentos
Ac fuere qui diceret manu vindicandum: neque apud illum tantum scelus inultum reliquendum. At Syl
la quamquam eadem existimabat: tamen ab iniuria Maurum prohibet suos hortatur vbi forte animum ge
reret: sepe antea paucis strenuis aduersus multitudines bene pugnatum quanto sibi in prelio munus
percussent. Tanto tutiores fore: nec quemquam decere quem manus armauerat: ab inermibus peditibus
auxilium petere: in maximo metu nudum et secum corpus hostes vertere. Deinde Volungem quam hosti
lia faceret Iouem maxum obtestatus ut sceleris atque perfidie Bogbi testis adesset: castris abi
re iubet. Ille lachrymas orare ne ea crederet nihil dolo factum: ac magis calliditate iugurthe cui
videlicet speculanti iter suum cognitum esset. Ceterum quam neque ingentem multitudinem haberet: et
spes opesque ex patre suo penderet credere illum nihil palam ausurum: cum ipsis filius testis adesset.
Quare optimum factum videri per media eius castra palam transire sese vel premissis vel ibidem re
lictis Mauris se solum cum Sylla iterum ea res vti in tali negotio probata est: ac statim profecti: quod
de improviso accelerant: dubio atque hesitante iugurtha incolumes transeunt. Deinde paucis die
bus quo ire intenderant peruentum est: ibi tum Bogbo quidam numida aspar nomine multum et fami
liariter agebat premissus a iugurtha: postquam iugurtham accitum audierat oratur et subdole specu
latum Bogbi consilia ierat preterea Duarum Massagrade filius ex gente Masinisse ceterum ma
terno genere impar. Nam pater eius ex concubina ortus erat. Maurio ingentia facta carus: acce
ptusque quem Bogbus fidem multis antea tempestatibus expertus illico ad Syllam nunciatum mit
tit paratum sese facere ea que. P. R. vellent: colloquio die locum tempus ipse diligeret: consulta se omnia
cum illo integra habere: ne iugurthe legatum pertimesceret quod eo aduocatus esset quo res com
munis licetius gereretur: nam ab insidijs eius aliter cauere nequisset. sed ego conperio Bogbum
magis punica fide: quam ob quem predicabat simul romanos et numidam spe pacis detinuisse: multum
que cum suo animo voluere solitum iugurtham romanis an illi Syllam tradere libidinem aduersum
nos metum pro nobis suasisse. Igitur Sylla respondit pauca coram Aspere locuturum: cetera occulte
nullo autem quam paucissimis precibus simul edocet que sibi responderetur: postquam sicuti voluerat con
gressi dixit se missum a consule venisse quesitum ab eo pacem an bellum agiturus foret. Tum rex
vbi preceptum fuerat: post diem decimum redire iubet an nihil etiam nunc decrevisse se illo die re
sponsurum. Deinde ambo ad sua castra digressi. sed ubi plerumque noctis processit Syl. a Bog
bo occulte accersitur ab utroque tamen modo fidi interpretes adhibentur. Preterea Dauar inter
nuncius sanctus vir iurat ex sententia amborum statim sic rex incipit. Nunquam ego ratus sum fore
vbi rex maximus in hac terra et omnium quos noui privato hominum gratiam debere et me hercule
Sylla ante te cognitum multis orationibus alijs vltro egomet opem tulit: nullius indigna id
esse imminutum quod ceteri dolere solent ego letor. fuerit mihi eguisse aliquando tue amicitie
qua apud animum meum nihil carius habeo. Id adeo experiri licet arma viros pecuniam. Pos
tremo quicquid animo libet summe vtere et quo viues nunquam tibi redditam gratiam putaueris. Sed
semper apud me integra erit. Denique nihil me sciente frustra voles. Nam ut ego existimo reges ar
mis quam munificentia vinci minus flagitiosum. Ceterum de republica vestra cuius curator hic
missus ex paucis accipi bellum ego populo neque feci: neque factum unquam volui. Fines meos aduer
sum armatos armis tutatus sum. Id omitto quoniam ita vobis placet. Verite vbi vultis cum iugur
tha bellum: ego flumen Mulucha. quod inter me et Micipsam fuit: non egrediar: neque id iugur
tham intrare sinam. Preterea si quid meque vobisque dignum petueris haud repulsus adhibis. Ad ea Syl
la breuiter pro se et modice de pace: deque ceteris rebus multis disseruit. Denique regi patefecit: quod
polliceatur senatum et populum. quoniam armis amplius valuisset non in gratiam habiturum: faciendum aliquid
quod illorum magis qui sua retulisse videret: id adeo in promptu esse quoniam Jugurthe copiam
haberet: quem si Romanis tradidisset fore ut illi plurimum deberetur: amicitiam sedus Numi

die partē: quē nunc peteret tūc ultro aduenturā. Rex primo agitare cognationē affinitatē: pre
rea sedus interuenisset. Ad hoc metuere ne fluxa fide vsus populariū aios auerteret: q̄s iugur
tha carus: et Romani inuiserāt. Deniq; sepius fatigatus ex volūtate Sylle oia se facturū pro
mittit. Ceterū ad simulandū pacē cuius nūdie defessus bello audissimus erat q̄ vtilia visa cōsti
tuūt. ata cōposito dolo digrediūtur. At rex postero die Asperā iugurthe legatū appellat. Dicitq;
sibi p̄ danarē ex Sylla cognitū posse cōditionib; bellū cōpom. Quāobzē regis sui sententiā exq;
reret: ille letus in castra iugurthe p̄fiscitur. Deide cūcta ab illo doctus p̄perato itinere post di
em octauū redit ad Bogbū: et ei nunciat iugurthā cupere oia q̄ ip̄eraretur facere: s; Mario pa
rum cōfidere. Sepe antea cū impatorib; Rōanis pacē cōuentā frustra fuisse. Ceterū Bogbus
si ambobus consultū et ratā pacem vellet: daret operā vt vna q̄si de pace in colloquū cōuenire
tur: ibiq; Syllam sibi traderet. Cū talem virū in potestate habuisset tū fore vti iussu. S. P. Qu.
R. sedus fieret neq; hominē nobilē nō sua ignavia captū. sed ob rē Populi R. in hostiū potesta
te relictum iri. Nec Maurus secū ip̄e diu volūēs tandē p̄misit. Ceterū dolo an verō cūctat; pa
rū cōperimus: sed plerūq; regie volūtates vt vebemētes sic nobiles: sepe ip̄e sibi aduerse: postea
tēpore et loco constituto in colloquū vti de pace cōueniretur. Bogbus Syllā mō: mō iugurthe
legatū appellare: benigne habere idē ambobus polliceri. illi leti pariter: ac spei bone eē pleni: s;
nocte ea que prima fuit aū diē colloq; decretū Maur; adhibitis amicis ac statim imutata vo
luntate remoris a se ceteris dicitur secū ip̄e multa agitasse vultu ac motu corporis pariter atq;
aio vari; que. s. ip̄o tacēte occulta pectoris oris mutatione patefecit: tū postremo Syllā accersi
ri iubet: et ex eius snia Numide insidias tēdit deinde vbi dies aduenit et ei nunciatū est: iugur
thā baud longe eē cū paucis amicis et questore nostro q̄si obuius honoris causa p̄cedit intumē
tum faciliū visu insidiatibus: eodē Numida cū plerisq; necessarijs suis inermis vti dictū erat
accedit: ac statim signo dato vndiq; simul ex insidijs inuaditur. Ceteris obrūcatis iugurthā vi
ctus Sylle tradit: et ab eo ad Mariū deduct; est: p̄ idē t̄ps aduersum Callos ab ducib; nostris.
P. Scipione et. M. Manlio male pugnātū. Quo metu ita ois contremuerat: Illiq; et dein
de oēs romani vsq; ad nostrā memoriā sic habuere alia oia virtuti sue prōda esse cū Ballis p̄ sa
lute. nō pro gloria certare. Sed postq; bellū in Numidia cōfectum iugurthā Romam vinctus
adduci nunciatū est. Marius consul absens factus est: et ei decreta prouincia Balha: isq; calen
dis ianuarij magna gloria triūphauit. Ea rēp̄estate spes atq; opes ciuitatis in illo site.

L. crispi Salustij de bello iugurthino. Fms.

L. Crispi Salustij Uita ex Uitis viroz disciplinator et epigrā. poetar.

Tinā me deus ea ingenij mēoneq; diuina virtute cōdonasset q̄ Portius latro de
clamatōr insignis fuerat decoratus: q̄ quom oēs bystorias vñ oium notissimas
haberet. iubebat aliquē ducē nominari. Et e vestigio ei; omnia acta cursim dili
genterq; p̄memorabat. Gratissima nāq; tibi m. Iohāne Scipio Lara: hec mea
esset lucubratiūcula ex q̄ acciperes latius. Quid Bonifacij gñis bugellani ad ba
sce vitas viroz disciplinator et poetar epigrāmatibus in ordinē digei ēdas pos
set ingenium. Sed forte mea cōtentus ero p̄saliter. Et a sacrosancto legali studio vtriq; nr̄um
cōi iureconsultisq; paulisper reuocatus vitas viroz disciplinatorū q̄ verissime et paucis absol
uam vt ipsa oio musarum non mutescat oratio. L. Crispus Salustius. L. Salustio parente nat;
ex amiterno sabinozū genus traxisse dicitur. hic tamēti artes liberales teneret ad vngūē libidi
nis et voluptatum teterrimarum fuit impatiens vt Terentie vxoris Liceronis repudiate patet
exemplo quam quodam sub fucato colore secretorum causa accipiendorū sibi adiungere nō eru
bit: sicut Liceronis in eum indicat inuectiua q̄ colligitur domū quoq; paternā subbastatam fu
isse vt se ab adulterio lieret. Questura et tribunatu functus. Preture apbricane p̄ficitur vnde
egregiam pecuniam expilauit Rome sub quirinale ad portam colīnaz amenissimos hortos ha
buit. In amicicijs varius: a frequētia reipublice se abducauit: Pompeianas partes spreuit: quo
fit vt Salustij sarchophagus a leneo pompeiano: tali titulo fuerit annotatus. relique. L. Crispi
salustij nebulonis: lucronis: popinionis atq; laniste. Quāta in scribendo maiestate q̄q; diuino
fuerit ingenio baud dubie indicant que p̄re mambus ex eo versantur volumina. Salustius a di
uo Augustino ita laudatur: vt eum appellet nobilitate veritatis bystoricū: cuius orationes se
neca testante leguntur in honore bystoriarum. Nam salustius ob elegantiam mirabilem; i scri
bendo breuitatem assecutus est primas inter bystorias partes. Quod epigrammaticus poeta il
lo disticho expressit. Dic erit vt perbibent doctorum corda viroz Crispus romana primus in

hystoria. Est nāq; ita creber rerū frequentia: ita elegans: ita pressus: ita verbis quorū nouator: dictus est cōtinus. vt nescias utrū res verbis an verba rebus illustrētur. Salustiu Quintilianus. Lucididi celeberrimo apud grecos nō dubitauit opponere. In quo cum sit breuitas ipsa virtus precipua vt Seneca refert: hādēum Salustius vicit: ex cuius oratione nil dem sine detrimento sentētie potest. Unde ait Macrobi' salustius in genere dicēdi breuissimo dominari. Sed pbdolo: nobis solūmodo illius diuini viri supersunt catilina atq; ingurtha: cetera preter pauce declarationes penitus deperdita fuere. Quod si defunctis vllus est sensus: profecto Salustianos manes ingemiscere credendū est: tot labores in cassum sibi fuisse susceptos: tot ne quē cōp vigilatas noctes: tot frustra cōscripta volumina. Que si extarent oīa nūbil preter ea nobis foret desiderandū. Sed querele procul absint: ad instituta pergamus. Et hanc meā lucubrāculaz experiaf queso Venerandus iobānesinaria Turillia: qui inter ceteras domi foris: ecclesieq; Eusebii Vercellensis in qua canonicatū gerit occupationes quicqd oclū datum est id totū legendo consumit: ego huius hominis beniuolentiam magnifacio vt debeo quippe que ex vera charitate et virtute summa proficiscit: de quo alias plura scriptis meis accipies.

Oratio lepidi cos. ad populum.

Ex liberis hystoriay. L. crispi Salustij.

Oratio lepidi consulis ad populum.

Quementia et pbitas vestra Quir. qbus p ceteras gētis maximi et clari estis plurimū timoris mihi faciūt aduersus tyrāide. L. Syllē. Ne q ipsi nefanda estimatis ea parū credēdo de alijs circūueniamini: presertim cuz illi spes oīs in scelere atq; pfidia sit: neq; se aliter tutū putet q si peior atq; intestabilior metu vestro fuerit quo captiu' libertatis curā miseria eximat: aut si pvideritis in tutādis periculis magis q vlciscēdo teneamini. Satellites qdez ei' boies maximi noīs non minus optimis maior exēplis nequeo satis mirari q dñationis in vos seruitiū suū mercedē dāt et utrūq; p iniuriā mallūt: q optimo iure liberi agere. Preclara brutoy atq; emilioy et Lutatiorū ples: geniti ad ea que maiores virtute peperere subuertēda. Nā quid a pyrro hāmbale philippoq; et antiocho defensum est aliud q libertas. et sue cuiq; sedes: neu cui nisi legib' parerem? que cuncta semis iūte romulus quasi ab externis raptō tenet: nō tot exercitū clade: neq; eos et alioy principum: quos fortuna velli cōsumpserat satiatue. Sed tuz crudelior: cū plerosq; secūderes in miserationem exitus vertūt: qn solus omnium post memoriam hominū supplicia in post futuros composuit: quis prius iniuria q vita certasset prauissimeq; per sceleris immanitatē ad huc tutus fuit dum vos metu grauioris seruitij a repetenda libertate terremini. Agendum atq; obuiam eundum est Quir. ne spolia vestra penez illos sint: non prolatandum neq; votis paranda auxilia nisi forte speratis rediū iam aut pudorem tyrannidis Syllē esse eum per scelus occupata periculosius dimissurum. At ille eo processit: vt nūbil gloriosum nisi tutū et oīa retinēde dominationis honesta estimet. Itaq; illa quies et ocīuz cū libertate que multi probi potius q laborem cū honoribus capescebant nulla sunt hac tempestate seruiendū aut imperitādum: habendus mer' est aut faciendus Quir. Nam quid vltra. Quene humana superāt aut diuina. impolluta sunt po. ro. pauloāte gentium moderator: exutus imperio gloriā: iure cogitandi inops despectusq; ne serulia quidē alimenta reliqua habet. Socioy et latij magna vis: ciuitate pro multis et egregijs factis a vobis data per vñū prohibētur: et plebis innotie patrias sedes occupauere pati ci satellites mercedem scelez leges iudicia erariū prouicere: reges: penes: vñū: deniq; necis ciuū et vite licētia simul humanas hostias vidistis et sepulchra infecta sanguine ciuili. Est ne iuris reliqui aliud q soluere iniuriā: aut mori per virtutem. qñ quidem vñū oībus finē natura vel ferro septis statuit: neq; quisq; extremā necessitatē nūbil ausus nisi muliebri ingenio expectat. Veruz ego seditiosus vti sylla ait qui preima turbārū quero: et bellum cupiēs: qui iura pacis repeto. s. qā non aliter salu satisfq; tuti imperio eritis: nisi Vestrius picēs: et scriba Cornelius aliena bene parata prodegerint. nisi approbabitis oēs proscriptiones innotioy ob diuitias: cruciat' viroz illu striū vastā vrbē fuga et cedib': bona ciuū miseroz quas cimbricā predā venū aut dono datā. At obiectat mihi possēssioes ex bonis pscriptorū: qd qdē scelez illi' vel maximū ē. nō me neq; quēq; oīm satis tutā fuisse si recte facerem: atq; illa qptū formidine mercat' sū precioso lucro iure dñis tñ restituto. Neq; pati consiliū est vllā ex ciuibz predā esse. Satis illa fuerit que rabie cōtracta tolerauimus. Manus cōferentis inter se romanos exercitus: et arma ab externis in nos inctvēr

Oratio Philippi in senatu.

sa: scelex et cōtumeliarū oīum finis sit quorum adeo syllam non penitet et facta in gloria numeret et liceat auidi fecerit. neq; tā quod exultimetis de illo. s; q̄tum audiatis vereor: ne alius aliū p̄cipem expectātes ante capiamini nō opib; eius q̄ futiles et corrupte sunt: sed vestra secordia q̄ raptū iri licet: et q̄ audeat tā videri felicē. nam p̄ter satellites cōmaculatos: quis eadez vult aut q̄s nō oīa mutata p̄ter victoriā. s. milites quorū sanguie Tarule syrtoq; pessimis seruoꝝ diuitie pte sunt: an q̄bus p̄elat in magistratibus capiēdis Fusidius ancilla turpis: bonoꝝ oīm debone flamentū. Itaq; maximā mibi fiduciā parit victor exercitus: cui p tot vulnera et labore nihil p̄ter tyrannū quesitū est: nisi forte tribunitiā. pot. euersum p̄fecti sunt per arma p̄ditā a maiorib; suis utiq; iura et iudicia sibi met ertor: querēt egregia. s. mercede cū relegati in paludes et siluas cōtumeliā atq; inuidiā suā premia penes paucos intelligerent. Quare igitur tāto agmine atq; animis incedit q; secunde res mire sunt: vitis obtentui: quibus labefactis quā formidatus est tā contēnetur nisi forte specie concordie et pacis: que sceleri et paricidio suo nomina indidit. Neq; aliter. **IK. P.** et belli finem ait nisi maneat expulsa agris plebs: preda ciuilib; acerbissima: ius iudiciū omniū rerū penes se quod po. ro. fuit: que si vobis par et cōposita intelligūtur maxima turbamēta reipu. atq; exitia probate. adunite legibus ip̄positis. Accipite ocius cū seruntio et tradite exemplū posteris ad rē. pu. suimet sanguinis mercede circūueniendā mibi q̄p per hoc summus imperium satis quesitum erat. Nominū maioꝝ dignitati atq; etiam p̄edio tamen nō fuit consiliū in priuatas opes facere potioꝝ: q̄ visa est periculosa libertas q̄eto seruntio. Que si p̄batis: adest Quir. et bene iuuantibus dijs. **M. Aemiliū** Cons. ducem et auctorem sequimini ad recipiendam libertatem.

Oratio Philippi in senatu.

MArime vellē. **P. L. IK. P.** quietē esse: aut in periculis p̄optissimo quoq; defendi deniq; parua incepta cōsultoribus noxe esse: sed contra seditionibus oīa turbata sunt: et ab his quos p̄hibere magis decebat. Postremo que pessimi et stultissimi decreuere ea bonis et sapiētib; faciēda sunt. Nam bellū atq; arma q̄p vobis inuisa: tū q; lepido placent sumēda sunt. Nisi forte cū pacē prestare: et bellum pati cōsiliū est. Proch diu boni qui hanc urbē omīssa cura adhuc regitis. **M. Aemiliū** oīm flagitiosoꝝ postremus qui peid: an ignauior sit deliberari nō potest exercitū opprimēde libertatis habet: et se p̄cepto metuendū efficit. Nos iuuantes et retractantes verbis et vatū carminib; pacē optatis magis p̄ defenditis. Neq; intelligitis mollitia decretoꝝ vobis dignitatē: illi metū detrabi: atq; id iure qm̄ ex rapinis. Mulatū ob seditionē p̄uincia cū exercitu adeptus est. Quid ille ob benefacta cepisset: cū sceleribus tāta p̄mia tribuistis. At. s. eos q̄ ad postremū vsq; ad legatos pacē p̄cordiā: et alia huiusmodi decreuerūt grām habeo peperisse: imo despecti et idigni. **IK. P.** habiti p̄de loco existimāt. Quippe metu pacē repetētes quo habitū amiserāt. Eqdē a principio cū cetruriā cōturare: p̄scriptos accersiri: largitionib;. **IK. P.** lacerari videbā maturandū putabā et Latuli p̄silia cū paucis secū sum. Eterū illi qui gētis emilie benefacta extollebant: et ignoscēdo. p. r. magnitudinē aurisse. Nusq; etiam tū lepidū p̄gressum agebant cū priuata arma opprimēde libertatis cepisset: sibi q̄sq; opes aut patrocinia querēdo cōsiliū publicum corūperūt attamen erat lepidū latro cū Latonibus et paucis Sicarijs: quorū nemo diurna mercede vitā mutauerit. Nunc et p̄cōsule cū imperio nō empto sed dato a vobis cū legatis adhuc iure parētib; et ad eū concurrere hoīes oīm ordinū corruptissimi flagrātes inopia: et cupidinib; scele rū consciētia eragitati: q̄bus q̄es in seditōib; in pace turbe sunt: hi tumultū ex tumultu: bellū ex bello ferūt Saturnini olim post sulpicij deinde marij Damasippiq; nūc Lepidi Satellites: p̄terea Etruria atq; oēs reliquie belli arrecte hispanie armis sollicite. Mitridates in latere vetigaliū nostroz: q̄bus adhuc sustētamur diē bello circūspicit. qui p̄ter idoneū ducē nihil adest ad subuertendū imperium. Quos vos oro atq; obsecro. p. c. ut aiaduertatis ne patiamini licentiam scelerū quasi rabiem ad integros p̄tractu procedere. Nā vbi malos premia sequitur. haud facile quisq; gratuito bonus est: an expectatis dū exercitū rursus admoto ferro atq; flāma urbē inuadant quod multo p̄pius est ab eo quo agitatur statu quā ex pace et concordia ad arma ciuilia: q̄ ille aduersum diuinā et humanā oīa cepit. Non pro sua aut quorū simulat iniuria. Sed legū ac libertatis subuertēde: angit em̄ ac lacerat animi cupidine: et notariū metu exp̄s p̄siliū inquit bec atq; ille temptā metuit oculum: odit bellum. Luxu atq; licentia carendū videt: atq; interim abuti tur vestra secordia: neq; mibi satis consiliū est metum an ignauiam an dementiā eam appellem: qui videmini intentā mala quasi fulmen optare se quisq; ne attingat. Sed prohibere ne conari quidē at queso considerate quā conuersa rerū natura sit antea malū publicū occulte: auxilia palā

instruebantur: et eo boni malos facile anteibant. Nunc par et cōcordia distribuant palā defenduntur occulte quibus illa placet. In armis sunt vos in metu: quid expectatis nisi forte pudet aut pige recte facere: an lepidi mādāta aīos mouere. qui placere ait sua cuiq; redderet aliena tenet. Belli iura rescindi cū ipse armis cogat ciuitatē confirmari quibus adēpta negat concordie gratia tribunitiā potest restitui ex qua oēs discorde accēse pessime oīm atq; ipudētissime tibi ne egestas ciuium et luctus cure sunt. cui nihil est domi nisi armis partū aut p inuriā. Alterū cōsulatū petis quasi primū reddideris: bello cōcordiā queris quo parta disturbat: nri p ditor. istis inuidus hostes oīm bonoz: vt te neq; hoīm neq; deoz pudet. q̄s p̄fidia aut p̄uiriō violasti. q̄ qm talis es. maneat in sentētia: et retineas arma. te hortoz neu prolatandis seditionib; inq̄ues ipse nos in solitudine attineas. neq; te p̄uincie neq; leges neq; dī penates ciuē patiūtur. perge qua ceptas vt q̄ maturissime inuenta inuenias. Vos autē. P. L. quousq; cunctādo re. pu. in tutā patiemini et verbis arma tēptabitis: delectus aduersum nos habiti. pecunie publice et priuatiū extorze: p̄fidia deducto atq; imposita. ex libidine leges ipeantur. Cui interim vos legatos et decreta paratis quāto meli⁹ cūle auidius pacē petieritis. tanto bellū acius erit. cum intelliget se metu magis q̄ equo et bono sustentatū. nā qui turbas et cedem cuiū odisse ait et ob id armato lepidio vos inermes retinet. que victis tolleranda sunt. ea cū facere possitis patiamini potius cēset. ita illi a vobis partē. vobis ab illo bellū suadent bec si placent. si tanta torpedō aīos oppressit vt obliuiscerentur. Sine cuius in vrbē reditu decus ordines hui⁹ interuit. nihilominus vos atq; cōiuges et liberos lepidio permissuri sitis. qd opus decretis: qd auxilio. Latuli quinque et alij boni re. pu. frustra curant. Agite vt libet. parate vobis Letbegi. atq; alia p̄ditor patrocina. qui rapinas et incendia instaurare cupiūt rursus aduersum deos penatis manus armare Sin libertas et vera magis placent discernite digna nomini. et augete ingeniū viris fortibus. adest nouus exercitus. ad colonie veterū militū. nobilitas oīs duces optimi. fortuna meliores sequit̄ iam illa que secordia nra collecta sunt dilabētur. quare ita censeo qm lepidus exercitū priuato consilio paratum cū pessimis et hostibus reipu. cōtrahit. ordinis auctoritatem ad vrbē ducituri. ap. Claudius ter rex cum Qui. Latulo procos. et ceteris quib; imperiū est vrbī p̄sidio sint. asperūq; debet ne iquit re. pu. detrimenti capiat.

Oratio. L. cotae. cos. ad populum.

Virites multa mihi pericula domi militie: multa aduersa fuere: quoz alia toleraui: partim repuli deoz auxilijs et virtute mea in q̄is oībus vnq; anim⁹ negocio defuit: neq; decretis labos: male secūdecq; res opes nō ingeniū mihi mutabant. At cōtra in his miserijs cū me cū fortuna deseruere. Preterea senectus per se grauis curā duplicat: cui misero acta iam etate ne mortem quidē honestam sperare licet Nam si parcida vestri sum: et bis genitus hic deos penatis meos patriāq; summū imperiū vilia habeo: quis mihi viuo cruciatus satis est. aut que pena mortuo. Lū oīa memorata apd iferos supplicia scelere meo vici a priā adoleſcētia i ore vfo puat⁹ et in mgratib; egi q̄ lingua: q̄ p̄silio meo q̄ pecunia volueresi sunt: neq; ego calidā faciūdiā: neq; ingeniū ad malefaciendū exerceui: audissim⁹ puate grē maris iūmicitias p. r. p. suscepi q̄ vict⁹ cū illa fil⁹ cū egēs aliene opia plura mala expectarē. Vos Quir. rursus mihi patriā deos penat⁹ cū ingenti dignitate dedistis. p quibus bñficijs vix satis grat⁹ videar si singulis aīaz q̄ neq; p̄cesserim. Nā vita et mors iure nature sunt: vt sine dedecore cū ciuib; fama et fortunis iteger agas id dono dat atq; accipit. Cōsules nos fecistis. quir. domi belliq; ipeditissima repu. Nāq; ipatores hispanie stipēdiū: milites: arma: frumentū poscūt et id res cogit qm defectōe socioz: et fertorū p mōt⁹ fuga: neq; manu certare p̄st neq; vtilia pare exercit⁹ in asia ciliciāq; ob nimias opes mithridat⁹ alunt. Macedonia plēa hostiū est nec min⁹ italie maritima et p̄uinciaz cū interi vectigalia pua et bellis icerta vix p̄tē sūptū sustinet: ita classe q̄ cōmeat⁹ turbat: miore q̄ antea nauigam⁹ si dolo aut secordia nra p̄cta sūt agite vti nō et ita supplicii sumite: sin fortuna cōis aspior ē q̄re idigna vob nobisq; re. pu. incipit atq; ego cū etati mors p̄pior ē: nō deſcor si qd ea vobis incōmodi demit: neq; mos i gentio corporis honesti q̄ pro vfa salute finē vite fecerit: adsum. En. L. Los. facio qd sepe maiores asperis bellis facere: voueo dedoz me. p re. pu. q̄ deinde cui mādētis circūspicite. Nā talē bonoz ē bon⁹ nemo volet cū fortune et maris: belli ab alijs acti ratio reddenda aut turpit moriendū sit tūmō in aīs habetore nō me ob scel⁹ aut auaritiā cesum. sed volētē p maximis bñficijs aīam dono dedisse p vos Quir. et gloriā maioz tollerate aduersa: et cōsultite reipu. multa cura sūmo ipeio inest. multi ingēres labores: quos ne qd abnutis et pacis opulentia queritis: cū oēs p̄uincie regna maria terre que aspera aut fessa bellis sint.

Oratio Macri. tr. pl. ad plebem.

b ij

S Quir. parū existimaretis quid inter ius a maioribus relictū vobis: et hoc. a syl-
la paratū seruitiū interesset multis imbi differendū fuit: docendūq; quas ob iniu-
rias et quotiens a partib; armata plebs secessisset: vtiq; vindictas parauisset ois
iuris sui. tr. pl. nūc portari modo reliquū est et ire primū via: que capefcendā arbi-
tror libertatē: neq; me preterit quantas opes nobilitatis solus impotēs inani spē
magistratus pellere dñatione incipiam: quātōq; tutius factio norioy agat: q̄ so-
li innocentes sed preter spem bonam ex vobis que metū vicit. Istatui certaminis aduersa pro li-
bertate potiora esse forti viro q̄ omnino nō certauisse q̄q; omnes alij creati pro iure vestrovin
cunctā et imperia sua gratia aut spe aut premijs in vos cōuētere: meliusq; habēt mercede relin-
quere: q̄ gratis recte facere. Itaq; oēs concessere iam in paucorū dominationē: qui per militare
nomen erarium: exercitus regna: prouincias: occupare: et arcem habēt ex spolijs vestris cū inte-
rim more pecorū vos multitudo singulis habendos fruēdosq; prebetis eruti oibus que maiores
relinquere: nisi qui a vobis metipsi per suffragia vt presides olim nunc dominos destinatis: itaq;
cōcessere illuc oēs et mor si vestra receperitis ad vos pleriq; raris enim animus est ad ea q̄ pla-
cent defendenda cetera validorū sunt. An dubium habetis num officere quid vobis vno animo
pergētibus possit: quos languidos secor: desq; pertinere: nisi forte. L. Lota ex factione media
Consl. aliter quam metu iura quedā Tr. Pl. restituit: et q̄q; L. Siciuius primus de potestate Tr.
loqui ausus mussantibus vobis circūuentus erat: tamen prius illi inuidiā metuere q̄ vos iniurie
pertesum est: quod ego nequeo satis mirari. Quir. nā spem frustra fuisse intellexistis. Sylla mo-
tuo: qm scelestum imposuerat: seruitiū: finem mali credebatis: ortus est longe semor Catulus: tu
multus intercessit Bruto et Aemilio Marcerco Lasso. Dein. L. Curio ad eritiū vsq; infontis
tribuni dominatus est. Lucullus superiore anno quātis annis gerit in. L. Quittium vidistis: quā-
te deniq; nunc imbi turbe concitantur que profecto in cassum agerentur si prius quā vos seruiē-
di finem illi dominationis facturi erant presertim cum is ciuilibus armis dicta alia. Sed certaz
vtrinq; de dominatione in vobis sit. itaq; cetera ex licentia aut odio aut auaritia in tempus ar-
fere permansit vna res modo que vtrinq; quesita est. et erepta in posterū vis tribunitia: telum a
maioribus libertati paratū. quod ego vos moneo quesq; vt animaduertatis: neu nomina rerū
ad ignamā mutantes ocium pro seruitio appe. letis. quo iam ipso frui. si vera et honesta flagitiū
superauerit nō est conditio. fuisse si omnino qui essetis. nūc animuz aduertere et nisi viceritis
qm omni iniuria grauitate tutior est artius habebunt. Quid censes igitur aliquis vestrum subie-
cerit primū omnium omit tendum morem hunc quē agitis impigre lingue. animi ignauū nō vl-
tra concionis locum memores libertatis. deinde ne vos ad virilia illa vocem quo tribunos ple-
bis modo patricium magistratū. Libera ab auctoribus patricijs suffragia maiores vestri para-
nere quāuis omnis. Quir. in vobis sit et que iussa nūc pro alijs toleratis pro vobis agere aut. nō
agere certe possitis. Jouem aut alium quem deum consultorem expectatis. magna illa consuluz
ipia et patrib; decreta vos crequēdo rata efficit. quir. vltroq; licētiā in vos actū atq; adiutū ppa-
tis: neq; ego vos vltum iniurias hortor magis vti requiez cupiatis neq; discordias vt illi crimi-
nātur sed eaz finem volens iure gentiū res repeto: et si pertinaciter retinebūt nō arma neq; se-
cessionem tantūmodo nec āplus sanguinē vestrū prebeatīs censebo: gerāt habeātq; suo modo
ip̄eria: querāt triūphos Mitridatē Sertioy et reliquias erulū sequātur cū imaginibus suis: ab
sit periculū et labor quibus nulla pars fructus est: nisi forte repentina ista frumentaria lege me-
nia vestra pensant q̄ tamen quin ips modis libertatem omniū estimauere qui pfecto nō ampli-
possunt alimentis carere: nāq; vtilis eriguitas te mors prohibet. Senescunt vires: sic neq; ab-
solum cura familiari tam parua res et ignauū qui vsq; tenuissimas perfrustrant: que tū quāuis am-
pla quomā seruitij precij ostentaret cuius torpedinis erat decipi et vestrarū rerū vltro iniuria
gratiā debere. Nāq; alio modo neq; valent in vniuersos neq; conabūtur. Lauendus dolus est.
Itaq; simul comparant delinimenta et differunt vos in aduentum Eney Pompei: quem ipsum
vbi pertinere sublatum in ceruices suas mor dempto metu lacerant: neq; eos pudet vindices
vti se ferūt libertatis totum est pompeium tante glorie adolescentē male principem volentibus
vobis esse q̄ illis dñationis sociū auctorēq; in primis fore tribunitie potest. Verum Quir. ātea
singuli ciues in pluribus nō in vno cuncti presidia habebatis neq; mortaliū quisq; dare aut eri-
pere talia vnus poterat. itaq; verborum satis dictum est: neq; enim ignorantia res claudit: verū
occupant: nescio qua vos torpedor: qua nō gloria mouemini neq; flagitio: cūctaq; presenti igna-
mia muta victis abunde libertatem rati qui a tergis abstinetur et buc ire licet atq; illuc mnumera

ditius dominorū: atq; hec eadē nō sunt agrestibus: sed seduntur inter potentiū inimicitias dono
q; dantur in prouincias magistratibus: ita pugnat et vincitur paucis: plebs quocūq; accidit pro
victis est: et indies magis erit: Siquidē maiore cura dominationē illi retinuerint quā vos repe-
tueritis libertatem.

Epistola En. Pomp. ad senatum.

Aduersus vos patriāq; et deos penatis tot liberos pericula suscepissem: quoti-
ens a prima adolescentia ductu meo scelestissimi hostes fusi: et vobis salus ques-
ta est: nihil amplius in absentē me statuissetis quā adhuc agitis. D. L. quē cōtra
etate proiectū ad bellū seuisimū cū exercitu optime merito q̄tum est in vobis fa-
me miserrima oim morte cōfecistis: hac in spe po. ro. liberos suos ad bellū misit:
hec sunt premia pro vulueribus: et toties ob rempu. fuso sanguine. fessus scriben-
doq; mittēdo legatos ois opes et spes priuatas meas cōsumpsi. cū interim a vobis per triennū
vir annus sumptus dat' est: per deos immortalis vtrum censetis me vicem erari prestare: an exer-
citum sine frumēto et stipendio habere posse. Equidez fateor me ad hoc bellū maiore studio quā
cōsilio profectum: quippe qui noīe modo iperij a vobis accepto diebus. xl. exercitū parauī: hostis
q; in finibus iaz Itale agentis ab alpiibus in hispaniā summouī: per eas iter aliud: atq; Hanni-
bal nobis oportunus patefecit: recepi Galliam. pyreneum. Lacetaniā indigetis: et primū impe-
tū: sertorij victoris nomis militibus et multo paucioribus sustinui hyemēq; castris inter seuis-
simos hostes nō per oppida neq; ex ambitione mea legi. Quid deinde prelia aut expeditiones by-
ernas oppida excisa aut recepta enumerem: quādo res plus vellet quā verba castra hostium a-
pud Sucronē capto et preliū apud flumen. Durium: et dux hostium. L. Herennius cū vrbe Na-
lentia: et exercitus delecti satis clara vobis sunt. p. qua is. D. grati patres egestamen et famē red-
ditis: itaq; meo et hostium exercitū par cōditio est. nāq; stipendiū neutri datur victor: vterq; in
italiam venire potest. Quod ego vos moneo: quosq; vt aiaduertatis neu cogatis necessitatib;
pūatum mibi cōsulere. hispaniā citeriorē que ab hostibus teref: vos aut Sertorius ad intermissio-
nem vastauimus preter maritimas ciuitates vltro nobis sumptui honoreq; gallia superiore an-
no metelli exercitū stipendio frumentoq; aluit. et nūc malis fructibus ipsa vir agit. ego non re
familiarē modo verū etiā fidē consumpsi. reliqui vos estis. qui nisi subuenitis inuito et predicete
me exercitus hinc et cū eo omne bellum hispanie in italiam transgrediantur.

Epistola Mitridatis. rex Mitridates regi Arasce. S.

Mnes qui secundis rebus suis ad belli societate oratur considerare debet. lice-
at ne tū pacē agere. deinde qd querit satis ne pium tutū glorioſu man indecorū
sit tibi si ppetua pace frui licet nisi hostes opportunit' scelestissimi egregia fama
si Romanos oppreseris futura est: neq; petere audeā societatelet frustra et ma-
la mea cū bonis tuis miseri sperē atq; ea que te morari posse videf. Ita i Tigrā
nam recentis belli et mea res rarum prospere. si vera existimare voles maxime
hortabūtur. ille enim obnotus. qualē tu voles societate accipiet: mibi fortuna multis rebus ere-
ptis vsum dedit bene suadēdi et qd florētibus optabile est. ego nō validissimus prebeo exemplū
quo rectius tua componas. nāq; romanis cū nationibus populis regibus cūctis vna et ea vetus
causa bellandi est. Cupido profunda iperij et diuitiarū. qua primo cū rege macedonū philippo
bellū sumpſere. dum a carthaginensib; premebātur amicitia simulantes ei subuementē. Antio-
chum pcessionē Asiē per dolū auertere. ac mox philippo Antiochus vnnicis aurū agro et decē
milibus talentorū spoliatus est. Persen deinde Philippi. S. post multa et varia certamina apud
Samotheas deos acceptū in fidē callidi et reperto: res perfidie. qz pacto vitā dederant in som-
nijs occidere eū. En cuius amicitiam glorioſe ostentant initio. pdidere. Antiocho pacis merce-
dem poss habitū custodi agri captiui sumptibus et cōtumelijs et rege miserrimum seruorum effe-
cere: simulatoq; imperio testamento filium eius Aristonicū quia patrium regnum petiuerat ho-
stium meze per triumphum ducere. Asia ab ipsis obsessa est: postremo Bithyniam Nicomedē
mortuo diripuerunt: cum filius Nisa q̄ regiā appellauerat genitus haud dubie esset. Nā quid ego
me appellem: quē disunctum vndiq; regnis et tetrachijs ab imperio eorum: quia fama erat diui-
tem neq; seruiturum esse: per Nicomedem bello laceſsiuerunt sceleris eorum haud ignarum et ea
que accidere testatum antea Eretenſes solos omniū liberos ea tempestatem et regem Ptole-

Ad cesa rem senem.

meum: atq; ego vltus iniurias nicomedem bithyma expuli. Asiamq; spoliū regis antiochi recepi. Et grecie dēpsi graue seruitium incepta mea postremus seruoꝝ Archelaus exercitu prodito impediuit. Illi quos ignauia aut praua calliditas vt meis laboribꝫ tui essent armis abstinuit a cerbissimas penas soluūt. Ptolomeus precio dies bellū prolatans Eretenses impugnari semel iam neq; finem nisi excidio habituri. equidem cū mibi ob ipsorū interna mala dilata prelia magisq; pacem datam intelligerem abnuente Tigraue q̄ mea dicta sero probat te remoto procul omnibus alijs obnoxys rursus tamen bellū cepi. M. q; Coram Romanū ducem apud Ealbe dona terra fudi: mari etui classe pulcherrima apud Eizicum magno cum exercitu in obsidio moranti frumentū defuit nullo circum admittente simul byeres mari prohibebat ita sine vi hostiū regredi conatus in patriam cū regnū naufragys apud paruū et heracleam militū optimos cū clasibus amisi restituto deinde apud caberam exercitur: varijs inter me atq; Luculū p̄ elijs inopia rursus ambos incessit. illi suberat regnū Ariobatzanis bello intactū ego vastis circū omnibꝫ locis in armenia concessi secutiq; Romani nō me sed morem suū oia regna subuertēdi: q; multitudine artis locis pugna prohibuere imprudentiā tigranis pro victoria ostendant. nūc queso cōsidera nobis oppressis vtrū firmiorē te ad resistendū: an finem belli futurū putes: scio equidē tibi magnas opes viroꝝ armorū et auri esse: ea re a nobis ad societate ab illis ad predā peteris. Ceterū consiliū est tigranis regno integro meis militibus procul a domo paruo labore per nra corpora bellū conficere: quomodo neq; vincere neq; vinci sine tuo periculo possumus: an ignoras Romanos postq; ad occidentē pergentibus finem oceanus farcit: arma buc cōuertisse: neq; quicq; a principio nisi partum habere: domū cōiuges agros: imperium cōuenas: olim sine patria sine parentibꝫ peste conditos orbis terrarū quibus nō humana vlla neq; diuina obstant: qn̄ socios amicos procul iurta sitos inopes potentisq; trabant: excidant oiaq; nō seruaq; et marie regna hostilia ducant nāq; pauci libertatem: pars magna iustos dominos volunt: nos suspecti sumus emuli et in tempore vindices affuturi. Te vero cui Seleucra maxima vrbū regnūq; perfidis inclitis diuitijs est quid ab illis nisi dolū in presens et postea bellū expectas. Romanū arma in oēs habent acerrima in eos quibus victis spolia maxima sunt: audendo: et fallendo et bella ex bellis ferendo magni facti: per hūc morem extinguunt oia: aut occidēt quod aut difficile ē si tu Mesopotamia: nos Armenia circūgreditur: exercitum sine frumēto: sine auxilijs fortuna aut nostris vitijs adhuc incolumen: teq; illa fama sequetur auxilio profectum magnis regibus latrones gentiū oppressisse: quod vti facias molheo: bortoꝝ neu malis pernitie nostra tuaz placare q̄ societate victor fieri.

Ad Cesarem senem de republica.

Opulus Romanus vera antea obtinebat regna atq; iperia fortuna dono dare itē alia que per mortalis aude cupiūt: q; et apud indignos sepe erant quasi p̄ ibidmē data: neq; cuiq; incorrupta permāserant: sed res docuit id verū esse qd̄ in carminibꝫ Appius ait Fabꝫ esse quēq; fortune atq; in te maxime q̄ tū alios pgressus es vt prius desessi sint boies laudando facta tua q̄ tu laude digna faciūdo: ceterū vt fabricata sic virtute parta q̄ magna industria haberi decet. Ne in curia deforme tur corruant infirmata: nemo em̄ alteri imperiū volēs cōcedit: et quis nouus atq; clemēs sit qui plus potest tamen quia malo esse licet formidatur: id cōuenit quia pleriq; rerum potentes peruerse consulunt: et eo se munitiores putant quo illi quibus imperant nequiores fuere: at contra id eniti decet cum ipse bonus atq; strēnuus si vti q̄ optimꝫ imperites: nam pessimus quisq; asperrime rectorem patitur. s; tibi hoc grauius est: q̄ ante te omnibus armis parta componere: bellum aliorum pace mollius gessisti: ad hoc victore predā petunt. victi ciues sunt. Inter has difficultates euadendū est tibi atq; in posterū firmanda respu. nō armis modo neq; aduersum hostis: sed quod multo: multoq; asperius est bonis pacis artibꝫ. Ergo omnes magna mediocris sapientia res buc vocat que quisq; optima potest vti dicāt: ac mibi sic videtur qualicūq; modo tu victoriā composueris. Ita alia omnia futura: sed iam quo meliꝫ faciliusq; constituas paucis que me animꝫ monet accipe. Bellum tibi fuit imperator cum homine claro magnis opibus auido potentie maiore fortuna q̄ sapientia: quem secuti sunt pauci per suā iniuriam ibi inimici. Item quos affinitas aut alia necessitudo traxit: nam particeps dominationis neq; fuit quisq; neq; si pati potuisset orbis terrarum bello cōcussus foret. Cetera multitudo vulgi more magis q̄ iudicio post alius alium quasi prudentiorem secuti: per idem tempus male dictis iniquoꝝ occupande reipu. in spem adducti homines quibus omnia probo ac luxuria pollui

ta erant. nō currere in castra tua et aperte quietis mortem rapinas: postremo oīa q̄ corrupto aīo iubeat imitari: ex q̄s magna pars vbi neq̄ creditū cōdonare. Neq̄ te cūbus sicuti hostib⁹ vti vident deflurere. pauci resistere quibus manus oīū in castris q̄ Rome futurū erat: tāta vis creditōz impendebat sed ob easdem cās [imane dictū est] quātū et q̄ multi mortales postea ad pōpeium discesserint. eoq̄ per omne tēpus belli quasi sacro atq̄ in spoliato fano debitorēs vti. igit̄ qm̄ tibi victori de bello atq̄ pace agitandū est hoc vti cūlter deponas: illa q̄ iustissima et diuturna sit. de teipso primū q̄ cōpositurus es qd̄ optimū factū est existima. Equidē ego cuncta ipe-ria crudelia magis acerba q̄ diuturna arbitror. Neq̄ quēq̄ in multis metuendū esse quin ad eū ex multis formido recidat: eam vitā bellū eternū et anceps gerere: qm̄ neq̄ aduersus neq̄ a ter-go aut lateribus tutus sis semp in periculo aut metu agites. Contra qui benignitate et clemētia imperiū temptauit: ijs leta et candida oīa visa etiā hostes nequiores q̄ alij ciues an qui me bis dictis corruptorē victorie tue nimisq̄ inuitos bona voluntate predicet. s. quod ea que externis nationibus natura nobis hostib⁹: nosq̄ maioresq̄ nostri sepe tribuere: ea cūbus lauda arbitror. Neq̄ barbaro ritu cedere: cedem et sanguinē: sanguine expianda. An illa que paulo ante hoc bel-lum in Ln. Pompeiū victoriamq̄ Syllanam increpabatur obliuio interfecit. Domitiū Carbo-nē Erutū: alios item nō armatos neq̄ in prelio belli iure. sed postea supplices per summū scel⁹ interfectos plebem Romanā in villa publica pecoris modo conscissam: heu q̄ illa occulta ciuiū funera et repentine cedes in parentum aut liberorū sinū fuga mulierū et pueroz vastatio domū-um. Ante partem a te victoriam: seua atq̄ crudelia erant. Ad que te iūdem illi hortantur: et scilicet id certatū esse vtriusq̄ vestrum arbitrio iniurie fierent. neq̄ receptam sed captā a te rempu. et ea causa exercitus stipēdijs cōfectis optimos et veterrimos omniū aduersum fratres paren-tisq̄: alij liberos armis cōtendere: vt ex alienis malis deterrimi mortales ventri atq̄ profunde libidini sumptus quererēt: atq̄ essent obprobria victorie: quorum flagitijs cōmacularetur bono-rū laus: neq̄ enim te preterire puto qualis q̄ usq̄ eoz more aut modestia etiam tum dubia victo-ria sese gesserint: quoq̄ modo in belli administratione scorta aut conuiua exercuerint: nonnulli quoz etas ne per ocium quidē talis voluptatis sine dedecore attigerit. De bello satis dictum. De pace firmanda: qm̄ tuq̄ et omnes tui agitis. Primū id queso considera qualis sit de quo cōsul-tas ita bonis malisq̄ dimotis patenti via ad verū perges. Eo sic existimo [qm̄ orta omnia inte-reunt] qua tēpestate vbi Romanē fatum excidij aduentarit: ciuis cum cūbus manus confertur-os. Ita defessos et exanguis regi aut nationi prede futuros aliter nō vrbis terrarum neq̄ cū-cte gentes conglobate mouere aut contūdere queūt hoc imperiū. Firmanda igitur sunt vel con-cordie bona: et discordie mala expellenda: id ita eueniet si sumptū et rapinarū licentiā dēmpse-ris nō ad vetera instituta reuocans que iam pridem corruptis moribus ludibrio sunt. Sed suam cuiq̄ rem familiārē sine sumptū statueris qm̄ incessit mos et boies adolescentuli sua atq̄ alieno consumere: nihil libidine atq̄ alijs rogantibus denegare pulcherrimū putent: eam virtutem et magnitudinem animi pudorem atq̄ modestiam pro secordia estimēt. Ergo animus ferox par-ua via ingressus vbi consueta nō suppetunt fertur accensus in socios modo: modo in ciues mouet composita et res nouas veterib⁹ acquirit: quare tollendus fenerator in posterū vti suas quisq̄ res curemus. Ea vera atq̄ simplex via est magistratum populo nō creditori gerere et magnitu-dinē ai inuadēdo nō demēdo reip. ostēdere. atq̄ ego scio q̄ aspera hec res in principio futura sit p̄sertim ijs qui se in victoria licentius liberiusq̄ q̄ artius futuros credebant: quoz si saluti poti-usq̄ libidini consules: illosq̄: nosq̄ et socios in pace firma constitues: si in eadē studia artesq̄ in-uentuti erunt ne ista egregia tua fama simul cum vrbe Roma breui concidit. postremo sapiētes pacis causa bellum gerunt: laborem spe ocij substantant. nisi illam finem efficis an vicisse quid retulit: quare capeffe per deos rēpubli. et omnia aspera vti soles peruade. Nāq̄ aut tu medei po-tes aut omittēda est cura omnibus: neq̄ quisq̄ te ad crudelis penas aut acerba iudicia inuocat: quibus ciuitas vastatur magnis q̄ corrigitur: sed vt prauas artes malasq̄ libidines ab iuuentu-te prohibeas: ea vera clementia erit consuluisse. ne merito ciues patria expellerentur retinuisse: ab stulticia et falsis voluptatibus: pacē concordiam stabiluisse nō si flagitijs obsecutus delicta perpessus presens gaudiū cum mor futuro malo cōcesserim ac mihi animus. Quibus rebus alij timent maxime fretus est negocij magnitudine: et quia tibi terre et maria simul omnia cōponē-da sunt: quippe res paruas tantū ingenium attingere nequit: magne cure magna merces est. Igitur promideas oportet vti plebs largitionibus et publico frumento corrupta habeat nego-cia sua: quibus ab malo publico detineat iuuentus probitati et industrie nō sumptibus neq̄ de-

Oratio ad Cefarem

utis studeat: sed ita eueniet si pecunie que maxima oim pernities est vsum atq dedecus dem-
pseris. Nam sepe ego cū admoneo reputās quibus quisq rebus clari viri magnitudine inuenis-
sent que res populos natione sue magnis auctoribus auxissent ac deinde quibus cāis amplissi-
ma regna et imperia corruissent: eadem semper bona atq mala reperiebā: omnesq victores di-
uitias contēpisse: et victos cupuisse: neq aliter quisq extollere sese et diuina mortalis attinge-
re potest: nisi omissis pecunie et corporis gaudijs aio indulgens non absentando neq concupu-
ta prebendo peruersam gratiam gratificans: sed in labore patientia bonisq preceptis et factis
fortibus exercitādo. Nam domū aut villam extruere: eam signis aureis alijsq operib exorna-
re: et oīa potiusq semet visendum efficere. i. diuitias decari habere: sed ipsius illis flagitio cē por-
ro eis quibus bis die ventrem onerare: nullā noctem sine scorto quiescere mos est: vbi aium quē
dominari decebat seruitio opprēssere: ne quisq eo postea haberi atq claudo pro exercitio vti vo-
lunt. Nam imprudentia pleraq se precipitant. Verū hec et omnia mala pariter cū honore pe-
cunie definent: Si neq magistratus neq alia vulgo cupienda venalia erunt: ad hoc prouiden-
dum est tibi quoniā modo Italia atq prouincie tutiores sint: id quod factum baud obscurum est
Nam idem oīa vastāt: suas deferendo domos: et per iniuriam alienas occupando. Item ne vti
ad hoc militiā iniusta aut inequalis sit: cum alij triginta: pars nullū stipendium faciet: et frumen-
tum id quod antea premium ignauia fuit per municipia et colonias illis dare conueniet: stipen-
dijs emeritis domos reuerterint: que reip. necessaria: tibiq gloriosa ratus sum q paucissimis ab-
solui. Nō peius videt pauca nunc de facto meo dissidere. Pleriq mortales ad iudicandum satis
ingenij habent aut simulant: verū enim ad reprehendenda aliena facta aut dicta ardet omnib
animus: vix satis apertum os aut lingua prompta videtur: que edicta pectore euolat: quibus me
subiectum aut penitet: magis reticuisse piget nam siue ac seui meliore alia via perges a me quidē
pro virili parte dictum et adiutum fuerit reliquum est optare: vtiq tibi placuerit ea diu immortales
approbent beneq euenire sinant.

Ad. L. Cefarem oratio de Republica.

Eio ego q difficile atq asperū factū sit consilium dare regi aut imperatori: po-
stremo cūq mortali cuius opes in excelsis sunt. Nūppe cum et illis consultorū
copie adsint: neq de futuro quisquā satis callidus satisq prudens sit. Quin eti-
am sepe praua magis q bona consilia prospere eueniunt: q pleraq res fortu-
na ex libidine sua agitat. Sed mihi studium fuit adolescentulo rempu. capesse:
re: atq in ea cognoscenda multam magnamq curā habui: nō ita vt magistratū
modo caperem quē multi malis artibus adepti erant. Sed etiam vt rempu. domi militieq quā-
toq armis viris opulentia posset cognitum habuerim. Itaq mihi multa cū animo agitante cō-
siliū fuit famam modestiamq meā post tuā dignitatem haberi: et cuius rei iubet periculū face-
re: dum quid tibi ex eo glorie acciderit. Idq nō temere neq ex fortuna tua decreui: sed quia in
te preter ceteras artem vīlā egregie mirabilē cōperi semper tibi maiore in aduersis q in secundis
rebus aium esse. sed per ceteros mortalis illa res clarior est. q prius defessi sunt hoies laudando
atq admirando munificentia tuā q vi faciundo: que gloria digna esset. Equidē mihi decretū
est nihil tam ex alto reperiri posse: q non cogitanti tibi in promptu sit. neq ego que visa sunt de
repu. tibi scripsi: quia mihi consilium atq ingenium meū amplius equo probaretur. Sed inter la-
bores militie interq prelia victorias imperiū statui admonendū te de negocijs vrbānis. Nam
q te tibi si id modo in pectore cōsiliū est vt te ab inimicorum impetu vidices quoq mō contra ad-
uersum cōsulem beneficia ppli retineas indigna virtute tua cogitas sin in te ille aius est qui iam
a principio nobilitatis factionē disturbabit. plebem ro. ex graui seruitute libertatē restituit in p-
tura inimicorū arma inermis: deiecit: domi militieq tanta r taz preclara facinora fecit: vt ne ini-
mici quidē queri quicq audeant nisi de magnitudine tua quū tu accipe ea que diu summa rep. q
profecto aut vera inuenies: aut certe baud pcul a vero. Sed qm Bn. Pom. aut ai prauitate: aut
qz nihil eo maluit qd tibi obesset. Ita lapsus est: vt hostibus tela in manus iaceret. Quibus ille
reb' repu. cōturbauit: eisde tibi restituendū est primum oim summā potestatē moderādi: de vecti-
galibus sumptib' iudicijs senatoribus pucis tradidit plebē ro. cui' atea summa ptas erat: neq
ys quid ē legibus in seruitute reliquit iudicia: tametsi sicut antea tribus ordinibus tradita sunt:
tū idem illi factiosi regūt: dāt: adiūnt que iubet: innocētes circūueniūt: suos ad honore extollūt
Non facinus nō proprium aut flagitiū obstat: quo minus magistratus capiāt: quos cōmodū est
trabunt rapiunt. Postremo tanq vrbe capta libidine: ac licētia sua pro legibus vtuntur. ac me

quidem mediocris dolor angeret: si virtute partem victoriā more suo per seruitū exerceret. Sed
 homines inertissimi: quorum omnis vis virtus que in lingua sita est. forte atque alterius secordia domi
 nationē ablata insolentes agitant. nam que seditio aut dissensio civilis tot tam illustres familias
 ab stirpe euertit: aut quorum vnus victoria animus tam preceps tanque immoderatus fuit. L. Sylla
 cui omnia in victoria lege belli licuerunt tamen supplicij in hostium partis suas muniri intelligebat tamen
 paucis interfectis ceteros beneficio quam metu retinere maluit. Ad herculē Latones. L. Domitio
 ceterisque eiusdem factionis. xl. senatores. multi preterea cum spe bona adolescentes sicuti hostie ma
 ctati sunt. Eū interea importunissima genera hominum tot miserorum civium sanguine satiari ne
 quivere. Non orbi liberi: non parentes exacta etate. non luctus gemitus virorum mulierum immanez
 sum irent. Nam quid ego de te dicam: cuius contumeliam homines ignavissimi vita sua commutare
 nolunt. sed neque illis tante voluptati est: tamen in sperantibus accidit dominatio quanto merore tua
 dignitas: quin optatius habet ex tua calamitate periculum libertatis facere quam per te. P. R. im
 perium maximum et magno fieri: quo tibi etiam atque etiam animo prospiciendum est: quoniam modo
 ingenij probare que vera atque utilia factu putes. In duas partes ego civitatem in duas arbitror
 sicut maioribus accepti in patres et plebem antea in patribus summa auctoritas erat vis multo
 maxima in plebe. Itaque sepius in civitate secessio fuit. Semperque nobilitatis opes diminute sunt
 et vis populi amplificata. sed plebs eo libere agitabat: quia illius potentia super leges erat: ne
 que divitiis aut superbia: sed bona fama factisque fortibus. nobilis ignobilem anteibat: humilimus
 quisque in armis aut militia nulli? honeste rei egens satis sibi satisque patrie erat. Sed ubi eos pau
 latim expulsos agris: inertia atque inopia: incertas domos habere subegit cepere alienas opes
 petere: libertatem suam cum R. P. venalem habere ita paulatim populus qui dominus erat: cunctis ge
 nibus imperitabat dilapsus est: et pro communi imperto privatim sibi quisque servitutem peperit. Nec igitur
 multitudo prius malis moribus imbuta deinde in artis vitasque variasque dissipata nullo modo
 inter se congruens parum mihi quidem idonea videtur ad capevandam R. P. Etenim additis no
 vis cibus magna me spes tenet forte ut omnes erigantur ad libertatem: quippe cum illis liber
 tatis retinende tum illis servitutis amittende cura orietur. hos ego censeo permixtos cum veteribus:
 novos in coloniis constituas. Ita res militaris opulentior erit et plebs bonis negociis impedita
 malum publicum facere desinet. Sed non inscius neque imprudens sum quo mea res agatur: que sen
 tia neque tempestates hominum nobilium future sint: cum indignabuntur omnia funditus misceri anti
 quibus: hanc servitutem imponi regnum denique et libera civitate futurum ubi vnius munere multi
 tudo ingens in civitate perucnerit. Equidem ego sic apud animi metum statuo malum facinus in se
 committere qui in comodo reipublice gratiam sibi conciliet: ubi bonum publicum etiam privatim usum usu
 est. id vero dubitare aggredi secordie atque igne ducor. M. Lubio druso semper consilium fuit in
 tribunatu summa ope mihi pro nobilitate. Neque ullam rem in principio agere intendit nisi ille au
 tores fuerant se homines factionis: quibus dolus atque militia fide cariora erant ubi intellexerunt per unum
 hominem maximum beneficium multis mortalibus dari: videlicet et sibi quisque conscius malo atque
 infido animo esse de. M. Lubio druso iuxta ac se existimaverunt. Itaque metu ne per tantam gratiam
 solus rerum potiretur: contra eam nisi sua et ipsius consilia disturbaverunt: quo tibi imperator maio
 re cura fideque amici et multa presidia paranda sunt: hostem adversum deprimere strenuo homine baud
 difficile est: occulta pericula: neque facere neque vitare bonis in promptu est. Igitur ubi eos in ci
 vitate adduxeris. quam quidem renouata plebs erit. in ea te maxime animi exercito ut collantur ho
 mi mores concordia inter veteres et novos conalescat. Sed multo maximum bonum patrie ciui
 tatibus tibi liberis postremo humane genti preparabis si studium pecunie aut substuleris aut quo
 ad res refert minueris: aliter neque privata res neque publica: neque domi: neque militie regi potest.
 nam ubi cupido divitiarum inuasit: neque disciplina neque artes bone: neque ingenium ullum satis pol
 let: quin animus magis aut minus mature. postremo tamen succumbat. Sepe iam audimus qui reges que
 civitates et nationes per opulentiam magna imperia amiserunt: que per virtutem inopes ceperant
 ideo baud mirandum est. Nam ubi bonus deteriozem divitiis magis clarum: magisque acceptum videt
 primo estuat: multaque in pectore voluit. Sed ubi gloria honorem magis indies virtutem opulentia
 vincit animus ad voluptatem a vero deficit: quippe gloria industria alitur: ubi eam dempseris: ipsa
 per se virtus armata atque aspera est. Postremo ubi divitie clare habentur. ibi omnia bona vilia sunt.
 Fides probitas pudor prudentia. nam ad virtutem ardua via est. Ad pecuniam que cuique iubet

Oratio ad Cæsarem De republica

nititur et malis et bonis rebus ea creatur. Ergo in primis auctoritates pecunie demitto: neque de capite neque de honore et copiis quisque magis, aut minus iudicauerit: si ut neque pretor: neque consul ex opulentia verum ex dignitate creetur. sed de magistratu facile populi iudicium sit iudices a paucis probari regnum est: et pecunia legi inhonestum: quare omnes prime classes iudicare placent: sed numero plures quam iudicant: neque rhodios neque alias ciuitates vnicuius suorum iudiciorum penitus: ubi promiscue diues et pauper: ut cuiusque fors tulit de maximis rebus iuxta ac de minimis disceptat: sed magistratibus creandis haud mihi quidem absurde placet lex: quam L. gracchus in tribunatu promulgauerat: ut ex confusis quinque classibus sortiti centurie uocarentur: ita coequantur dignitate pecunia virtute anteire alius alium properabit: nec ego magnare media contra diuitias statuo: nam perinde omnes res laudantur atque appetuntur: ut earum rerum usus est militia premiis exercetur. ubi ea dempseris: nemo omnium gratuitum malus est. Ceterum auaritia belua fera immanis intoleranda est: quo intendit oppida agros fana atque domos vastat: diuina cum humanis permiscet: neque exercitus: neque menia obstant: quo minus iura sua penetret. Sama pudicitia liberis patria atque parentibus cunctos mortalis spoliatur. Verum si pecunie decus ademeris magna illa vis auaritie facile bonis moribus vincetur: atque ita sese habere tametsi omnes equi atque iniqui memorant: tamen tibi cum factione nobilitatis aut mediocriter certandum est: cuius si dolum caueris alia omnia inproclum erunt: nam si virtute satis ualerent: magis emuli bonorum quam mundi esset: quia desidia et inertia stupor eos atque torpido inuasit: strepit obtractant alienam famam bonam suam decus estimant. Sed quid ego plura quasi de ignotis memorem. M. Bibuli fortitudo atque animi vis in consulatum eripit: habes lingua magis malus quam callidus ingenio. Quid ille audeat: cui consulatus maximus imperium maximo dedecori fuit. An. L. Domitii magna vis est: cuius nullum membrum a flagitio aut facinore vacat: lingua: manus cruenta: pedes fugaces: que honeste nominari nequeunt in honestissima: unius tamen. M. Catonis ingenium versutum: loquax. Callidus haud contentus parantur hec disciplina grecorum. Sed virtus vigilantia labor apud grecos nulla sunt quippe qui domi libertatem suam per inertiam amiserunt. censes ne eorum preceptis imperium haberi posse. Reliqui de factione sunt intentissimi nobiles: in quibus sic in instituto preter bonum nomen nihil est additamenti. L. Postumii. M. Fauoni mihi videntur quasi magne navis supernacanea onera esse: ubi salui peruenire visi sunt. Si quid aduersi cohortum est de illis potissimum iactura sit quia precii minimi sunt. nunc quam sic uti mihi video de plebe renouanda corrigenda: et satis differunt. De senatu que tibi agenda videntur dicam. Postquam mihi etas ingeniumque adoleuit: haud ferme armis atque equis corpus exercui. sed animum in litteris cogitavi: quid nam firmum erat in laboribus habui: atque ego in ea vita multa legendo atque audiendo ita comperi omnia regna iteque ciuitates et nationes usque eo prosperum imperium habuisse: dum apud eos vera consilia valuerunt: ubicumque gratia timor voluptas ea corrumpere. Post paulo imminute opes: deinde ademptum imperium. postremo seruitus imposita est. Equidem ego sic apud animum meum statuo cunctumque in sua ciuitate amplius illustriorque locus quam alijs est: ei magnam curam esse rem. Nam ceteris salua urbe libertas tuta est: qui pro virtute est si diu diuitias decus: honorem peterit. Ubi paulum inclinata respu. agitari cepit multipliciter animus curis atque laboribus fatigatur aut gloriam aut libertatem: autem familiarem defensat omnibus locis adest festinat quando in secundis rebus florentior fuit: tanto in aduersis asperius magisque anxie agitatur. Igitur ubi plebs senatum sic ubi corpus animo obedit: eiusque consulta exequitur patris consilio valere decet: populo supernacanea est caliditas. Itaque maiores nostri cum bellis asperrimis premerentur equis viris: pecunia amissa nunc quam defessi sunt armati de imperio certare: non inopia erant non vis hostium noua aduersa res ingentem eorum animum subegit. Qui que virtute ceperant simul cum anima retinerent. Atque ea magis fortibus consilijs quam bonis prelijs patrata sunt. Quippe apud illos una respu. erat. Et omnes consulebant factio contra hostes parabatur. Corpus atque ingenium patrie non sue quisque potentie exercitabat at hoc tempore contra eos homines nobiles quorum animos secordia atque ignavia inuasit. Ignari laboris hostium militie domi factione instructi per superbiam cunctis gentibus moderantur. Itaque patres quorum consilio antea dubia respu. stabiliebatur oppressi ex aliena libidine huc atque illuc fluctuantes agitantur: interdum alia deinde alia decernunt uti eorum qui dominantur simultas arrogantia fertur. Ita bonum malumque publicum extimant: quod si libertas equa omnium: aut sententia obscurior esset maioribus opibus respu. et minus potens nobilitas esset. Sed quam coequari gratia omnium difficile est: quippe cum illis maiorum virtus partem reliquerit gloriam dignitatem clientelas cetera multitudo plerumque insita sit. Sententia eorum a metu libera ita occulto sibi quisque alter

rius potentia carior erit: libertas iuxta bonis et malis strenuis atque ignavis optabilis est. Verum eam plerique metu deserunt. Stultissimi mortales quod in certamine dubium quorsum accidat: id per auctos per tabellam suam feret. Tabella obtentum erit: quo magis aio libero facere audeat: in multitudinem et presidium plus et usus amplior est. Nam fere his tempestatibus alij iudicijs publicis: alij priuatis suis atque amicorum negocijs implicati baud sane reipublice consilijs affuerunt. Neque eos magis occupatio quam superbia imperia distinnere. Hoies nobiles cum paucis senatorijs quos additameta factionis habent: quicunque libuit probari reprehendere: decernere: ea uti libido tulit facere. Verum ubi numero senatorum aucto per tabellam sententie dicuntur. Ne illi superbia suam dimittent: ubi ijs obediendum erit: quibus antea crudelissime imperitabant. Forsitan impator perlectis literis desideres quem numerum senatorum fieri placeat quoque modo in multa et varia officia distribuatur. Iudicia quam prime classis mittenda putem: que descriptio: qui numerus in quoque genere futurus sit. Eam mihi omnia generatim describere baud difficile factum fuit. Sed prius laborandum visum est de summa consilij: idque tibi probandum verum esse si hoc itinere uti decreueris cetera in promptu erunt. Volo ego consilium meum prudens maximeque vsui esse. Nam ubicunque tibi res prospere cedet: mihi bona fama veniet. Sed me illa magis cupido exercet: ut quocunque modo quam primum respublicam adiueretur libertatem gloria carior habeo. Atque ego te oro: hortor: ne clarissimus impator gallica gente subacta. P. R. summum atque inuictum impium tabescere vetustate. ac per summam secordiam dilabi patiaris. profecto si id accidat: neque tibi nox: neque dies curas aut sedauerit: quin in somnijs exercitus furibundus: atque ea mens alienata mente feraris. Namque mihi pro vero constat omnium mortalium vitam diuino numine inuifere: neque bonum: neque malum facinus cuiusquam pro nibilo habere. Sed et natura diuisa premia bonos malosque sequi. Interea forte ea tardius procedunt. Tu cuius animus ex conscientia spei prebet quod si tecum patria atque parentes possent loqui. scilicet tibi dicerent. O Lele sar: Nos te genum fortissimi viri in optima urbe decus presidiumque nobis. hostibus terror: que multis laboribus et periculis ceperamus: ea tibi nasceti cum anima simul tradidimus: patriam matrem in terris domum familiamque in patriam clarissimam. Preterea bonas artes: honestas diuitias: postremo omnia honestameta pacis et premia belli pro his amplissimis beneficijs non flagitium a te neque malum facinus petimus. sed ut libertatem euersam restituas: quare patrata profecto per gentem omnia fama virtutis tue volitabit. Namque hac tempestate tametsi domi multique preclara facinora egisti. tamen gloria tua cum multis viris fortibus equabilis est. Si vero urbem amplissimo nomine et maximo imperio prope iam ob casu restitueris: quis te clario: quis maior in terris fuerit: quippe si morbo iam aut facto huic imperio secus accidat cui dubium est quin per orbem terrarum vastitas bella cedes oriantur. Quod si tibi bona libido fuerit patrie parentibus gratificandi. posteroque tempore. P. R. restituta super omnes mortales gloria agita tuaque vnius mors vita clario erit. Nam viuos interdum fortuna sepe in midia fatigat. Ubi anima nature cessit depreis obtractoribus ipsa si virtus magis: magisque extollit: que mihi utilissima factu visa sunt queque tibi vsui fore credidi quam paucissimis potui perscripsi. ceterum deos immortalis obtestor: ut quocunque modo ages ea res tibi reipublice prospere eueniat.

Finis.

Inuectiva. E. Salustij in Ciceronem.

Cauter in quo animo maladicta tua paterer. M. Tullij si te scire iudicio magis quam morbo animi petulantia ista uti. Sed cum in te neque modum neque modestiam ullam animaduerto. Respondebo tibi: ut si quam maledicendo voluptatem cepisti eam male audiendo amittas: ubi querere quos implores. P. E. diripi: Tempus atque audacissimo cuique esse perfidie locum. an apud P. R. qui ita corruptus est largitionibus ut sese ac fortunas suas venales habeat. An apud vos. P. E. quorum auctoritas turpissimo cuique ludibrio est. Ubi. M. T. leges iudicia. P. R. defendit atque in ordine ita moderatur quasi vnus reliquus ex familia viri clarissimi Scipionis Aff. ac non recente ac citus paulo ante insitus huic urbi ciuis an vero. M. Tu. facta tua ac dicta obscura sunt: an non ita a pueritia viristi ut nihil flagitiosum corpori tuo putares quod alteri collibisset: aut scilicet istam immoderatam tuam eloquentiam apud M. pisonem non pudicitie iacture perdidisse. Itaque mihi me mirandus est quod eam flagitiose vendicam quam turpissime parasti. Neque ut opinor splendor domesticus tibi aios attollit vxor: sacrilega ac piurims nobilitata filia: mihi peller tibi incudior atque obsequetior quam parenti per est domum ipsam tuam vi et rapis funestam tibi ac tuis copasti vix ut nos commoue facias quam pueris resp. sit tu in ea domo bitares homo flagitiosissime qui p. c. viri clarissimi fuit atque cum

hec ita fuit? Cicero se dicit in consilio deorum immortalium fuisse. Inde missum huic urbi ciuibz
qz custodem absqz carmificis nomine. Qui ciuitatis incommodu in gloria sua ponit quasi vero no
illius conurationis causa fuerit consulatus tuus. Et cicero respu. disiecta eo tempore quo te custo
dem habebat. Sed vt opinor illa te magis extollunt que post consulatum cu vxore de repu. consir
lusi cu legis Plautie iudicia domi faciebatis: ex conuratis alios pecunie condenabatis. cu tibi
alius Tusculanam alius pompeianā villā edificabat: alius domū emebat: qui vero nihil poterat
hic erat calūnie proxim⁹ hic aut domū tuā oppugnatū venerat: aut insidias senatui fecerat deni
qz de eo copertum erat que si tibi falsa obijcio redde rōem q̄tum patrimonij acceperis. Quid ti
bi litibus accreuerit: q̄ ex pecunia domū paraueris Tusculanū et Pompeianū ifinito sumptu et
edificaueris: Aut si retices cui dubiū potest esse quin opulentia istam ex sanguine et miseris ci
uiū parasti: verū vt opinor: homo nouus arpinas ex. **M.** Crassi familia illius virtutē imitatur.
Contēnit similitatē hominū nobiliū. po. ro. curā habet: neqz terrore neqz gratia mouet: illud ve
ro amicitia tm ac virt⁹ est animi: imo vero homo leuissimus supplex inimicis amicis contumelio
sus: modo harū modo illarū partiū: fidus nemini. leuissimus senator mercenarius patronus cui⁹
nulla pars corporis a turpitudine vacat lingua vana manus rapacissime gula imensa pedes fu
gaces: que honeste nominari nō possunt in honestissima. Atqz is cu huiusmodi tū audet **O** for
tunata natā me consule romā. Te fortunā consule Cicero: imo vero infelicem et miseram q̄ cru
delissimā p̄scriptionem ciuiū perpeffa est. cu tu perturbata rep. metu perculos oēs bonos pare
re crudelitati tue cogebas: cu omnia iudicia oēs leges in tua libidine erāt cuz tu sublata lege por
tia erepta libertate omniū nostrū vite neciqz potestatem ad te vnū reuocaueras. Atqz parum
quidē vel parū ē qd ipune fecisti verū etian: cōmemorādo exprobras neqz licet obliuisci ius serui
tutis sue egeris oro te **Ei.** feceris quid libet satis est p̄p̄flos esse: etiā ne aures n̄ras odio tuo one
rabis: etiā molestissimis verbis insectabere cedant arma toge concedat laurea lingue: quasi ve
ro togatus et nō armat⁹ ea que gloriari cōfeceris atqz inter te Syllamqz dictatorem preter no
men iperij q̄c q̄ interfuerit: sed quid ego plura de tua insolētia cōmemorē: que minerue omēs ar
tes edocuit Jupiter optimus maxim⁹ in consiliū deoz admisit. Italia etulē humeris suis repo
tauit: oro te romule arpinas: qui egregia tua virtute oēs paulos sabinos scipiones superasti: quē
tandē locum hac ciuitate obtines: que tibi ptes. r. p. placēt: quē amicū quē inimicū babes cui in
ciuitate fecisti insidias: quo iure de exilio tuo durachio redidisti cu sequebaris q̄s tyrānos appel
labas: eoz potentie faues: qui tibi ante optimates videbātur ebsqz demētes ac furiosos vocas.
Natinij cām agis de fertio male existimas. Bibulum petulantissimis verbis ledis laudas **Esa**
rem quē maxime odisti. et ei maxime obsequeris: aliud stans sedēs aliud sentis de repu. bis male
dicis illos odisti leuissime transfuga neqz in hac neqz in illa parte fidem habens.

Et deum magna voluptas est. **Crisp.** Salustij equalē ac parē verbis vitā age
re neqz ē q̄ tam obscenū dicere cui nō ab initio pueritie omni genere facinoris
etas tua respōdeat vt oīs oratio morib⁹ cōsonet. Neqz em̄ qui ita viuit vt tu alif
ac tu loqui pōt: neqz qui tā illoto sermone vti⁹ vita honestior est. Quo me vertā
P. L. vnde initū summā: mai⁹. n. mibi dicendū onus ipomē quo notior est vter
qz nostrū si aut de meā vita: atqz actib⁹ nostris huic cōciatori respōdero. Inui
dia gloriā cōsequet⁹: aut si eius facta mores oēm etatem nudauero in idē viciū incidam procaci
tatis quod huic obijcio id vos si forte offendimini iustius huic q̄ mibi succēdere debetis q̄ initū
introduxit: ego dabo operā vt ⁊ pro me minimo cu fastidio respondeā et in hunc minime menti
tus esse videar. Scio me. **P. L.** in respondēdo nō h̄re magnā expectatiōē q̄ nullum vos sciatis
nouū crimen in Salustij audituros sed oīa vetera recognituros. Quib⁹ ⁊ mee et v̄re iā et ipsius
aures calēt verū eo magis odisse debetis poies q̄ ne incipiēs quidē peccare minimis reb⁹ posuit
rudimentū: sed ita igressus est vt neqz ab alio vinci possit neqz ipse se oīo reliqua etate preterire
itaqz nihil aliud studet nisi vt luculēt⁹ cu quo vis voluptari longevero fallit opinione: nō em̄ p
teacitate lingue vite sordes eluūt⁹: s̄ ē qdā calūnia quā vnusqz n̄r in testāte aio suo fert de eo q̄
alsū crimē obiectet q̄ si vita isti⁹ memoriā vincerit aliā. **P. L.** nō ex orōe s̄ ex morib⁹ suis specta
re debetis: nā dabo operā q̄ maxime potero breue vt faciē neqz n̄ra nobis itulis erit. **P. L.** plerū
qz em̄ respu. priuatis crescit inimicitijs vbi nemo ciuis qualis sit vir potest latere. Primū igitur
qm̄ omniū maiores **Eri.** Salustius ad vnū exemplū et regulā querit velum mibi respondeat nū.
quid hi quos ptulit Scipiones et metelli ante fuerūt aut optimonis aut glie q̄ eos res sue geste
et vita inocētissime acta cōmendauit q̄ si hoc fuit illis initū nois ⁊ dignitatis cur nō eq̄ de nob

existimetur cuius et res geste illustrate sunt et vita integerrime acta: quasi vero tu sis ab illis vi-
 ris Salustij ortus q̄ si esses: nonnullos iam tue turpitudinis pigeret ego meis maioribus virtute
 mea preluri vt si prius noti non fuerint a me accipiant initium memorie sue tu tuis vitiis quā tur-
 piter egisti magnas effudisti tenebras vt etiam si fuerint egregij ciues certe venerint in obliuio-
 nem: quare noli mihi antiquos viros obiectare satius est enim me meis rebus gestis florere q̄
 maiorum opinione niti et ita viuere vt sim posteris meis nobilitatis initium et virtutis exem-
 plum neq̄ me cum his conferre decet. P. L. qui iam decesserunt: omnes odio carent et inuidia:
 sed cū his q̄ mecum vna in rep. versati sunt sed si fuerim aut in bonoribus petendis nimis ambi-
 tiosus non hanc dico popularem ambitionem cuius me principem confiteor. sed illam pernitio-
 sam contra leges cuius primos ordines Salustius duxit aut in gerendis magistratibus: aut in
 vindicandis maleficijs tam seuerus aut in repu. tam vigilans q̄ tu proscriptionem vocas credo
 q̄ non omnes tui similes incolumes in hac vrbe virissent at q̄to meliore loco respu. staret. si tu
 par ac simul scelestorum cū vna cū illis annumeratus esses: an ego tunc falso scripsi cedant ar-
 ma toge: qui togatus armatos et pace bellū oppressi: an illud mentitus sum fortunatā me consu-
 le Romā qui tantū intestinu bellum ac domesticum vrbis incendiu extinxi neq̄ tui piget te bo-
 mo leuissime cum ea culpas que in historijs mihi glorie ducis an turpius est scribentē mēiri q̄ il-
 lum palam hoc ordine dicentes: nā quod in etate increpui tū me abesse puto ab impudicitia
 q̄tum tu a pudicitia. Sed qd ego ad te plura querar quod enim mēiri turpe dices qui ausus mi-
 bi sis eloquentiam: vt vitiū obijcere: cuius semper nocēs egisti patrocino: an vltimū existimas
 posse fieri ciuem egregiū q̄ non his artibus et disciplinis sit eruditus: an vlla alia putas rudimen-
 ta et incunabula virtutis quib⁹ animi ad glorie cupiditatem alūtur. Sed minime mirum est. P.
 L. si qui desidie ac luxurie plenus sit hec vt noua inuātata miras: nam qd ista inuātata rabie pe-
 tulanter in vxorē et in filiā meam inuasisti: que facilius mulieres se a viris abstinerūt q̄ tu vir a
 viris satis docte ac perite fecisti: nō enim me sperasti mutuā tibi gratiā relaturū vt vicissim tuos
 compellarem: vnus enim satis es materie habens neq̄ quicq̄ turpius est domi tue q̄ tu: tūmū-
 tum te vōo opinio fallit qui mihi putasti parare inuidiā ex mea re familiari: que multo mihi mi-
 nor est q̄ habere dignus sum atq̄ vti nā ne tanta quidem esset quāta est vt potius amici mei vi-
 uerent q̄ ego testamētis eorū locupletior essem: ego fugax L. Salustij furore tribuni plebis ces-
 si: vtilius duxi q̄uis fortunam vnus experiri q̄ vniuerso po. ro. ciuilib⁹ essem dissensionis causa.
 Qui postea q̄ ille suū aīum in repu. debachatus esset cīaq̄ quecūq̄ cōmouerat: pace et ocio rese-
 derūt hoc ordine reuocante atq̄ ipsa repu. manu retrahēte me reuerti: qui mihi dies si cū omni
 reliqua vita conferatur aīo quidē meo super: cū vniuersi vos populusq̄ ro. frequens aduētū meo
 gratulatus tāti me fugacē mercenariū patronū hī estimauerūt neq̄ bercule est si ego semper in-
 stas oīum amicitias existimaui. Non enim vni priuatim ancillatus sum neq̄ me addixi. Sed q̄
 tum quisq̄ reipu. studuit tū mihi fuit aut amici. 3. Ego nihil plus volui valere q̄ pax: multi pri-
 uatorū audacias metuerūt: ego nihil timui: nisi leges multi arma sua tūci voluerunt ego nunq̄
 volui: quicq̄ posse mihi pre vobis: multi ex vobis potentia feri vobis suis virib⁹ abusi sunt. Ita
 q̄ nō est mirū si nullus amicitia vsus sum qui nōn perpetuo reipublice amic⁹ sunt: neq̄ me peni-
 tet si aut petēti Gatinio reo patrociniū pollicitus sum: aut Sertij insolentiam repressi: aut bibu-
 li patientiā culpaui aut virib⁹ Cesaris faui: que si tu mihi vt vitia obijcis: temeritas tua reprebē-
 det: nō mea vitia culpabūtur: plura dicerem si apud alios mihi esset differendum. P. L. nō apud
 vos quos habui oīum actionū mearū monitores sed vbi rerū testimonia adsunt quid opus est ver-
 bis: nunc ad te vt reuertar Salustij patremq̄ tuū pretereā qui si vnq̄ in vita sua peccauit tamē
 maiorem iniuriā reipu. facere nō potuit q̄ q̄ te talē filius genuit: neq̄ tu q̄ frat in pueritia pec-
 casti erequar ne parentē tuū videar accusare qd eo tpe summam tui potestatem habuit sed qua-
 lem adolescentiā egeris hac. n. demonstrata facile intelligetur q̄ petulātū pueritia q̄ impudic⁹
 et procax adoleueris: postea q̄ immēse gule impudicissimi corporis questus sufficere nō potuit
 et etas tua ad ea patiēda q̄ alteri facere collibnisset exoluerat cupiditatib⁹ infinitis esferreba-
 ris: vt que ipse corpori tuo turpia non duxisses in alijs experireris ita non est facile reputare. P.
 L. vt in honestioribus corporis partibus rē quesierit an amiserit: domū paternā viuo patre tur-
 pissime venalē habuit vēdidit nec qnq̄ dubiū esse pōt qn mori coegerit eū quo nōdum mortuo
 pro herede gesserit oīa non pudet a me querere quis in. P. Crassi domo habitet cū ipse respōde-
 re nequeat quis in ipsius habitet paterna domo at bercule lapsus etatis tyrociniō postea se cor-
 rexerit: non ita est: sed abiit insolitū sacrilegij Nigidiani bis iudicis ad subsellia attractus extrema

Inuectiva. L. Salustij in Liceronem.

fortuna stetit et ita discessit ut non hic innocens esse sed indices peierasse estimaretur. Primum bonorem in questura adeptus secutus est hunc locum et hunc ordinem despectum cuius aditus sibi quoque sordidissimo hominum patuisset. Itaque timens ne facinora eius clandestina clara vobis essent cum omnibus matrum familiarum viris opprobrio esset confessus est vobis audientibus adulterium neque erubuit ora vestra videris ut libet Salustij egeris que volueris satis est vnum te tuorum scelerum esse conscium: noli nobis languorem et soporem nimium exprobrare sumus diligentes in tuenda pudicitia virorum nostrarum sed ita expectati non sumus ut a te cauere possimus: audacia tua vincit studia nostra. Et quid hunc mouere possit factum aut dictum turpe quod non producit palam vobis audientibus adulterium confiteri: quod si nihil per me sibi respondere voluissim sed illud censorum eloquium Appij Claudij et L. Pisonis palam uniuersis recitarem: nonne tibi viderer eternas iniungere maculas quas reliqua vita tua eluere non posset. neque post delectum senatus te unquam vidimus nisi forte in ea te castra coniecisti quos omnis sententia reip. confugerat: atque idem Salustius quin pace nec senator quidem manserat postea quam respu. armis oppressa est et idem victor qui etules reduxit in senatum post questuram reductus est quem bonorem ita gessit ut nihil venali non in eo habuerit cuius aliquis emptor fuerit. Itaque egit ut nihil equum atque verum dixerit quod ipsi facere collibisset neque aliter vetauit ac debuit si quis prede loco accepisset magistratum: peracta questura postea quod magna pignora eis dederat cum quibus similitudine vite se coniungerat. vnus iam ex illo grege videbatur. Eius enim partis exemplar erat Salustius: quod tantum in vnam voraginem ceterorum omnium viciozum excesserat quicquid impudicorum cillonum paricidarum sacrilegorum debitorum fuit in urbe municipijs colonis Italia tota sicut in fretis subsederant nominis perditum ac notissimum nulla in parte castis nisi licentia vitiozum ac cupiditate rerum nonnulla atque postea quod pretor est factus: modeste se gessit: et abstinentem: nonne ita provinciam vastauit ut nihil neque passum si sint neque expectauerint grauius socij nostri in bello quam experti sunt in pace: hoc apud in terrore obtinente. Unde tantum hic exhaussit. P. L. quod voluit ne cum diceret Sestertio duodecies cum censore paciscitur. quod si quippiam eorum falsum est hic palam refelle unde qui non modo ne paternam quidem domum redimere potueris repente tanquam somnio beatus ortos preciosissimos villam Tiburtij. L. Cesaris: reliquas possessiones paraueris: neque piguit querere cur ego. P. Crassi domum emissem: cum tu veteris ville dominus sis cuius paulo ante fuerit Cesar modo unquam patrimonio non comesso sed deuorato quibus rationibus repente factus es tam affluens et tam beatus: Nam quis te faceret heredem: quem ne amicum quidem satis honestum quisque sibi ducit nisi similis ac par tui: at hercule egregia facta maiorum tuorum: te extollunt: quorum siue tu similis es siue illi unquam nihil ad tuum scelus ac nequitiam addi potest. Verum ut opinor honores tui te faciunt insolentem. Tu L. Salusti toridem te putas esse bis senatorem et bis questorem fieri quod bis consularem et bis triumphalem carere debet omni vitio qui in alterum dicere paratus est: demum maledicit qui non potest verum ab uno audire. Sed tu omnium mensuram assecuta omnium cubiculorum in etate pellex et idem postea adulter: omnis ordinis turpitudine et simul belli memoria. Quid enim hoc grauius pati potuimus quam quod te incolumem in hoc ordine videamus de fine bonos petulantissima consectari lingua desine morbo progacitatis isto desine vnumquodque moribus tuis estimare: his moribus amicum tibi efficere non potes videri velle inimicum habere. Finem dicendi faciam. P. L. sepe enim vidi grauius offendere animos auditorum eos qui aliena flagitia aperte dicere quam eos qui commiserunt. Vbi quidem ratio habenda est non que Salustius merito debeat audire sed ut ea dicam si qua ego honeste afferri possum.

FINIS.

Registrum Earbarum

a b c d e f g h

Omnes littere sunt quaterne,

